

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- PEER KRISZTIÁN verse 737
GRECSÓ KRISZTIÁN verse 738
PÁL SÁNDOR ATTILA verse 741
ÁFRA JÁNOS versei 746
IJJAS TAMÁS versei 748
VÁRADY SZABOLCS verse 751
VONNÁK DIÁNA: „A költő hibrid lény a költészet kötélranc”
(Fordítói jegyzet Irina Suvalova verseihez) 752
IRINA SUVALOVA versei 753
FRIEDRICH GORENSTEIN: A tornyocskás ház (elbeszélés) 758
HETÉNYI ZSUZSA: Csupaszc próza (fordítói utószó) 775
PARTI NAGY LAJOS: Szálirány, Aschach (Duna-cédulák) 777
NÁDAS PÉTER: Es ist vollbracht
(Károlyi Csaba beszélgetése a Rémtörténetek című regényről) 783
THOMAS BÉRNHARD: Mindent vagy semmit (Egy német felvonás) 791
HAVASRÉTI JÓZSEF: Ámok (regényrészlet) 801
PÉNTEK ORSOLYA: Láthatatlanok (regényrészlet) 816
GÖRCSI PÉTER: „Mik a hosszabb távú terveid?” (regényrészlet) 822
NAGY GABRIELLA: Elviszlek magammal (regényrészlet) 835
SNOPEK JÚLIA: A nagy spieler (regényrészlet) 846
BOZSIK PÉTER verse 856
TERÉK ANNA verse 860
TAKÁCS BOGLÁRKA versei 863
DIMÉNY H. ÁRPÁD verse 866
PETŐCZ ANDRÁS versei 868

*

- FENYŐ DÁNIEL: Önértelmezés és ítélet
(Esterházy Péter és a Magyar Műhely kapcsolata) 870
TANDORI DEZSŐ versei 882
TÓTH ÁKOS: Egyszemélyes verskultúra (Bekezdések Tandori Dezső versciklusáról) 887
NAGY IMRE: Micsoda az ember? (Halasy-Nagy József, a filozófia pécsi professzora) 894

*

- MOHÁCSI BALÁZS: A nevelődés közelképei (Kustos Júlia: Hullámtörő) 906
CODÁU ANNAMÁRIA: A közelség látószögei (Vonnák Diána: Látlak) 911
CSONDOR SOMA: Valamiféle mintázatok (Száz Pál: „Haszid vérző Kisjézuska”.
Kultúrákötés és szövegköziség Borbély Szilárd műveiben) 915

2022

JULIUS-AUGUSZTUS

JELENKOR

LXV. ÉVFOLYAM

7–8. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

IRODALMI DISZKÓ. A zenei programokkal egybekötött irodalmi fesztivált második alkalommal rendezték meg május 25-e és 28-a között Pécsen, a Nappali Bárban és a Made in Pécs Caféban. *Domsa Zsófia* és *Karafiáth Orsolya* Karl Ove Knausgård munkásságáról beszélgetett. *Borda Réka* és *Vajna Ádám* új könyveiről *Mohácsi Balázs* kérdezte a szerzőket. *Fekete Vince* és *Mesterházy Balázs* kettős könyvbemutatóját *Ágoston Zoltán* moderálta. *Gazdag Józseffel* pályájáról *Görfői Balázs* beszélgetett. Az irodalmi tehetséggondozásról *Papp-Für Jánost* és *Csete Somát* *Kiss Tibor Noé* kérdezte. *Szaniszló Judit* beszélgetőtársa *Happ Zsuzsa* volt. *Györfy Ákost* verseskötetéről *Görfői Balázs* kérdezte. *Erdős Virág* könyvét *Kiss Georgina* mutatta be. A fesztivál záróbeszélgetésén az írás alapkérdéseiről gondolkodott *Bartók Imre*, *Kiss Tibor Noé* és *Pál Sándor Attila*.

*

ÜNNEPI KÖNYVHÉT PÉCSETT. Folyóiratunk szervezésében kettős könyvbemutatóra került sor június 9-én a pécsi Művészetek és Irodalom Házában. *Havasréti József Ráolvasás* című kritika- és tanulmánykötetéről *Takáts József*, *Fekete Richárd Módosítás* című verseskötetéről *Keresztesi József* beszélgetett a szerzőkkel. Az

estről *Fenyő Dániel* írt tudósítást honlapunkon (www.jelenkor.net).

*

PÉCSI KIÁLLÍTÁSOK. *Vojnich Erzsébet* képeiből rendeztek kiállítást június 2-a és 26-a között a Pécsi Galériában. – *Kőríz Imre* hőpapír-grafikáiból nyílt tárlat június 8-a és 24-e között a Művészetek és Irodalom Házában. *Keresztesi József* megnyitőbeszédét honlapunkon olvasható.

*

PÉCSI KONCERTEK. A Pannon Filharmonikusok hangversenyén Weinberg, Ibert és Dvořák művei hangzottak el június 16-án a Kodály Központban, vezényelt *Génard Korsten*, fuvolán közreműködött *Silvia Careddu*. – Ugyanazonnap a Püspöki Palota kertjében a Danubia Zenekar adott koncertet Mozart és Poulenc műveiből, vezényelt *Hámori Máté*, szólóénekesként közreműködött *Kolonits Klára*.

*

IRODALMI DÍJAK. Az Artisjus Irodalmi Nagydíjat idén *Bereményi Géznak* ítelték oda. Artisjus Irodalmi Díjban *Fenyő D. György*, *G. István László*, *Gyimesi Emese* és *Keresztury Tibor* részesült. – Alkotótárs ösztöndíjat ebben az évben *Vajna Ádám* és *Vonnák Diána* nyerte el.

Szerzőink

- Peer Krisztián** (1974) – költő, Kismaroson él.
Grecsó Krisztián (1976) – költő, író, Budapesten él.
Pál Sándor Attila (1989) – költő, a *Forrás* szerkesztője, Szentendrén él.
Áfra János (1987) – költő, szerkesztő, Debrecenben él.
Ijjas Tamás (1978) – költő, Budapesten él.
Várady Szabolcs (1943) – költő, műfordító, az egykori *Holmi* szerkesztője, Budapesten él.
Vonnák Diána (1990) – antropológus, író, műfordító, Edinburghban és Budapesten él.
Irina Suvalova (1986) – ukrán költő, irodalmár, a kínai Nancsingban él.
Friedrich Gorenstein (1932–2002) – ukrán író.
Hetényi Zsuzsa (1954) – irodalomtörténész, műfordító, az ELTE professzora, Budapesten él.
Parti Nagy Lajos (1953) – költő, író, Budapesten él.
Nádás Péter (1942) – író, Gombosszegen él.
Károlyi Csaba (1962) – kritikus, az *Elet és Irodalom* főszerkesztő-helyettese, Budapesten él.
Thomas Bernhard (1931–1989) – osztrák író, költő, drámaíró.
Weiss János (1957) – filozófiatörténész, kritikus, Pécsen és Szűrön él.
Havasréti József (1964) – kritikus, Pécsen él.
Péntek Orsolya (1974) – író, képzőművész, Budapesten él.
Görcsi Péter (1988) – színház- és irodalomtörténész, Oslóban él.
Nagy Gabriella (1964) – író, a *Litera* főszerkesztője, Budapesten él.
Snopek Júlia (1990) – író, az ELTE BTK Filozófia Intézet doktorandusza, Budapesten él.
Bozsik Péter (1963) – költő, író, az *Ex Symposion* szerkesztője, Veszprémben él.
Terék Anna (1984) – költő, drámaíró, pszichológus, a Wesley Kincsei Általános Iskola és Gimnázium iskolapszichológusa, Budapesten él.
Takács Boglárka (2000) – a Miskolci Egyetem hallgatója, Budapesten él.
Dimény H. Árpád (1977) – költő, szerkesztő, Csernátónban él.
Petőcz András (1959) – költő, író, Budapesten él.
Fenyő Dániel (1996) – a PTE BTK magyar-történelem szakos hallgatója, Pécsen él.
Tandori Dezső (1938–2019) – költő, író, műfordító.
Tóth Ákos (1977) – kritikus, Szegeden él.
Nagy Imre (1940) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.
Mohácsi Balázs (1990) – költő, kritikus, a *Jelenkor* és a *Versum* szerkesztője, Pécsen él.
Codău Annamária (1993) – irodalomkritikus, a *Látó* szerkesztője, Marosvásárhelyen él.
Csondor Soma (1994) – a PTE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola hallgatója, Gutorföldén és Pécsen él.
Pálfalvi Lajos (1959) – kritikus, műfordító, a PPKE BTK oktatója, Diósdon él.
Hammer Erika (1968) – a PTE BTK Germanisztika Intézet oktatója, Baján él.
Melhardt Gergő (1993) – kritikus, a Digitális Irodalmi Akadémia szerkesztője, Budapesten él.

PÁLFALVI LAJOS: A Tolsztoj-legenda születése (*Pavel Baszinszkij: Szökés a paradicsomból. Lev Tolsztoj élete és futása*) 921
HAMMER ERIKA: És mi a te történeted? (*Terézia Mora: Kötélen*) 925
MELHARDT GERGŐ: Utazás magunkba (*Rachel Cusk: Babérok*) 929

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. –
Kiméra Antikvárium, Váradi Antal u. 5.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrassy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:
Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

Megelőzve a vitát

*Hadd segítsék nektek, akik túléltetek,
mindenkinek jobb lesz, ha így emlékeztek rám:
az ablaktalan ház voltam, ahol hiába keresed a kapcsolót,
a kivirágzott sivatag, amiből semmi nem igaz,
szarrá rágott möbiusz-póráz,
mihaszna kíneservo.
Sziszfosz ötven évig, azóta már csak Sziszfosz köve.
Kettő van még az ötvenig,
annyit azért adok magamnak,
bár cigit kartonnal régóta már csak a csajomnak veszek.
Viszonyom a hittel:
börleszkbe illő törleszkedés.
Hatásom kimutathatatlan,
hagyatékom katyvasz.
Arra jók az ilyen visszatekintésre alkalmat adó,
megkésétt pillanatok,
hogy az eredetieskedő egykönyves,
a megbízhatóan szállító kismester is
váratlan fénnyel felragyogjon, mielőtt végleg kihuny.
És kismester azért voltam.
Az aszkétikusságig lusta – szerelő.
Voltak híveim, ifjú tehetségek,
meg nem érdemelt éveimben
naivitásukból táplálkoztam – volna,
de a naivitás addigra már az egész földrészről
cinikusan kiveszett.
Sokan rajtam keresztül ismerték meg a Keményt.
Tanácsaim többségét kíméletből, számításból lenyeltem,
utólagos engedelmetekkel.
A végszó előtt ezennel ünnepélyesen mindent visszaszívok.
Jó élni, mondanám, de jobban a számra áll,
hogy jó volt élni,
mégis és csakazértis,
magától értetődően jó.*

Elég jó szülő

*Vöröslött a vízforraló
és már a bio-filtert is
a bögre mélyére eresztettem,
ilyenkor, ha a mosogatógép
épp nem reggeles,
pillanatra kinézhetek
a cselédablak lőrésén,
ahol egy soha
meg nem hódítható
belvárosi udvar látszik,
majdnem lényegtelen,
hogyan kinézek,
vagy nem nézek ki,
a reggeli önsajnálattal mércéje nem az,
hogyan aznap irigylem
az ensz-székház pázsitját,
vagy hogy eszembe jut-e,
átellenben, a mozdulatlan
Kárpát utcai tömbben
élnek-e emberek egyáltalán,
mindez illetlenül mindegy,
mert magamat nézem,
de nem belülről,
és még csak nem is kívülről,
gyömbéreszelés,
uborkamosás,
paprikamosás,
hasábok, karikák,
szeletek, karéjok,
a vaj kenhető,
a tej hideg,
a méz csorog,
a kávégépet húsz napra vállalták,
és lányságod főzője
löttyöt prüszköl ki magából,
de te már leszoktál a kávéról,
mióta folyton szédülsz,
mióta a lányunk is örökké szédül,*

mióta én is szédülök,
és nem rakható ki az élet
hasábokból és karikákból,
nem burkolható le,
tüntethető el a baj
szeletekkel és karéjokkal,
és mióta az engedésből is
engedni kellett,
pányvára vetve minden elv,
amit kőbe véstünk pedig,
és most nem maradt más,
mint belátni, hogy így nem lehet,
ez lenne a saját istenségünk
egyetlen bizonyítéka,
hogy legalább egy sorsnak
gazdája lennénk,
de már a remény is blaszfémia,
megszólítod magad,
megszólítom magam,
anya, apa privát teremtői
egy idegen életének,
a liftben kiabáltam
a lánnyal először,
„lásd be, uram, hogy így nem lehet”,
ez volt a szemében,
leplezett csodálkozás és félelem,
hogy ez velünk történt meg,
csak szerelemben láttam még ilyet,
ott annyi minden megtörténik,
ami nem történhet meg,
tejfölért mentünk,
mert előző este a nagy bevásárláskor
elfelejtettem a tejfölt,
és abban a tömegben,
felpakolva minden a szalagra,
karon az elesett gyerekekkel
már nem lehet visszamenni,
ájult voltam én is,
és majdnem elsírtam magam,
elképzeltem,
ahogy a dobozért nyúlok,
és megint elképzeltem,
megint elképzeltem,
könnyű voltam
az újrájátszott pillanat alatt,
mert segített elfeledni,

hogy semmire, semmire,
egyáltalán semmire nincs idő,
és ha vehettél volna tejfölt,
csak annyi lett volna,
hogy kinyújtod a rohadék karodat,
felemeled, leveszed, beteszed,
és van tejföl,
hát nem nyújthatod
ki még egyszer,
ha elfelejtetted, annyi,
nincs második esély,
ráadásul azt sem tudtam,
hogy ez eddig is így volt,
és buzgón mondhatom,
sokkal jobb volt
mit sem sejteni róla,
mintha egyszerre taszítottam volna
ki a paradicsomból,
meg le valami magán-olümposzról,
és ezzel együtt se gyerek
nem vagyok már,
se elég jó apa,
de a szekér szalad,
és hajnalban a csöndben
amikor semmi mozgás,
gyömbérreszelés,
uborkamosás,
paprikamosás,
hasábok, karikák,
szeletek, karéjok,
a vaj kenhető,
a tej hideg,
a méz csorog.

Menyegző

Itt álltok, arccal a mesterséges halastónak,
 fehér krepp-papírral borított, lugast imitáló,
 az esztendő összes többi napján funkciótlan fakeretben,
 herepállasztó nyár derekán,
 az anyakönyvvezető modorosán beszél hozzátok,
 CD-lejátszóból szól egy népszerű popsláger zongoraváltozata,
 szuszogó, sustorgó, párolgó, szagló és illatozó testek,
 a nap ereje teljében, akárcsak ti,
 álltok ezen a földnyelven,
 a mesterséges tó algás vize fodrozódik,
 a rendezvényház kerítésén túl telepített erdő,
 hűvös lesz az éjszaka, de ti ebből semmit nem érzékeltek majd,
 hiszen le sem fekszetek, nászéjszaka nincsen,
 ez olyasféle hazugság, mint gyermekek számára a Jézuska vagy a Mikulás,
 hisztek-e a nászéjszakában, kedves jegyespár,
 hiszünk, kár,
 ki gondol ilyenkor a termékenységre,
 talán a nagyszülők, ha még élnek,
 vagy az unokafétisbe majd az évek során belekeseredő örömszülők,
 bánatszülők,
 nem gondol még ekkor senki semmiféle lombikprogramra,
 egy újabb elcsépelet és valahogy hamis akusztikájú vers valami klasszikus költőtől,
 felhúzzák a gyűrűket, pezsgő, ebből nem kap mindenki,
 köszönetnyilvánítás a szülőknek, bőgés,
 a semmiben,
 a tanyavilág üres térképén van ez a pajta és a kúria,
 ahol miniszterek, vállalkozók tartanak fogadásokat,
 és kiadják tehetősebb szülőknek vagy ifjú pároknak is,
 hosszú, néha egy-egy élesebb fordulót igénylő,
 vonalzóval szerkesztett út vezet a fenyvesen át a székelykapuhoz,
 műanyagosan csillog az agyonmunkált fa,
 idegenül áll az alföldi porban,
 magyar zászló lobog a meleg szélben, hisz ünnep van,
 a telek körülvéve ezzel a telepített erdővel,
 mintha innen nem lenne szabadulás,
 csak ez az egy út, ami ide vezet,
 de azt is őrzik, ahogyan az erdő vigyázza a mesterséges tavat,
 az ördög szivárványhártyáját,

a nap is csak fentről tud bezuhogni még élő fényével,
a madarakkal együtt aggódhat a násznép,
feljön-e még valaha, amikor lebukik,
az erdő megszűri a poros, alföldi szelet,
és mint sós, tengeri fuvalat borzongatja meg egy pillanatra
a józanodó részegeket,
a sofőröket,
a cigarettázó muzsikusokat,
egy valaha volt őstenger medre ez,
amely sok százezer éve elvándorolt innen,
amőbateste más formákba rendeződött,
az őskontinens teste szétszakadt,
vagy egy nagyon régi globális felmelegedés,
a miénk őse kiszárította az utolsó cseppig
az elképzелhetetlen tömegű sós vizet,
s akármennyit sírunk,
nem tér vissza,
a propeller-fejű fotós képeket készít,
a násznép teste három percre összeáll,
mint túlfőzött tészta,
a szépség,
felöltözni szépen,
ünneplőbe, csinosba,
hálószerű szövetek feszülnek hengeres testeken,
a szépeket elcsúfítja,
a csúnyákat megszépíti,
a rengeteg smink, a hajak bebodorítva,
zselé, vax, festék, tetovált szemöldökök ívei, műszempillák sövényei,
parfümfelhők, fojtogató töménységgel,
kisgyermekes anyukák faszállító falatnyi, babakék, rózsaszín, barackszín leplekben,
öreg, kövér nők feszülő műanyag ruhákban,
vörösfejű, idős férfiak lógó ingekben és öltönyökben,
fiatal faszik S-es ingekben, már kigombolva, még kisimult arccal,
majd pár óra múltán szétrepedt vonásokkal az alkoholtól,
miben reménykedik a násznép,
olyanok, mint egy egyetemi városrész kocsmái
kora ősszel és tavasszal,
belépsz, s mintha mindenki csak baszni akarna,
centiméternyi smink a menyasszonyon,
akárha maszkot hordana,
ki ez a nő, gyönyörűséges vagy, búgják neki,
feszengő-elernyedő ötlegetény,
vihogó, röhögő hordák, ahogyan kettéválik
a násznép, mint egy nyomorult társadalom,
te kire szavazol, akkor rohadjál meg,
mindenre kínosan sokat kell várni,

akár egy félórás haknira érkező,
tehetségkutatón felbukkant tucatemberre egy falunapon,
sokára hozzuk csak a levest,
tudom, hogy mosolyog mindenki magába,
hogy nem üres kézzel jövök a szobába,
gyönyörű leves van töltve ebbe a tálba,
nem sós, nem is sótlan, éppen el van találva,
tisztelt vendégsereg, jó vacsorát hozok,
elég ideje, hogy mindig hazudozok,
marhahúsleves ez, gyönyörű a színe,
tudom, megdicsérik, egyenek belőle,
üsd a tányért, mintha muszáj volna,
fizikailag hogyan képes az ember órák alatt ennyit inni és enni,
csodálatos és megfejthetetlen,
közben tánc, a pódiumon ülő és álló,
érthetetlen módon mind ugyanolyan énekhangú
zenészek nyomatják azt, amit ilyenkor kell,
a mélytől az emberek szívritmusa is módosul,
megkergülnek az életfunkciókat folyamatosan monitorozó okosórák,
ilyen pulzus nincsen,
ide-oda, forgás, pörgés, dobogás, visnyogás,
kurjantgatás, fröccsenő izzadság, nyál,
akárha langyos, nyúlós eső, pókháló, ökörnyál a szélben,
sör, pálinka, foltok keletkeznek mindenütt,
megannyi gyilkosság, sebesülés és halál,
kőberakásos, fekete, piros, sárga, kék, zöld magassarkúk,
majd kiszakadt harisnyák,
csattogó talpak a hideg kövön,
mint egy pornófilm testhangjai,
nyögések, vörösre tapsolt tenyerek,
szétbomló, zsírosra izzadt hajak,
csillámpor, hajlakk, pirosított ajkak,
lángoló arcok, dagadt barmok,
DNS-formára csavart női tincsek,
gyere már, beszéljünk ordítva,
ezer éve nem láttuk már egymást,
mi van veletek, mi van, nem értem,
jól vagyunk, gyerekek, megvannak,
tessék, tessék, tessék, tessék,
a pici most megy oviba, nálatok mi a helyzet,
szeretnénk, rajta vagyunk, ja,
nem megyünk ki, itt nagyon ordít a zene,
mi van, nem megyünk ki,
János legyen fent a János-hegyen,
ja nem, nem, ott meg cigiszag van,
valami eltört,

egy-két házaspár tinédzserdrámába kezd közben,
ennek az a lényege, hogy az egész násznép lássa,
nem klappol minden már régen,
és csak a gyerekek miatt vannak együtt,
még, még, még, zabálás és ivás,
pörkölt, sült hús, töltött káposzta, sült hús, hideg rántottsajt,
hideg sültkrumpli, rizs, krém, krémes sütemény,
menyasszonyi torta, émelyítő krémet még az arcodba,
a szádba, a gyomrodba,
szétrepednek, szétcsattannak a testek,
pörköltszáft ez vagy alovadtoér,
nyald le,
egy afrikai törzsnél a pocak a férfiasság jele,
és ehhez fél évig marhavérrel kevert tejet isznak,
gyere, magyar harcos,
igyál disznóvérrel kevert pálinkát,
aztán vissza a zenekar elé,
az egyik oldalági rokon elnézte, és ideállított egy étkészlettel,
pedig bele volt írva a meghívóba vicces versikével,
hogy lóvé kell,
a menyasszonytáncnál lesz ajándékozás, mert úgy kevésbé kínos,
adjálpénzt, adjálpénzt, adjálpénzt,
kint a hús éjszakában,
a cigarettafüstfalon túl
hugyoznak, szarnak, okádnak,
jól kell érezned magad, hát nem érted,
ha ezt nem érted, takarodj haza a kurva anyádba,
mindegy, ki vagy, mi vagy,
táncolj, igyál, zabálj,
érezd jól magad, te szemét,
csak akkor ülj, ha rosszul vagy,
vagy menj a széthugyozott vécébe,
leülhetsz, ha öreg vagy,
de ez sem kifogás,
egy kicsit totyogj,
senkit nem érdekel, egyébként milyen az ízlésed,
mit dolgozol, ki vagy, milyen istenben hiszel,
honnan jöttél,
ez ennek a két embernek a legboldogabb napja,
akár akarják, akár nem,
akár érdekel, akár nem,
GROFÓNAKA GROFÓNAKA GROFÓNAKA PAMPAM,
EZ A LACI ÚGY TOLJA, FELKERÜL A JUTUBRA,
A KÖR KÖZEPÉN ÁLLOK, KÖRBEVESZNEK JÓBARÁTOK,
KÖRBEVESZNEK JÓ BARÁTOK ÉS ROSSZAK,
ERZSI PIRI SÁRI MARISKA ROZÁLI,

LAKODALOM VAN A MI UTCÁNKBA,
FÉRJHEZ MEGY A FALU LEGSZEBB LÁNYA
HIVATALOSVAGYOKODA ÉNIS,
SZÉP ASSZONYNAK URIZÁLOK, URIZÁLOK, URIZÁLOK,
HEJ RIBIZLI, GYERÜNK CICIZNI,
HOGYHA NÉKEM SOK PÉNZEM LESZ FELÜLÖKA REPÜLŐRE,
DE A CSÍPŐJÉNEK A RINGÁSÁT
SZÁZ ARANYÉR NEM ADNÁM,
SZÁZ ARANYÉR NEM ADNÁM!

*valójában a boldogság egy kedd délelőtt lesz,
amikor együtt reggeliztek, és utána ültök csak
a nappalitik két végében,
mert megbetegedtek,
egy világjáróány mélyén,
emberek halnak halomra,
nem fürödtetek két napja,
időről időre teába kortyoltok
majd lefekszetek a tévé előtt tizenegy óra körül,
még ebéd előtt pihenni,
a beverő, őszi napban, a szürke kanapén
két húsvessárgán aranyló szobor.*

A lehetséges életek topográfiája

*Tévedés volt, de te türelmesen vártad,
hogy a kérdések után elérjen a csend,
ezért történhetett, hogy rendre egy-két
méterrel hátrébb találtál rá önmagadra
ahhoz képest, ahol lenned kellett volna,
de ezt a kellett mégis ki mondja meg,
ugyan hol nyúl érted kéz, ha lemaradsz,
és elidőzve a hamuszürke nyugalomban
ki simogat meg tévedhetetlen arcokat,
ki vallja be, hogy ami volt, az épp elég.*

Ahogy kavics kút aljára

*Tudom, anyám, te a szüleid szólítva
sosem vettél volna szádra tegezést,
sosem vettél volna,
és e tiszteletben hű társad volt apám,
mert nem tanult mást a rendről,*

*ezért amikor nanát és papót ebéd után
másodjára kérdeztem meg értetlenkedve,
másodjára kérdeztem,
hogy mégis miért nem tegezhetem le
őket ugyanúgy, ahogyan benneteket,*

*s mégis miért nem kéritek ti is őket
olyan közvetlenül, ahogy most én szólítalak,
olyan közvetlenül, ahogy
kút vizét, a kimondhatatlanságban is,
apám egyszer és utoljára arcon csapott hirtelen,*

*ettől menten felviláglott, mi a fegyelem,
mintha egy ősi tanítás visszhangzott volna,
mintha egy ősi tanítás*

*a fejemben, amit nem lehet csak úgy kimondani,
mert nincs elég kézreálló szó a láthatáron.*

*El kellett hát menned minél messzebbre,
hogy aztán visszatérhess mennél teljesebben,
hogy aztán visszatérhess
a faluvégre, az egykorból a kort sem eltörölve,
ahogy kavics kút aljára. De én megszégyenítettelek.*

*Tudom, anyám, mert nem tanult mást. Ezért,
amikor őket ugyanúgy. S mégis miért. Apám, egyszer
és utoljára, ettől menten felviláglott. Mert nincs
elég. El kellett hát menned. Ahogy kavics kút aljára.*

Csobbano darab, amit valamiről letörtek.

Télutó

Ráncok képződnek a hóban, szinte felnevet a zöld,
 ahogy előbukkan, mint hát mögé dugott kézből
 az ajándék. Azt mondod, nem egy csónakban
 evezünk és túl korai ez a boldogság, és a nyugalom
 nem egyenlő az unalommal. Kell a mindent beborító
 fehér, kellene a meg nem írt levelek, vakító lapok.
 A tavasz, lehet, hogy csak az én hóbertom. Elismerem.
 És ha már csónak, minél veszélyesebb vizekre evezünk,
 könnyebben borul minden. De miért vágyjak arra,
 ami eltűnik, miért álljak ellen a zöld sürgetésének?
 Felnevetsz, ráncok képződnek az arcodon, sötét
 vájak a hófehéren. El is hagyhatnál ezért, mondod,
 félig viccesen, majd hozzáteszed, tudom-e, hogy olyan
 ez, mint egy vers, amit én is írhatnék, de nekem a világ
 diktálja az egészet. Majd visszasimulsz, kezed a korlátra
 ejted, nézed, ahogy újra szállingózik a hó, és
 befed mindent a leírhatatlan.

Az önsajnálatról

Leműtik az égről a feketét.
 A hajnal torkában véres
 vattapamacs. Kipeckelt
 szájból az érzéstelenítés
 nélküli fény. Ha a nemlétet
 gyakorolnám, ha aludni
 vagy halottnak lenni tudnék
 ebben a pillanatban, valószínűleg
 semmit nem jelentene, hogy pirkad.
 Egy napfelkelte a sok közül.
 De most a nyelvcsövemen ereszkedem
 alá, összekötött lepedőkkel
 szökni vágyom a toronyszobámból,
 ahol az élet legalább olyan távol

*van, mint a Nap. Ereszkedni
bele a marásba, hogy a gyomorsav
lesegítse rólam a bőrt, akár egy
kabátot. Meztelenebb akarok
lenni a meztelenebbnél, hogy
lássák, szeretni jól nem tudok,
hát szégyellem magam, és csak
annyi fény van bennem, csak annyit
tudok magamból kiereszteni, mint
csillanás a lapulevélen, csiganyom.*

*Nem tudom, ki a másik, ki, akinek
azt mondom naponta, hogy te. Félek,
hogy csak magamat szólítgatom,
gyerekdalban házából ki a puhatestűt,
félek, azt sem tudom, hogy milyen egyedül,
mert mindig lesz valami törékeny semmiség,
mészház, hova visszabújnom. Lesz
mit otthonnak, origónak hazudnom,
hogy körbeérhessen minden, és semmi
se nyíljon előre oda, ahol már mindegy,
ahol már minden egy.*

Tökéletlen helyettes

*Komolyan azt hitted, pótolható vagy
egy macskakölyökkel? Hogy majd
kikarmol a szívemből téged?
Kérlek, ne nevetess.*

*Ha a szemébe nézek, ott az a bántó
hasonlóság, a szűk pupilla körül
arany karika, ez a groteszk eljegyzési
gyűrű, és a többi helyet kitölti
a tenger kékje, hogy elúszhatunk
a végtelenbe, vagy akár meg is fulladhatunk.*

*Majd megtarthatok ennyit belőled,
ha esetleg eltűnsz, kiirtasz, letiltasz,
mert nem bírod már a nyávogásom,
és ahogy kaparom az ajtód. Azt hiszed,*

*a hiányod nem lesz majd nagyobb,
oroszlán vagy tigris, ami szétmarcangol,
felzabál?*

*Most még minden idilli, fogjuk rá,
hogyan ez a béke, ahogy szemlélem
a kölyköt, és macskaságában gyönyörködöm.
Beszélek hozzá, mondom neki, semmi sem
maradandóbb az ércnél, elmúlunk mind, kis Horác.
Elmúlik az érzés is majd egyszer, de most, amikor nézem,
ahogy játszol, kicsi macskám,
akkorákat ugrasz, mint a szívem,
ha tele van valakivel, aki nem én vagyok.
És csak az én arcom törik el, ha levered
a tükröt, az övé nem fog, bárhogyan is pattogj,
kicsi gumilabdám, sem helyettesíteni nem tudod,
sem elpusztítani.*

Járkálunk

*Járkálunk, én meg a kutya,
volt ottlétek közt visz az út,
nézem az ismerős kaput,
megint helyett ide soha.*

*A megunhatatlan, megunt,
agyonénekelt ubi sunt.
A kapuban, hajnal derengett:
Elhiszed most már, hogy szeretlek?*

*Hazaút éji léptei,
Köbölkút utca, Ménesi,
más-más időmet őrzi-tudja
a Vincellér, a Fadrusz utca.*

*Az egyik András itt lakott,
és már a másik is csak emlék,
rám hagyta, mint egy dallamot:
de Alle Éva ott lakik még.*

*Ültünk P.-vel a járdaszélen,
mellettiünk kiürült üveg.
Vodkát vettem odamenet.
Nem is tudom, hogy mit reméltem.*

*É. is erre felé lakott.
Soha nem képzeltem, hogy egyszer.
Szilveszteréj, tébolyodott.
És másnap: Hívtál, itt vagyok.*

Elmúlt, sehol sincs, nem vezett el.

„A KÖLTŐ HIBRID LÉNY A KÖLTÉS ZET KÖTÉLTÁNC”

Fordítói jegyzet Irina Suvalova verseihez

Irina Suvalova a kortárs ukrán líra egyik legmeghatározóbb és legszélesebb körben fordított hangja. 1986-ban kijivi munkáscsaládba született, egyedülálló anyja és anyai nagyszülei nevelték fel. Sokszor beszél arról, hogy első tapogatózó olvasmányélményei és később a pályaválasztása során nem igazán akadt minta a környezetében, amelyet követhetett volna, kutatói és irodalmi karrierje első évtizedében kevés biztos kapaszkodója volt. Verseket egészen kicsi korától ír, általános iskolás kori zsenéit anyja rendszeresen elküldte a helyi újságba. Első kötete 2011-ben jelent meg *Ran* címmel, amellyel elnyerte Ukrajna legfontosabb költészeti díját, a Szmoloszkip-díjat. A kijivi Tarasz Sevcsenko Egyetemen filozófiát tanult, irodalmi lapot szerkesztett, aztán egy félbehagyott nyelvfilozófia doktori helyett Fulbright-ösztöndíjjal az USA-ba költözött, ahol mesterfokozatot szerzett összehasonlító irodalomtudományból a Dartmouth College-ban. Kutatásában Ted Hughes és Arszenyij Tarkovszkij költészetével foglalkozott. Ezt követően 2016-tól a Gates Cambridge ösztöndíj támogatásával a Cambridge-i Egyetemen doktorált szlavisztikából, ahol a donbaszi háború katonadalait vizsgálta a front mindkét oldalán. 2020 óta Kínában, Nancsingban él.

A *beszélgetések a háborúról de nem csak arról* 2019-ben jelent meg Suvalova kétnyelvű, ukrán–angol kötetében, a *Pray to the Empty Wells*ben [Imádkozz az üres kutakhoz], amelynek ukrán szövegeit Suvalova Olena Jennings fordítóval közösen ültette át angolra. Az ukrán szövegeket aztán beemelte *kaminyszadlisz* [kőkerterdő] című 2020-as negyedik, ukrán nyelvű kötetébe. Suvalova költészete gyakran metafizikai, mitikus és bibliai elemekre építő, sűrű lírai nyelvet használ. Ted Hughes animizmusa mellett a hetvenes-nyolcvanas évek ukrán természet- és halállíróját hallani ki leginkább a hangjából, főleg Oleh Liseha és Vaszil Sztusz hatása egyértelmű. A donbaszi háború tapasztalata nyomán az elmúlt öt-hat évben közvetlenebb, nyersebb hang jelent meg Suvalova lírájában, amely köznyelviségével, okos ironiájával élesen elválik a korábbi kötetektől.

A kortárs ukrán lírában 2013–2014 éles fordulatot hozott: a forradalom, a Krím annektálása és a donbaszi háború sokak életének alapjait rengette meg. Ljuba Jakimcsuk, Ija Kiva és más donbaszi költők evakuáltak, sok orosz nyelvű költő, például Anasztaszija Afanaszjeva elhallgatott, az anyanyelv elvesztése, az elidegenedés, a korábbi ruszofón kapcsolatok felbomlása súlyos sebet ejtett az orosz-ukrán költészetben. (Nem egyszerűen az orosz nyelvű ukrán költészet válságáról van szó, hanem az orosz és ukrán irodalmi élet és könyvpiac kapcsolatainak szinte teljes megszűnéséről.) A háború nyomán egyfajta lázas megújulásról is beszélhetünk. Egyrészt a dokumentarista költészet, a társadalmi líra térnyerése, másrészt a kísérletező, főleg a húszas évek ukrán avantgárdjához visszanyúló hangok váltak fontossá a fiatal és a középgeneráció költészetében. A két irányt összeköti az alapélmény, hogy sem a fegyverekkel, sem az információs térben vívott háború jelenében nem maradnak érintetlenek a szavak, így a nyelvvel kapcsolatos gyanú válik a 2014 óta megszülető ukrán líra egyik legmarkánsabb vonásává. A nyelv, mivel a fennálló viszonyaink foglya, korrumpált. Ép, átgondolt, megfontolt szavak használata egy felfeslő világ leírására-ábrázolására hol abszurd, hol értelmetlen, de van, hogy az erőszak egy sajátos formájává válik.

Friss, 2022-es *Kijiv–Nancsing* című ciklusának második, *a költő nem tud a háborúról írni* című versében a következő olvasható: „nem áldozat / de résztvevő sem / nem honvéd / nem megfigyelő / nem kívülálló / akkor kicsoda // a háború mindenkinek szerepet / adott – a tied mi? / az, hogy a kezed a / szádra szorítod?” Az orosz invázió óta született háborús versek nyers személyessége más, mint a megelőző évek fanyar, fáradt hangja, de Suvalova kérdései változatlanok. A *beszélgetések a háborúról de nem csak arról* találkozások lenyomata, portréiban ukránok igyekeznek kívülállók szót érteni, oroszokkal szembenézni, embernek maradni olcsó humanizmus nélkül. Ulrich alakjában az objektív szemlélő hűvössége, a fiatal német politológuséban a bornírt általánosításokba csúszó állítólagos szakember jelenik meg. Előbbi szakszavakkal kerüli ki a háborút, utóbbi eklatáns példája annak, hogy az előítéletek (ukrán nacionalizmus, útlevéért kuncsorgó nők) milyen könnyen csatasorba állíthatók a legbanálisabb helyzetben is. Jelenlétükben kizökken és hamissá válik a nyelv, absztrakcióik, közhelyeik ellenében Suvalova alakjai igyekeznek visszabeszélni, még ha jobbára monológokban is.

Ljuba Jakimcsuk 2015-ös *Abrikoszi Donbaszu* [Donbaszi sárgabarackok] című kötete mellett Irina Suvalova versei az elmúlt nyolc év legerősebb, legizgalmasabb ukrán háborús szövegei, amelyek ezt a tudást közvetítik, és a kihasznált, ellopott nyelvtől elrugaszkodva mégsem a hallgatást választják: „a költő hibrid lény a költészet kötél tánc / dolgok és szavak, tények és hazugság közt / csak semmi szükség dolgokat kitalálni, ha / itt van és egyenesen az arcodba bámul / a történelem”.

IRINA SUVALOVA

beszélgetések a háborúról de nem csak arról

1

*ulrich azt mondja, tessék, ez itt a kontaktvonal
megvillan a fényben a szemüvege
intelligensen elmosolyodik*

*az ablakon túl a magatehetetlen város elcsúszik a hóban
keleti szörnyeteg, jelentik az időjósok
és mi hiszünk nekik
hogy is ne hinnénk, hogy szörny, pláne ha keleti*

*azt mondom neki, nem, nem, nálunk háború van
igaz, nem ezt a szót használom, hanem valami módszertanilag*

kevésbé problémásat
de igazából őrá gondolok, a háborúra
a soknevűre
a legrémisztőbb nevei a legkorrektebbek

például konfliktus
konfliktus a keleti végeken
ahol megoldatlanul hagytak valamit
nem rendezték el
nem született meg a konszenzus
a két fél álláspontja összeférhetetlen
mint egy öreg házaspár,
tessék: itt egy konfliktus

másrészről persze ulrichnak igaza van
a háború kontaktsport:
túlágosan közel mész a másikhoz
olyan közel, hogy a verejtékét szagolod
hallod ahogy zihál

és utána is
ha vége
és eldobtad a fegyvert
a közelség ottmarad veled
zuhany alá kell beállnod, hogy lemosd
és dörzsölöd-dörzsölöd
nagyon sokáig

de az is lehet, hogy a kontakt olyan,
mint a földönkívüli civilizációkkal
mert a front másik oldala olyan, mint egy messzi galaxis
ahol ezek a barbárok, mások, idegenek hogy mernek
ölni és halni – épp ahogy mi tesszük
hogy lehetnek egyszerre emberiek és embertelenek
hogy mernek szinte mint mi
hogy mernek

nem vagyok benne biztos, hogy ulrich erre gondolt

2

a krím miatt szása nem beszél az anyjával
addig még a veganizmusától sem telt be a pohár
(magokon fogsz élni? akkor éljél magokon)

*még a filozófia szak sem és a francia
posztstrukturalisták olvasása
(baromságot olvasol? menj, olvasd a baromságaidat)*

*még a pultozás sem egy kétes hírű
péteroári bárban
(degeneráltaknak csapolsz sört egész életedben? hát akkor csapolj)*

még az LMBTQ (LMB-mi?) aktivizmusa sem

*még az az értelmiségi amerikai pasija sem
aki gonosz külhoni szelekkel elragadta a gyereket
kamennyij osztróvból brooklynba
(jenkihez mész férjhez? siess, míg legalább valakinek kellesz)*

*de a krímamiénkatietekdekiéis
mint erisz almája landolt
az anyai szoknya széles leplén
és most szasa*

*hazafelé megy a brooklyn bridge-en
az órája után
ránéz a whatsapp-üzenetekre*

*sóhajt, bezárja az appot
és ráír a férjére
vegyél fánkot. szeretlek*

3

*a fiatal német politológus
kicsit be van rúgva
és az ukrán nacionalizmusról beszélgetve
egy transznyisztriai nőről mesél
julijának
aki kiforgatta a pénzéből*

*odeszában találkoztak
és ott ez a transznyisztriai szirén
kizsebelte a német politológust*

*ahogy ott állt lyukra futva, megértette
hogy minden ukrán nő külföldi férjet akar leakasztani
főleg olyat, akinek eu-s útlevele van
és lehet, hogy leakasztani sem kell
a pénzük is elég*

vagy még a pénziük sem kell
elég az életerőt kiszívni belőlük
szomorú disznóvá változtatni őket
hogy legeljenek csak a tágas ukrán sztyeppén
és végül majd a kés alatt végezzék

várjál próbál julija közbeszólni várjál
transznyisztria nem is ukrájnában van
nem is én húztam
meg így a határokat
és egyébként mi köze
a szerencsétlen transznyisztriai kalandodnak
az ukrán nacionalizmus kérdéséhez
és miért, mondd, mégis miért mindig az ukrán

de hát odeszában találkoztunk
motyogja ő és konokul a fejét rázza
odeszában találkoztunk

4

güzel bocsánatot kér
nincs jól

mert az országa
háborúban áll velünk

az országa
és nem a népe

azt akarom, hogy tudd
mondja
zavarban van

hogy nem toljuk el magunktól a felelősséget
hogy nem tolom el magamtól a felelősséget
hogy szégyellem

én pedig arra gondolok
miközben nézem ezt a magát erősen
kihúzó százötven centis alakot

hogy milyen súlyt
tartanak ezek a virágos ruhába öltözött
szinte gyerekméretű
vállak

*mit lehet tenni, ha a kabát alatt fejsze van, a ruha ujjában kés
a gyűlölet vörös virágai kinyílnak a tömegsírokon
olyan könnyű átlépni a határt, ha egyszer rég nem látszik a vonal
annyi láb taposta szét a nyomát*

*akik zászlót lengetnek, tudják, hogy kell megmagyarázni
a barátokat és ellenségeket, isten kiválasztott népét és a másik disznó fajtáját
a háború hatalmas üvegház ahol üresség
terem eladásra*

*ők és mi is számóca-vörösrre festjük a havat
minden háború testvéri szeretettel indul és a semmi a vége
nyúzott arcú lányok és fiúk
kardot faragnak szelfibotokból*

*mindenkinek a homlokára írva a válasz arra hogy where are you from
a birkák ott jobbról támogatnak, balról a kecskék elleneznek
de mikor sár megy a fogad közé a front két oldalán
mindkét oldalon ugyanaz az íze*

*a költő hibrid lény a költészet kötél tánc
dolgok és szavak, tények és hazugság közt
csak semmi szükség dolgokat kitalálni, ha
itt van és egyenesen az arcodba bámul
a történelem*

VONNÁK DIÁNA fordításai

A tornyocskás ház

A fiú rosszul látta az arcokat, mindegyik egyforma volt és félelmetes. A vagon sarkába húzódott, anyja fejéhez, aki bolyhos sapkában, nyakig begombolt télikabátban feküdt a batyukon. A sötétben valaki megszólalt:

– Megfulladunk itt, kész lélekvesztő. Ez az asszony folyton maga alá csinál...

Végtére itt gyerekek is vannak...

A fiú gyorsan előkapta a kesztyűjét, és törölgetni kezdte a tócsát a vagon padlóján.

– Mit makacskodsz? – kérdezte egy férfi. – A mamád beteg. Kórházba viszik, és meggyógyítják. Itt a vonaton akár meg is halhat...

– Haza kell érnünk – mondta a fiú eltökélten –, vár minket a nagypapa.

De már tudta, hogy a következő állomáson biztosan kirakják őket.

Az anyja mondott valamit, és elmosolyodott.

– Mi van? – kérdezte a fiú.

De az anya nem válaszolt, elnézett mellette, és halkan egy dallamot dúdolt.

– Szörnyű egy hang – sóhajtotta valaki a sötétben.

– Nem is szörnyű – mordult föl a fiú –, a magáé szörnyű.

Hajnalodott. A tehervagon apró ablakai kikékeltek, és távirópóznák kezdtek bennük ugrálni. A fiú egész éjszaka nem aludt, és most, hogy csönd lett, kezei közé fogta anyja forró kezét, és becsukta a szemét. Azonnal elaludt, puhán himbálta a vonat, hátát ritmusosan lökdöste a vagon deszkafala. Ébredni is hirtelen ébredt, arra, hogy egy idegen kéz érintette meg az arcát.

A vonat állt. A vagon ajtaja nyitva volt, és a fiú látta, hogy négy férfi viszi hordágyon az anyját a vágányokon át. Leugrott a töltés zúzott köveire, és utánuk futott.

A férfiak magasra emelve, a vállukon vitték a hordágyat, anyja közönyösen ringott lépteik ütemére.

Hideg hajnal volt, de a sztyeppes vidékre jellemzően csak fagyott, hó nem esett, és a fiú többször is megbotlott a földbe fagyott köveken.

A peronon emberek járkáltak, némelyek megfordultak utánuk, és egy tán öt évvel nagyobb fiú kíváncsian megkérdezte:

– Meghalt?

– Beteg lett – válaszolta a fiú. – A mamám.

A másik ijedten nézett rá, és elment.

A hordágyat bevitték az állomásépület ajtaján, és a fiú is be akart menni, de egy fehér köpenyes pufajkás ápolónő vállon ragadta, és megkérdezte:

– Mit akarsz?

– A fia – mondta az egyik férfi, aztán megkérdezte: – És a holmitok? Elmegy a vonat, elvész a holmi...

A fiú visszazaladt a vonathoz, de elkeveredett, és az állomásépület túloldalán a városka főterére lyukadt ki. Futólag észrevett egy sort az autóbuzsmegállóban, egy régi, földszintes, tornyocskás házat meg egy gyapjúharisnyás, kalucsnis öregasszonyt, aki halat árult.

Azután visszazaladt, de a peronnál a vágányokat üresen találta, a vonat már elment. Már épp megijedt volna, amikor meglátta a holmijukat sorban lerakva a peronon. Minden megvolt, kivéve a szatyrot, benne a lapos kenyerekkel és az aszalt barackkal.

– A te holmid? – kérdezte egy vasutas egyenruhás nő.

– Enyém – válaszolta a fiú.

– És mi van ebben a batyuban? – és lábával megbökte a piszkos, összelapított batyut.

– A mamám nemezcsizmája – felelte a fiú –, meg két vattapaplan... meg egy barna ruhaanyag...

A vasutasnő nem ellenőrizte, fogta az egyik batyut meg az egyik bőröndöt, a fiú felkapta a másik batyut és a másik bőröndöt, és elindultak az állomásépület felé. Bevitték a holmit a meleg váróterembe, ahol sok-sok ember ült a fapadokon és a földön.

– Elmegyek az orvosiba – mondta a fiú –, beteg lett a mamám.

– Nem őrzöm ám itt neked a holmidat.

– Csak egy kicsit még, megfizetem.

– Tökfej – húzta el a száját a nő –, szolgálatban vagyok.

De a fiú már kiszaladt a peronra. Nehezen találta meg az orvosi szoba ajtaját. A viaszosvásznas padon valaki feküdt, kinyújtózva, a fiú többször is nagyot nyelt, aztán odalépett, meglátott egy kezet, rajta elkékült körmöket. Csak akkor vette észre, hogy ez egy idegen öregember. Arca zsebkendővel volt letakarva, mellette két nő ült görnyedten. Az egyik, a fiatalabb, sírt, az idősebb hallgatott.

A fiú gyorsan hátralépett.

– Hol a mamám? – kérdezte, és körülnézett.

Az oldalajtón belépett a pufajkás ápolónő.

– Anyádat kórházba vitettük.

– Milyen kórházba? – kérdezte a fiú.

– Nálunk csak egy kórház van a városban... Felszállsz a buszra, és odamész...

Eszébe jutott a tér, a sor, a tornyocskás ház, meg a halat áruló gyapjúharisnyás öregasszony. Megint kiszaladt az állomásépület túlsó oldalára, és mindezt meg is látta. Beállt a sorba egy rövid bunda mögé, a bundán pántok és prémgombok voltak. De az autóbuzs csak nem jött, a fiú átszaladt a téren, egy szűk utcába jutott, régi faházak közé, és akkor eszébe jutott, hogy nem tudja, merre van a kórház.

Az utca néptelen volt, csak a jégkérges vízcsap körül játszott két kislány egy kutyával.

– Merre van a kórház? – kérdezte tőlük, de a kislányok ránéztek, felvihogtak, és beszaladtak egy kertkapun, a kutya pedig odaugrott a lábához, és rávicorgott, majd ugatni kezdett. A fiú felkapott egy jégdarabot, és hozzávágta, az pedig felvonított. A kapun kilépett egy asszony füles prémsapkában, mögötte a két

kislány, akik mindenféle grimaszokat vágtak neki. Az asszony kiabált valamit, a fiú nem értette, hogy miért és mit.

– Merre van a kórház? – kérdezte halkán.

Az asszony abbahagyta az ordítást.

– Rossz felé mész – mondta. – Menj át a tér túloldalára, és ülj föl a buszra.

A fiú megfordult, visszament, és újra meglátta a tornyocskás házat, a sort meg a halárus öregasszonyt.

Beállt a sorba egy katonaköpeny mögé, a köpeny egyik ujjja üresen fel volt tűzve. A busz megint soká nem jött. Akkor megkérdezte a köpenyt, merre van a kórház.

– Messze van – felelte a köpeny. – Látod a gyárkéményt? Onnan még vagy egy kilométer. Busszal kell menni.

De a busz csak nem jött, és a fiú elindult a gyárkémény felé. Mindjárt az utca elején elment mellette a busz.

Nagyon sokáig gyalogolt, és ezalatt volt ideje hozzászokni a gondolathoz, hogy a mamája kórházban van, ő pedig ismeretlen emberek között egyedül maradt. A legfontosabb most eljutni a kéményig és megtalálni a kórházat. Útközben még több busz ment el mellette. A kéményről kiderült, hogy közelről óriási nagy, rozsdás, és egy téglalapzaton áll. A fiú megállt egy kicsit pihenni a tövében, gyapjúkesztyűs kezével megfogózott a kéménytől a földbe vezető drótban. Csúszós volt és hideg. Azután továbbment, és egy járókelő megmutatta neki a kórházat. Fölment a lépcsőn, belépett a folyosóra, és egy fehér gézkendő nőbe ütközött.

– Mit akarsz? – szólt rá a nő, és szétrakta a karját. – Hová így kabátban? Mit akarsz?

A fiú átbújt a karja alatt, belökte az üveges ajtót, és rögtön meglátta az anyját. A kórterem közepén feküdt egy ágyon.

– Ott – mondta –, ott, ott...

– Mi „ott” – kérdezte a nő. – Mi az, hogy „ott”?

De a fiú csak szorongatta a kilincset, és azt hajtogatta:

– Hát ott van, ott...

Az anyja kopaszra volt nyírva, sárga arcába sötéten beesett szemét a fiára szegezte. Magánál volt.

– Fiam... – suttogta.

Erre a fiú elsírta magát.

– Csönd legyen – mondta a kendős nő. – Add ide a kabátod, és menj oda anyádhoz.

– Kerestelek – mondta a fiú, és tovább sírt.

– Már jobban vagyok – mondta az anyja. – És te hogy vagy?

– Jól – válaszolta a fiú. – Ugye hamar meggyógyulsz?

– Hamar – felelte az anyja. – Egyél kását. Nővérke, adjon neki egy kanalat.

– Ez nincs megengedve – ellenkezett a nővér.

– Fogd azt a kiskanalat – mondta az anyja –, és ülj ide a székre.

– Nincs megengedve – ismételte a nővér. – Kénytelen leszek eltávolítani a fiút.

– Egyél csak, egyél, fiam – mondta az édesanyja –, ne félj.

– Kiakasztom a kabátodat a folyosóra – mondta a nővér dühösen, azzal kiment a kórteremből.

– Táviratot kell a nagypapának – mondta a fiú. – Van nálam pénz... A holmit a pályaudvaron hagytam. A fő, hogy meggyógyulj.

– Meggyógyulok – mondta az anyja. – Milyen sovány lettél...

– Ha hazaérünk, majd visszahírom – mondta a fiú. – Nemsokára véget ér a háború.

Bejött a nővér.

– Menj ki a kórteremből, te gyerek. Rögtön kezdődik a vizit...

– Feladom a táviratot, és visszajövök – mondta a fiú. – Rögtön jövök vissza hozzád.

– Hajolj le – mondta az anyja.

A fiú lehajolt, és az anyja arcon csókolta. Cserepes és forró volt az ajka.

A fiú kiment az utcára, és hamarosan jött az autóbusz, a megálló ott volt szemben a kórházzal.

„Minden rendben – gondolta a fiú –, most jobb, mint félórával ezelőtt, amikor csak mentem, és nem tudtam semmit.”

Az autóbuszban meleg volt, a fiú levette a kesztyűjét, kigombolta a kabátja gallérját. Akkor meg fájni kezdett, újra begombolta a gallérját, kezét pedig zsebre dugta.

A téren leszállt, a halárus öregasszony ott állt, ahol eddig, a fiú hirtelen rájött, hogy éhes, vett egy barnára sült halat, és megszagolta, ismeretlen szaga volt; aztán átment a téren, a tornyocskás ház felé, ahol a posta volt, és közben erősen próbált visszaemlékezni, hogy is ment oda halárus öregasszonyhoz, mit mondott, és mennyit fizetett a halért.

Meghúzta a posta súlyos kapuját, belül rövid csigalépcső vezetett egy következő ajtóhoz. Azon túl pedig egy szoba volt, közepén fából készült válaszfallal, a postaablakokat idegen háta takarták el. Bármelyik ablakhoz lépett, mindenütt háta mögé ütközött.

– Mit akarsz? – szólt rá egy férfi. – Mit tolakszol itt?

– Táviratot kell feladnom – válaszolta a fiú, aztán eszébe jutott, hogy még soha életében nem adott fel táviratot, és hozzátette: – Írja meg nekem a táviratot.

– Várjál már – mondta a férfi. – Ül le, ne zavarogjál.

A fiú leült egy székre, és lecsípett egy darabkát a halból. A barna bőr alatt nagyon fehér és sötlan volt. Aztán kinézett az ablakon, és elfogta a nyugtalan-ság, már sötétedett.

– Néni – szólított meg egy kendős asszonyt –, írjon meg nekem egy táviratot.

– De türelmetlen! – szólt rá a férfi. – Mit akarsz? Mi a távirat?

Felvett egy blankettát.

„Mama megbetegedett, kórházban fekszik – diktálta a fiú –, nagypapa, gyere.”

A férfi és az asszony is a fiúra nézett.

– Jaj, hogy kínlódik a nép – sóhajtotta az asszony –, jaj, mennyit szenved a nép...

A fiú kifizette a táviratot, kesztyűjébe dugta a nyugtát, és kicsit megnyugodott. Kiment a térre, és futásnak eredt, mert éppen jött az autóbusz. A tér közepén eszébe jutott, hogy a halat a postán felejtette, de már nem fordult vissza, szaladt tovább.

Futás közben a sötétből időnként valami nedves és hideg ért az arcához, és amikor az autóbusz megállt a kórháznál, az út szélén már fehér csíkok voltak, és az utcalámpák körül szállingózott a hó.

A fiú gyorsan felszaladt a behavazott lépcsőn, belépett az ismerős folyosóra, onnét a félhomályos kórterembe.

– Mama – mondta –, feladtam a táviratot a nagypapának.

– Csönd legyen! – bukkant elő valahonnan a mérges ápolónő, kezében egy injekcióstűvel –, nem látod, hogy anyád alszik?

Anyja az oldalán feküdt, félig nyitott szájjal, és a fiúnak hirtelen úgy tűnt, hogy nem lélegzik.

– Él? – kérdezte halkán a nővértől.

– Él, él – válaszolta a nővér –, aludnia kell... Veled meg mi legyen? Van hol aludnod?

– Leülök itt – mondta a fiú.

– Az nincs megengedve – mondta a nővér. – Már megint kabátostul a kórterembe! – azzal elkapta a gallérját.

A fiú kitépte magát a keze közül, de a nővér átvette az injekcióstűt a jobb kezéből a balba, és újra, most már erősebben megragadta a fiú kabátgallérját.

– Rendőrt hívok! – mondta.

Akkor valaki megfogta a fiú kezét, és maga felé fordította.

A fiú egy csupa sárga foltos orvosi köpenyt látott. Épp a szeme előtt egy bogár alakú folt volt, egy másik pedig, tőle kicsit balra, a szarugomboknál, hosszúnyakú teknősbékára hasonlított.

– Ez annak a fia, a vonatról – magyarázta a nővér az orvosi köpenynek.

– Gombold csak ki a kabátodat, egy-kettő – mondta a köpeny, és a fiú homlokára tette erős tenyerét, közben a bogár megmozdult, elmászott, a teknősbéka pedig a nyakát mozgatta.

A fiú megpróbált kiszabadulni, de a nővér erősen fogta hátulról.

– Mutasd csak – ismételte a köpeny, és másik kezével megfogta a fiú csuklóját. Ez a másik kéz puha volt, rajta rövidre vágott körmök, ujjain rövid sötét szőrszálak, és a fiú egy kicsit megnyugodott.

– Vetkőzz le – mondta a köpeny.

– Itt maradhatok? – kérdezte a fiú.

– Itt. Meggyógyítunk mindkettőtöket, aztán tovább utaztok.

– Hát én is beteg vagyok? – kérdezte a fiú.

– Igen – válaszolta a köpeny türelmetlenül, mert egy másik kórterembe hívták. – Tegye arra az ágyra, nővér – mondta egy szabad ágyra mutatva a kórterem túlsó végében, azzal elment...

– Gyerünk – mondta a nővér, és kilépett a folyosóra.

Ablaktalan kamrácskába vezette a fiút, felkattintotta a kapcsolót, de a kamra sötét maradt, biztos kiégett a körte. Akkor a nővér gyertyát gyújtott, és a gyertya fényében a fiú egyszerre valamitől dideregni kezdett.

Levetkőzött, mindenét a földre dobta, a nővér zsörtölődve fölszedte a ruháját, és begyömösölte egy zsákba. Aztán a fiú felhúzta a szürke, hosszú kórházi alsógatyát, és lefeküdt pihenni.

A nővér fölkelte, fölhúzott rá még egy nadrágot, feladta rá a felsőt, és a vállánál fogva bevezette a kórterembe.

Bezuhant az ágyba, a párnába fúrta a fejét, de a nővér újra felrázta, és egy fél tablettát adott neki.

– Nyeld le – mondta –, gyűjtsd össze a nyáladat, és azzal nyeld le.

De a fiúnak kiszáradt a szája, a keserű tablettá szétolvadt a nyelvén.

– Kérek vizet – mondta. – És enni mikor adnak maguknál?

– Szóval ezért jöttél ide – mondta a nővér mérgesen. – Volt már vacsora...

Bement a kórterem mélyébe, és egy pohár hideg teával meg néhány keksszel jött vissza.

– Nesze... Anyád nem evett...

A fiú megitta a teát, megette a kekszet, és lefeküdt. Anyja és közte három ágy volt, föl kellett könyökölnie, hogy lássa, mert eltakarta egy hegyes orrú, hegyes állú öregasszony vagy talán öregember feje.

Anyja a hátán feküdt, mellén a takaró szaporán emelkedett és ereszkedett.

A fiú kis időre elaludt, nem álmodott semmit, amikor pedig felébredt, még mindig éjszaka volt, és az anyja még mindig a hátán feküdt. A fiú felkönyökölt, majd felült, egész testét rázta a hideg, a hideg padlón mezítláb odament anyja ágyához, sokáig állt ott, és várta, mikor mozdul meg. És megmozdult, felhúzta a térdét, és nyugodtan mélyet sóhajtott.

Akkor a fiú visszament az ágyába, belenézett a mennyezet alatti sötétbe, és arra gondolt, milyen lesz, amikor hazaérnek, a városukba, és visszaemlékeznek milderre. Az öregember a szomszéd ágyon forgolódni és nyögni kezdett, és hogy a nyögés ne zavarja a gondolatait, a fiú a fejére húzta a takarót. Éjszaka még többször fölkel, odament az anyjához, és kívárta, hogy megmoccanjon. Azután visszafeküdt, és hol elaludt, hol fölriadt. Amikor utoljára felébredt, már szürke volt a mennyezet, és az ablakban látszott, hogy esik a hó. Megörült, hogy véget ért az éjszaka. Felkönyökölt, átnézett az anyjára, és újra megörült, mert az anyja mozgolódott, még fel is ült, és valamit beszélt.

A fiú elmosolyodott, szerette volna elmondani neki a táviratot meg hogy éjszaka félt, amikor látta, hogy mozdulatlanul fekszik.

Az öregember egyszer csak felkiáltott mellette:

– Nővér, az asszony haldoklik!

A fiú felkelt, és meglátta, hogy az anyja hörög, nyaka hátrafeszül, fejét mélyen a párnába nyomja.

Jött a nővér, megfogta az anyja állát, aztán gyakorlott mozdulattal az arcára húzta a takarót. A takaró megemelkedett, és a fiú egy pillanatra meglátta anyja sárga lábát és meztelen hasát.

Nézte a most már mozdulatlan dudort a takaró alatt, és furcsa közömbösség, furcsa nyugalom járta át. „Ennyi volt” – gondolta, és kiment a kórteremből a folyósóra.

Utánament a nővér.

– Feküdj le – szólt rá –, beteg vagy.

– Hol a ruhám? – kérdezte a fiú. – Azonnal tovább kell utaznom.

A nővér mondott valamit neki, de a fiú nem hallotta, mit mond.

A folyosón asszonyok álldogáltak, szatyrokkal, talán egyszerű látogatók, ki tudja, hogy kerültek oda. Nézték a fiút, az egyik megkérdezte:

– Mi történt?

És valaki azt mondta:

– A gyerekek meghalt az anyja.

És valaki más a szeméhez emelte a zsebkendőjét. A fiú pedig ült a folyosón a fapadon, vacogott a hidegben, és rá se nézett erre a sok emberre. Hirtelen arra gondolt, hogy amikor majd hazaérkezik a városába, az anyja várni fogja a pályaudvaron.

Nem volt már kicsi, pontosan tudta, hogy az anyja meghalt, mégis így gondolta.

– Haza akarok menni – mondta az orvosnak.

– Ne butáskodj – mondta az orvos –, ha meggyógyulsz, hazamehetsz.

– Már meggyógyultam – válaszolta a fiú. – Hol a ruhám?

Ekkor az utcáról behoztak valakit hordágyon. Mögötte nagy darab férfi jött, hangosan sírt, és az orrát fújta. Az orvos legyintett, és elment a hordágy után.

A nővér odaszólt a fiúnak:

– Várj itt – és ő is elment.

Vagy húsz perccel később visszajött, és elvitte a fiút a raktárba.

Kivette a zsákból a gyűrött ruhát, és a fiú öltözni kezdett. Aztán a nővér egy másik zsákból elővette az anya télikabátját, bolyhos sapkáját és a cipőjét, és az egészet egy batyuba kötötte. Sokáig írt egy lila pecsétes papírra, megkérdezte a fiú nevét, és hogy hová utazik.

– A ruhájában eltemetjük – mondta. – Írd alá, hogy átvetted a holmit, és számold meg a pénzt.

A fiú nem számolta meg a pénzt, aláírta, aztán az ajtó felé indult. A nővér visszahívta, és a zsebébe dugta a lila pecsétes papírt.

Éjjel sok hó esett, a kémény most már nem téglatalapzaton állt, hanem egy óriási hóbuckán. A fiú elment mellette, és eszébe jutott, ahogy előző nap megpihent itt, kezével a drótbá kapaszkodva. Aztán észrevette, hogy a mély hóban megy, a kitaposott ösvény mellett, és valószínűleg azért fárad el annyira. A háta és a nyaka csuromvíz volt az izzadságtól, jobb keze egészen elgémberedett, ahogy a batyut magához szorította.

Megérkezett az állomás előtti térre, teljesen ismeretlen, csendes és fehér volt. A tornyocskás ház is más volt, alacsonyabb, más volt a sor, és már nem árult hatlat az öregasszony.

A fiú bement a pályaudvarra, a tömeg mindenfelől lökdöste. Rengeteg volt az ember, mindenki a pénztárhoz tülekedett, és a fiú rögtön megértette, hogy semmiképp nem juthat oda. Arcát egy bőrkabáthoz nyomta a sokaság, és mialatt együtt lökdösték őket, a fiú hozzászokott a sárga kabáthoz, mindig szerette a bőr szagát.

– Bácsi – szólalt meg, amikor kilökték őket egy szabad helyre –, lyukassza ki a jegyemet.

A bácsi semmit nem válaszolt, csak futólag nézett a fiúra, miközben szemét összehúzza dörzsölgette a könyökét, mert beverte egy sarokba.

– Megfizetem – tette hozzá a fiú.

– De gazdag vagy, takonypóc – mondta a bácsi.

Azzal megint belevetette magát a tömegbe, a fiúnak pedig eszébe jutott, hogy a holmija a vasutas egyenruhás nőnél maradt, és elindult, hogy megkeresse.

Sokáig járkált a peronon, átfagyott, és bement melegedni a váróterembe. Minden pad foglalt volt, leült az ablakpárkányra, és meglátta a bőrkabátos bácsit. Hatalmas bőrrönddel bajlódott, a térdével nyomta le és próbálta beszíjazni, mellette a padon épp ugyanolyan bőrkabátos asszony aludt meg egy pufók kisfiú, aki a megszólalásig hasonlított a bácsihoz. A fiú el is nevezte magában rögtön „kicsi bácsi”-nak.

A bácsi nyilván megérezte, hogy nézik, és megfordult.

– Kapsz egyet! – mondta. – Mit akarsz?

– Én is a vonatra várok – mondta a fiú, és megmutatta a jegyét. A jeggyel együtt még néhány papírt húzott elő a zsebéből, és kettő a földre esett.

Az egyiket a fiú vette föl, a másikat a bácsi.

– Hát ez meg miféle sajt papír? – kérdezte a bácsi rövidlátóan hunyorogva.

– Kórházi igazolás – mondta a fiú.

A bácsi fölvette szemüvegét, elolvasta, és nyomban felélenkült.

– Gyere csak velem – mondta, megbökte az alvó nőt, lerakta mellé a fiú kis batyuját, őt pedig vállon fogta, és átvezette a várótermen keresztül a folyosóra, ahol egy ajtónál rengeteg ember tolongott, de a bácsi megmutatta a papírt, és beengedték őket. Benn a szobában is sokan voltak, és az egyik vasutas az asztalnál kiabálni kezdett, de a bácsi annak is megmutatta a papírt, és a vasutas abbahagyta a kiabálást.

– Hol a gyerkőc? – kérdezte, és a bácsi gyorsan kirángatta a fiút az emberek háta mögül, és előre tuszkolta.

– Titeket szállítottak le tegnap a vonatról? – kérdezte a vasutas.

– Minket – válaszolta a fiú.

– Bemész a csomagmegőrzőbe, kiveszed a holmid. – És valamit felírt a papírra.

– Falumbéli – mondta a bácsi. – Elviszem, mintha sajátom lenne.

– Rendben – mondta a vasutas, és valamit felírt egy másik cédulára.

– Csakhogy velem is itt az én családom – mondta a bácsi, amikor elolvasta a cédulát, – a feleségem és a fiam. Akkor két fiút kell beírni...

– Rendben – mondta a vasutas, és kijavította a cédulán a számot.

– Menjünk, menjünk, kislegény – mondta a bácsi, és átölelte a fiú vállát.

Kivezette a peronra, a csomagmegőrzőbe, és a fiú megkapta a holmiját: két batyut meg két bőrröndöt.

Az egyik batyut és bőrröndöt megfogta a bácsi, a másik batyut és bőrröndöt a fiú, és bementek a váróterembe.

Ott a bácsi leültette a fiút a padra, összesugdolózott a bőrkabátos nővel, aztán elment.

Az asszony göndör hajú volt, alacsonyka és kövér. Térdén ringatta a „kicsi bácsit”, benyúlt a gallérja alá, megpaskolta a nyakát, és azt mondta neki:

– Látod, ez a fiú nem fogadott szót az anyukájának, és az anyukája meghalt. Ha nem fogadsz nekem szót, én is meghalok.

– Hogy halt meg? – kérdezte a „kicsi bácsi”.

– Behunyta a szemecskéjét, és kész – mondta a göndör hajú asszony.
– Mint a Vászja bácsi? – kérdezte a „kicsi bácsi”.
– Nem, a Vászja bácsit a fronton ölték meg – válaszolta az asszony.
– És nem lehet őket feléleszteni? – kérdezte a „kicsi bácsi”.
– Persze hogy nem, te butácska – felelte a göndör asszony.
– De ha mégis lehetne – mondta a „kicsi bácsi” –, akkor én inkább a mi Vászja bácsinkat támasztanám föl, mint az ő anyukáját.

– Én kicsi butuskám – kacagott föl a göndör hajú asszony, és megint megveregette a „kicsi bácsi” nyakát. – Kicsi butuskám, kicsi butuskám, kicsi butuskám!...
– Aztán ránézett a fiúra, távolabb húzódott, a holmiját is messzebb tolt, és megkérdezte: – Anyád kiütéses tífuszban halt meg?

– Nem – válaszolta a fiú, ült, és elképzelte, hogy hazaérkezik a városukba, és az anyja várja, akiről kiderült, hogy ott maradt a városban, a partizánokkal. Ő pedig egy másik asszonnal menekült el az evakuációba, és ez a másik asszony halt meg a kórházban. Jólesett erre gondolnia, és folyton ugyanerre gondolt, de minden alkalommal egyre újabb részletekkel.

– Te meg mit mosolyogsz? – szolt rá a göndör asszony. – Meghalt az anyád, te meg mosolyogsz... szégyelld magad.

Nemsokára visszajött a bácsi, egy hadirokkant követte, tengerészkabátban és füles fekete tengerészsapkában. Karja helyén üres kabátujj lógott, fél lába helyén pedig faláb kopogott.

A bácsi valamit mondott neki, és mosolygott, a rokkant is mondott valamit a bácsinak, aztán pedig hirtelen fügét mutatott neki, az orra alá dugta az öklét.

A bácsi hátrahőkölt, és megint magyarázott valamit, barátságosan csóválva fejét, és akkor a rokkant az arcába köpött.

A göndör asszony felkiáltott, és odaszaladt a bácsihoz, a bácsi sietve letörölte az arcát a tenyerével, és valamiért továbbra is mosolygott. Odalépett a járőr, megragadta a rokkant egyetlen karját, és elvonszolta valamerre.

– Rám mászott az a részeg disznó! – mondta a bácsi, és már nem mosolygott.
– Megyek, erre belém köt. Hozzá sem szoltam, csak mentem, ő meg belém köt...
– Elkeseredett arccal mérgesen rákiabált a fiúra: – Mit ülsz itt, indulás! Kilyukasztottam a jegyeket...

A fiú gyorsan felugrott a padról, egyik kezébe fogott egy batyut, a másikba pedig egy bőrröndöt.

A bácsi madzagot vett elő a zsebéből, összekötötte vele a két batyut, és a fiú vállára akasztotta.

– A bőrröndöket pedig vidd kézben – mondta a bácsi.

Megkezdődött a beszállás, és a fiú nyomban lemaradt a bácsitól, a hatalmas tömeg legszélére taszigálták, ahonnan csak a zöld vagonok tetejét lehetett látni. Megpróbált előbbre furakodni, sikerült is, már kezdte látni az ablakokat, aztán az arcokat is az ablakokban, és végül a bácsi arcát is meglátta. Akkor minden erejét megfeszítve előrefurakodott, és érezte, hogy a batyukat összekötő madzag elszakadt. Az elülső batyut el tudta kapni a fogával, a hátul lógó leesett, és rálépett. Ekkor viszont erősen hátba lökték, és már ott is volt a vagonnál.

Föntről meglátta a bácsi, eltűnt az ablakból, és megjelent a lépcsőnél.

– Ide-ide, gyere – kurjantotta, kinyújtotta a kezét, kivette a fiú foga közül a batyut, másik kezével pedig felrántotta a fiút a bőröndökkel együtt a lépcsőre.
– Úgy ni, minden rendben – mondta, és bevezette a fiút a zsúfolt folyosón.

– Most pedig oda fel – mondta, és felültette a fiút a felső ágyra –, a batyut a fejed alá, és aludj szépen.

A göndör asszony lent ült az egyik ülésen, a „kicsi bácsi” szemben a másikon, a bácsi pedig középen állt, és mondogatta a bőröndöket cipelő utasoknak:

– Menjenek csak előre, ott üres... Menjenek előre, itt három család utazik, ez foglalt...

Aztán megrándult a vonat, és a fiú rájött, hogy elindultak.

Meglátta a havas peront, a kerítést, a kerítésen túl a teret, a sort, és meglátta a halárus öregasszonyt is, nemezsizmában ment át a téren, hálós szatyorral. A tér végében ott volt a tornyocskás ház is, ahol a csigalépcső volt. Ha pedig elindul balra, elmehet a kéményig, onnan pedig a kórházba.

És akkor egyszer csak valami felfordult benne, a szívébe nyilallt, és a fiú elcsodálkozott, mert még soha nem nyilallt így a szíve.

Az ablakban már a földek futottak, állandóan és egyforma fehéren, meg egyforma oszlopok, és úgy tűnt, hogy a vezetékekkel húzzák egymást az ablak előtt, és ahogy a sok vezetéket nézte, már nem nyilallt annyira. Összegömbölyödve feküdt, mert a lábánál ott voltak a bácsi nagy bőröndjei, és igyekezett nem lenézni, ahol valaki járkált, edény csörömpölt, és fel-felbukkant egy-egy fej. Egyedül volt a felső polcon, a polc himbálózott, és vitte hazafelé.

Elaludt, álmodott is valamit, de amikor fölébredt, kinézett a hideg ablakon, elfelejtette, mit álmodott, és eszébe jutott, hogy a mamája meghalt. Összeszorult a torka, a szemöldöke fölött fájdalmat érzett, hüppögni kezdett, aztán egyre hangosabban és sűrűbben hüppögött, és maga sem értette, mért nem bírja abba hagyni, miért hüppög egyre.

Arca mellett, a felső ágy szélénél egy fej jelent meg, és a fiú megismerte a tegnapi bácsit.

– Mi a baj? – mondta a bácsi. – Ez nem járja, hiszen már nagyfiú vagy.

A bácsi eltűnt, és megjelent újra, egy darab süteménnyel. A tetején lévő savanykás szilvalekvárra kicsi, ropogós tésztacsíkokat sütöttek.

A fiú előbb leharapdálta a tésztadarabkákat, és elszopogatta, mintha cukorka lett volna, aztán lenyalta a lekvárt, végül megette a maradékot.

„Rendes a bácsi” – gondolta magában a fiú, és lenézett.

Reggel volt. A „kicsi bácsi” egy hatalmas, piros párnán aludt, a göndör asszony meg a bácsi pedig suttogva megbeszéltek valamit.

A fiú lemászott a felső ágyról, a göndör asszony rásandított, a bácsi pedig azt mondta:

– Eridj, állj be a vécésorba.

A fiú végigment a keskeny folyosón, folyton polcokba és a bőröndök sarkába ütötte a lábát, aztán beállt a sorba egy öregember mögé. Az öregemberen egy nagyon szakadt kabát volt, viszont szép, vastag üvegű csíptetőt viselt, és kicsi ősz kecskeszakálla szép tiszta volt. Elöl veszekedés tört ki, mert egy nő soron kívül akart betolakodni.

– Hasmenésem van! – kiabálta.

– Teszek a hasmenésedre – felelte egy férfihang –, én is reggel hét óta ügyelek itt.

– Ó, erkölcsök – jegyezte meg a csíptető öregúr, fanyarul felnevetett, és az állán a kis szakállpamacs balra csúszott –, a háború harmadik évének erkölcssei...

Ránézett a fiúra, és talán unalmában megkérdezte: – Anyáddal utazol?

– Nem – válaszolta a fiú –, a mamám a partizánokkal harcol. – Maga is meglepődött azon, amit mondott, és nyomban meg is bánta, de már késő volt.

– Vagy úgy – felelte érdeklődéssel az öreg –, na és te?

– Én meg csak úgy – felelte a fiú, és érezte, hogy a szíve szaporán dobog az örömtől –, egy bácsival – mondta, és hirtelen észrevette, hogy a bácsi göndör felesége közeledik a folyosón.

Elpirult, és gyorsan elfordult az öregtől, aki megint kérdezni akart valamit.

– Ki után következel? – kérdezte a göndör asszony. – Látom. És utánad ki következik?

A fiú mögött egy kövér nő állt, helyesebben egy nő, aki valaha kövér volt, de most úgy lötyögött a bőre, mint egy üres zsák.

– Nem lesz ez jó – mondta –, ez a fiú a fél vonatot maga elé ereszti.

– Ne izguljon – mondta a göndör asszony. – A fiú elmegy, én a helyére állok.

A kövér nő azonban feldühödött, amiért nem engedték be soron kívül. Kezével eltorlaszolta a folyosót, és kijelentette:

– Jó kis csere. A fiúnak öt perc kell, magának két óra...

– Nem szégyelli magát? – szólt rá a csíptető öreg –, háború van, az emberek az életüket áldozzák... Ennek a fiúnak az anyja például a partizánokkal harcol.

– Kinek? – kérdezte a göndör asszony. – Ennek itt? Mit hazudozol összevisz-sza? – mondta a fiúnak –, hiszen az anyád tegnapelőtt meghalt a kórházban...

A fiút elöntötte a forróság, és erősen zúgni kezdett a füle.

– Szégyelli a bánatát – mondta a kövér nő.

A fiú gyorsan visszament, és felmászott a felső ágyra. Megint összeszorult a torka, és fájdalmat érzett a szemöldöke fölött, és hogy ne kezdjen hüppögni, erősen összeszorította a szemét meg a fogát. Sokáig feküdt így, az ágypolc nyikorgott, lent valami zúgott, fent valami kattogott a feje fölött. Aztán rögtön minden elcsendesedett, a fiú kinyitotta a szemét, és az ablakon át egy peront látott, ahol sok ember rohant. A bácsi nem volt a fülkében, a göndör hajú asszony pedig a „kicsi bácsit” etette sűrített tejjel egy kanálból. A fiú elképzelte, ahogy lassan enné és csak enné azt az édes, sűrített tejet, naphosszat lehetne enni, ha nem kanalazná, csak belemártogatná a kanalat, és lenyalogatná.

A göndör asszony felnézett a fiúra, és a fiú hirtelen megijedt, hogy a bácsi nélkül kirakja őt az állomáson, és megint egyedül marad.

– Van pénz? – kérdezte a göndör asszony.

– Van – felelte a fiú készségesen, a zsebébe nyúlt, és előszedte a pénzét.

A göndör asszony elvette, megszámolta, és azt mondta:

– Mit képzelnek az emberek, amikor egy ilyen útnak nekiindulnak? Mit képzelt az anyád... Hisz ez még csak rád sem elég.

– Volt még egy szatyrunk aszalt barackkal meg kenyérral – mondta a fiú –, de az elveszett. Meg aztán van egy ruhaszövet – mondta a fiú –, azt el lehet adni.

Ki akarta nyitni a piszkos, összelapított batyut, de anyja erős, durva cérnával varrta össze, és a fiú elvágta az ujját. Ránézett a felhasadt bőrre, a kibuggyanó vércsepre, és elsírta magát.

– Mi bajod? – kérdezte a göndör asszony.

– Megvágtam az ujjam – válaszolta a fiú.

– És bőgsz – mondta az asszony –, nem szégyelled magad, egy ekkora tulok.

– Nem bőgök – válaszolta a fiú –, és ha majd a bácsi visszajön, megmondom neki, hogy maga miket mond rám.

A göndör asszony felnevetett és azt mondta:

– Inkább gombold be a sliccedet, te nagy hős...

Ekkor a vonat megrándult, és a göndör asszony kiabálni kezdett:

– Jaj, lemaradt, lemaradt!

A „kicsi bácsi” sírva fakadt. A fiú megsajnálta a „kicsi bácsit”, és azt mondta:

– Ne sírj, öcsi, a papa majd repülőgéppel utoléri a vonatot...

De az asszony rákiabált:

– Fogd be a szád, te hülye... a nyakunkba akaszkodtál – és egyre a kezét tördelte.

Ekkor azonban felbukkant a bácsi, egy teli szatyrot szorított a melléhez; a göndör asszony pedig szidni kezdte, de a bácsi némán rakodott ki a szatyorból az asztalkára, kenyeret, párolgó krumplikat, uborkát meg egy nagy, zsíros heringet.

A fiú a falnak fordult, és becsukta a szemét, de mégsem tudott megfeledkezni a zsíros heringről, a krumpliról és az uborkáról. Külön, egyenként enné mind-egyiket, hogy tovább tartson. Előbb az uborkát harapdálná apránként, aztán a heringet kenyérrel, és a végére hagyná a krumplit csemegének. A finom illatok felé fordította a fejét, még a szája is megmozdult, és hirtelen meglátott közvetlenül maga előtt egy nagy meleg krumplit és egy fél uborkát és egy kenyérvéget, ráadásként egy kis puha belével.

– Egyél, fiú – mondta a bácsi –, ebédelj...

A fiú héjastul ette meg a krumplit, a héja alatt olyan puha és sárga volt, mint a vaj. Az uborkát előbb körülragcsálta, a közepét meghagyta csemegének. Azután óvatosan lenézett, nem látják-e, és a zsíros újságpapír-darabkával, amin a bácsi fölalta neki az ételt, bekente a kenyérvéget meg a kenyérbelet. Heringes kenyér lett belőle, a fiú aprókat harapdálva ette meg.

Az evéstől fölmelegedett, fölvidámódott, és szeretett volna valami jót tenni a bácsinak.

Fogával feltépte az erős cérnát a batyun, kiszedte a naftalinszagú, barna szövetet, és azt mondta:

– Bácsi, varrasson magának öltönyt belőle.

A bácsi csodálkozva húzta föl a szemöldökét, de a göndör asszony gyorsan felpattant, és kinyújtotta a kezét.

– Nem a magáé, a bácsié – mondta a fiú, és odaadta a bácsinak a szövetet.

A polcához odajött a csíptető öreg, most nem rongyos kabátban, hanem egy rövid női kardigánban.

– Ilyen tragikus időkben... – mondta –, nehéz felnőtt embernek lenni. Nehéz általában embernek lenni...

A „kicsi bácsi” ránézett az öregre, és sírni kezdett, a göndör asszony pedig azt mondta:

– Menjen innen, bácsika, megijesztette a kicsit.

De az öreg továbbra is ott állt, himbálózva, sűrűn pillogott kivörösödött szemhéjával, és akkor a bácsi felugrott, megragadta a pulóverét, és a nyakánál fogva a folyosó mélyére lökte.

A fiú elnevette magát, mert az öreg olyan viccesen hadonászott a karjával, a csíptetője pedig leesett az orráról, és a zsinórján fityegett. „Jó ez a bácsi. Elkergette az öreget” – gondolta.

A vonat csak ment és ment, az ágypolc nyikorgott, lent valami zúgott, fent valami kattogott, és nemsokára a fiú az ablakon át kiegészett, fekete házakat látott meg a hóban. Azután egy tankot, leeresztett ágyúcsővel. Aztán egy teherautót, kerékkel fölfelé. Aztán még egy tankot, és még egy teherautót...

A vonat nagyon gyorsan ment, és mindez repült hátrafelé, a fiú semmit sem tudott rendesen megnézni. Azután megint odajött valaki, és megállt az ágypolc mellett, és a fiú megrémült, mert ráismert az üres kabátujjas hadirokkantra.

A rokkant egy katonát vezetett a karjánál fogva, akin rangjelzés nélküli katonaköpeny és füles sapka volt, a vállán egy tangóharmonika. A katona arca csupa sötétzöld folt, a szemén pedig fekete szemüveg.

Még a bácsi is megijedt, a fiú látta, hogy a torkán akadt a hering farka, csak a fark lógott ki a szájából.

A bácsi köhögött, a rokkant meg a katona pedig csak némán álltak, és nézték.

Végül a bácsi benyúlt a szájába, kivette a hering farkát és azt mondta a rokkantnak:

– Jó napot – mintha az sose mutatott volna neki füget, és sose köpött volna az arcába.

– Jó napot – felelte a rokkant udvariasan –, mintha már találkoztunk volna valahol.

– Hogyne, hogyne – mondta a bácsi –, ha kérnek valamit enni, foglaljanak helyet.

– Köszönjük – felelte a rokkant –, nekünk is van sajátunk. – Azzal kirakott egy alumíniumkulacsot meg egy újságpapírba tekert csomagot.

– Cicuskám – mondta a bácsi a göndör asszonynak –, járjatok egyet a kicsivel, amíg a jóemberek megebédelnek.

A göndör asszony mérgesen nézett a bácsira, aztán fölvette a „kicsi bácsit”, és kiment vele a folyosóra, a bácsi pedig sietve beletúrt a kosarába, és két nikkelezett fémpohárkát tett ki az asztalra.

A rokkant lecsavarta a kulacs kupakját, és töltött, a katona pedig tapogatózni kezdett az asztalon, hol a kulacsba ütközött, hol a csomagba, és végül feldöntötte az egyik pohárkát.

– Ejnye – jegyezte meg a rokkant –, pedig ez tiszta szesz. – Újra töltött és a katona kezébe adta.

A bácsi gyorsan előkapott egy rongyot, és törölgetni kezdte az asztalon a tócsát.

– Minek? – ráncolta a homlokát a rokkant.

– Kell – mondta a bácsi –, még beleér a vak elvtárs kabátujja.

A rokkant meg a katona ittak, krákogtak, és a rokkant félkezével bontogatni kezdte a csomagot. A csomagban épp olyan sütemény volt, amelyet reggel evett a fiú, de nem egy kis darab, hanem egy óriási, a fiúnak egész napra elég lett volna, talán még kettőre is.

– Szeszre pocsék – mondta a rokkant –, pedig drága volt, szabadáras...

Nehéz, aranyozott cigarettatárcát vett elő a zsebéből, és kinyitotta. A tárca dugig volt tömve savanyúkáposztával. A rokkant csippentett belőle egy kicsit, aztán megragadta a vak katona kezét, és beledugta a tárcába. Ittak, és utána azonnal, még lélegzetet se vettek, újra töltöttek és újra ittak.

A vonat ezalatt egy hídon kattogott át, és a rokkant így szólt a katonához:

– Itt van, ez a Volga!

Megint ittak, a katona arca kivörösödött, a rokkanté pedig épp fordítva, elfehéredett. Fejük mélyen az asztalka fölé lógott, fölöttük az ablakon túl, ameddig a szem ellátott, behavazott tankok és kocsik álltak, meg érthetetlen, alakatlan halmok.

– Temető – mondta a rokkant –, jó sok vasat törtek össze.

Megint ittak, és azt mondta a rokkant:

– Játssz egy frontnótát...

A katona ujjai gyakran félreszaladtak, és a dallamot a közepén abbahagyta, újakezdte.

A fülkénél hamarosan sok ember gyűlt össze. A kövér nő megszólalt:

– Testvér, eljátszanád azt, hogy „Búzavirág, kék búzavirág”?

De a katona egyre csak ugyanazt a dallamot játszotta, a közepén abbahagyta, és újakezdte.

Fejét az ablak felé fordította, a szemüvege kifelé nézett a behavazott vastemetőre, ahol varjak köröztek, nagyon feketén a fehér hó fölött.

Köpenye könyökére lekvár ragadt a tésztáról, a rokkant pedig fogta a tésztát, tántorogva felállt, és odaszólt a fiúnak:

– Egyél, kölyök.

A fiú meglátta a borostás arcot, a sárga fogakat, ahonnan forró, facsaró, kellemetlen szagot érzett, és hátrahúzódott, messzire az arctól, egész a sarokba.

– Ha a fiúnak nem kell – mondta a csíptető öreg –, én megehetem.

– Nem – mondta a rokkant –, egye meg a kölyök. – Azzal letette a süteményt a fiú mellé.

A vonat lassabban zakatolt, sziszegett, megrándult, és megállt egy kiegészített ház előtt.

– Itt vagyunk – mondta a rokkant a katonának.

Az felállt, és elindultak együtt a folyosón.

– Eltakarodtak? – nézett be a fülkébe a göndör asszony. – Telepízkoltak mindent, részeges disznók!

– Halkabban – mondta a bácsi –, visszajön még ...

A vonat újra elindult, ezúttal rándulás nélkül, és ahogy fokozatosan felgyorsult, az ablakon túl behavazott romok úsztak el, és egy havas úton emberek mentek a romok között.

A vonat már teljes sebességgel zakatolt, amikor a rokkant visszajött, leült a félbehagyott pohara elé, fejét a kezére támasztotta.

Sokáig ült így némán, a bácsi is ült némán, a pad legszélén, a göndör asszony pedig be-benézett a fülkébe, aztán megint elment.

Végül a bácsi halkán és nagyon udvariasan megkérdezte:

– Nem álmos esetleg? Ne kísérjem a helyére?

De a rokkant csak ült tovább, a feje rázkódott a félbehagyott pohár fölött.

Akkor a bácsi odalépett hozzá, óvatosan megérintette a rokkant vállát, az pedig fáradt hangon, föl sem emelve a fejét mondta:

– Hagyjál, te hátszági patkány...

Erre megjelent a göndör asszony, és rákiabált:

– Nincs joga így beszélni! Volt nálunk egy ilyen eset, hogy egy rokkant sértegetett egy férfit, aztán kiderült, hogy a férfi a belügi szerveknél dolgozik, és a rokkantat leültették.

– Adja át a helyet, polgártárs – szólt a bácsi most már keményebben. – Itt a feleségem utazik és a gyerekem.

A rokkant lassan feltápáskodott, ránézett a bácsira, aztán ujjával hirtelen megragadta a bácsi orrát, és megszorította.

– Add vissza a kölyöknek a motyóját – mondta –, add vissza, amit elvettél...

A bácsi orra előbb megzöldült, aztán elfehéredett, aztán vékony vörös patak folyt le katonás zubbonyára, végig az egész zubbonyon, le a nadrágjára és tovább a csizmájára.

A göndör asszony hangos kiabálásba kezdett, a „kicsi bácsi” felsírt, a fiú pedig, bár ő is megijedt, rákiáltott a rokkantokra:

– Ne bánts a bácsit, eressze el...

Közben a göndör asszony a bőrönd fölé hajolt, és a ruhaszövetet egyenesen a fiú arcába vágta, a kalauz meg a kövér nő szétválasztották a rokkantat meg a bácsit, és a bácsi azonnal elszaladt valahová.

A rokkant kimerülten belekapaszkodott kezével a felső ágyba, megnyalta a szája szélét, és azt kérdezte a kalauztól:

– Papa, nyitva van a klotyó? Felfordult a gyomrom...

– Jobb is lesz ott neked – mondta bajszos fejét csóválva a kalauz, és elvezette a rokkantat, kézzel támasztotta a hátát.

Felbukkant a bácsi, és kezdte összekapkodni a bőröndjeiket. Odaszólt a göndör asszonynak:

– Szedelőzködj, tartanak nekünk egy helyet a harmadik kocsiban.

– Bácsi – szólt utána a fiú –, várjon...

De a bácsi már feléje se nézett, nagyon sietett.

A fiú megint nyomást érzett a torkában, de most nem szorította össze a szemét meg a fogát, hogy visszafojtsa a sírást, mert most sírni akart, és a könnyek végigperegtek az arcán, az állán, és a keze meg a pulóvere nyaka, minden vizes lett a könnyektől.

– Tényleg a bácsikája? – kérdezte a kövér nő.

– Nem tudom – válaszolta a csíptető öregember –, együtt utaztak.

Visszajött a rokkant, arca, nyaka és a haja is vizes volt, és még most is prüszkölt, mintha a vízcsap alatt állna.

– Polgártársak – kezdte –, apák és anyák, a kölyköt haza kell vinni. Az a helyzet, hogy tőlem fél, polgártársak... – A fogával kicsatolta a karórája szíját, és le-

tette az órát a kisasztalra. – Elviszed, kalauz, papa? Pénzem nincs... elittam, papa. – Előrángatta zsebéből a cigarettatárcát, kirázta belőle a padlóra a maradék káposztát, és a tárcát is letette az asztalra az óra mellé. – Drága dolog... egy egész liter volt az ára... – Aztán kiszedte a zsebéből az öngyújtóját, a bicskáját, a zseblámpáját, aztán gondolt egyet, kigombolta a tengerészköpenyét, és elkezdte letékerni a nyakáról a meleg, bolyhos sálat.

– Gyapjú – mondta.

– Ne már – mondta a kalauz, és az asztalon fekvő összes holmit visszatolta a rokkantnak –, hagyd már azt a sálat... Hazavisszük, persze...

A kövér nő elvette az asztalról a tárcát:

– Úgyis elissza! Inkább cseréljük be ennivalóra a gyerekeknek, mindjárt az elágazáshoz érünk.

A rokkant ránézett, megtántorodott, aztán egyetlen karjával hirtelen átölelte a nő derekát, és megcsókolta lefittyedt arcát.

– Tisztára mint egy boroshordó! – mondta a kövér nő, és ellökte a rokkantat, de nem haragudott meg, sórt, elmosolyodott, és kacéran megigazította a haját.

A rokkant köpenye ujjával megtörölte a szemét, megfordult, és odakacsintott a fiúnak.

– Nem baj – mondta –, nem baj, sose félj. – Azzal elment.

A fiú még látta görnyedt hátát, felnyírt tarkóját és nagy, vastag ujjait, ahogy felvette és a fülére húzta, megigazította tengerész fülessapkáját.

A vagonban sötét lett, és a kalauz meggyújtotta a gyertyát a fenti lámpában.

A fiú felbontott batyujára tette a tarkóját, és fektében nézte, ahogy a gyertya ég. A kövér nőtől fehér zsíros kenyeret kapott meg egy pohár édes forróvizet, és most csak feküdt és nem gondolt semmire.

Lassan elhalkultak a léptek és a hangok, csak a vonat megszokott zúgása halatszott meg az ágypolc nyikorgása. A fiú lecsukta a szemét, és fényes rózsaszín karikákat látott.

Rájött, hogy ez a gyertya, oldalt fordult, és a karikák feketék lettek. Aztán eszébe jutott, hogy már nincsenek ott a bácsi bőrdíszei, kinyújtotta a lábát, és már majdnem elaludt, amikor valami neszre felriadt. A csíptető öreg járkált a fülkében. Lábujjhegyen lépkedett, könyökét behajlítva, és az alvók arcába nézett. Aztán nagyon lassan, mintha vak lenne, kinyújtotta a karját, és az ablak felé indult.

A fejét hol jobbra, hol balra rántotta hirtelen, a szája mozgott. A fiú mozdulatlanul feküdt, félig látta a kövér nő alvó arcát és nyitott száját, látta a sötét ablakban a gyertyalángot és az öreg fény felé nyúló kezét. Annak még tovább nyúltak az ujjai, és a lángocska most hol az öreg hajában tűnt fel, hol a kis szakállában. Az öreg keze gyorsan hozzáért a kampón lógó kenyerezszatyorhoz, aztán ugyanolyan gyorsan visszarántotta, mintha a kenyér tüzesen forró lett volna.

A kövér nő furcsán cuppantott, mintha pusztit adna, és kivette kezét a fejéről. A szeme megrebbent.

Mire a fiú felemelte a fejét, a csíptető öreg már nem volt a fülkében.

A fiú még egy ideig nyitott szemmel feküdt, és a szíve halkabban és nyugodtabban kezdett verni. Akkor becsukta a szemét, és már be akart fordulni a fal felé, de mégis újra kinyitotta az egyik szemét.

Az öreg ott állt közvetlenül az ágypolc előtt. Gyér ősz haja alatt látszott a piszkos, fehér fejbőr.

Levette a női kardigánt, és most gyűrött selyeming volt rajta, rongyos mandzsettáját gomb helyett összedrótozta.

Görnyedten lopakodott, ahogy a filmekben a felderítők, és ez nagyon vicces volt, de a fiú nem nevetett, hanem megrémült, mint reggel, amikor fölébredt, és eszébe jutott, hogy a mamája meghalt.

Az öregember ujjai végigsiklottak a kenyérhéjon, lecsíptek belőle egy barna darabkát a szürke belével együtt, és abban a pillanatban hátranézett, és a tekintete találkozott a fiúéval. A vonat robogott a sötétben, kicsit megvilágította a hó, úgy tűnt, odakint nincs többé élet, csak néha suhantak el az ablak előtt valamilyen tárgyak.

A kövér nő megint aludt, nyitott szájjal, szája mélyén fémfog csillogott.

Az öreg óvatosan kiegyenesedett, a fejét csóválta, és a kenyeret tenyeréből a nadrágja hátsó zsebébe tette.

Ezalatt végig a fiúra szegezte tekintetét, nem is pislogott, és a fiú felkönyökölt, letörte a sütemény sarkát, amit a rokkant otthagyt, és az öreg felé nyújtotta. Az öreg elvette, és nyomban lenyelte. A fiú újra letört egy darab tésztát, az aljából, ahol nem volt rajta lekvár, és az öreg azt is ugyanolyan gyorsan elvette és lenyelte. A fiú így darabonként odaadta az öregnek az egész alsó részét, a felsőt pedig, a lekvárost a ropogós kis tésztacsíkokkal meghagyta magának.

Megjelent a kalauz, az elsötétítés miatt sötét rongyot tekert a lámpás köré, és most már csak egy ködös, hol nagyobb, hol kisebb fényfolt ugrált fent. Az öreg ott állt, homlokát ráncolta, mint aki elfelejtett valamit, azután végigment a kocsin, a horkoló polcok, az ülve vagy eldőlvé alvó emberek között, egészen a peronig, ahol batyuikon szintén valamilyen emberek feküdtek.

– Hát ennek már sose lesz vége? – mondta halkán az öreg, és megindult visszafelé.

Megállt a fiú mellett, és nézte, ahogy alszik.

A fiú aludt, a kibontott batyun feküdt, arcát egy női nemezcsizma szájára fektette. Pulóvere ujját föltúrta, magas szárú cipőjét kifűzte.

A tornyocskás házról álmódott, a bácsiról, a halárus öregasszonyról, az erős, vaskos ujjú rokkantról és még sokféle arcról és tárgyról, de ezeket azonnal, még álmában elfelejtette. Már hajnalhasadáskor, amikor a csonkig égett gyertya kialudt, és a lábát az öreg betakarta meleg kardigánjával, hajnalhasadáskor álmában meglátta az édesanyját, megkönnyebbülten felsóhajtott, és elmosolyodott.

Kora reggel valaki kinyitotta a peron ajtaját, a hideg levegő felébresztette a fiút, de még egy ideig mozdulatlanul feküdt, és mosolygott...

HETÉNYI ZSUZSA fordítása

CSUPASZ PRÓZA

Friedrich Gorenstein azt vallja, hogy az ember lénye az isteni elgondolás ellenére gonosz és sátáni. Óriási erőfeszítéseket kell tennie annak érdekében, hogy a jóra törekedjen, hogy megakadályozza a gonosz megnyilvánulását. Gorenstein „korának legkomorabb írója, javíthatatlan pesszimista és mizantróp”, aki Bosch figuráihoz hasonló szereplőkkel népesíti be műveit, írta róla Shimon Markish.

Gorensteint még nem eléggé fedezte fel magának a világirodalom, nagyregénye, a *Zsoltár* csak német fordításban olvasható, Wikipédia-oldala csupán tizenegy nyelven létezik, németre talán egy tucat, franciára öt-hat és angolra csak egy művét fordították le. A Kijevben 1932-ben született zsidó író keserves éveket követően Moszkvában kezdte alkotói életét, de alig publikálhatott, hacsak nem szamizdatban, végül Nyugat-Berlinbe emigrált 1980-ban, és az egyesült Berlinben hunyt el 2003-ban. Bemutatását semmiképpen nem a 2022-es háború Ukrajna-koncentrátsága indokolja, saját jogon fontos, bár a most közreadott novella mellbevágó hangját a tőszomszédban zajló háború kontextusa felerősíti. A világméretű menekülések allegóriájaként is olvasható, az embertelenség emlékműve. Ugyanakkor Gorenstein szövegei példatárak is lehetnek Ukrajna igen zaklatott történelmének és népeinek csöppet sem idealizáló, sőt leplező megértéséhez. Gorenstein életművének jelentős része ukrainai területen és emberek között játszódik, ő maga bányai ipari főiskolát végzett Krivoj Rogban, bányászként, majd bányamérnökként dolgozott Ukrajna-szerte, végül 1961-től Kijevben.

Sokáig csak filmes körökben ismerhette a közvélemény, ha egyáltalán olvasott stáblisztát, mert forgatókönyvíróként is lenne miért magasztalni: a rendezők és címek listája impozáns (Tarkovszkij: *Solaris*, 1972, Mihalkov: *A szerelem rabja*, 1975 és Koncsalovszkij: *Az első tanító*, 1965, bár utóbbi felirataiban még nem tüntették fel a nevét). Hatalmas életművet hagyott hátra, tizenhat regényt vagy kisregényt, kilenc elbeszélést, hét színművet, köztük három úgynevezett moziregényt és nyolc filmforgatókönyvet írt.

Az 1963-as *A tormyocskás ház*, ez a háborús evakuációba helyezett novella volt az első, és egyben első leközölt műve. Nyilvánvalóan önéletrajzi indíttatású, ahogyan az egész életmű is szokatlanul megélt, szinte performatív. Ám míg a későbbi művekben a kegyetlen éleslátás maró iróniája kerekedik felül, nemritkán esszébe hajló, mind érzelmileg, mind intellektuálisan túlfűtött filozófiai eszmefuttatásokkal tarkított, a korai kispróza fesszes, fegyelmezett és fájoan csupasz. A kisgyerek szűk szemszöge szigorúan határt szab az ábrázolt világnak. A fiú apátlan, ahogyan az író is az lett korán, apját 1935-ben letartóztatták és kivégezték, utána több év bujkálás következett. A fiú anyja a novellában meghal, ahogy az íróé is, az evakuációból hazafelé, a vonatúton. A novellabeli nem-helyeken (Marc Augé kifejezése) – vasúti kupé, tehervagon, pályaudvar, resti, utca, kórház, posta – a háború teret és időt átalakító pusztítása sűvít. Augé szerint a nem-helyek az identitást kiüresítő szürmodernitás jellemzői. A modern kori atavisztikus háborúk azonban rávilágítanak, hogy a nem-helyek minden korban jellemzők a pusztításhoz állandóan visszatérő emberiségre. Háborús időkben az általában múltba hártott történelmi idő a küszöbönket kaparja, behatol az otthonokba, kilöki az életet időn s téren kívülre.

A gyerekszem számára nem ismerhető fel a Jó, mert azt groteszk módon megnyomortotta a háború, taszítja a cigarettatárcájában savanyúkáposztát hordó, részegségtől bűzlő nyomorék, aki megmenti, és nem ismerhető fel számára a Rossz, mert enni ad a „bácsi”,

aki közben kihasználja. A mesés tornyocskás ház másfajta világot, elveszett otthon és gyerekkort jelent számára, képzeletén keresztül az álmába is beköltözik. A nem-helyeken pedig arctalan nem-emberek tűnnek föl, alig beszélő bábszerű lényekként suhannak át a kiszolgáltatott, a felnőttkorba most beavatódó gyerek beszűkült jelen idején. Az 1963-as megírás szélesebb értelemben kivetíti a novella világát a szovjet élet egzisztenciális otthontalanságára és kiüresedtségére.

A novellát minden évben tanítom, évek óta, és oroszul kevésbé tudó hallgatóimnak bizalommal ajánlottam mankónak Szöllősy Klára 1966-os magyar fordítását egy elfeledett antológiából. 2022. február 24. után, az ukrajnai háború kitörésekor előre hoztam a félév végéről az órát. Ekkor figyeltem föl arra, mennyire elavult a fordítás, hogyan finomítja a durvaságot és oldja fel a szikár mondatszerkezeteket.

Az órát azzal kezdtük, írják össze, mit csomagolnának össze tíz perc alatt, mit vinnének magukkal hirtelen, ha menekülni kellene, az evakuációba. Nem kérdeztem meg utána, mit írtak fel, csak azt, hogy vittek-e egy vég vásznat, ahogy az édesanya, és ő vajon miért vitte.

A napi pályaudvari tolmácsolás után otthon megírtam, ami és aki aznap rajtam átvo-nult, és utána, mintegy morális, vezeklő éjszakai penzumként egy órát szántam a novella újrafordítására. Szokatlanul lassan haladtam. Az odavetett indulatszavakat és a durvaságok árnyalatait nagyon nehéz eltalálni, a mondatok lecsupaszítása is nagy figyelmet igényel. Minden egyes szóban visszhangzott az, amit aznap hallottam és láttam.

Szálirány, Aschach

(Duna-cédulák)

1945 korai húsvétján, nagycsütörtök óta, Steinben állnak, közel a mauterni vas-hídhoz. A raktárakban 30 vagon bauxit, regensburgi rendelvénnyel, azért nem több, mert a betört orrú uszályt nyár óta nem lehet jobban terhelni. Hegyemet, ha bevágnak a vontató hullámai, a matrózrakásban így is áll a víz. A bauxit tetején katonai felszerelés, pokróc, matrac, hátizsák, valamint nyolc szétszedett fabarrakk, aminek a rendelete Aschachba szól. Vasárnap este melléjük áll a Johann Strauss, tele sebesültekkel meg Bratislavából menekülő utasokkal. Akin nem világít a fehér pólya, az menekült, sötét, riadt, sietős. A széles, öreg gólyavasaló jajgat, sóhajtozik egész éjszaka, mégis van benne valami megnyugtató. Húsvét hétfőn, április másodikán hajnali négykor indul el fölfelé, de alig tűnik el az oberloibeni kanyarban, mikor amerikai vadászgépek támadják meg, mélytámadás géppuskákkal, sok a halott, a sebesült. Meghal a lotz, a kapitány és a két kormányos is. A cseh motorhajó, mely Passauba vinné a Schuster Ferenc kormányozta uszályt, előremegy segíteni, föl kell vontatnia Linzbe a Johann Strausst, ahol egy újabb bombatámadáskor a magatehetetlen kórházhajó elsüllyed. A motoros csak egy hét múlva kerül elő, április 9-én hétfőn. Végre megfogja őket, s fölviszi Aschachig. Kedden, 10-én érnek oda, a barakkokat rögtön kirakják, és állítják is össze, még hideg az éjszaka, több ezren vannak a Harrach-kastély parkjában, csehek, magyarok, egymás szájába lóg az egész Aschach. Az uszály, szám szerint az 1046-os, a Bayer Lloyd tulajdona, ott áll tíz napig, a bauxit nem sürgős, jobban mondva nem kell senkinek.

(...)

Az Első Császári és Királyi Dunagőzhajózási Részvénytársaság tapintásvörös bédekkere Passautól kalauzolja az olvasót a Fekete-tengerig. A hajlékony, kézbevaló kis könyv 16. oldalán a DDSG aschachi ügynökségének csinos, favázás épülete látható. A zászlódíszbe öltözött hivatal előtt sötét ünneplő ruhában tizenhárom tagú társaság várakozik, nyolc nő, öt férfi. Dr. F-re, a világhírű illuzionistára és asszisztensére várnak, ki magát így hívja, nem többnek s nem kevesebbnek. Arról a konkrét *háromról*, mely *abból* a tizenhatból *ezt* a tizenháromat kivonva életre kel, hosszú előadások, borzongató fejtegetések születtek, Dr. Krafft-Ebing esetét a hollerbrunni varrónővel a hysteria szakirodalmáig emlegeti. A személy-kikötő rakpartja alatt a helyi schopperek ácsolta hosszú alkotmány, a zille, a hajóállomás hivatalos mentőjárműve simul a kockakövekhez. Orral kikötve, tehát a felvételen balról jobbra, mi a folyás irányát is mutatja. Nincs mód eldönteni, hogy arra a gőzhajóra várnak, melynek fedélzetéről O. Rüdiger felvétele készült, avagy nem. De ha arra, s nem eredménytelenül, úgy az

aschachi fényképész azon kevesek egyike, ki a technika akkori állása szerint meg is örökíthetné a vendéget, amint kiszáll vagy ahhoz készülődik, eldöntve ezzel a sok évszázados vitát, járt-e Dr. F. Aschachban. Úgy érte, nem csak egy szép és nevezetes tollhiba tárgyaként, illetve alanyaként.

(...)

A gyerekem lehetne, gondolja Fedák, és elfordítja táskás tekintetét a kormányálásról. Nem magas, de jóarcú, szorgos magyar lélek. Illetve sváb. Csakhogy ki lenne az apja? A Degenfeld Imre, akit a bolondokházába zártak, csak azért, hogy őt el ne vegye feleségül? Vagy Ady? Na, az nem. A Bródy? Megrezzennek a póklábak, fintorból mosolyba fut az arca és vissza, miközben Molnár jut eszébe, s csak utána a Mindszenty Tibike, ha képtelenség, akkor is. A Molnár is Feri, meg ez a hajós is. Mikor hajnali négykor lehívatta Krecsmárnéval, hogy nem tud aludni és ennek a zúgásnak azonnal vessen véget, a kormányos elmagyarázta, kéremszépen, itt nincs mit tenni, ha nincs zúgás, akkor nem haladnak, sőt állnak, és sose érnek Passaubá, és a Zsazsa művésznőnek ezt muszáj lesz kibírni. Erre Fedák nem mondott semmit, hanem váratlanul megkérdezte a kormányost, hány éves. Az meglepődött. Negyvenkettő, mondta. Rudolf Valentinót ismeri? Igen, de főleg az asszony, az inkább járt a moziba. Fedák bólintott, hogy jól van, elmehet, vége a vizitnek. De még utánaszólt: én, kormányos, leveztem Mohácsig. Meg Donau-Eschingentől Hainburgig. Gummikajakkal. Akkor még nem voltam ez az öreg postalalamb, mint ma.

(...)

Adolf Schmidt 1844-ben azt javasolja az utazóközönségnek, hogy az aschachi szűkületben, de az egész Passau alatti szakaszon ne apelláljon egyetlen hajóra, hanem válogasson, üljön el a part egy-egy kies helyén, a folyó tele van hajóval, nem kell sokáig várni, míg feltűnik egy, s oda vitesse be magát csónakkal, estére kelve pedig vitesse ki. Ez borraival jár, de cserébe az ordinári kormányosa rendes kocsmába vagy alvóhelyre viszi utasát, majd zöldhajnalban fölkel s mennek tovább. Sajnos a hajókon az éjszakák ingatagok, a társaság igen vegyes, isznak, s bizony az alsóbb néposztályokból valók a fedélzeten laknak, 20-30-an is, ráadásul, kik a jegy árát evezéssel dolgozzák le, s elhappolják az előnyösebb helyeket. Legjobb helyet foglalni a kranzlnál, a hajó orrában, hol el lehet szeparálódni kissé, de a napsugárzás és napszúrás elől a nők legjobb, ha fátyollal fődik fejüket.

(...)

Épphogy reggeledett, a kormányos felment, átvette a kormányt a Krecsmár főhadnagytól, aki Bécsben, egy hónapja szállt be, a tisztiszolgájával, a feleségével és a sógorasszonyával. Poggyászuk alig volt, élelmük semmi, a két asszony takarított, a kis helyen mást segíteni nem tudott. Vételezésről már szó se lehetett, megosztottak azon, ami volt. Átment révvel a vízhajtásos malomba, volt egy zsák árpája, kapott érte 28 kiló lisztet. Tengődni elég volt, minden nap lángost ettek, reggel és este, mivel zsír, olaj és élesztő nem volt, kisodorták, rátették a platnira. A főhadnagy szívesen húzta föl a hajdani matróz öreg szvetterét a sajátja fölé, különösen, ha feltűnt valamely őrjáratnak kinéző csoportozat. Annyit egyszer elmondott, neki parancsa van a lehető leghivatalosabban Passaubá eljutni, amit maga Kovarcz Emil írt alá. Mikor az amerikaiak bejöttek, és Soldatenau szigete alatt a főhadnagyék kiszálltak, a búcsúzaskor még megjegyezte, hogy azon a parancson minden hamis volt ám, csak az aláírás volt sajnos valódi, de

már mindegy, hajnalban úgyis beletépkedte a Dunába. Vigye csak le a víz a nyilas gazembert Magyarországra vagy akárhová addig is, amíg felakasztják.

(...)

Aschachon esik az eső, mélyre lógnak a felhők, az Arany Gebéhez címzett fogadóban minden asztalon ott a foglalt-tábla. Vacsoráznék s megyek tovább, mondom, a kocsmáros leültet a Szúnyogok, az Első Osztrák Folyójáróegylet törzssasztalához. Fura nap, gondolja, hol ukránokat, hol oroszokat lát a Reitingerstrassén elsuhanni, itt már turista nincs, csak menekült. Nem akarja megkérdezni, honnan vagyok való, ezért rám köszöntet egy törzsvendéggel, zrászvujtve, de nem lesz okosabb. Nagy, síkos autók, idegenek, esőkabátok gyülekeznek a Templomtér környékén, este Igor Onishchenko ukrán bariton ad koncertet, zongorán kíséri Lyndsi Maus, Josef Abel híres oltárképe alatt. A túlparton, a Faustschlösslben szállok meg, meredek, keskeny út végén. Bóg a motor, a parkoló közvetlenül az arborétum oldalában, mintha belemennék egy felhőbe.

(...)

A város, egész pontosan Brandstatt község alatt, hol hajdan Krimhilda a hunok földjére tartva éjszakai tábort vert, bizonyos Schuster hirdeti magát, már évek óta. A Dieplinger kocsmája és a kápolna mögött lovas kocsikat árul, gumirádlit, de autókkal is korán kezd el foglalkozni. Az alkalmazottak Dieplingerhez járnak át ebédelni, aki ebből meg a nyári hétvégékből megél, de örökké emlegeti Krimhilda kíséretét, a száz hattýúvadászt, kik kulacsszám itták a redbullos vizsokit, s bőgették a nagy, nyerítő járműveiket.

(...)

Be kéne ugrani, gondolja, nézi ezt az undok vizet, az ő szép Dunáját, ahogy csapkod és törtet, és a cipőt se érdemes lerúgni az átkozott légiriadók miatt, anyátok picsáját, minden férfinak, s ő most akkor ezeknek fog smúzlizni, az amerikaiaknak, mert ez lesz a vége. Igaz, ezek legalább nem veszítették el a háborút, nincsenek szomorú bütykeik, s nem fáj a kalapácsujjuk, miközben az életnek meg vége van. Nem lehet örökké Tokaji Aszú, mint Sopronban, hogy szétveti a városi színházat a siker, hát milyen karlendítéséről beszél neki, aki a bokájáig nem ér föl, az összes kukoricacsuma, s ezt ő ennek a bármelyiknek is megmondja majd, ha kell, Kádárnak is, Péter Gábornak vagy Révainak is, ha ezek lesznek azok, és ha ezen múlik, Honthy ide vagy oda. Illetve hogy a Csele Lajoskával volt-e neki bármilyen nexusa. Annyi, mint a Szamuelyvel, pupák, hogy a hazámat szolgáltam, ezt a kis magyarságot, zsidóságot, mindet, ki jegyet vett a szája elől elvont falatból a piros nadrágomra. Nagyot fúj, kilégzés, belégzés, hallgatja a kis harmonikát a bordái alatt, nem kell nagymonológ. Ezeknek? Bele kéne köpjön a vízbe, de ki tudja, most is melyik utastárs nézi, ha nézik még ebben az életben, nem mintha ilyenek őt érdekelnék, ezeket még toborozni se lehet, mert csak legyintenek, s ha nem is nézzük, kicsoda ő, akkor se legyintsenek egy 66 éves magyar asszony szavára. A csupaszív Hajmássy Miklós szaváról nem is beszélve. S ehhez még a székrekedés.

(...)

Az épület annyiban tényleg kastélyka volt, hogy amikor Dr. F. erre ment Linzbe III. Frigyes okkultista tanácsadóihoz, annyira elbájolta a sötét katlant felváltó lankás medence, hogy megparancsolta szolgájának, reggelre nőjön ki gránitsziklából egy valódi kastély. Ki is nőtt, szemben a városkával a Landshaagon, 30 méterrel a Duna fölött, kocsislakkal, sziklakerttel. Ott aztán a páros el is időzött

hosszan, a doktor nagyokat nyerítve vízikuglizott az aschachi polgárokkal, az inasa minden este lakomához hívta őket, ahol egy tányér, egy kupa meg nem ürült, csak késő éjjel tűnt el mindenestül, ahogy a díszes, magas híd is, miután azon a doktor hazatértorgott.

(...)

Na most én ezen most ájuljak szét, kicsikém? Ugye nem? Ha volna is ilyen német mondat, lényegében nem érteném, nagy fekete esernyővel indulok el lefelé, még alkonyat előtt. Szemel, nekibátorodik, szemel, abbahagyja. Wurstoskocsik állnak a híd alatt, hat vagy hét, és több is van egy élet munkája révén, de minnek, ha az ember sarja Ausztráliába akar menekülni a grillbűdösség elől, és erőnek erejével terápiába jár, a vurszt nem kolbász, nem hurka, nem virsli, a dédipapád még aranykeretet gyártott, kente, pamacskolta saját maga mindhaláláig. Erősarcú, nagytestű nő legingben, ezüstsandálban, rávágja a bejárati ajtót a lányára, illetve valakire, egy sejszéző női hangra, s rágyújt mohón az esőben. Szipkás, vékony cigaretta, a garázs előtt kis esőtető, oda áll be, fel-felnevet mérgében, csóválja a fejét, nézi a vizet, akaratlanul is meglessem az ernyő alól.

(...)

E stratégiailag fontos ponton már a történelem előtti időkben is élt ember. A helyet ki így, ki úgy erősítette. A Schaumberger rablólovagok, hivatalosan vámszedők főhadiszállását egy 1480-as okirat szerint igen szilárd falai miatt hívták Häusl am Fastnak. Nem volt hát nehéz az építményt Dr. Johannes Fausttal hírbe hozni, a legenda befészkelte magát, egyszer csak ott volt, mint valami patkó, az ominózus „u”, egyenest a föld mélyéből, hová Mephistót a gazdája visszaküldte, mivel a Schloszl egy istennek se nőtt az égig. A kocsislak falán máig tudnak egy kénkőbűzös sebről, hol a nevezetes titkár füstben és tűzben a pokolba eltávozott. Lábának lenyomatát a főlépcső kövén máig őrzi egy cipőtalp alakú folt.

(...)

Fúillat jön föl az utcáról, egészséges, rendes, városi lószag, nyomában felöltik egy kép, nagyanyám mély, német babakocsiban tolja anyámat a Pozsonyi úton a Rudolf tér felé. Egy felöltő képhez olykor pontatlanul rendel időt az emlékezet, itt 1944 októberét, mikor id. Schuszter Ferencről a családja hónapok óta s még hónapokig nem tud semmit. Fél évről én sem, kérdés, hogy azért, mert kihagyja a pedáns följegyzéseiből vagy – és/vagy – mert negyvenvalahány év távolából erre az őszre montírozza rá '45 tavaszát, a tavaszt, mikor Aschachon hivatalos rendelvénnyel felveszi Fedák Sári művésznőt, tábori színházi megbízottat a titkárnéjével, s elviszi Passauig.

(...)

Az ezredes, aki a modern hangszáلتorna élharcosa, rikoltgat, mint egy páva. Nyulánc nevű, és őmelléje a Hajmássy Miklós kommandálta. Hajmássyval nekik papírjuk volt arról, méghozzá a kormánytól, hogy frontszínházat csinálnak, mindenekelőtt toborzási céllal. Tartottak is pár előadást a halálravált kis katonáknak, azok úgy tapsoltak, mint valami csontváz, megannyi Szentári Samu, de beállni be nem álltak volna sehová, mind elszivárgott, még mielőtt az ívet aláírhatták volna, a tanúsítványt a nemzet színe előtt, hol élni s halni kell, már a füstjük vagy a paraszuk se látszott a tavaszi estében. Bécs felől meg a lerázhatatlan ágyúszó. Hajmássy Ybbsben találkozott evvel az ezredessel, akire rábízta, mégis, hogy néz ki, hogy egyszál komornával utazik egy ekkora művésznő.

Ő meg előrement Passauba intézkedni a frontszínház ügyében, mert amíg színház van, Zsazsa, semmi sincs veszve. Még szabályos parancsot is szereztek, hogy ami hajó csak jön, illetve megy, arra a művésznő fölpackoltassék, mivel birodalmi érdek, nohiszen. Végül az Österreich gőzhajó hozta el őket, meg ezt a hangszáltornászt a csicskájával Linzig, ahonnét teherautóval kiszállították őket a bagázssal ebbe a rettenetes hangyabolyba, amit Aschachból csináltak a menekültek, még a templom is tele volt, ott aludtak imádkozás ürügyén a Jézus születése alatt tátott szájjal, röpüljön be, aki akar.

(...)

Mikor egyszer bemennek Pestre, és villamosoznak a budai rakparton, le nem tudja venni a szemét a Személynök utcai házról, ahol lakott harminc éve. Ami konyakot őnála a Molnár megivott, annak az egyik felét ott itta meg, a másikat meg itt, a Pálffy-téren, szép szimmetrikusan, elébb a jobb part, azután a bal part, mint csokolódzaskor, micsoda lakás volt az, szebben laktam, mint a Jászai Mari. Hát mi lett ebből a gyönyörű házból vagy hát a helyén, atyamáriám, Margit, ez olyan, mint egy cipőskatulya, amibe egy gyerek nyílásokat vágott, hogy a belévetett szarvasbogár meg ne fulladjon. Kerék Margit elpirult, mint egész életében a nyílás szó hallatán, s azt mondta, igen.

(...)

Fedák át se tudja gondolni, mióta menekül. A kis Karádyt álmában föl szokta pofozni, meg ráugrik, s megtépi azt a nagy lovat, végül összepuszizza, és sír. Vinyog. A sorsnak is anyja picsáját, hogy nincs itt egy rendes fekvőszék, csak ez a nyáklizós sváb cumprötli, mondjuk, a nap is hol kisüt, hol nem, ha egyszer minek. Himmel Mária nyugágyát Brailán fogta ki neki az ura. Hozta a víz, biztos a közelből, fogd ki, minek egy ilyen vacak, de, fogd ki, s akkor a csáklával kihúzza. Nem sokon múlt, hogy szorítókötés legyen belőle, de még ahhoz is sprőd volt a vászon, nem fogta olló vagy kés. Az összes többi slingelt függőnyt meg terítőt, törülközőt, amit csak fölkapott, elkötözte azokra a szegény katonákra a robbanás után, állt a vér a konyhában, még halottat is bekötözött hirtelen, ez jut eszébe a nyugágyról, ahogy a kormányállásból lenéz, lassan öggyé, gondolja, s bádogízú lesz a szája, horganyzott teknőből itták a pálinkát, kanalazták, jobban mondva, máshogy nem lehetett észnél maradni.

(...)

Ez az Aschach más körülmények között csinos hely volna, csinos boltokkal, hajnalban azt álmodja, hogy egy helyi varrónő mondja neki, művésznő, láncsal le kéne itt zárni a Dunát, ne tudjanak följebb menni az oroszok, pont úgy, ahogy négyszáz éve a parasztlakok zárták el az aschachi katlan száját. A láncokra öreg ladikokat kötöttek, ahány csak volt, azokba sánchomokat, mindenfélét, most is azt kéne. Na de akkor hogyan menekülnénk tovább, fölfele Bajorországba, kérdezte erre a hűséges Kerék Margit. Hát az igaz, felelte búsan Frau Fadinger, de az a régi vízitorlasz se volt tartós, pillanatok alatt fölrobbantották, a szegény parasztlak meg lógtak, mint a dohánylevél, Hartkirchenig. Aztán a szörnyű zúgásra riad föl, mintha ezer lapát szórna a koporsójára a földet.

(...)

Ahogy a borzalmas helyen elhelyezkednek, Fedák fogja a kézimunkáját, s kiül a ferdekre a nyugágyba. Hamar híre megy, egyszerű katonák, de főtisztek is sétálnak el arra a családjukkal, hogy megnézzék őt, mint valami panoptikumban.

Van, aki kardot is köt, feszesen odatiszteleg. Még egy-két karlendítő is akad, ettől bosszankodni, majd reszketni kezd s a pánik elnyomja a színésznői gerjedelmet, hogy föllásson s énekeljen, de legalább szavaljon valamit e szegény magyaroknak, ha már egyszer toborzókörúton van, s tartson kis beszédet, véreim, a Dunántúl nem várhat. Aztán csak összehúzza a kardigánját, mit előbb a komornájával kihozatott, s visszavonul. Oson, mintha civilben, takarásban, de ezt is megtapsolják.

(...)

Mielőtt beszállnak, van idejük hármásban egy korai ebédre evvel az ezredessel. A Loimayrnál esznek, az van nyitva, illetve nem teljesen zárva, s közel a légópince, egy ajtó úgyszólván. Mijük van, kérdi az ezredes, kevés krumpli, mondja a szúrós, félkarú ember. Tudja maga, ki ez, förmed rá az ezredes, krumplit egy ekkora magyar művésznőnek? Ő egy ekkora német művésznőnek se tudna mást adni, mondja feszesen a Loimayr, s úgy jár a lenövő bajusza, mintha a szájával biciklizne. Az ezredes már ugrik, hogy intézkedjen, de Fedák legyint, jó az, Miklós, mikor népek süllyednek el. Ernő, javítja ki minden idők Kukorica Jancsiját vitéz Nyulánch, s körülnéz. Hát, ez kékebb volt, mint a Duna, mondja már az ajtóban Fedák, de legalább édes. Estére lesz csirkepörkölt, művésznő, mondja az ezredes, már rakodják. Na, az jó lesz.

(...)

A környék sokak szerint szebb, mint a Wachau. Valahányszor kiértek Linzből, persze még a háború előtt, anyám és nagyanyám kiállt a ferdekre, és lelkesen integetett a mesebeli épület felé, mely az idő szerint a zsidó varrónők szanatóriuma volt, majd a Német Munkafront létesített itt bentlakásos iskolát. Hogy a kastély a háború után látott-e jobb napokat, nem tudom, de azóta lát, ha némi kopás nem is tagadható. Nagyapám úgy meséli, hogy egy pöttöm katonából, aki ott robbant a hajóval, csak az ökle maradt meg, viszont az nagyon erős volt, eljutott még Amerikába is, aki avval kikezdett, annak ott volt a vége, vihették a slahthóba, most már aludjál, ne mondj neki ilyeneket, jól van, nem lett baja senkinek, csak erős volt.

(...)

A babakocsi pontatlan, de nem képtelen, tíz évvel korábban, 1934-ben akár láthatnám is őket, ha állna már a ház, melynek negyedik emeletére a lusta fűszag fölszáll 2022. június elsején. Az erkélyen a legdélibb létező Palatinus-ház sarka és az Országgyűlés irodaháza közti nyiladékban a Hilton, a Halász-bástya, a Mátyás-templom, alatta a Batthyány téri templom látható. A volt MSZMP-székház fekvő H-betűje egy részben lebombázott pazar bérház csonkjára épült, hová Fedák 1917-ben költözött be. Valamint látható a tihanyi apátság két tornya – a színésznő boldog volt, ha erkélyéről széttekintve valamelyik látogatóját, de legalább annak komornáját evvel megrézfálhatta. Himmel Mária többször sétál erre az ő Mancijukkal a Dráva utca felől, főleg, szereti a friss vakolat illatát, nemrég húzták fel a Vajda Andor tervezte modernista épületet a Katona József utca sarkán, Gergely Oszkár és neje az építetők.

(...)

ES IST VOLLBRACHT

Károlyi Csaba beszélgetése a Rémtörténetek című regényről

A könyvhétre jelent meg Nádas Péter új regénye, a Rémtörténetek. Különlegesen izgalmas darabja ez az életműnek. Meglepő olvasmány. Miközben a regény logikus folytatása az eddigieknek. És erre aztán nyugodtan mondhatjuk, hogy nagyszabású, meg hogy mesteri...

Károlyi Csaba: – Hát, Péter, mit szólnunk embertársainkhoz? Ahogyan azt a Szípirtyó Terézke néni mondaná: Bassza az anyját mind? Hogy az anyjuk valagára jó ez nekik? Hogy így kibasznak velünk! MÉR csinálják? Az ilyeneket az isten baszná le az égből. Amit ezeknek ebbe a riherongy életbe van pofájuk itten megtenni! A rohadtékok. Ezek mind ganaj emberek... Vagy nem? De miért gondol a szegény, szegény ember minduntalan ilyeneket a másokról?

Nádas Péter: – Nem, ezek nem mind ganaj emberek, vagy a ganaj ember is csak ember. De tudomásul lehet venni, hogy a szitkozódás fontos tulajdonsága az embernek. Majd mindenkinek. Mikor menne tovább az eszével, akkor váratlanul szitkozódni kezd. Az esze működését megakasztja. Embertársainak gyűlölete, megvetése, megkerülése, semmibe vévése végül is fontosabb. Az erő jele. Mimikri. Átlátja a helyzetet, ezért úgy véli, okosabb erőt mutatnia. Ezek nagyon fontos emberi tulajdonságok, amelyeket az irodalom sokszor eltüntet a vastag humanista szósz alatt. És tulajdonképpen meg is nemesíti ezt a barbár emberi indulatot, még Móricz is, pedig ő aztán használ szitkokat. Egyetlen talán Borbély Szilárd, aki nem nemesít, ő nagyon a realitás szintjén marad. Csalog Zsolt is megmarad a realitásnál a *Parasztregényben*, nagyon rendesen. Tompa Andrea is ott marad az *Omertában*. Azért van az embernek mire támaszkodnia. A szitkok az indulati élet fontos alkatrészei. Az érzelmi életnek is, mert ha megfigyeli az ember, akkor látja, hogy az emberbaráti szeretetmennyiség, az empátiamentenyiség, ami mégiscsak működik az emberben, olykor nem is elhanyagolható mennyiségben, a szitok-, átok-, harag- és bosszúvágy-készletlen halad át. Át kell rajta törnie, át kell a résein gyüremlenie. Ezzel persze nem mondom azt, hogy mindenki szitkozódik, mindenki állandóan átkozódik. Van, aki abba betegszik bele, hogy nem műveli. Mi több, vannak emberek, akik nem is ismerik, teljesen idegen tőlük. A többség szerencsére visszafogja, csak kivételes helyzetekben enged szabádon.

– Elképesztő, hogy ebben a regényben micsoda káromkodások, szitkozódások vannak. Főleg Teréz nyomja ezt. Várnagy Teréz, más néven Szípirtyó, Bánya vagy Banyá Teréz, aki fiatalon Ortoay Hella bárónő cselédje volt Pesten, most meg azzal indul a regény, hogy a szőlőjében kapál a napszámásával, a bolond Rózával. Szóval írtál egy regényt, amely egy faluban játszódik!

– Igen, ahogyan Esterházy tréfálkozott, én vagyok az utolsó magyar parasztfíró. Ilyen már nincsen is, mint amilyen én vagyok. Nem az, hogy vidéki lennék már ennyi évtized után, nem az, hogy népi, hanem paraszti.

– Na de várjál, te falun élő városi ember vagy. Ezer éve.

– Jó, de mióta vagyok falusi. Nem ezer éve. Egészen pontosan 1968. augusztus 19-én hagytam el Budapestet. Augusztus 21-én a Szovjetunió, illetve a Varsói Szerződés egyesített csapategységei lerohanták Csehszlovákiát, ott ragadtam. Nem tértem vissza újságírói szolgálathelyemre, a rendszer szolgálatába. Minden közösködést megtagadtam a rezsim-

mel. Azóta élek vidéken. Ennyi idő alatt csak megtanultam valamit. Na jó, legalábbis komoly nyelvi tapasztalatot szereztem.

– Mégis az a helyzet, hogy az eddigi regényeid mind városban játszódtak alapvetően, Budapesten, Berlinben, persze néha kicsit máshol is, Mohácson vagy Heiligendammban, talán Leányfalun is, sőt, a fiktív Pfeilenben. Az Emlékiratok könyve végén volt egy Duna-parti, megnevezetlen falu. Az Évkönyvben pedig, ami viszont autofikció, megjelent Gomboszeg. De általában az van, hogy ülsz a faludban, és írod a városi történeteidet. Egészen pontosan az urbánus szemmel látott történeteidet. Ám ez az első regényed, amely elejétől végéig egy meg nem nevezett, de igencsak felismerhető faluban játszódik.

– Igen, igen, de a többi regényem is sok más helyszínen játszódott, és ez a mostani sem csak egy helyen.

– Jó, ez is játszódik részben Budapesten, részben Vácon is. De a fő helyszín egyetlenegy falu. Azért ilyen még nem volt.

– Ahol több nyelv találkozik, miként a korábbi regényeimben. A helyszín pedig egy elképzelt falu. A vidéki lét élményét sűríti. Teljesen érdektelen, hogy a helyszín falu vagy nem falu. Nyelvileg érdekes. Érdekes, hogy az agy teljes biztonsággal nyelvi közhelyeket rögzít, és a nyelvi tárgyakat helyszínhez köti. Még akkor is, ha valaki nem használja a szóhasználatokat, a bölcselmeket, a szitkokat, nem követi a nagynénik és nagybácsik szóhasználatát, nem a családi és nem a helyi készletből gazdálkodik. A családi és a helyi készletnek persze van couleur locale-ja. A szekszárdi Mészöly Miklós családi készlete más, mint a kolozsvári Polcz Alaine családi készlete, és ezek lényeges pontokon ütnek el az enyémtől. Ettől még nagyon jól értettük egymást, és nagyon jól mulattunk a másik nyelvi szokásain. Van a nyelvhasználatnak szociális, sőt vallási specifikuma. Például egy protestáns családban másként beszélnek, mint egy katolikus családban, és másként egy zsidó családban. Másként beszélnek, ha a zsidó család Kárpátaljáról vagy Galíciából érkezett, és megint másként, ha Morvaországból jöttek. Az első pillanattól kezdve meg tudjuk ítélni, hogy honnan beszél a másik. Egy élet munkájával felhalmozott iszonyatos mennyiségű közhelyet most kiöntsek? Ez egy bőségszaru. Egy életen át nem használtam ezt a nagyszerű készletet. Azért nem használtam, mert egész tevékenységem arra irányult, hogy elkerüljek mindenféle közhelyet. Vagy mögé nézsek, ez volt a munkám. Még írtam is róla esszében, hogy milyen lélektani helyzetek állnak a szitkozódások mögött. Most, életem végén, lélektani értékének tudatában használjam végre a felhalmozódott közhelyeket. Amikben van tudás, még bölcsesség is, de akkor is közhelyek és nem személyesek.

– Van játék is, van irónia is bennük. Ezeket a mondataidat most igen jó olvasni. Felszíne is van ennek, mélysége is van, és az egésznek a gazdagságát megfogod. De meglepődnek majd az olvasók, ha ezt így koncentráltan látják.

– Csúnya szavakat már igazán írtam le.

– Igen, de ilyen szisztematikus szitkokat szerintem nem várt tőled senki.

– Azért, mert nem vetted komolyan Esterházy megállapítását, azt hitted, hogy már megint tréfál.

– Meg téged se vettelek komolyan. Pedig te is megmondtad már. A háromkötetes esszéválogatásod első kötetének első esszéje A helyszín óvatos meghatározása, melyben alaposan körüljárunk egyetlen vadkörtefát, és amelyben megírod azt, hogy milyen a falu nyelve, a falu tudata. Ott is egy premodern fogalmakkal gondolkodó falu világát rajzoló meg. A falu tudta. A falu tiszteletben tartotta. A falu zárt közösség. A falunak ezt a tudatát működteted most a Rémtörténetek narrációjában. Van itt egy elbeszélő, aki közvetíti nekünk a falu tudatát, azt a mi-t, amelyben a kívülállók nincsenek benne. Mi tudjuk, mi ide tartozunk, és vannak, akik nem tartoznak ide, már a pap, a tanító meg az orvos se tartozik közénk, nemhogy a nyaralók.

– A katolikus plébános, a református lelkész vagy a román orvos, az bizony nem tartozik hozzánk. Mink vagyunk a többes szám első személye. Ez az ünnepélyes kijelentés.

A Romániából áttelepült orvos hiába is lenne erdélyi magyar, ha egyszer a falu románnak mondja őt. A falunak kollektív lelke van, és a tudattalanja is személytelen.

– *A nyelvhasználatban is fontos ez a kollektív tudat. Aztán ez földúsul azzal, hogy az elbeszélő belehelyezkedik a szereplőinek a tudatába, hol Teréz halljuk, hol a plébánost, hol egy gyógypedagógus-hallgatót, hol egy péket, földúsul a nyelv a vallásos nyelvvel, a pszichológia nyelvvel is. Hogyan határozta el, hogy ilyen lesz az elbeszélismód?*

– Nem határozat volt, hanem szükségszerűség, úgymond a napi szükség diktálta így. A hagyományos városi nyelv Magyarországon gyakorlatilag eltűnt, felszívódott, nincs ilyen. Nincs miért használnom. Az én múlt századi városi nyelvem vagy pesti nyelvem ma már nem létezik, szótárával és kedélyével együtt eltűnt. Senkivel nem tudnék ezen a nyelven beszélni. A városi népszerűség kicserélődött. A falusi nyelv kollektív tudata beköltözött a városiasságba, immár más helyen és más szinten működik, például a modernitás és az antimodernitás több évszázados politikai küzdelmében. Ebben a tipikusan kelet-európai küzdelemben a vidék kerekedett fölül. A vidék kollektív tudata kiütötte a város közös megegyezéseken nyugvó tudatát. A város nyelve mindig tárgyias, legfeljebb a megegyezésben közös. Mindenki a maga nevében beszél, más nevében csupán akkor beszélhet, ha megválasztják, hogy másokat pártállásuk szerint képviseljen. De akkor is személy marad. A falu ilyen személyt nem ismer. Jóval absztraktabb a közösségtudata, mint amilyen a városé, mégis fölülírta a városi nyelvet. Tulajdonképpen nem csináltam mást, mint utánamentem ennek a társadalomtörténeti mozgásnak, amelynek immár egész Kelet-Európa és Közép-Európa a helyszíne és csatateré, és ami most aztán áthullámzik Nyugat-Európába, új feltételeket teremt. Felszabadítottam olyan gátlásokat magamban, amelyek nem csupán gátlások, de amelyek mögött óriási indulati és emocionális terrénmok fekszenek. Amelyeknek nincsen vagy alig van irodalma. Megpróbáltam megnézni, hogy ezek a nyelvhasználatok milyen összefüggésben állnak egymással vagy más nyelvekkel. Értik-e egymást. Nem értik egymást. Nem értik egymást, mert más szinten, más régiókban, más terrénokon mozognak. És ha az egyiknek van megértési kötelezettsége, igénye, akkor a másiknak nincs. Az én kérdésem inkább az volt, hogy miként préselődik át ezekből a különböző nyelvhasználatokból mégiscsak valami, ami nem indulati, ami nem pusztító. Hanem ami mindenképpen ellenére föntartja az életet.

– *Muszáj egy nagyon primitív kérdést föltennem. Odaírod az elejére, hogy „a regény helyszíne a képzelet”. Szokásos formula. Miközben tökéletesen azonosítható a helyszínn. Hiába nem írod le a falu nevét, de ott van leírva Visegrád, Dunabogdány, Vác, nyilvánvalóan a Szentendrei-sziget északi csücskében vagyunk.*

– És ezeket a földrajzi neveket én írtam oda, bocsánat. Hogy lásd a tájat.

– Jó, de hát akkor Kisorosziban vagyunk. Azt nem írtad oda.

– Nem írtam oda, mert ragaszkodom hozzá, hogy nem ott vagyunk. Ha te ott akarsz lenni, akkor legyél ott.

– *Miért kell neked az, hogy nem ott vagyunk?*

– A regény a képzelet és a tapasztalat szintjén mozog. Már bocsáss meg, nem vagyok geográfus. Nem írok helységekről monográfiát. Mi közöm hozzá. Mindenkinek olyan képe van a saját szülőfalujáról, amilyet akar. Én ebbe nem akarok belebeszélni. Nekem Budapest a szülővárosom, lám, annak a dolgaiba mindenki beleszólhat, aki éppen akar. Még a polgármestere is lehet nem budapesti. Éppen azért, mert a városnak nincs kollektív tudata, mint a falunak. De miután tudom, hogy a falunak olyan tudata van, amilyen van, tudom, hogy nincs személye. Mi a szakramentumot keresne az én személyem ott. Amit ott tudnak, nem személyek tudják vagy nem tudják, hanem a falu tudja, és olyan nincs, hogy ne tudná. Közel sem akarom megbántani ezt a tudatot a lehető legszemélyesebb tudással. Leíró módon írok erről a tudásról, követem, megnézem, miként működik a logikája és az érzelmi, indulati rendszere. Miként megnézem, hogy egy ifjú pszichológus tu-

data miként működik, aki ezt a speciális vidéki többses számot egyáltalán nem ismeri. Nem is hallott róla. Elképzelni sem tudja. Se az indulati oldaláról nem ismeri, se az emocionális oldaláról. Azért, mert a pszichének egy jóval tárgyiasabb szintjén mozog, amivel a városi ember rendelkezik, a pesti is, a párizsi is, meg még régebben a római és az athéni vagy a krétai. A vallási tudat, az megint egy másik emeleten tartózkodik. Annak sajnos a falu tudatába nincs bejárása, mert a falusi többsét csak akkor ismerhetné, ha nem volna köze a spiritualitáshoz, amit minden emberre nézve gyakorol.

– *Ez mind világos. Csak akkor meg azt nem értem, miért nevezed meg a falu környezetében lévő földrajzi helyeket. Mert azok alapján viszont teljesen egyértelmű, hogy hol van a regény helyszíne.*

– *Akkor most elmesélem, Svédországban mit mondott nekem több újságíró a Világlo részletekről. Milyen jó volt nekik olyan budapesti utcanevék között kóvályogniuk, amelyekről fogalmuk nem lehet, nem tudják, hogyan ejtik, a tárgyiaságuk miatt mégis rögtön a saját utcanevékhez van relációjuk. S ha még azt is tudhatják, hogy hányas számú ház, akkor rákeresnek, és látják, hogy tényleg ott van, és tényleg úgy néz ki, akkor ennek megörülnek. Azért örülnek, mert a saját teljesen jelentéktelen utcájuk és jelentéktelen házszámuk olyan jelentőséget kap, ami minden egyes dolognak van a világon, és mindenki a fejében hordja. Akár egy magyar faluban született, akár egy svéd városkában, tőlem akár Hongkongban. Ez a fajta hitelesség nem a képzelet hitelessége, hanem a tapasztalaté. Hát erre építék. Hitelességi tanúsítványokra, tapasztalati jegyekre. Ami nem zárhatja ki, hogy ami az aktuális cselekményt illeti, a képzelet terepein maradjanak. Még ha sűrítik is azokat a tapasztalatokat, amelyeket én ötven év alatt két néven nevezhető községben szereztem.*

– *Az a másik szokásos kitétel is szerepel az elején, hogy „a regény szereplői kitalált alakok”. Ezt miért kellett odaírni? Hisz nyilván azok. De ennyire felismerhetők lennének a minták?*

– *Többször megtörtént, hogy valaki megkérdezte, honnan tudhatja maga, énvelem mi történt. Honnan vette. Ki mondhatta el magának. És akkor jön a komoly olvasói paranoia. Ez éppen így történt, mert maga engem ír le. Honnan tudhatnám. Most látom magát először. Nem is olyan inget hordtam, kockás ingem nekem nincsen. Olyan nincsen, hogy én kedden borotválkozom, mert én csak szombaton. Az erre vonatkozó pereket is szeretném elkerülni. Hogy öneki nem is akkora lába van, és ezért ezt be kell bizonyítanom, amit róla írtam, vagy mit tudom én.*

– *Szabó Magdának voltak ilyen debreceni olvasói, akik szóvá tették, hogy az az öregasszony nem is a Szent Anna utca ennyi szám alatt lakott, hanem az amannyi szám alatt, tehát az író nem mondott igazat.*

– *Ezt még meg is értem, mert Szabó Magda szeretett a szereplőiről gonoszságokat leírni.*

– *Lehet, hogy pont az volt a baj, ha stimmel a házszám. Na de komolyan: én még ilyen regényt nem olvastam a magyar irodalomban, mint amilyet most írtál.*

– *Ez most baj?*

– *Ez most nem baj. De nem szeretném sokat dicsérni a regényt, mert még azt mondják, túlzottan tisztelettelűdő vagyok. Mégis azon gondolkodtam, hogy az írói génuszodon kívül, ahogyan egy amerikai kritikában egyszer 2008-ban Deborah Eisenberg fogalmazott a The New York Review of Booksban, vajon még mi játszhatott közre abban, hogy a Rémtörténetek ennyire jól sikerült. Nem lehet-e, hogy azért ilyen különös ez a regény, mert egy városi, városban született, nevelkedett ember úgy írja itt meg a falut, ahogyan egy falusi nem tudja megírni azt a világot, amelybe bele-született?*

– *Dehogynem tudja. Borbély Szilárd az ellenpélda. Borbélyal egyetlenegyszer találkoztam, mikor Szekszárdon Mészöly-díjat kapott. Egymás mellett ültünk a díjátadáson. Sutyorogtam a fülébe, kifejeztem hódolatomat, csodálatomat és a végtelen szeretetemet a Nincstelének iránt. Hallgatta, és akkor óhatatlanul válaszolnia kellett, ahogy a helyzet kívánja. Te nem tudod, hogy ez mibe került nekem. Mondtam, el tudom képzelni, de nem*

baj, ennyi volt az ára. És akkor elég ijesztővé változott az arca, ami néhány nap múlva, mikor öngyilkos lett, el is nyerte a helyét és az értelmét. Valószínű, hogy ennek az irodalmi csínynek, műveletnek, amit el kellett hozzá végeznie, vagy annak az irodalmi kötelességtudatnak, ami benne munkált, ténylegesen nagyobb volt az ára, mint amennyit az ő törekeny és sérülékeny alkatával el lehetett viselni. Az is kétségtelen, hogy ezt az árat a szerzők többsége nem hajlamos megfizetni.

– *Ám a te eseted Csalog Zsoltéhoz hasonlít, aki pesti emberként megy Tiszaroffra, és beszélgeti Eszter nénit, és a Parasztregeény Eszter nénije kicsit olyan, mint a te hősőd, ez a Várnagy Teréz. Persze akár eszünkben juthat Pályi András Éltém című regényének hőse, özvegy Magyarné Maday Veron is, nem beszélve Pályi másik főhőséről, Avilai Szent Terézről. Honnan láthatnád a falut? Hiába élsz benne ötven éve, a neveltetésed miatt csak onnan tudod látni, a város felől. Miként Móricz vagy Oravecz csakis a falu felől tudja látni a várost. Ugyanakkor, bár elsőre a Rémtörténetek falusi regénynek tűnik, hamar kiderül, hogy abszolút nem falusi történet. Vagy nem csak az. Itt szó van a város–falu viszonyról, az úr–cseléd viszonyról, társadalmi tablót rajzolsz a falusi kocsmáros-tól a nemesekig, a sváb gyárosig, a zsidó bárónőig, a villanyóra-leolvasótól az orvosprofesszorokig, az idős úriasszonyoktól a zsellérből lett téeszelnőkhöz, a falun dolgozó festőművésztől a váci püspökig, szó van egy könyves zsidóról is. Megint gazdag a tabló, mint a korábbi regényeidben. Egészen a révésekig bezárólag.*

– A révésekről még szerettem volna többet írni. A révések csodálatos emberek.

– *Téged beengedtek-e ebbe a személytelen falusi tudatba?*

– Igen, hosszú időszakokra. Kisoroszipban is beengedtek ebbe a tudatba, amikor már természetessé vált a jelenlétem, hogy a következő nemzedékkel is érintkezem, akiknek mondjuk a szüleit én tanítottam meg a Dunában úszni. Furcsa, de a kisorosziak nem tudtak úszni, kivéve a hajósokat. Azok is rosszul úsztak, erősen tartottak a víztől. Ezért is volt annyi vízbefulladás.

– *Régen le se vetkőztek. Fürdőruhájuk se volt.*

– A férfiak levtköztek kánikulában klottgatyára, úgy belementek a Dunába, de a nők sokáig nem vetkőztek le. Illetve néha mégis levtköztek vasárnap, a téesz-nemzedék már levtközött, bugyira meg melltartóra. Nagyon sajátos bugyik és nagyon sajátos melltartók voltak. Mészöly szerint Szekszárdon bugyigónak mondták. De korábban a nők csak a szoknyáikat fogták föl, vagy feltűzték a korbca, úgy mentek a vízbe, térdig, combig. Kisoroszipban már bikininek számított, ha levették az otthonkáikat, csakhogy sajnos a bugyi térdig ért, vagy még rosszabb, orosz gyártmányú rózsaszín szaténból készült, a kebeltartó pedig beépített acéllemezekkel volt megerősítve, és brutálisan a nyakukba volt kötve.

– *Gombosszezen hogy volt a beengedés?*

– Gombosszezen az ellenkezője történt. Élő bizonyítéka lettünk, hogy ők nem utolsók. Hogy mi itt nem vagyunk egy utolsók. Főleg idős emberek üdvözölték az érkezésünket, akik nem mentek el a szülőfalujukból, és ezért úgy érezték, hogy ők utolsók, ők semmit nem érő emberek, ahogy kifejezték, hiszen arra sem voltak jók, hogy elmenjenek. Öreg napjaikra portások vagy éjjeliőrök lettek Egerszezen, most meg nyugdíjasok. Volt, aki segédkertész volt a kórház kertjében. És akkor, ha én a fővárosból idejövök, és van ugyan egy igazán nem nagyon megérthető hivatásom, de a Ruttkai Éva beszél rólam a televízióban, és idejön hozzám látogatóba, akkor én ezzel az ő létét és az ő létének a minőségét felértékelem. Ez valóban így volt. Menekültek voltunk, migránsok, egy életvezetési metódus és mindenféle rettenetes társadalompolitikai felfogás elől menekültünk, ők pedig a történelem sértettjei és vesztesei. Voltak mezőgazdasági ismereteink, de készségesen megtanultuk azokat a fogásokat, amiket ők az ósatyáiktól örököltek. Vitáink is támadtak az önfejűségünk miatt. Bizonyos dolgokat máshogy csináltunk, úgy, ahogy a falu nem csinálja. Máskor meg mi fizettünk az önfejűségünkért. Meglehet, hogy tíz év múltán átvettek valamit az eljárásaink közül. Belátták, de ezt a belátást soha nem tették belátássá.

A falu nem tud belátni. A falu viszont tudja, honnan jön a vihar. Kivételes személyek mégiscsak belátták, de másokkal már nem osztották volna meg a belátásukat. Nekünk viszont ennek a felfogásnak az értelmét kellett belátnunk.

– *Próbáltam megállapítani, mikor játszódik a történet. A hetvenes évek elejére gondoltam. Jóval 1956 után vagyunk, az úrihölgyek emigrált gyerekei már gyökeret vertek új hazájukban, és küldik a ruhákat meg a teát. Kádár neve nem hangzik el, csak Horthyé. A gyermekbénulásban szenvedő Misike 17 éves, az utolsó paralízisjárvány 1959-ben volt, aszerint számolhatunk, hány évesen kap-hatta el. De az ötvenes években több járványhullám is volt.*

– Egészen pontosan meg tudom neked mondani, 1967 nyarán vagyunk. Vannak erre utaló jelek, de amit eredetileg akartam, egy epilógusszerű véget, azt nem írtam meg, 1968 májusában játszódott volna Párizsban.

– *Ó, Piroska odament volna Párizsba...*

– Abszolút, azt tudjuk így is, hogy odament később, ezután a borzalom után, ami itt történt. Nem is lehetett volna más választása, mint Párizsba menekülni, hisz amúgy is oda akart volna menni. 1968 májusában találkozott volna valakivel az utcán, akivel végre valahára szerelembe eshetett. De ritmikailag fölöslegesnek bizonyult az epilógus. Végül is nem írtam meg.

– *Egy szerelem azért jó lett volna. Egyébként volt-e olyan zenemű, amire gondoltál írás közben?*

– Nem volt.

– *Azért kérdeztem, mert van itt egy nagy finálé, mikor a négy halál megtörténik. Utána van egy appendix, levezetés, Hamza tanító meg a református lelkész, Tölösy Tóth Mátvás epizódja. Mintha minden regényedet így zártad volna. Az Emlékiratok könyve végén Somi Tót Krisztián lezárja a csúcspontot, a Párhuzamosban az útjavító munkások története vezet le az egészet. Talán a Családragényben kevésbé van így.*

– De ott is így van. És igen, ez az anti-Beethoven. Beethoven volt az utolsó, aki avval kísérletezett, hogy a csúcson hagyja abba, a finálénál. A fináléhoz azonban nagy bizodalom kell, ami megkoronázza az emócióinkat, az indulatainkat, új filozófiát teremt a jelenségsorozathoz. Elvágom. Csak azt tudom mondani, hogy na jó, akkor vessünk véget neki, mert értelmesen nem tudunk tovább haladni. Mint a *Párhuzamos történetek* esetében, ha tovább haladunk, akkor ugyanolyan újabb epizódokhoz jutunk. Unalmas is.

– *Rendkívül unalmas. De hát ilyen az élet. Hadd kérdezzek egészen más irányból. A regény címe Rémtörténetek. Egyszer beszéltél nekem arról, hogy ifjú korodban olvastál angol romantikus rémregényeket, gótikus regényeket.*

– *Imádtam őket, igen. Jókai is írt egyet, A lélekidomárt.*

– *Tudtommal még Walter Scottot is olvastál. Például Horace Walpole-nál középkori környezetben játszódó rémséges kísértethistóriák vannak, aztán persze ezt parodizálja Jane Austen. Ezekre a rémtörténetekre játszik rá regényed címe. Miért gondoltad, hogy ezt a vadul izgalmas címet kell adnod? Ha akarom, akkor itt minden nagyon rémes, de ha akarom, akkor meg nem.*

– Igen, ez így van. A gótikus regény azonban nemcsak rémséges, hanem mulatságos is lehet, vannak parodisztikus vonásai. Amikor a szerző attól hunyorog, amit le merészelt írni. Oscar Wilde vagy Karinyth jól elszórakozott a műfajjal. Ha Oscar Wilde gótikus regényét olvasod, akkor kiesel az ágyból a röhögéstől, de azt azért nem mondanád, hogy a középkori gyilkosság nem kísért meg minket. Egyrészt ott vannak nekünk a mindennapok rémségei, azok a köznapi rémségek, amelyeket egymásnak okozunk. Mondjuk háborút viselünk mások ellen. Másrészt ott vannak nekünk a halottak, és olykor nagyon furcsa, racionálisan aligha megmagyarázható kommunikációba keveredünk velük. Bizony az embert néha megszállja a gonosz. Vagy ki tudja úzni magából, vagy kiúzi valami belőle vagy valaki. Vagy időlegesen szabadul meg. A gonosz az bizony vastagon valószínű. Mi a racionalitással, a felvilágosodott tudománnyal látszólag elűztük, de nem lehet eltüntetni. Az irodalom nem teheti meg, hogy ne foglalkozzon a megjelenési formáival.

– *Itt csak négy hulla van, Shakespeare-nél azért több. De hogyan dől el nálad az a papíron, hogy valakinek meg kell halnia?*

– Nem, nem, mindig azon vagyok, hogy meg ne haljon. Sorsvonalakat követek, mint a cigányasszony, aki nézi a tenyeremet, és megmondja. Róza azt mondja, már amennyire ő tud valamit egyáltalán mondani, hogy ezt a gyereket, amellyikkel most terhes, ezt tőle nem viszik el, ezt nem engedi. Azért, mert két végtelenen kiközösített ember találkozott, amikor őt az Imre felcsinálta. Persze abban sem lehetünk biztosak, hogy ez az Imre gyereke lenne, de Róza mindenestre biztos benne, és ő akkor inkább a Dunának megy. És ha ő egyszer azt mondta, hogy a Dunának megy, akkor Teréz miként ne tudna róla, hogy bizony a Dunának fog menni. És ha a Dunának ment, akkor tessék a rendőrségnek ne csak a Misikét keresni, hanem akkor ezt a szerencsétlen lányt is keressék, akit a kutya nem keres, még az anyja se. A sorsvonalakhoz nekem legfeljebb annyi közöm van, hogy követem és elviselem őket. A sorsvonalak akkor is valóságosak, ha a személy ki van találva. A sors, amit követek, az maga a szükségszerűség, nem kitaláció. Es ist vollbracht. Ahogy Bach mondaná a maga személytől fosztott stílusában. És ha valami egyszer végbement, akkor a racionális vonatkozásait legalább annyira nem tudom megmondani, mint ahogy az irracionális vonatkozásait sem. Piroskát azért sem ölhetném meg, mert nagyon erős. Szülei még a névadást is elhibázták, de szeretem. Az adja az erejét, hogy ő egészen más dimenzióban él. Abba a dimenzióba, ahol ő él, ezek a dolgok nem érnek el. Tehát ő más sorsvonalon fut. Tudom pontosan az ő végét is. Nem írtam le. Megvan a marokkói falu, kikerestem a térképen, ahol franciát fog tanítani berber gyerekeknek, és közben kábítószerezik, de már előtte kábítószerezett, mikor elveszítette a párizsi szerelmesét, aki egyébként egy anarchista terrorista, neve is van, mintája is van, és ezért kell továbbállnia Párizsból. S oda, ebbe a berber faluba megérkezik ez a szerencsétlen, jobb sorsra érdemes evezős fiú, akit már nem is emlékszem, hogy a fenébe hívnak.

– *Máté.*

– Igen, Máté. Megérkezik a tiszta szívű Máté. Aki a Piroskára nagyon vágyakozik, megérkezik, hogy hazavigye. De nem tudja hazavinni, mert a világ tetején egy roncsot talál a fészken, akinek esze ágában nincsen Mátéval hazamenni. Piroskának ez a sorsa, követhető lenne, de mért kövessem. Nem követem. Már korábban tudomásul vettem a baljós tulajdonságait.

– *Azt várná az ember, hogy lesz itt egy gyilkosság. Baljós jelek vannak. Piroska sejteti is, ez az Imre gyerek lehet, hogy gyilkos lesz. De végül gyilkosság itt nincsen. Két öngyilkosság van, két másik haláleset van, gyilkosság nincs.*

– Miért ne lenne gyilkosság, miért ne lenne kannibalizmus, amikor egy adott közösség vagy az adott külvilága és az adott személyben működő belvilág tragédiákat hoz létre, holott ebben a formában talán nem is állt a szándékában. Legfeljebb átkozta az illetőt, a halálát kívánta, a rettegéssel megbabonázta, megjelölte, és a mai napig átkozza, de valódi gyilkos szándéka valójában nincs és nem volt, ez az én élettapasztalatom. A halálok létrejönnek, mintha csak természetes halála lenne az illetőnek. A gyilkos tört senki nem emelte fel, vagy a pisztolyt senki nem szegezte rá senkire. Hiszen erről beszélnek. Nincs is rá szükség, hiszen a közösség végrehajtja ítéletét. Addig énekel a kórus, míg siker nem koronázza énekét. Amikor kiénekelte a kórus áldozata halálát, akkor hangot váltanak, sajnálkozik a kórus az illetőn, elmerül a gyászban. Ilyen fiatalon meghalt. Hiszen mindig a legjobbak mennek el. Milyen jó ember volt pedig, nem is tudom elmondani. S a közhelyek tömegét önti ránk a kórus. A kórus tevékenysége már az antikvitásban sem dramaturgiai találmány, hanem tapasztalat.

– *Olyasmit szeretnék firtatni, ami miatt haragudni fogsz. Hiszen már mondtad máskor, hogy nem szereted a szereplőidet, egyiket sem, mert ezt írólád nem teheted meg. Azonban én mint a*

Rémtörténetek olvasója elgondolkodhatok azon, hogy ebben a regényben melyik alakot tudnám szeretni, nem?

– Egyiket se tudtad.

– Nem nagyon. Az van, hogy kezdtem szeretni Misikét, de hát őt az ember inkább sajnálja. Meg lehet érteni az alakokat, lehet tudni, miért olyanok, amilyenek, lehet esetleg nevetni is rajtuk. De melyiket szeressem?

– Akkor ez azt jelenti, hogy te részrehajló akarsz lenni. Valakit akarsz szeretni. Én mindegyiket szeretem. Annyira öreg vagyok most már, hogy megengedhetem magamnak. Szeressem mindegyiket. Még ezt a nagy darab marha Hössöt is szeretem, a méhészt. Aki a farkát, nem tudjuk miért, mindenkibe belerakja.

– És aki valószínűleg Imre apja meg közvetve a gyilkosa. Na de régebben egyetlen figurádat sem szeretted. Most meg, hogy megöregedtél, már mindet szereted. Ami ugyanaz.

– Igeeen, mennyire így van.

– Bocsnát, de az olvasó olyan, hogy választani akar egy szereplőt, akinek drukkolhat, akinek örülhet. Próbáltam nagyon örülni Piroskának.

– Piroskának miért nem sikerült örülnöd?

– Neki végig sikerült örülnöm. De most, hogy elmondtad, ő elmegy Afrikába, és ott mi lesz vele, már nem tudok neki felhőtlenül örülni.

– De én nem mondtam el, a regényben nem mondtam el, most mondtam, csak ebben a beszélgetésben, tanmeseként mondtam el, mert a sztanyiszlavszkiji dramaturgia szerint ezt is tudni lehet vagy tudni kell. Ahhoz, hogy tudjuk, hogyan emeli a teáscsészét, ehhez tudnunk kell azt, miként teljesíti ki vagy végzi be az életét.

– Honnan tudod, hogy Piroskával mi fog történni?

– Tapasztalatból.

– Egyébként tudod, kit lehet szeretni? Az elbeszélőt.

– Ő egy népi kollégista, aki minden bizonnyal ebből a névtelen községből származik, tehát sok mindent tud mindenkiről. Erről a többséről is tud, a kollektív tudattalanról, de tud az egyénről is, ám inkább ehhez a többshez húzza a szíve, a szívére hallgat, a sokféle indulatára, mert ő olyan népi kollégista, aki többször megbotlott életében.

– Vele szívesen beszélgetnék, mert érdekes dolgokat tud.

– Beszéljess velem, én tudok veled beszélgetni.

Mindent vagy semmit

(Egy német felvonás)

Színhely: Schauspielhaus Frankfurt

Az államelnök / A miniszterelnök / A külügyminiszter / Redepennig kisasszony / Kanapee, egy pekingi kiskutya / egy törpe / színpadi munkások / az úgynevezett moderátor / a közönség / Gürgens úr, egy öreg színész

MODERÁTOR *a közönséghez*

Hölgyeim és uraim

most érkezünk el műsorunk csúcspontjához

igen azt kell mondanom

az est abszolút csúcspontjához

Volt egy varázsló vendégünk

és nem akármilyen

volt egy énekesnő vendégünk

és nem akármilyen

aki elénekelt nekünk az Izoldát

egy éneklőfűrészes kíséretében

És itt volt a híres színész Gürgens

aki nemcsak Faustot játszotta el

hanem Mefisztót is

és aki legközelebb Margitot fogja eljátszani

ahogy nekem Párizsban elmondta

egy külön erre a célra felépített színházban

Ezt mind láttuk

De most jön a csúcspont

Azt hiszem nem ígérek túl sokat

Mindjárt fölvonulnak az államférfiaink

Azt gondoltam választás előtt

nem gondoltam a választásra

A politikusnak semmi nem elég ostoba

ha nyerni akar

Erre nem gondoltam

Azt gondoltam

mi lenne ha erre az estére meghívnám az

államférfiainkat

Mindjárt föl is szólítottam őket a pódiumra

hölgyeim és uraim

És nem ígértem önöknek túl sokat

sikerült megnyernem mind a hármat

az államelnök urat

a miniszterelnök urat

és a külügyminiszter urat

aki az államban a harmadik pártot képviseli

Nagyra becsült külügyminiszterünket is a

pódiumra kérem

Zene, egyidejűleg taps kezdődik, és a három politikus a pódiumra jön, először az államelnök, mögötte a miniszterelnök, aztán a külügyminiszter, és rendre felsorakoznak a moderátor mellett

MODERÁTOR *miután a taps nem akar szünni, véget vet neki*

Ez szenzáció ugye

hatalmas szenzáció

Az államelnök a miniszterelnök és a külügyminiszter

a frankfurti Schauspielhaus pódiumán

itt mellettem

És több millió tévé néző a képernyők előtt
Tapsolni kezd
De fogjunk bele
a politikusokhoz
Feltételezem ismerik
a műsorunk menetét
Ismerik a szabályainkat
a szabályok nem nehezek
Egyébként ez a mai a műsorunk
huzonötödik része
És ezért azt gondoltam
hogy jó lenne ha itt lennének az államunk
vezetői
A három legfontosabb vezető
A közönséghez
Tapsot kérek
A közönség hevesen tapsolni kezd
a politikusokhoz
Látni fogják az egész nem nehéz
A feladatok alapján véve egészen könnyűek
De természetesen
Mint önök is tudják mindent vagy semmit
lehet nyerni
Vagyis uraim
vagy mindent megnyernek
vagy semmit
a közönséghez fordulva
Nem igaz
mindent vagy semmit
A közönség tapsol, a zenekar tust játszik

MODERÁTOR

Nos Uraim
Bejön Redepennig kisasszony

MODERÁTOR

Nos uraim
Itt van Redepennig kisasszony
az asszisztensnőm
önök már biztosan ismerik
Tapsot kérünk Redepennig kisasszonynak
Nagy tapsot nagy tapsot
Mindenki tapsol Redepennig kisasszonynak
Bejön egy törpe egy pekingi kiskutyával, a pekingi kiskutyát egy magas fotelbe ülteti, és megáll mellette

MODERÁTOR

Ő lesz a bíró uraim
a független bíró
A Kanapee nevű pekingi kiskutya
a kiskutyához
Jól aludtál Kanapee
ugye jól aludtál
A pekingi kiskutya barátságosan fölugat

MODERÁTOR

Nos nézd csak
Jól figyelj
Tudod kik vannak itt ma este velünk
egészen rendkívüli emberek Kanapee
Itt vannak az államunk legfontosabb vezetői
nézd meg jól őket
Bemutatom őket neked figyelj
Ez a férfiú itt az első
akinek középen van elválasztva a haja
jó arcszíne van
nézd meg jól Kanapee
vésd be az agyadba
ő az államelnök
egy kicsit szűk a nadrágja azt hiszem
vagy tévedek államelnök úr

ÁLLAMELNÖK

Ja igen

MODERÁTOR

Na jó a férfi a gondosan elválasztott frizurával
kiváló túsózó ezt tudnod kell Kanapee
okos és művelt férfiú
abszolút példakép
nem nevezném tanult embernek
de minden német számára példakép
egy ügynevezett vándormadár
Igen-igen jól hallottad
ügynevezett vándormadár
a mi államelnök urunk
karcsú jó kinézetű férfiú
ha mondhatom így
akire csak úgy bukna a német nők
a közönséghez
Ehhez tapsot kérünk

a karcsú vándormadárhoz
a gondozott frizurájával
Tapsot tapsot
A közönség tapsol

MODERÁTOR *Kanapee*hoz

Na és te
te mit szólsz az államelnökünkhöz
tetszik neked
Kanapee háromszor röviden felugat

MODERÁTOR

Az én Kanapee örül önnek államelnök úr
köszöni önnek hogy eljött
hogy nem sajnálta a fáradságot
De ki sajnálja a fáradságot
ha a kolbászról
pardon
ha a választásról van szó
*Kanapee*hoz
Nos, akkor
bemutattam neked az államelnök urat
menjünk tovább
Itt láthatod a második férfiút
a valamivel kisebbet
ami nem akar sértés lenni
Kanapee képzeld el
Ez a miniszterelnök úr
aki ma megtisztelt minket
itt áll előttünk teljes életnagyságban
és ahogy hallottam
éppen egy világméretű útról tért vissza
Kanapee fülébe
Még az amerikai elnökkel is találkozott
Kanapee háromszor röviden felugat

MODERÁTOR

Miniszterelnök úr
milyen volt Amerikában?
elérte amit szeretett volna
vagy nem
Ez természetesen egy rövid kérdés
amelyet természetesen nem lehet megvála-
szolni
a kérdés az hogy mit érnek el a politikusok
egyáltalán
De most nem erről van szó
A miniszterelnök úr kicsit fáradt

de mi kisminkeltük
reméljük nem zavarja önt miniszterelnök úr
hogy ezt elmondom
hogy mi e műsor kedvéért kisminkeltük
ahogy persze a másik két urat is
a közönséghez fordulva
Jól kisminkeltük az urakat
ugye
A közönség tombol

MODERÁTOR

Itt állnak most
és alávetik magukat nekem
Az állam legfontosabb vezetői
A jéghegy csúcsai
na igen
*Kanapee*hoz
És látod Kanapee
itt van a harmadik úr
a legkisebb a három közül
de nem a legjelentéktelenebb
ez a külügyminiszterünk
ő a harmadik párt elnöke az államban
aki megharcol minden szavazatért
igazam van igazam van igazam van
Kanapee háromszor röviden felugat
A közönség tombol

KÜLÜGYMINISZTER

Minden szavazatért
természetesen
Minden egyes szavazatért

MODERÁTOR

Nos itt van ez a három úr
akiket nyugodtan nevezhetünk az állam
legfontosabb vezetőinek
mert hiszen ők irányítják az államot
annak a jéghegynek a csúcsai
amit Németországnak neveznek
többet erről nem is akarok mondani
Gürgens úrhoz aki lent ül az első sorban
És maga Gürgens úr a nagy patomimmester
ugye maga is el van bővölve a mi csúcs-
pont-jelölteinktől
Gürgenshez közvetlenül
Gürgens úr mondja el nekünk röviden
Hogy ezek közül az urak közül

ön szerint ki a legpompásabb
Mondja el nyugodtan
mondja el nyugodtan

GÜRGENS *lentről fölfelé agyondohányzott
hanggal*

Mind a hármat pompásnak tartom nagyon
pompásnak nagyon pompásnak

MODERÁTOR *a közönséghez fordulva*

És maguk
milyennek találják ezt a három urat
maguk is
olyan pompásnak találják őket mint
Gürgens úr

*A közönség hallatlan „igen” kiáltásban tör ki, és
egyre hevesebben tapsol, és közben a zenekar is
elkezdett hangosabban játszani*

MODERÁTOR *lecsillapítja a jelenetet, és az
órára néz*

Az idő szorít hölgyeim és uraim
Most eljutunk az első körhöz
Én azt gondoltam
Hogy most is mint mindig a zsákban futás-
sal kezdjük

Redepennig kisasszonyhoz

Redepennig kiasszony a zsákokat kérjük
*Redepennig kisasszony behoz három vászon-
zsákokat, és átadja őket a három politikusnak, akik
beléjük bújnak*

MODERÁTOR

Miután belebújtak a zsákokba
ha jelt adok
önök elkezdenek futni Kanapee felé
és aki először ér Kanapeehez
az nyert
Most megadom a jelet
*Felemeli a kezét, és aztán leejti
A politikusok Kanapee felé rohannak*

MODERÁTOR

Nahát ez kiválóan megy
milyen gyorsan futnak
még sohasem futottak ilyen gyorsan a je-
löltjeink
A politikusok egyszerre érnek Kanapeehez

*Kanapee háromszor röviden felugat, és fölemeli
a jobb mellső lábát
A közönség tombol*

MODERÁTOR

Igen
hát ez
hát ez hihetetlen
*A zenekar hangosan játszik, majd tust húz
Redepennig kisasszony azt hiszem
hogy mindhárman
egyszerre értek Kanapee-hoz
vagy tévedek*

REDEPENNING KISASSZONY

Nem nem téved
A három úr egyszerre ért Kanapeehez
Ez azt jelenti, hogy mindegyiküknek jár a
háromszáz pont

MODERÁTOR

Ki gondolta volna
Most már kibújhatnak a zsákokból
*Redepennig kisasszony átveszi a zsákokat, és ki-
megy velük*

MODERÁTOR

A politika
minden művészet közül a legfőbb
igaz ez államelnök úr
miniszterelnök úr
külgügyminiszter úr
*A politikusok zavarban vannak és nem válaszol-
nak*

MODERÁTOR

Én azt hiszem ezt Clausewitz mondta

MINISZTERELNÖK

Clausewitz természetesen Clausewitz
Természetesen Clausewitz

MODERÁTOR *a közönséghez*

Láthatják hölgyeim és uraim
a miniszterelnök úr a legműveltebb
habár semmit se akarok mondani
a többi uraság ellen sem
és természetesen a műsorunknak

meg kell őriznie a komolyságát
különösen ma
Redepennig kisasszony megint bejön

MODERÁTOR

Nem akarjuk most már
átépíteni a színpadot
mert olyan nagy és jelentős
személyiségeink vannak itt
akik amúgy is
amúgy is mondom
a teljes figyelmet magukra vonják
Térjünk rá tehát a következő kérdésre
Kanapeehez
Te már ismered ezt a kérdést
Kanapee bevallotta nekem
hogy különösen ennek a kérdésnek örül
mindjárt látni fogják hogy miért
Kanapee most jön a kérdés
aminek te már előre örültél
most jön
és a kérdés így szól
a politikusokhoz
Olyan gyorsan kell megválaszolniuk a kér-
dést
ahogy csak lehetséges
úgy válaszolják meg
mintha a választ pisztolyból lőtték volna ki
ami ennél a magas intelligenciánál nem le-
het probléma
Nos tehát
a kérdés úgy szól
főlemeli a jobb kezét
A kérdés úgy szól
Mi a különbség
a frankfurti
és a bécsi virsli között
A HÁROM POLITIKUS *kiabálva*
Semmi

MODERÁTOR *már bele az általános üdvrival-
gásba*

Helyes nagyon helyes
jól választok a kérdésre
és ezen nem is csodálkozom
*Kanapee hetet ugat gyors egymás utánban,
mintha pokolian örülne*

MODERÁTOR

Azt lehetne mondani, hogy a kérdés túl
buta
de másrészt
Redepennig kisasszony
hogy állunk a pontokkal

REDEPENNING KISASSZONY

Az urak mindegyike kap még háromszáz-
háromszáz pontot

MODERÁTOR *a politikusokhoz*

Most képzeljék el
mindannyiuknak van még ráadásul három-
száz pontja
Nem őrvít ez
Két kérdés és hat helyes válasz
ez megérdemel egy hatalmas tapsot
*A közönség tombol, a zene még jobban felerősö-
dik*

MODERÁTOR *a politikusokhoz*

De ne higgyék
hogy ez ilyen könnyen megy tovább
mindenféle eszünkbe jutott
kérem álljanak föl
*A politikusok öt-hat méterre a moderátortól fel-
állnak*
és figyeljenek nagyon
mert következik a következő kérdésem
Gürgens úr kiválóan megválaszolta
de azt természetesen nem árurom el hogyan
Kanapee is tudja a választ
háromig számolok
fölteszem a kérdést
és önök olyan gyorsan válaszolnak
ahogy csak lehet
Nos
Hogy hívják önöket
A politikusok egyszerre kiáltják a neveiket

MODERÁTOR

Nagyon jó
nyertek
*Kanapee háromszor röviden felugat
Redepennig kisasszony tapsra ösztönzi a közön-
séget*

MODERÁTOR

Mindhárman egyszerre mondták ki a nevüket

Ez szenzációs

habár egyetlen nevet se értettünk mert mindhármat egyszerre hallottuk

Államelnök úr

kérjük mondja ki a nevét

ÁLLAMELNÖK

Carstens

MODERÁTOR

És most ön miniszterelnök úr

MINISZTERELNÖK

Schmidt

MODERÁTOR

És ön is külügyminiszter úr

KÜLÜGYMINISZTER

Genscher

MODERÁTOR

Carstens Schmidt Genscher

Pompás trió

igazi hármasszógon mondanám én

Azért mert az urak

a neveiket ilyen szépen kimondták

jár nekik a taps

a közönséghez fordulva

Tehát tapsot kérünk az államférfiaknak

A közönség hevesen tapsol

MODERÁTOR

Ha így ránézek Kanapeera

gyakran azt gondolom

hogy talán ő a legokosabb

Mindenféle van a szemében

Egy pekingi kiskutya gondolom

aztán elejtem a fonalat

a politikusokhoz

Nos uraim most azt fogjuk megnézni

hogy önök közül

ki tud a leggyorsabban a fejéhez kapni

és ez pisztolylövésre történik

fog egy pisztolyt, és a levegőbe céloz

Ne ijedjenek meg

csak a levegőbe lövök

Egyébként a műsorunk következő részében

önök is löni fognak

de nem a levegőbe mint én

Tehát

leadom a lövést

és önök a fejükhöz kapnak

az mindegy

hogy a jobb vagy a bal oldalon

kapnak a fejükhöz

a közönséghez

Gürgens úrral egyébként fogadtam

hogy ketten a fej bal részéhez

egyvalaki viszont a jobb részéhez fog kapni

a fogadásomat egy jegyzőnél hitelesítettem

de ez most mindegy is

ezért csak egy üveg pezsgő jár Gürgens úrnak

és tízezer márka az angolai éhezőknek

Igen az éhezőknek

de ez egy másik probléma

A világhínségről

egy másik alkalommal beszélhetünk

Na jó

most lövök és önök a fejükhöz kapnak

Figyelem

lő

A politikusok mind egyszerre a fejükhöz

kapnak

Carstens úr a feje jobb részéhez

Schmidt úr a bal részéhez

Genscher úr a bal részéhez

MODERÁTOR *kikiáltja*

Ez hihetetlen

Mit szól hozzá Redepennig kisasszony

Ilyen még sosem volt

hogy a három jelölt egyszerre

ugyanazzal a sebességgel kapjon a fejéhez

Kanapeehez

Mit szólsz ehhez

Kanapee háromszor röviden fölugat, és fölemeli

a bal hátsó lábát

a törpe bólint amennyire tud

MODERÁTOR

Mennyi pont jár ezért Redepennig kisasszony

szony

REDEPENNIG KISASSZONY

A három jelöltnek ugyanannyi pontja van
tehát megint háromszáz-háromszáz pont
jött az eddigiekhez

MODERÁTOR

Ha ez Németországban iskolát teremtené
uraim

hogymindenki egyszerre kap a fejéhez

De menjünk tovább

az órára néz

Fogy az időnk

El tudom képzelni

hogymátlépjük az időt

az államférfiainkkal

hölgyeim és uraim

az embernek nem eshet baja

magához inti a politikusokat

Nos nézzék uraim

most valami egészen különlegeset gondol-
tam ki

és remélem önök nem fognak félreérteni

és értik a tréfát

A politikusoknak érteniük kell a tréfát

és végül is és zárásképpen

na jó

valami különleges dolgot gondoltam ki

a munkatársaimmal

akik most mindjárt be fognak gurítani egy
hordót

de nem ahogy önök talán gondolják egy bo-
roshordót

ahogy ön Carstens úr gondolja egy boros-
hordót

ahogy ön Genscher úr gondolja egy sörös-
hordót

és ahogy ön Schmidt úr gondolja egy hor-
dót tele konyakkal

nem itt egy

teljesen közönséges trágyáshordóról van
szó

tehát ne ijedjenek meg uraim

*Három férfi begurít egy nagy trágyáshordót a
színpad közepére*

MODERÁTOR

Természetesen a trágyáshordóban

már nincs trágya

ezt mi sem szeretnénk

de egy eredeti trágyáshordó

nincs kimosva

és ha közelebb mennek uraim

akkor még a bűzét is érezhetik

de éppen ez az ingerlő benne

Trágya uraim teljesen természetes trágya

én azt mondanám hogy a legtermésze-
tebb dolog a világon

ez a trágyáshordó

egy eredeti hesseni parasztudvarból szár-
mazik

amely ma este is üzemben van

és ezt a trágyáshordót

rögtön e műsor után

megint üzembe helyezik

mi ezt csak

erre a műsorra vettük kölcsön

szaglászik

Már érezni a bűzt

érezik önök is

a közönséghez

A bűz valószínűleg még nem jutott el önök-
höz

de már érezni lehet

Nézzük csak

az államelnök

már fintorog az orrával

És már Schmidt úr is

Igen ahol nincs semmi ott nincs semmi

De most eljutunk a feladatunkhoz

Ez most nem kérdés hanem feladat

és megint természetesen

minden győztesnek háromszáz pont jár

de ezen túlmenően is

volt egy grandiózus ötletünk

Bent a trágyáshordó közepén

be van ragasztva eredeti trágyával

egy szavazócédula

és ha átmásztak a trágyáshordón

és a másik oldalon kijönnek

és ezt a szavazócédulát

le tudták választani a trágyáról

és a kezükkel ki tudták hozni

akkor a pártjuknak nyertek egy szavazatot

Ez úgymond az önök garantált szavazata

Megértették

A politikusok kölcsönösen egymásra néznek

MODERÁTOR

Természetesen egyszerre csak egy politikus
mászhat keresztül a hordón
és én azt mondanám hogy
az államelnök úr kezdje
Aztán a miniszterelnök urat kérem
és harmadikként pedig Genscher urat
Természetesen van egy időbeli korlátunk
Egy percet adunk mindenkinek
Megértették

POLITIKUSOK *egyszerre mondják*

Igen

MODERÁTOR

Tehát kezdjük
Carstens úr parancsoljon
*Az államelnök odamegy a trágyáshordóhoz, és
leül elé*

MODERÁTOR *Kanapeehez*

Kanapee te felügyeled az urakat
hogy ne csaljanak
de hiszen itt nem is lehet csalni
Nos tehát
Kérjük vigyázzon a fejére Carstens úr
Az államelnök behúzza a fejét

MODERÁTOR

A parancsszavam rövid
Csak annyit mondok *rajta*
Megértette Carstens úr
Háromig számolok és aztán jön a *rajta*
Háromig számol
Rajta
*Az államelnök átmászik a hordón, és a túloldalán
kijön egy fehér szavazócédulával*
Óriási tapsvihár tör ki
*Az államelnök kifáradva feláll, és átnyújtja a
moderátornak a szavazócédulát*

MODERÁTOR *kikiáltva*

Csak huszontkét másodperc
mindössze huszontkét másodperc
*Átveszi Carstenstől a szavazócédulát, és aztán
újra visszaadja neki*
De hiszen ez az öné

az öné államelnök úr
az ön garantált szavazata
a közönséghez
Fantasztikus fantasztikus fantasztikus
A közönség tombol

MODERÁTOR *Kanapeehez, aki folyamatosan*

ugat és csahol
Nyugodj le
még vissza van két másik jelöltünk
a miniszterelnökhöz
Miniszterelnök úr kérhetném
*A miniszterelnök ülő helyzetbe helyezkedik a
trágyáshordó előtt, és a moderátor felemeli a ke-
zét, háromig számol, és azt mondja, hogy rajta.*
*A miniszterelnök száguldó sebességgel áthalad a
hordón, és megjelenik a másik oldalon egy sza-
vazócédulával*

MODERÁTOR *aki mérte az időt, kikiáltja*

Tizenkilenc és fél másodperc
*A közönség tombol, a zene olyan hangosan, mint
még soha*
Kanapee tombol a maga karosszékén

MODERÁTOR *a miniszterelnökhöz*

Nézze
Maga szinte száguldva
haladt át a trágyáshordón
Mintha csak olimpián lett volna Schmidt úr
olimpián
a közönséghez
Nem olyan volt mintha olimpián lettünk
volna
Hölgyeim és uraim

A KÖZÖNSÉG *ordít*

Olimpia olimpia olimpia
*Schmidt és Carstens az elnyert szavazócédulá-
ikkal egymás mellé állnak, míg Genscher a trá-
gyáshordó előtt vigyázzállásba vágja magát*
*A moderátor felemeli a kezét, háromig számol, és
megadja a rajtjelet*
*A külügyminiszter pont tizenkét másodperc
alatt mászik át a trágyáshordón, és ugyanúgy
mint az előző két jelölt, egy szavazócédulával
jön ki a végén*

MODERÁTOR *a tenyerébe csapva*
Ez szinte hihetetlen
Genschler úr pontosan tizenkét másodperc
alatt
mászott át a trágyáshordón
ez mindent ver
ez mindent ver mindent mindent
A közönség tombol, a zene tombol, Kanapee tombol, mintha ettől meg kellene bolondulni

MODERÁTOR *megnyugszik, miután a három politikus elfoglalta a helyét mellette*
Nem megnyugtató-e
hogymost már mindannyiuknak
van egy biztos szavazata
El tudom képzelni
hogyez mennyire megnyugtatója a politikusszíveket
a közönséghez
Milyen szépen néznek ki most az urak
három kedves úr
három nagyon kedves úr
akiket ezen az estén
nagyon megszerettünk
igazam van
igazam van Kanapee
a közönséghez
igazam van
A közönség tombol

MODERÁTOR
Az államférfiak az államurak
átmásztak a trágyáshordón
a legnagyobb sebességgel
hölgyeim és uraim
és nyugodtan mondhatjuk
hogynekik semmi nem volt
túl ostoba
hogye elnyerjenek egy szavazatot
A legbiztosabb szavazatot az összes közül
De most nem erről lesz szó
Most a lelkiismereti kérdés következik
Kanapeehez
Nem igaz Kanapee a lelkiismereti kérdés
A közönséghez és a politikusokhoz
Mint tudják
minden jelöltünknek fölteszünk
egy lelkiismereti kérdést

és természetesen mindig egy másikat
És ez a lelkiismereti kérdés
az esténk igazi csúcspontja
Igen
Azt csak az én Kanapeem tudja
hogy *ma* mi lesz ez a kérdés
a politikusokhoz
És erre a lelkiismereti kérdésre
természetesen *tisztességesen*
másrészt azonban olyan
gyorsan ahogy csak lehetséges kell válaszol-
niuk
Minél gyorsabban annál jobb természetesen
Aki először válaszol
kapja a legtöbb pontot
magától értetődően
Tehát ne habozzanak
Ragadják meg a kérdés lényegét
és válaszoljanak azonnal
miután meghallották és megértették a kér-
dést
A kérdés rövid és velős
Válaszoljanak csak igennel vagy nemmel
de olyan gyorsan ahogy csak lehetséges
És ezzel a kérdéssel már el is jutottunk
műsorunk végéhez
A lövésről le kell mondanunk
azt akartam hogy az urak Marxra
és Jézus Krisztusra lőjenek
Odaát áll a céltábla
amelyet külön önknek
építettünk fel uraim
de erre már nincs időnk
ma nem lesz lövészet
Elérkeztünk tehát a lelkiismereti kérdéshez
amit az államférfiaknak fogok föltenni
És nem lehetne nagyobb csúcspontunk
mint az államférfiak
E jubileumi adásban Frankfurtban
Goethe városában
úgyszólván Németország szívében
amely mindig a Majna partján vert
Itt a frankfurti Schauspielhausban
több millió néző előtt
egész Németországból
és a világ többi részéről
Ha mondhatom ezt uraim
Mindenkit innen is üdvözlünk

Az egész német nyelvű világot
és az egész azon túli világot is
Tehát röviden
*Felemeli a jobb kezét, és felteszi a lelkiismereti
kérdést*

Uraim
Államelnök úr
Miniszterelnök úr
Külügyminiszter úr
uraim figyeljenek
jön a lelkiismereti kérdés
a közönséghez
És önök is figyeljenek nagyon
hogy mit válaszolnak az urak
Figyeljenek nagyon hölgyeim és uraim
Dobpergés
Figyelem
A kérdés így szól
A szívük mélyén
Leejti a kezét
mondják meg őszintén
de nagyon őszintén
a szívük legmélyén
önök nációk

MINDHÁROM POLITIKUS *úgy válaszol,*
mintha pisztolyból lőtték volna
Igen

A közönség tombol, a zene tombol

REDEPENNING KISASSZONY *azonnal kiál-
tani kezd*

A három úr ugyanannyi pontot szerzett
A három úr ugyanannyi pontot szerzett
A három úr ugyanannyi pontot szerzett
Mindhárom úrnak háromezer pontja van
Ez összesen kilencezer pont

GÜRGENS ÚR *felugrik, és tapsolva kiáltja*
Mindhárom úr győzött
Az államférfiak győztek
az állam urai győztek

REDEPENNING KISASSZONY *odakiáltja a
közönségnek, és belekiáltja a zenei tumultusba*
A teljes nyereség az Éhező Világ Megse-
gítése nevű szervezetnek megy
*Kanapee úgy ugat, ahogy még nem ugatott, és a
karosszékéből a földre veti magát.*
A törpe sírógörcsöt kap.
A politikusok bárgyún néznek egymásra.
A tumultus közepette lemegy a függöny.

VÉGE

WEISS JÁNOS fordítása

Ámok

regényrészlet

1.

Recsegő, karcos, surrogó nesz...

Soha nem változik, mindig ugyanolyan. Ugyanúgy ismétlődik, percek – dehogyan percek, hosszú órák óta. A hang precíz hurkokat rajzolt a sötétségbe.

Felriadt. Valami felrobbant. Fémes robaj, valaki bevágta a bejárati ajtót, a pállott benti levegő egy tömbben mozdult meg és csapódott neki a falnak. Aztán az ordítás.

Basszus, miért ordít, miért nem hagyja abba?

Lantos ledüböngött a lépcsőn és megtorpant a kanapé előtt. Fújtatott a dühtől. Kopaszra nyírt feje szinte beleolvadt széles vállaiba. Kezét hol ökölbe szorította, hol kinyitotta, diónagyságú bütykei félelmetesek voltak. Felbőszült arccal meredt Viktorra, aki a kanapén hevert, gyűrött ruhában, valami kiszolgáltatott pózban. Másnaposság. Noha a pince ablakai szürkék voltak a mocsoktól, mert soha senki nem mosta le őket, a beszivárgó utcai fény lézerként hasított Viktor szemgolyóiba. *Nyitva hagyta az ajtót*, ordította Lantos. Viktor becsukta a szemét. Lantos még soha nem kiabált vele, de most úgy üvöltött, mint egy felingerelt medve. Viktor a kanapéhoz lapult és várta, hogy a férfi megüsse (*most, most, most, nyűszítette egy gyáva hang*) de erre nem került sor. Másnaposság. Szemhéjai mögött a Lantos kezeiről odavetülő kísérteties retinaképek imbolyogtak. Fájdalomvillámok. Fortyogó sötétség, izzó csóvák. Pokol. Talán soha nem volt még ennyire másnapos. Óvatosan felült, és újból kinyitotta a szemét.

Lantos megragadta a fiú vállát.

– Mit keresel itt?

A szorítás fáj, Viktor megvonaglott, ki is józanodott valamelyest. Szar napom volt tegnap, motyogta. Miután hazamentél, be akartam zárni, de aztán arra gondoltam, maradok egy kicsit. Kiugrottam valami italért, és feltettem pár lemezt... Azt látom, morogta Lantos. Nem kapcsolt ki az a kurva lemezjátszó... Annak a tűnek vége, mondta. Akkor innen jön ez a furcsa hang, gondolta Viktor. Megpróbált felemelkedni, hogy a lemezjátszóhoz támolyogjon, de visszazuhant a kanapéra. Lantos felröhögött. – Majd én. Jól elintézted magad.

Felugrott, és a pulthoz sietett. Egy mozdulat, és a surrogó nesz megszűnt.

Paradise Lost, vetett egy pillantást a vérvörös korongra.

– Vagy elindítsam újra? – kérdezte.

– Isten őrizz – nyöszörögte Viktor.

– Szedd össze magad. Úgy vinnyogsz itt, mint valami kólikás vénasszony – röhögött Lantos. Előrehajolt, és óvatosan megfogta Viktor jobb kezét. Vörös volt és duzzadt. – Verekedtél? – kérdezte. Hangja megváltozott, most mintha aggódott volna. Viktor bólintott. Olyasmi, motyogta. De nem komoly. Leütöttem egy pasast.

– Miért? És hol? – kérdezte Lantos. Körülnézett.

– De ugye nem itt? Nem az üzletben?

Viktor megrázta a fejét. Dehogysis. Nem érdekes. Felidegesítettem magam.

– De hol? – kérdezte újból az idősebb férfi. Nem hagyta nyugodni a kérdés.

– A Neonfényben...

– A Neonfényben? – kérdezte hitetlenkedve Lantos.

– Ott találkoztam valakivel. Aztán odajött a fickó okoskodni. Túl sokat pofázott. Aztán mikor kiment rágyújtani, utánamentem, és jól pofán csaptam. De azzal vége is lett...

A férfi a fejét ingatta. Aztán vállba bokszoalta a fiút. Kedvelte Viktort. Te nem vagy normális, mondta. Menj, mosd meg az arcod, intett a mosdófülke felé. Megnyugodott. Viktor bármit művelt tegnap, nem itt történt, és valami magánügy lehetett. De az a nyitva felejtett utcai ajtó... Megint elfogta a düh. Erről még elbeszélget vele. Most... felesleges. A srác olyan másnapos, vagyis, még mindig annyira részeg, hogy alig lát.

Viktor összeszedte magát annyira, hogy eljusson a csapig. Míg a vizet locsolta magára, Lantos kinyitotta a pult mögötti hűtőt, és elővett egy sört. Nem kell, motyogta Viktor, míg feltűrt pólójával az arcát szárogatta. Közben Lantos büszkeségére, a muzeális KISS flippergépre meredt, ami az üzlet hátsó részében foglalta el a helyet. A flippergép homlokzatára egy régi fényképet kasíroztak. A négy démon: Gene Simmons, Ace Frehley, Peter Criss és Paul Stanley peckesen lépkedett a New York-i utcán. Még ez is. Micsoda pojácák, gondolta.

Lantos a kezébe nyomta a hideg sörösdobozt: szorítsd a homlokodra.

Egy ideig a homlokát jegelte a párás sörösdobozzal, óvatosan görgetve egyik halántékától a másikig, de aztán úgy döntött, mégiscsak megissza. Nem kellett volna. Ráivás, reggel, éhgyomorra. Persze nem volt reggel, a Bashar reggel még az igazak álmát aludta. Késő délelőtt lehetett már. Az italtól először jobban érezte magát, a feje kitisztult, aztán – mint várható volt – megint rosszabbul lett. A gyógyászor csak mítosz, gondolta. Mozgott, lebegett, vibrált, sodródott minden. A falak, a polcok, a plakátok részeg tűzben úsztak. A feje könnyű, a lába nehéz lett. Aztán fordítva. Mikor a doboz kiürült, rámeredt Lantosra. *Van még?* Lantos megvonta a vállát, és hozott neki egy újat. Persze ezt se kellett volna.

– Haza kell menned – mondta neki Lantos. – Itt nem maradhatsz. Mindjárt dél. Nemsokára nyitunk. Ha a vevők meglátnak, sikítófrászt kapnak.

Viktor maga elé meredt. Lantos a fejét ingatta. Te nem vagy normális, mondta újból. Pedig rendes srác vagy. Viktor mondani akart valamit, de a férfi egy intéssel elhallgattatta. Majd máskor. Ha józan leszel. Előszedte a tárcáját, és előhalászott egy tízezrest. Hívlak neked egy taxit, mondta. Olyan részeg vagy, hogy az utcáról nem vennének fel. Itt ez a pénz. A maradékot majd holnap hozd vissza.

Lantos telefonált. Valamit halkán magyarázott, aztán felröhögött. Na mind-egy, mondta. Siess egy kicsit, mert rögtön ki kell nyitnom az üzletet.

2.

Megjött a taxi, egy öreg és szögletes Volvo kombi, úgy festett, mint azok a fekete lakkozott koporsószállító batárok. Lantos felszaladt a lépcsőn, kitámasztotta az ajtót, aztán felkísérte Viktort az utcára. A taxis kiszállt, és elvagyorodott. Olajos bőrű, alacsony, örményforma fickó, fekete velűrbőr mokaszint viselt, piros rövidnadrágot és vakító fehér inget. A nyakán és csuklóján aranyláncok lógtak. A taxis szemügyre vette Viktor állapotát. Mintha egy eladó lovat bámult volna. Hát jó, legyen, ez volt az arcán. Rosszabbat is látott már. Kinyitotta a hátsó ajtót. Viktor bedőlt az utastérbe, a taxis előzékenyen lehajolt, és behajtogatta a fiú Martens-bakancsos lábait az ülések közé. Jók ezek a bakancsok, mondta. Csak azt nem értem, hogy bírjátok ki ebben a kurva melegben. Az én lábam meggyuladna ebben a vacakban. Előszedett egy zsebkendőt, beletörölte a kezét, aztán tapsolt egyet, jelezve, hogy ezzel vége a melő piszkosabb részének. Hacsak... Remélem, nem fog idehányni, tette hozzá. Na mindegy. Szerencsére bőrlélesem vannak. Fogalmam sincs, rántotta meg a vállát Lantos. Adtam neki egy tízezrest. Ha behány hozzád, tedd el nyugodtan. De szerintem nem lesz baj. Szívós srác ez. Kemény, mint a vídia. Csak most valami, hm, kikészítette. Talán valami csaj miatt van... Felröhögtek, és kezet fogtak.

3.

Mikor elindultak, a sofőr bekapcsolta a zenét: turbófolk zörgött az ócska hangszórókban. Viktor ki nem állhatta a műfajt, csak kényszerűségből találkozott vele, a lakótelepre járó városi buszokon, ahol a sofőrök egy része mindig ezt hallgatta. Kapcsolja már ki, förmedt a taxisra. A kis fickó megvonta a vállát, valamit matatott lent a műszerfalnál, és hirtelen csend lett. Viktor felsóhajtott. Köszönöm, mondta. Összeszedte magát, kiegyenesedett, amennyire tudott, és kibámult az ablakon. A szűk utcák zsúfoltak voltak, tele autóval. A taxi lassan haladt, szinte araszolt csak. Basszus, ez Budapest? – gondolta Viktor. Na jó, a Józsefváros. Ez van. Bűntől szétmarrt arcok. Cigányok. Kínaiak. Arabok. Feketék. *Feketék*, basszus. Elhúztak négy hászid férfi mellett, nadrág nem volt rajtuk, csak kaftán, melyek alatt fehérharisnyás-feketelakkcipős lábak kaszálták vidáman a forró kánikulai levegőt. Szakáll- és pajeszhegyek. Mind a négyen mókuszprém kucsmát viseltek (amitől úgy tűnt, hogy legalább két méter magasak), és mind a négyen mobiltelefont szorítottak az arcukat borító ezüstös szőrzethez. Valamit hadartak. Basszus, ez nem Williamsburg, ez a nyolcadik kerület, morogta Viktor. A taxis hátrafordult: tessék? Viktor intett, nem érdekes, mondta. A sofőr amúgy nem akart beszélgetni, talán azt gondolta, hiábavaló is volna. Az utas holtrészegen imbolygott a hátsó ülésen, noha igyekezett tartani magát. Nyakas srác, de lobbanékony is, gondolta. Az is látszott, hogy nem túl beszédes fajta. És azokkal a furcsa vasszögökkel az arcában... hát, elég félelmetesnek látszott. Az ilyen viking harcosok nem sokat beszélnek. Ez van.

4.

A lányra gondolt. Ma lesz a születésnap. A faszba. Meghívott, aztán visszamondta. Az örület, amit kitartóan táplált az alkohol és a nem várt sérelem, burokba fogta elméjét. Kijózanodtál, az örület ezt suttogetta. Jogod van ott lenni. Te is benne vagy a csoportban, és mindenkit meghívtak. Vagyis hát: *először* mindenkit meghívtak. Nem kellett volna verekedni azzal a beképzelt kis fasszal. Persze nem volt az verekedés, ahhoz két ember kell, meg hát ütésváltás, de az a srác addig okoskodott, míg egyszer csak lecsapta. Mikor szóba hozta a lakótelepet, kapott egyet, és kiterült. A lány persze kiakadt, elmondta mindenféleképpen, volt ott prolizás meg minden, Viktor legszívesebben őt is felpofozta volna. Közben előkúszott egy másik, józanabb hang, és arról motymorászott: nem érti, Viktor hogyan veszíthette el az önuralmát, nem vadember ő, és hogy végül mindenki utálni fogja majd őt a csoportban.

A csoport!

Hát magasról tesz ő a csoportra. Sőt. Lenyomta ezt a józan [*gyáva*] hangot [*az örület lenyomta*], és azt érezte, amit éreznie kell. Jéghideg erőt és roppant önbizalmat.

De ezek mögött nyugtalanító érzések mocoogtak. Ezek az érzések egyszerre táplálták az örületet, és nyitották meg óvatos [*alattomos*] fessegetéssel a keskeny réseket, melyeken keresztül a jó energiák elszivároghatnak. Viktor látta a már szökésben lévő jó energiákat: lassan szivárgó vizelet egy rozzant vénember húgycsőéből... *Stop*. Elég. Ezt hagyj abba, mondta egy rideg hang. Te nem ez vagy. Először azt hitte, az alkohol beszél hozzá. De nem az volt. Egy másik, újabb, még annál is gonoszabb hang. Odamész, és beszélsz velük. Mindent megmagyarázol. Ha okosan beszélsz, megértenek. Tudni fogják, *érteni fogják*, hogy igazad van.

5.

Így igaz. Nem fog hazamenni. Álljon meg, mondta a taxisnak. Erre lakik? – kérdezte a sofőr. Meggondoltam magam, morogta. Nem lesz baj? – kérdezte a taxis. Jól van? Megrántotta a vállát. A taxi megállt, Viktor adott a sofőrnek három darab ezrest, a sajátjából, Lantos pénzét pedig megtartotta. A taxis benyúlt a kesztyűtartóba és elővett egy pakli névjegykártyát. A kártyákat szalag fogta össze, a fickó kivette a legfelsőt, és átnyújtotta. Ha kocsni kell, vagy *bármilyen*, mondta finom hangsúllyal, hívjál nyugodtan. A bármit én is meg tudom szerezni, gondolta bosszúsan Viktor, de nem mutatta. A zsebébe gyúrta a kártyát, és elköszönt. A Volvo elsodródott a forgalomban. Viktor a járda szélén imbolygott néhány pillanatig, aztán elbotorkált egy utcai transzformátorházhoz, és nekitámaszkodott. Matricák. *Keresztény* matricák. Jesus Saves. Van itt minden, gondolta. A fémlap vibrált, a vibrálás elszongította. Tudta, mit fog tenni. Először italt szerez, aztán pihen egy kicsit, aztán odamegy, és elbeszélget azzal a nyamvadt társasággal.

Körülnézett: a kanapéalvástól kifordult nyakában megcsikordultak a porcok. A szeme lüktetett, az agya lángolt, a gyomra égett. Mínta parazsat nyelt

volna. Muszáj innia. Betért egy kisboltba, átcsörtetett a benti teret az utcától elválasztó műanyag szalagfüggönyön, és megállt a pult előtt. A kínai eladó riadtan bámult rá, valami totál elbaszott, röhejes magyar nyelven hadart egy ideig, de olyan idegesen, és erős akcentussal, hogy Viktor nem értett belőle semmit. Egy üveg vodka meg pár sör kéne. Az eladó – sovány, kopaszodó, középkorú férfi, kifényesedett melegítőjén állig felhúzott zipzárral – először a féldekás kamuvodkák felé nyúlt, de Viktor megállította. *Ne-azt-a-vackot*. A férfi visszarántotta a kezét, mintha tilosba nyúlt volna. Fentről adjon, mondta Viktor, és felmutatott a zárt italosszekrényre.

Az eladó gyanakodva bámult. Ilyen kínai nézéssel. A férfi látta, hogy a vevő nagyon részeg, és olyan ideges valamiért, hogy szinte felrobban, de tehetetlen volt. Mi lesz? Viktor előkotorta a tízezrest. Mikor a boltos meglátta a pénzt, kiengetett kissé. *A vevő az vevő*, ezt gondolhatta. Feltette szemüvegét (ami addig a nyakában lógott azon a szürke kis gömbökből fűzött ostoba zsinóron, amit kizárólag a kínai boltosok számára tartogatnak, gondolta Viktor), és elővette a kulcsomóját. Kinyitotta az üvegfalú szekrényt, ahol a drágább italok sorakoztak. Vett egy üveg finn vodkát és hozzá négy doboz hideg sört. A vodka táplálja a tüzet, a sör csillapítja. Egyrészt azt akarta, hogy az agyában tomboló láng még feljebb csapjon, másrészt, hogy csillapodjék a fájdalmas izzás lent a gyomorban. A boltos átnyújtotta a visszajárót, Viktor pedig elrakta az italt a hátizsákjába.

6.

Az utcán meglátott egy kirakott irodai széket az egyik kapualjban. Nem kell senkinek? A szék ócska volt, de kényelmesnek látszott. Mellette, a házfal tövéhez csúsztatva sötétzöld üveg hamutartó feküdt a járdán, vastagon körbehamuzva. A csikk-kupac tetejéből vékony füstoszlop szivárgott. A hamutartóval kiegészülve a szék már nem is tűnt olyan elhagyatottnak, biztos itt ücsörög egész nap valami ráérő vénember a házból, dohányzik, és figyeli az utcát. Viktor leült a székre, és előszedett egy sört. Kinyitotta. A járdán elhaladók gyors pillantásokat vetettek rá (űzött tekintet, halálfejes póló, derékig érő haj, acéltüskék az arcbán), az óvatosabbak a járda túlsó szélére húzódtak, talán azt hitték, kéreget. Ivott a sörből. Megissza ezt a sört, elmegy a körútig, és felszáll a villamosra. Aztán át a hídon, majd fel a Rózsadombra. Ez volt a terv. Tudta, hogy Bartos merre lakik, pontosabban a szülei, ahol a partit rendezik majd. Igaz is, nem a Rózsadomb, hanem a Pasarét, gondolta. Persze tökmindegy, szóval ahol azok a puccos népek laknak. A lakótelep felől nézve elmosódtak ezek a határvonalak, csak a fent volt, meg a lent, fent az önelégült jólét, lent a paneldzsungel, az összeszedetlen kutya-szarral. Valami homályos képet alkotott erről a „fent”-ről, olyasféle emberekkel, mint Bartos. Meg az a hülye kis hipszter pöcs, akit betakartam, gondolta. Körülnézett. Oldalt, szemben – kicsit távolabb – olcsó hotelféleség sivár bejáratát látta; valójában kupleráj lehetett, garniszálló, ahová az alkalmi szexre vágyók járnak. A kapu előtt fehértrikós, aranyláncos, kopaszra nyírt emberhegy posztolt, telefonját szorongatva, mellette száználmasan öltözött kurvák. Az emberhegy néha odavetett pár szót, a kurvák engedelmesen vihogtak.

Szúrós bagószag csapta meg. A sötét kapualj megszólalt. Drága fiatalember, adja át a helyét, mondta valaki. Tudja, én itt ülök egész nap. Felnézett. Idős cigányaszszony állt mellette, egyik kezében bádog cigarettásdobozt tartott, a másikban a botját szorongatta. Viktor a fémdobozt nézte. Chesterfield. Megfakult-lekopott szecessziós betűk, köztük rozsdafoltok. Hm, Frenknek is ilyen van. Ilyesmi, gondolta. Érdekes, hogy egy tárgy jelentése mennyire függ attól, hogy ki birtokolja. Itt szegényes kacat, ott izgalmas vintage dizájn. Míg ezen spekulált, felkelt a székről, az öregasszony pedig nekiveselkedett a leülésnek, de olyan hebehurgyán, a székek háttal, a semmibe rugaszkodva. Elvétette a távolságot, és az ülés legszélére tottyant, majd abban a pillanatban le is fordult onnan. Viktor elkapta. Ilyenkor szoktak combnyaktörést kapni, gondolta. Basszus, hát vigyázzon már. A nő megköszönte. Előszedett egy barna papírból csavart vékony cigarettát, és rágyújtott. A szemben tébláboló népség felé fújta a füstöt.

Egész nap nézem ezeket a kurvákat, mondta. Mint a moziban. A nő felvihogott. Meg a csinos pasasokat, vihogta. Erre nem tudott mondani semmit. A kurvák nem érdekelték. Ezek csak páriák. A trikós pacákat se nevezte volna csinosnak. Az ő szemében csak egy tévedés volt. Egy shudra. Vagy még az se. Egy barlanglakó. Egy troglodita. De hogy csinos pasasok? Itt? Biztos az emlékeiben kotorászik, gondolta.

– Nekem... most mennem kell – mondta neki Viktor, és eltámolygott onnan.

Az üres sörösdobozt behajította a járdaszéli szemetesbe, és a körút felé indult. Felszállt a villamosra. Bent gyorsan leült, nehogy valaki megelőzze. Kicsit megkönnyebbült, jót tett neki a légkondicionálás. Üveges szemmel bámult egy jólöltözött férfit, olyan hatvanévesformát, aki úgy érezhette, tartogat még számára valamit az élet, mert merész szabású Esterházy-kockás nadrágot viselt, a nadrág olyan szűk volt, mint valami harisnya: a fickó golyói és a farka szinte előrobbantak a vékony szövet alól. Viktor végigmérte. Hátrafésült gyér haj, keskeny arc, drága, *nagyon sportos* óra, akkora, mint a fickó ökle. Polo Ralph Lauren ing. Bohóc, gondolta megvetően. Aztán arra gondolt, nemsokára körül lesz véve csupa ilyenekkel. Részegen nem mérte fel, milyen tolakodóan bámul – a férfi visszanezített rá, de amint meglátta Viktor szemében a lenézést és a gyűlöletet, elfordult, és gyorsan elhúzódott onnan. Megszorította a hátizsák szövete alatt a vodkásüveg nyakát. Érezte, talán a jármű és a sínek dübörgésétől is, hogy elálmosodik. Innia kell. Éberség! Nem lehet most gyenge. Kibontotta a hátizsák száját, belenyúlt, és kinyitotta a vodkásüveget. Gyorsan kortyolt egy nagyot, az utasok undorodva nézték. Elárasztotta a forráság, a gyomrából felszökő lángcsóva szinte felrobbantotta. *Flaaash!* Visszaköltözött belé az erő, több is volt ez annál, mint ami a szeszből fakadhat; vad féltékenység és vak düh lüktetett benne, e két izgága démon megragadta Viktort, hogy élete legelbaszottabb napjának végjátékához vezesse. Viktor nem volt és részegségében nem is lehetett tudatában ennek: hirtelen frissnek, erősnek, ébernek, tisztának érezte magát, minden tekintetben alkalmasnak és felkészültnek a feladatra.

A villamos legördült a hídról. Nemsokára ott lesz.

Miután leszállt, átvágott a sínek között, nem várta meg a zöldet. Valaki rádudált, kiabálást hallott, de nem törődött vele. Pár száz méter után leült egy padra, és újból ivott egyet. Felnézett a hegyre. A dombra. A fenyők, tölgyek, vadgesztenyék és mindenféle díszfák tömör zöldjében rések villogtak, a résekben villák és társasházak. Arra gondolt, hogy sehol nincs nyugta. A Józsefváros – meg a lakótelep – tele kosszal, cigányokkal, kínaiakkal, arabokkal, meg az újabban felbukkanó furcsa, padlizsánszínű idegenekkel. Afgánok lehetnek, vagy pakisztániak, a franc se tudja. De ez is undorító. Az egyetemet is gyűlölte, részben az ottani arcok miatt, részben pedig azért, mert mindenki arra biztatta, mondja el bátran, amit gondol, *legyen véleménye*, aztán amikor elmondta, mindig az a kurva nagy csend lett. Nagyon nagy. Vádló és értetlen. Persze ez... ugyanaz. Hiszen azok az emberek – a *többiek* – gerjesztik ezt a csendet. A csoport lubickolt a jófejkedésben, ő csak nézte őket. Így a kerek világon csak két megnyugtató helyet ismert. Egyik a Lantos lemezboltja. A „Bashar”. Arra gondolt, hogy nagy hülyeséget csinált: nem kellett volna éjjel bent aludni a boltban, meg nyitva hagyni éjszakára mindent, nos, főleg az utóbbit nem, csoda, hogy valaki nem jött be, és rámolta ki az egészet, míg ő holtrészegen horkolt a sarokban. Igaz, Lantos ordított egy kicsit, de aztán megengyhült. Talán nem rúgja ki. A másik nyugodt zug a szobája, ott-hon. Vagyis, nyugodt lehetne, ha nem lenne ott az anyja.

8.

Elindult, felfelé a hegynek. Egy parkos résznél megállt, bement a bokrok közé, és vizelt. Aztán leült egy padra, és ivott pár kortyot. Az alkohol mindent átrendezett benne. Eltűnt az émelygés, az égő gyomor, az izzó és lüktető szemek. Végtelen erő töltötte el, úgy érezte, lehetséges a lehetetlen. Úgy érezte, ha nagyon koncentrálna, akkor képes lenne felemelni magát a földről. De így is lebegett. Aztán elindult újra. Mozgása ruganyosabb és merészebb lett, elmaradt a bizonytalanul kóválygó, időnként meg-megbicsakló járás, most elszántan menetelt, fel a tetőre, fel a magasba. A járdák keskenyek voltak, és ezek a keskeny járdák is folyton meg voltak szakítva a beléjük ékelt villanyoszlopokkal. Ezért az úttesten gyalogolt többnyire, félrehúzódva, ha kellett, a szembejövő autók elől. Néha rápillantott a telefonjára, nehogy eltévedjen, a környék utcái egyformának tűntek, főként valaki olyannak (a kívülállónak), aki nem volt ismerős erre felé. Nagyra nőtt fák, terebélyes bokrok, gondozott kertek, a mélyükön hidegen figyelő ablakokkal. A kertekben *szobrok* meredeztek. Nem ilyen pocsek gipsz és cement szarok, mint a gazdag cigányoknál, hanem valódi szobrok. Noha pokoli részeg volt, úgy érezte, gondolatai tiszták és könyörtelen pontossággal mutatják, mit kell tennie. Aztán arra gondolt, ha nincs Bartos, talán soha nem járt volna erre. Semmi dolga itt.

Megállt egy alacsony kőkerítés előtt. Az efféle kerítés itt már kivétel volt; többnyire magas és tömör kerítésfalak húzódtak végig az utcafronton, mások pedig olyan sűrűre hagyták nőni a sövényt, hogy az illetéktelen tekintet képtelen volt áthatolni rajta. Ez az alacsony kerítés szinte már szemérmetlennek lát-

szott, mint egy túlzottan kigombolt blúz vagy mint egy túlzottan rövid ruha. Mint azok, amiket Bartos viselni szokott, gondolta. Az autófeljárón sötétszürke Tesla limuzin terpeszkedett. Hiába volt *tulajdonképpen* gyönyörű, Viktor megvetésének ködén átszűrve olyan volt, mint valami alattomos bogár. A ház ugyan csak lapos volt, egyszintes, de roppantul gőgös, illet az autóhoz: keményfa-, acél- és üvegsíkokból összerótt, téglasávokkal tagolt absztrakt kompozíció, nagy, széles terasszal. Dúsan tenyésző fű körülötte. Duzzadt a jólét. Valami gyerek is lehetett a házhoz, mert a fűben elszórva játékok heverték. A házból elősietett egy fiatal nő, legalábbis ebből a távolságból eléggé fiatalnak látszott, megtorpant a terasz küszöbén, és Viktorra nézett. Meredt, gyanakvó nézés – Viktor sürgősen elotródott onnan. Itt nem kelthet feltűnést, és nem keveredhet semmilyen balhéba. Hiába ácsorgott kint a járdán, pusztán azzal, hogy megállt, hogy megtorpant, íratlan szabályt sértett. Láthatatlan szabályt. Itt az utca is... magánterület. Csak áthaladhatsz rajta, céltudatosan (vagy legalább úgy kell tenned), ha megállsz, azonnal felbolygatod valakik – mondjuk így: a duzzadó jólét – kibaszott komfortzónáját. Nem tehetsz semmit. Ha megtorpansz, nézelődsz vagy megpihensz, betolakodónak minősülsz: valakinek a kocsija mellett állsz vagy a kerítése előtt, ha elfordítod a fejed, akkor a házat (meg a nőjét) bámulod. A tekinteted és a pusztán nézése is afféle tapizás. Illetéktelen és sértő. Az itt-léted maga az inzultus.

Miért vagy itt? – ezt üvölti minden.

9.

Emlékeiben felmerült az urbanisztikai szeminárium képe. Viktor szerette ezt a kurzust, érdekelte, sőt, magával ragadta a téma: úgy érezte, az előadó hol az ő, vagyis Viktor életéről és szűkös világáról beszél, hol pedig arról, ami Viktor életének puccos tükörképe, amitől viszolygott leginkább. A duzzadó jólétről. Amit itt látott, szépen illusztrálta az akkor hallottakat. Az utca mindenhol valakié persze. Mindenhol uralják. De más az, ha szutykos kölykök lebzselnek a járdán, harci kutyákkal pózoló stricik meg fekete dílerok pöffeszkednek, a kapualjából rozszant vénemberek bámulják a környéket, mint az öreg nő nemrég az utcán, akinek elfoglalta a székét – és az is más, amikor biztonsági őrök meg zsaruk cirkálnak valahol, és megint más... hát ez. A duzzadó jólét kitüremkedik az utcára, hogy hideg, pöffeszkedő, ám mégis közönyös agresszivitással terítsen be mindent.

Igen! Innen jön Bartos, és ezért olyan, amilyen.

Bartos! Ez a környezet teremtette őt, innen hozta magával azt a jéghideg aurát, innen hozta a megközelíthetlenséget. Innen hozta a taszítást és a vonzást. Innen hozta azt, hogy bármit is mond (mondott) neki, visszapatant (visszapattant) udvarias érdektelenségéről, és ő, Viktor, aki ezerszer okosabb és értékesebb nála, csak áll ott, mint egy istenverte hülye, és azon rágódik, mit mondhatott rosszul, és (már megint) mit is ronthatott el. Mindent és semmit. Viktor tudta, hogy mi a legnagyobb baj Bartossal és általában az ilyen emberekkel. Nem látják az igazi dolgokat. Hazugsággal töltenek meg mindent. Hazugsággal töltik meg az egész világot. A menőséget látják, az olcsó és gyáva jófejkedést, a híg eszmé-

ket, a hazug illúziókat, az ürességet, azt az ürességet, amiből ők maguk is vétettek egykor. Árnyéklétet élnek, *surrogó árnyak*, mint amilyeneket Odüsszeusz látott az Alvilágban, csak őket nem a vérivás, hanem a jólét hatja át, tölti fel valamiféle átmeneti, bizonytalan léttel.

De volt egy terve. Valódi létet kínál nekik. Elhozza nekik a valódi létet. Persze fájni fog. Ezek meg fogják tudni, mi a valóság, meg fogják tudni, mi a fájdalom, meg fogják tudni, mit jelent elveszíteni mindent. Bartos is meg fogja tudni.

Bartos! Miért őt vetette útjába a sors? Persze minden rendben lett volna, ha nincs az az átkozott buli – az orgia, mert az volt –, ahol végleg elromlott minden.

10.

Kiszabadult Bartos öleléséből. Szobáról szobára szédelgett. Mindenhol Bartost látta. Az egymástól elszigetelt képek beleolvadtak valami hátborzongató filmbe. Dübörgő *deep house* zene. Robaj. Sikolyok. Hörgés. Belökte az ajtót: Bartos és Gubi álltak egymással szemben, és úgy üvöltöttek, mint a csapdába esett állatok. Aztán Bartos megfordult, és meglátta magát (vagyis a torz démonmaszkot, amit ráfeszített arcára a drog) abban az antik tükörben, ami vélhetően a kölcsönkért lakás legértékesebb bútordarabja volt. Démonarc, nem erre számított. Hátrahőkölt, megtántorodott, aztán összeszedte magát, és megragadta a tükör mellett álló széket. Belevágta a tükörbe, ami szilánkokra fröccsent. A vad bulik obligát kísérőzenéje: szilaj és hars üvegcsörömpölés. Bartos apja aztán kifizette a tükröt, a lánya azt mondta neki, csak fatális véletlen volt, de azt illetően, hogy miből is állt ez a fatális véletlen, nem fűzött magyarázatot hozzá. Viktor kihátrált onnan, és benyitott a szomszéd helyiségbe. Pár méter és pár lépés volt csak, de valamit kiradiroztak az elméjéből közben, valamit kimetszhettek a filmszalagból, mert Bartos most itt volt – mintha teleportálták volna.

Viktor – később – elgondolkodott ezen. Ez nem történhetett volna meg! Talán a közös téboly beszippantotta? Tudta, hogy létezik ilyen. A drog kilehelt szemcséi a levegőben úsztak, ő pedig belelegezte. Plusz a csoportpszichózis talán még pusztítóbb (vagy még üdvözítőbb?) varázsereje. Nem tudott elkülönülni, bár-hogy is igyekezett. Nem tudta elszigetelni magát az egymásba fonódó tudatcsápoktól, melyek kéjes és állatias extázisban simogatták, fogdosták, tapogatták egymást. Orgia! Bartos az ágyon hasalt, Fodor hátulról kefélt, elszántan, mechanikusan, kötelességszerűen, mintha nem lenne holnap. Mellettük Frenk ácsorgott, ruhátlanul, izzadt arccal, csupasz, túl-inas teste borzalmas fehér sáskára emlékeztetett.

A sáskaember, az ám!

Aztán cseréltek. Bartos a hátára fordult, a szétkent spermától meg mindenféle egyéb testi mocsoktól izsamós lábait a plafon felé dobta, és Frenkkel folytatták dolgot. Látni fogja még Bartost, így, kiterítve, szétvetett lábakkal, a feltárulkozás őrzítő pillanatában. Akkor már minden másként lesz. Ő, Viktor diktálja majd a feltételeket. Míg a folyosón kuporgott, és arra várt, hogy a többiek végezzenek, és ő is megkaphassa végre Bartost, arra gondolt, vajon melyik jelenet volt előbb: a hisztérikus roham és a tükör összetörése, vagy a szomszéd szobában látott

extatikus baszás. Mire mi következett? Az emlékképek részleteit kristálytisztán látta, de az összefüggések nem voltak sehol.

Tovább! Feljebb kaptatott az úton, időnként megállt, és ivott egyet. Zenét hallott: az emlékeiből kunkorodott elő, lassan, komoran, méltóságteljesen, még több erőt adva. Paradise Lost: *Draconian Times*. Ez dübörgött lent a Basharban, míg ő ész nélkül töltötte magába az alkoholt, és azon rágódott, hogy Bartos miért szórakozik velem, miért utasítja el, miért tesz úgy, mintha ő valami speciális, megközelíthetetlen – voltaképp érinthetetlen és undorító – emberi [*nem-emberi*] létforma volna. Persze minden pont fordítva volt: Bartos egy másik faj, egy másik létforma, egy másik kaszt példánya, és neki, Viktornak totál megközelíthetetlen.

11.

Felötlött benne az a pár nap. Pár hét is volt talán, ha jobban meggondolja. Attól függ, hogy mikortól számítjuk a csúfos kezdetet. Amikor *szétzüllött* minden, és azt hitte, ő is megkaphatja Bartost, ha beáll a sorba. Tulajdonképpen sikerült. Csak épp nem volt benne köszönet. Talán senki nem fogta fel, hogy mi történik velük. Sodródtak. Valami történt. Az órák mind intimebbek lettek, mindenki egyre bizalmasabb. Rekedtes, incselkedő, fülledt hangon beszéltek egymáshoz, mint a szerelmesek, mielőtt ágyba bújnak, de még húzzák az időt: vacsora, bor, konyak, gyertyafény, halk zene, de már tudják, hogy mi vár rájuk. Hát ez történt. Fodor előadása után a csoporton kívüli lézengők – a körön kívüliek – gyorsan lekoptak, ők pedig beültek valahová, röhögtek, suttoztak, évődtek és ittak. Ez ismétlődött hetekig. Úgy tűnt, mint akik már ősrégről, gyerekkoruktól fogva ismerik egymást. Akkor még Bartos is emberszámba vette (vagy úgy tett legalábbis), de Viktor se hozakodott elő semmi olyannal, amit civilizált ember ne mondhatott volna. Viktor nem volt hülye, és amikor még a legelején *olyanokat* mondott, és érezte, hogy hirtelen megfagy a levegő, visszakozott gyorsan. Tudta, hogy mi történik, talán jobban is tudta, mint a többiek, mert ő nem oldódott fel soha a csoportban. Nem vesztette el a körvonalait. Az orgia éjszakájáig nem. A csoport lassanként olyan lett, mint valami roppant amőba: az egyének átfolytak egymásba, és létrejött belőlük valami ocsmány szuperlény, ami fel s alá hömpölygött az egyetem folyosóin, majd kint az utcákon, a kocsmák teraszain – irigykedést, rosszallást, csodálatot, kiből mit kiváltva. Spirituálisan basztak, csápjaik egybeolvadtak: izgatták, hergelték, cirógatták egymást. Tudta, hogy ilyesmi olykor, sőt, gyakran megtörténik, amikor létrejön valamilyen szekta (kösse össze őket bármi: beavatási titok, politika, tudomány, ideológia, vallás), és a tagok felülemelkednek mindenben. Fülledt kisvilágukban (ebben a *másik* kozmoszban) csak az általuk teremtett viszonyok léteznek. Lassan feloldódnak egymásban, minden testrészüket páرزószervvé válik, csak egymást érzékelik: az összefolyt elmékben egyszerre örvénylik világmegváltó gondolat, messiási tűz és a testi vonzás. Ez a nyúlós amőba-lét akkor maga volt a teljes (mindennél teljesebb) promiszkuitás. Volt pár hét, amikor még csak az elmék, az agyak és a lelkek közösültek (de azok folyamatosan), és Viktor tudta, hogy nemsokára majd elhálják ezt az egészet, és akkor nem lesz tovább. Mit várt ettől

az egészségtől? Szerelmes lett volna Bartosba? Talán. Vágyott rá, a nyamvadt kis testét is akarta, szőröstül-bőröstül, mindenestül, de arra is vágyott, hogy Bartos elfogadja, hogy kedves legyen hozzá.

De ez nem volt lehetséges.

12.

Gyalogolt tovább. Újból – talán már ezredszer – felidézte a jelenetet, amikor végre egyedül maradt Bartossal, és míg Frenk és Fodor azzal a dagadt kurva Gubival hancúroztak valamelyik másik szoba mélyén, vagy szétütve heverték valahol, ő is megdugta a lányt. Bartos magán kívül volt, sikoltozott, hörgött, tekergett közben. Büszke középosztályi identitását feláldozta a vad és groteszk rángatózás egyszerre fenséges és röhejes oltárán, ahogy Georges Bataille mondja. *Csak hát semmi se stimmelt.* Bartos (tulajdonképpen) nem tudott semmiről, a drog extázisában odaadta magát, mint mindenkinek, aki azon az estén közelített hozzá – ha becsöngetett volna valamelyik szomszéd, hogy adjanak kölcsön egy tésztaszűrőt, vagy hogy túl nagy a ricsaj, a szomszéd is megkaphatta volna. Viktor ugyanis nem vette be a drogot. Részeg volt persze, de egyébként „tisztá”, ezért mindent másként élt át. Átvert mindenkit. Ügyesen szimulált. Alattomos és jól megfontolt terv volt. Afféle ellenterv. Előre tudta, hogy ő bizony nem fog se elszállni, se repülni, se utazni, se betépni, se semmi, és ha azon az estén vagy éjszakán leomlanak a falak, és megtörténik mindaz, amire hetek óta – tudat alatt – mindenki készült, és amire mindenki lélegzetviesszafojtva várt, ő hideg fejjel és tisztán csinálja végig az egészet. Megdugja Bartost. Neki Bartos kellett, és a sors – vagyis Fodor hülyesége – megkínálta vele. Élnie kellett a pillanattal.

Csak hát később, amikor mindenki megbánt mindent (kivéve Viktort), Bartos azt állította, hogy Viktor megerőszkolta. Súlyos, de egyúttal igen szofisztikált vád volt, ami nem azon alapult, amit Viktor ténylegesen művelt, hiszen Bartost és Gubit azon az estén mindenki megkaphatta, ez volt a konszenzus, hanem azon, hogy Viktor becsapta őket, mert nem vette be a Fodor által szétosztott anyagot, módosított az egyensúlyon, átrendezte a közös szabályokat.

Árulás. Csapdába került, és a csapdát ő állította. Óriási hibát követett el, amikor elárulta a többieknek (valami gonosz erő kimondatta vele, vagy csak kicsúszott a száján?), hogy nem vette be a drogot. Viktor soha nem volt a körön belül, de ezzel a megjegyzéssel végleg kirekesztette magát. Frenk és Gubi inkább csak hümmögtek, ők valahogy jobban megértették Viktort, de Bartos és Fodor – akkor már érezni lehetett, hogy készülődik közöttük valami – összefogtak, és elítélték, amit tett. Persze ők voltak azok is, akik soha nem bírták. Fodor nem tudott mit kezdeni Viktor sajátos érdeklődési körével, amit egy jobb pedagógus (jobb annál, mint amilyennek Fodor képzelte magát) értelmesebb irányba fordíthatott volna, és azzal sem, hogy a srác szemmel láthatóan erősen hitt abban, amit mondott, és mindent *túlzottan* komolyan vett; Bartos pedig nem látott túl a jóléten, amit a szülei biztosítottak neki, és *túlzottan* sznob volt, *túlzottan* védett és elkényeztetett. Volt ebben – főként Fodor részéről – valami suta képmutatás, azt mérlegelni, hogy Viktornak hogyan is kellett volna *helyesen* viselkednie – egy orgián.

13.

Az orgia után hideg lett minden. A csoport szétesett, noha idővel újra magára talált. Immár Viktor nélkül. Viktor persze maradt a csoportban; esze ágában se volt távozni (ez a vereség beismerése lett volna) de ettől kezdve a saját szabályaihoz tartotta magát. És persze soha többé nem került sor semmi hasonlóra. Fodor később elkezdett amellelt kardoskodni, hogy beszéljék meg a dolgot, dolgozzák fel, ami akkor éjjel történt. Nyilvánvaló volt, hogy leginkább ő maga volt az, aki nem tudta feldolgozni mindazt, ami történt, hogy egyetemi csoportját bevonva orgiát rendezett. És közben ő is jól megdugta mindegyik lányt. Viktor nem akart arra gondolni, hogy esetleg mi történhetett Frenk és Fodor között, remélhetőleg semmi, és talán ez volt a másik ok, amiért csak úgy tett, mintha bevette volna az anyagot, nem akart eljutni abba az állapotba, ahol az embereknek már teljesen mindegy, hogy mijüket hová rakják. Próbálta ezt elrendezni valahogy magában, egyrészt tudta, hogy ezzel (is) kilóg a sorból (sokáig ő is gyanakodva figyelte Bartost és Gubit, hogy mi lehet köztük, csak nem leszbukusok talán?), másrészt a Basharban, ahol mindenki nagyon kemény és „egyenes” srácként adta elő magát, ez volt a norma. Férfiatlan és beteg dolog a buzulás. Tényleg tartott attól, hogy valami helytelen – sőt, rossz – történik majd vele azon az estén, és tudta, ha ez tényleg megtörténik, akkor meg kell ölnie magát.

Gyalogolt tovább. Másnap, amikor magukhoz tértek, és egymás tekintetét kerülve kóvályogtak ide-oda a hatalmas és kietlen lakásban, amit Frenk kért kölcsön valahonnan arra az estére, és amiben csak néhány kanapé és fotel árválkodott (no meg a szerencsétlen tükör, ami nem élte túl az éjszakát), megpróbált közelebb kerülni Bartoshoz, hiszen valami mégiscsak történt közöttük, de ez reménytelennek bizonyult. Bartos elhúzódott: ez nem arról szólt, amire te gondolsz, egyszer mindent lehet, *tapasztalatszerzés*, hogy ne csak beszéljünk róla, hanem meg is tegyük, de ennyi volt, vége, ne tolakodj, kopj le, tűnjél el, nincs tovább.

Kérdés, hogy Bartos emlékezett-e bármire. Viktor mindenre jól emlékezett. Az elméjébe égett, ami történt: Bartos forró testnyílásai, melyek *akkor* készségesen tágultak és szűkültek, miközben csinálták, a csatagos haj és a puha bőr, amibe időnként belemarkolt, zokogó lihegés és az a pokoli vonaglás. Közel kerülni valakihez, és végleg elveszíteni, még abban a pillanatban. Az érzés megbénította. Rázárult a csapda. Bartos fölényesen nevetve eltűnt valahol a fák közt, a rengetegben, neki pedig, a csapda fogságában, gonosz fémfogak között vergődve, nem maradt más, csak a fájdalom és a vágyakozás.

14.

Gyalogolt tovább. Hogy is kezdődött az egész? A megfontolások összekeveredtek. Házibulinak indult, és kellett egy lakás. Gubicsék lakása két apró szoba volt valami terézvárosi tetőtérben, Fodorhoz nyilvánvalóan nem mehettek, Bartosék megközelíthetetlenek voltak, Viktor szoba se került. Végül Frenk oldotta meg a dolgot, tudott egy üresen álló hatalmas lakást a belvárosban, a tulajdonos (vala-

mi haver) épp felújítani készült, mielőtt kiadja. Úgy is nézett ki: megfeketedett, százeves parketta, repedezett plafon, hámló tapéták. Csillárok sehol, mindegyik szobában olcsó IKEA állványokra szerelt spotlámpák égtek. Italok, nevetgélés. Frenk összerakta a hangcuccot. Ma nincs *YouTube*-diszkó. Nincsen számkérés, azt hallgatjátok, amit hoztam, mondta nevetve. Aztán bevették azt a szart. Nem tudták mi az, elég garanciának tűnt, hogy a Fodor hozta. Egy konferencián kaptam, egy kollégától, mondta. Persze „nem-hivatalosan”. Fodor nagy szaktekin-télynek számított; úgy tűnt, hogy számára – és Fodorral társulva számukra is – minden lehetséges. És minden megengedett.

Valami sámándrog, tette hozzá. Érezni lehetett, hogy másra készülnek, nem csoportbulira, és talán azt is érezték, hogy ennek kell véget vetnie a hetek óta tartó zavaros és romlott amőba-létnek... Azt nem folytathatják. De tudva/tudatlanul az is bennük volt, hogy a megegyezés, az elhatározás, hogy véget vetnek az egészsnek, úgysem segítene, csak tovább nőne a feszültség, ami lassanként kezelhetetlenné vált. Nemrég kezdődött Fodor pszichedelikus irodalom kurzusa. Kiválasztották maguknak Fodort, és Fodor kiválasztotta őket. Négy embert, aki- ket – tulajdonképpen – nem érdekelt a néprajz, de felfedeztek ott egy különös területet: az etno-farmakológiát. Ez lett a kapocs, ami egybetartott mindent: a boszorkányságot, a sámánizmust, a mágiát. És mindez átnyúlt egyrészt a jelenbe (hiszen az internet hemzsegett az olyan weboldalaktól, ahol elmagyarázták, ho- gyan termesszünk peyote kaktuszt vagy varázsgombát és más egyéb dolgokat), másrészt az ellenkultúrába, a zenébe, a filmbe, az irodalomba, olyan territóriu- mokba, ahol létrejöttek azok a nyugtalanító dolgok, melyek lassan beléjük épül- tek, és elmélyítették személyiségük sötétebb, az egzaltáció és a tiltott megismer- és pólusai között pulzáló oldalát. Kivéve Bartost.

Bartos rejtély maradt, voltaképp nagyobb rejtély volt, mint Viktor, és Viktor soha nem tudta meg, hogy Bartos mit is keresett köztük egyáltalán. Amikor pe- dig megkérdezhetette volna, Bartos már nem volt más, csak egy üres és csinos báb. Szexgép. Idoru. Avatár. De most még nem ez volt. Viktor gyalogolt tovább.

15.

Ha valaki szembejött volna, csupán egy magas fiatalembert lát, mindenféle szubkulturális külsőségekbe burkolva, aki elszánt arccal és határozott léptekkel trappol, szinte már rohan felfelé az úton, fejét hol felszegve, hol előrehajtvá, mint valaki, aki elkésett egy fontos találkozóról, és most igyekszik behozni az elvesz- tegetett időt, igyekszik utolérni magát. Viktor szemszögéből, vagy abban a bu- rokban, amit magával vonszolt, másként festett minden. A környék burzsoá részletei, a dús kertek és az előkelő házak, a luxusautók, amik korábban úgy in- gerelték, most elmosódott képek alakjában rohantak mellette. A vibráló képeket és a vad ritmusokat különös hangok szótták át. Újabb és újabb erővonalak. A zene komor hömpölygésébe suttogó hangok vegyültek, és hiába érezte észve- sejtően hangosnak a fejében dübörgő hipergótikus végzetszimfóniát, mindent tisztán hallott, a zenét és a suttogást egyaránt. Az elme azt észlelte az örület hangjaiból, amit óhajtott.

Ami megfelelt a célnak.
Fel, egyre feljebb. Oda kell menned.
Nem lehet baj, ezt suttogták.

Odaért a házhoz. Már messziről hallotta a vidám zajongást. Lent autók. Elfoglalták az utcát. Előtte masszív acélkerítés húzódott, amit valahol középben, téglából rakott elegáns házikó szakított meg. Ez a házikó volt (lehetett) az utolsó csepp a pohárban, egy *portásfülke* bazmeg, noha Viktor pár nappal később, immár kijózanodva, bevallotta magának, hogy az a puccos kis építmény aligha lehetett porta vagy őrbódé, valószínűleg csak a kerékpárok (ha voltak) és főként a szemétyűjtők tárolására szolgált. Fent terasz emelkedett, de olyan magasan, hogy Vikornak fel kellett szegnie a fejét, hogy ne csak az előtte meredező, küzdelmes munkával japán sziklakertté varázsolt lejtőt lássa, aminek tetején Bartos szüleinek a modern építészet összes kellékeivel hivalkodó luxusvillája állt. A hely a tetőn. Az épület mögött már csak a magas ég húzódott, lassan sodródó felhők, egyéb semmi. Láta a vendégek egy részét, ahogy a terasz korlátja mellett nevetgélnek. Félig háttal a hiperokos Fodor, egy pohár itallal, és valamit magyaráz.

16.

Égszínkék öltönyös alak fordult Viktor felé, egyik kezében agyondíszített, többemeletes, porcukorfehér születésnapi torta. Ez az emlékeibe égett. Később is, ha eszébe jutott ez a rémálomszerű látogatás (és volt miért eszébe jutnia), felvillant elméjében a zakó és a torta. A férfi lesandított, és gyorsan biccentett. Távolságtartás. A lecsúszott exosztálytársaknak tartogatjuk ezt a gyors köszönést, akik szembejönnek a reggeli utcán, és már ekkor részegek. Az égszínkék öltönyös csávó talán megsejtette a bajt. Hogy valami készülődik ott lent. Lehallatszott a hülye nevetgélés. Viktor úgy döntött, hogy bemegy. *Flaaaaaash!* Fel a kerítésre. Én is megjöttem ám! Viktor erős volt, hajlékony és gyors, mint egy atléta. Hiába volt totálisan, a szilaj örületig részeg, sőt, talán éppen ez adott neki még több erőt és még több energiát. Egyetlen lendülettel vetődött át a kerítésen, be az udvarra. A kerítésrudak hegyesek voltak, de nem pengeélesek, Bartos szülei azt elfogadhatatlannak tartották volna. Csak a parasztok, a bűnözők meg az újgazdagok raknak szögesdrótot a kerítés tetejére, meg szórnak üvegcserepet rá. Ugrás közben Viktor jobb keze megsérült. A vas felhasította. Nem annyira mélyen, de minthogy attól kezdve a kicsorgó vérrel összemocskolt mindent, amihez hozzáért (így például az égszínkék öltönyös pojáca ingét és zakóját), ez szépen fokozta a szükséges drámai hatást.

Flaaaaaash! A talaj emelkedett,

Viktor visszacsúszott. Összetört pozsgás szarok ropogtak alatta. Ilyen kukacvirágok, vagy mik, meg legázolt kövirózsák. Láta, hogy fentről őfelé rohannak.

Elég sokan voltak, egész kis vérszomjas horda. Nos, gondolta Viktor, ha vért akarnak, most megkaphatják. Ekkor valami történt. Az erő, ami odahajtotta, odacipelte, odavonszolta, sajnos megbízhatatlannak bizonyult, elillant. Otthagyta egyedül. Viktor megfordult, és menekülőre fogta. Elhúzni innen, de gyorsan. Magasan állt, fent a partoldalban, a kerítés teteje mélyen lent húzódott,

tulajdonképpen lejjebb, mint Viktor bakancsa. A fiú nem sokat mérlegelt, és hát idő se volt rá. Menni fog, csak egy merész ugrás. Nagy lendületet vett. A művelet sikerülhetett is volna, legfeljebb lent az úttesten töri össze magát. Vagy áttapos rajta egy arra haladó Audi Q7-es. Egy BMW X5-ös. Vagy egy Lexus RX 400. Valamelyik többtonnás burzsoá rémálom. Akkor legalább vége lett volna az egésznek. De sokkal rosszabb történt. Viktor bakancsa megakadt a kerítés legte-tejében, a fiú teste átbuszkázott rajta, majdnem tökéletes 180 fokos ívet írt le a levegőben, aztán fejfelé előre a járdára zuhant. Nem sikerült a bosszúállás.

Vagy sikerült? Végül is... tönkrebaszott mindent.

Zuhant volna. A kerítésrudak nem eresztették, az egyik lába beszorult két fémkaró közé, és Viktor ott lógott fejfelé, mint a frissen leszúrt disznó a rénfán.

Alatta vértócsa. A csípőcsont nagyot reccsent, Viktor a fájdalom vastag ködén átszűrve pokoli dörejnek hallotta – talán fent, a házban is hallották. Talán egész Budapest hallotta. Jobb combja kifordult. Üvölteni kezdett. Először a vérkásás, kínlódó semmit üvöltötte, aztán áttért az érthető szavakra. A többiek, akik közben odaértek hozzá, és már lent, a járdán álltak, döbbenet hallgatták. Megérkeztek a mentők, aztán egy rendőrautó is. Viktort letartóztatták.

Bartos szülei ragaszkodtak hozzá.

De más is volt.

Gubi és Frenk később elmondták. Viktor azzal védekezett – mint mindenki ilyenkor –, hogy nagyon részeg volt. Azokat a szavakat... valaki egészen más mondta. Nem ő. Gonosz erő, ami megszállta az agyát. Gubi a fejét csóválta. Te voltál. És te vagy az, aki megfertőzted a saját elmédet. A baromságaidal. Túl sokat gondolkodtál, tette hozzá.

Láthatatlanok

Valami nem stimmel. Volt valami a levegőben, ami különbözött még az elmúlt napoktól is, nemhogy attól, amit azelőtt normálisnak neveztek.

Valami készül – gondolta, és át sem gondolva, mit csinál, lassan magára húzta a kabátját a takaró alatt, majd kihúzta az igazolványát a zsebéből. Veszélyt érzett. Bedugta az igazolványt a cipőjébe, rálépett, majd visszahúzta a cipőt. A diákszemélyiség ideges ülési, a hangosbemondó kiabálása a város közepén, a tüntetés, amelyen Annával kézen fogva álltak, összevissza kevergett benne. Már akkor rossz érzése volt. Olyan érzése volt, mintha baromságot csinálna. Nem jól játszana. Nem figyelne eléggé. Olyat kockáztatna, amit nem szabad. A királynőt, például, vagy az egyik bástyát, amikor nem biztos, hogy megéri.

De mindenki benne volt. Ő ne lett volna benne, akiben ha takaréklángon is, de izzott még a gyűlölet ezek iránt? És nem volt játék. Nem volt szabad játékot csinálni belőle, nem lett volna tisztességes. Már csak az apja emléke miatt sem. És az ország miatt sem, akármit is jelentett az, hogy ország vagy haza. Van, amiről nem beszélünk, mégis tudjuk, mit kell tenni érte.

Az egész kollégium aludt. Bement a vécébe. Ahogy végzett, kinyitotta az ablakot résnyire. Ösztönösen cselekedett. Akkor látta meg a katonákat.

– Ruszlik. Ruszlik, bazmeg – gondolta, és rátört a hányinger.

Egyértelmű volt, hogy a kollégium felé jönnek, és az is, hogy ezek szerint bejöttek. Elfoglalták az országot, itt nyüzsögnek megint, mint negyvenötben, amikor mint felszabadítók jöttek. Az apja mennyit tolmácsolt nekik. Most megszállni jöttek. És senki nem fog nekik tolmácsolni. Csak az igazán alja rohadékok. A hazaárulók.

Egy lépést tett a szoba felé, ahol aludt, de megértette, hogy erre már nincs idő. Rohanni kezdett lefelé a lépcsőn, a kazánház felé. Majd ott elkezd matatni.

– Nem vagyok orvostanhallgató. Melós vagyok. Melós, aki most szépen kísértél innen, nem adja meg magát. Ezeknek nem – gondolta, és találmra kibált egy vödört, elkezdte megrakni szénnel. Egy pillanat alatt törtek be az épületbe. Csattogtak a bakancsaik a kövön, de furcsa mód nem üvöltöztek. Egyidősek lehetnek velük. Ki-kinézett a szén fölül. Ott térdelt, mintha félhülye lenne, ráérősen pakolta a darabokat a vödörbe, mintha egyáltalán nem érdekelné, hogy orvostanhallgatók vagy szovjet katonák masíroznak a háta mögött, és igazából nem is tudna különbséget tenni köztük. A sapkáját egészen az arcába húzta, a szenes kezével megtörölte párszor az arcát. Ahogy várható volt, ketten rátörtek. Az egyik fegyvert fogott rá, a másik a zsebet kutatta át.

Érezte, hogy végigfolyik a víz a gerincén. Erősen rátaposott az igazolványra a cipőjében. Már meglehet nekik a nevem. Kétszer is felszólaltam – gondolta, de az orosz csak arrébb lódította, és a kapu felé mutatott.

Nem értette, mit mond a másiknak, de a hangsúlyt azt értette. Lenézés volt benne és türelmetlenség. Nem szarakodnak egy fűtővel.

Lassan ment ki a kapun, vissza-visszanézve, mintha nem értené az egészet. Hülye arcot vágott, mint politikai gazdaságtan-órákon és a különféle pártrendezvényeken. Néha közbekérdezett, mintha akkurátusan szeretné megtanulni az egészet. Olykor jegyzetelt is, a papír egyik felére a sületlenségek vezérszólamait, a másik felére a tananyagot, próbavizsgákat tartott magának anatómiából, amíg azok beszéltek.

Amikor kint volt az utcán, sietni kezdett. Jobb híján haza. A jobb lábát törte az igazolvány, ahogy loholt. A láb csontjai – jutott az eszébe, és elkezdte sorolni valamennyit, latinul.

Zsongott a feje. Hol arra gondolt, hogy nincs veszve semmi, és folytatni kell, hol arra, hogy ennek vége, és vége az egyetemnek is, hol arra, hogy most, így, ahogy van, átrohan a határon, üvöltve, és akkor lőjék le, hol Annára.

Félt. Először félt azóta, amióta az apját elvitték. Az apja, mintha mondani akart volna még valamit neki, visszanézett az ajtóból, egyenesen rá. Végül nem mondott semmit. Az anyja az ebédlőasztalnak támaszkodva állt, összeszorított szájjal, az egyik keze az öccse vállán. A másik öccse a konyhaajtónak dőlt.

Ő ott állt, egészen közel az apjához, akit két oldalról fogtak, és az apja lenézett rá, mozdult a szája, mégsem mondott semmit.

Akkor félt. Abban a percben. Attól félt, hogy mit fog mondani. Hogy az a mondat olyan lesz-e, amiből még nagyobb baj lesz. Aztán megundorodott magától.

Másnap leült a sakkhoz, és lejátszott maga ellen egy hosszú, bonyolult játszmát. Az emlékszilánkok halmából, ki tudja, miért, kifordult egy: az, ahogy Pistával ülnek ugyanennél az asztalnál, és sakkoznak. Azután volt, hogy az anyja felképezte őt is meg azt a gyereket is, mert a ruszkiaktól tarháltak. Ki tudja már, mit. A ruszkiak szerették a gyerekeket. Azok a ruszkiak. Pistáról azt mondták, távoli unokatestvére. Ő meg még nézte is, hogy hasonlít rájuk, az öccseire és rá, pedig fehér volt, olyan hóka gyerek. Később értette csak meg, amikor az apja az ajtóban tárgyalt az idegen emberrel, aki elvitte Pistát, és Pista kitekert nyakkal nézett, egyetlen kurva szót nem szólt, csak nézett az apjára meg rá, amíg kézen vitték ki tudja, hová. Megkérdezte aztán az anyját. Csak akkor merte megkérdezni, amikor az apja halálhíre megjött, és nem volt mit mondani egymásnak.

– Pista ugye zsidó gyerek volt?

Az anyja rámeredt, aztán felállt az ebédlőasztaltól.

– Erről nem beszélünk – válaszolta fojtott, ideges hangon, és becsukta maga után az ajtót.

Nem kérdezte meg többé.

Alig kaparta meg az ajtót, az anyja kinyitotta. Felöltözve állt ott, mint aki órák óta vár.

– Itt vannak az oroszok – suttogta. Arca egészen egy öregasszonyé volt. Egyetlen könnycsepp folyt csak végig rajta. Még soha nem látta sírni. Akkor sem, amikor az apját elvitték, akkor sem, amikor az apja halálhíre megjött egy hivatalos, pecsétes papíron. A halál oka: szívmegeállás.

Szívmegeállás. Az. Akárhányszor eszébe jutott, hogy az apját agyonverték-e vagy főbelőtték, felakasztották vagy szétrúgták a máját, a veséjét, a szívét, hány-

ingere lett a félelemtől. Gyász és félelem. Gyász és gyűlölet. Aztán a forradalom. Nem volt más lehetőség mégsem. Neki nem. Ha a magyarok úgy döntöttek, hogy felkelnek ezek ellen, hogy kötelekkel húzzák le Sztálin szobrát arról a posztamentusról Pesten, hogy elkergetik ezeket a rohadékokat, akkor nem lehet sakkozni. Akkor oda kell állni. Odaállt, legalább a diákok egy csoportjának élére.

A forradalom alatt ment ki először úgy a temetőbe, hogy nem nézett körül, követik-e. Sárga rózsát vitt az apjának, és feljebb és feljebb srófolta magában a gyűlölet tüzét, amely immár folyóvá nőtt, olyan folyóvá, amelyet sok csermely táplál, az egyetemi szervezési kísérletek óta főleg. Szelíden kezdtek, és ő szelíden és hülyén reagált, az anatómiavizsgálóról kezdett beszélni és a szovjet tudomány világszínvonaláról, meg arról, hogy a szocialista embernek szocialista gyógyítás kell, és hogy a szocialista gyógyítóknak tízszer annyit kell tudniuk, mint a kapitalista nyugati orvosainak, éppen ezért tízszer annyit kell tanulniuk, és ő most ezen van: hogy tanuljon. Nem tudtak vele mit kezdeni. Legalábbis egyelőre. Kerülgették. Keresték a megfelelő feladatot neki. Tudta, nem sok ideje van, és megtalálják. Akkor tört ki a forradalom. Leváltották a pártfőtőkárt. Eltűntek az egyetemről a legkomcsibb komcsik. A diákok beszélni kezdtek, az emberek az utcára vonultak, a lányok arca ragyogott, és úgy tűnt, minden lehet máshogyan.

De mindvégig érezte, hogy ez nem lehet. Hogy itt valami nem stimmel, ilyen könnyen nem lesz ennek vége.

– Anya, ne haragudj rám.

A mondat úgy bukott ki belőle, hogy nem gondolta meg, mit mond. Ilyen sem fordult elő évek óta. Az embernek tudnia kell, mit mond. Minden szaváért felelős. Minden szava lehet utána ürügy. Minden mozdulata. Minden hibája és minden erénye. Olyan óvatosságnak kell lenni, mint a gyík.

– A kollégiumban bent vannak – mondta gyorsan, aztán elmondta, hogy slisszant ki előlük.

– Nem maradhatok itt. Felmegyek a hegyre – mondta, és amikor lenézett, látta, hogy össze van készítve a hátizsák.

– Te tudtad?

Az anyja arca zárt volt, nem volt nyoma rajta se az előbbi könnynek, se felindulásnak.

– A nagybátyád nekem a bátyám volt. Engem is megtanított játszani, fiam – válaszolta, és csak akkor ölelte meg.

– Egy hétre elég, szívkösen. A helyünkön hagyom majd a következő zsákot. Az öcséid nem tudhatnak róla. De aztán tél lesz – mondta, és akkor kezdett csak remegni.

Nem lehetett kiszámítani, hogy visszaengedik-e. Mert ha őt nem, akkor senkit? Az évfolyamból szinte mindenki ott volt mindenhol. Többen mondtak beszédet is. Igaz, nem mindenkinek tapsoltak annyira, mint neki. A politikamentes oktatásért szólalt fel. Azt mondta, a csontoknak, az izmoknak, a szerveknek és a vérnek nincs világnézete. Betegségeik vannak, és nekik az a dolguk, hogy az embereket gyógyítsák. Mindenféle embereket, szocialistákat és nem szocialistákat, szegényeket és gazdagokat. Az embereket, egyszerűen. Úgy érezte, nem mondott semmit, mégis vastapsot kapott. Anna ott állt lefelől, és a nyakába ugrott, amikor leugrott a székről, amelyet odatoltak neki, hogy arra álljon fel.

Alig pár hónapja ismerték egymást. Nem tudta, miért tetszik neki, mégis: minden egyértelmű volt vele. Anna nem akart semmit az élettől, vagyis mindent akart. Nem volt különösebb tehetsége a bölcsészettudományhoz, sem a matematikához, nem volt túl okos és túl buta sem. Egyszerűen élt. Az élet volt a dolga az életben, és semmi más. A nagynénjénél lakott. Egyszer megkérdezte, mi lett a szüleivel.

– Megölték őket, mert zsidók voltak – válaszolta egyszerűen, és tépkedte tovább a virágokat. Az apró margaréták beborították az egész hegyoldalt.

– Az apámat megölték a kommunisták, pedig a nácik orra előtt zsidókat bújtatott. Vagyis egyet. Egy fiút – felelte. Soha, senkinek nem beszélt róla. Pista volt, nincs.

Anna nem válaszolt. Megszokta ezt nála. Bizonyos mondatokat látszólag elengedett a füle mellett, hogy mégis meghallotta őket, azt csak abból lehetett tudni, hogy később, váratlanul visszatért rájuk.

– De mi élünk – suttozta neki, amikor csókolóztak.

Ennyi volt a válasz.

Akkor értette meg, hogy Annának ez a legnagyobb feladat. Élni. Minden, ami ezen túl van, voltaképp mindegy.

A csuklóján a számot hol karkötő, hol a blúz mandzsettája, nyáron pedig könnyű sál rejtette, amit a karjára tekert, mintha csak játszana a finom anyaggal.

Idősebb nálam, de kisebb volt, mint a kisebbik öcsém most, amikor elvitték – gondolta, de nem mert kérdezni. Anna azt mondta, idősebbnek mondta magát, hogy dolgozni küldjék.

Sehogy sem összefüggő tört mondatokból, elejtett felszavakból próbálta összerakni a történetét, de egyre zavarosabb lett az egész.

Sorban álltak az öreg, ronda banya előtt, mondta egyszer Anna, aztán elhallgatott. Napokig kacagott, mindenben kacagott, például azon, hogy egy pillangó ül a falon, holott tél volt, január vége. Álltak a napon, a fehér fal előtt, amikor észrevette a lepkét.

– Hát ez? – kérdezte hitetlenkedő arccal, és közelebb hajlott.

Anna nevetni kezdett.

– Pillangó januárban. Pillangó a falon – ujjongott.

Aztán elkomolyodott.

– Amikor ott álltunk sorban a banya előtt, aki bennünk turkált, úgy néztem magamra, mintha az egy idegen lenne. Egy idegen ember. Máshogy nem lehetett volna kibírni.

Összezavarodott. Felé fordult. Aztán megértette, hogy miről beszél.

Anna azt mesélte, felülről nézte magát, mint egy bábut vagy egy film szereplőjét. „Nincs hozzád közöm” – ezt hajtogatta, de amikor a vénasszony benyúlt a lába közé, durván és hirtelen, mégis felsikoltott. Még nem is vérzett sohasem. Azután igen. Másnap. Aranyat kerestek náluk, pénzt. Mert hogy a zsidó nők biztos oda dugták.

Addigra kilakoltatták őket. Előbb beteerelték őket a gettóba, majd onnan nem sokára a vagonokba.

Meg tudta volna mondani, mikor ért véget a gyerekorra. A Tompa Mihály utca sarkán. Sorban mentek, ahogy a vásárba hajtják az állatokat. Voltak öregek,

akik talicskán tolták a vagyonukat, vagy azt, amit vagyonnak gondoltak. Az egyik talicskáról leesett egy tábla csokoládé. Akkor már hónapok óta nem látott csokoládét. Szeretett volna csak egy kockát.

Felnézett, hogy ne bámulja úgy. Meglátott egy férfit, az utca torkolatában állt, újsággal a kezében, és őket nézte. Nem mozdult. Az utca hosszában leeresztett redőnyel álltak a házak.

Egy pillanat alatt értette meg, hogy csak magára számíthat. A csomagok nagy részét a nagyanyja vitte, ő a másik felét. Az anyja nem bírta volna el. Meghalt még odafelé, a vagonban.

Amikor megjelent az utolsó rendelet, holtápadtan, félig a hátára csúszva ült a karosszékben a verandán. Annának ez az utolsó olyan képe róla, amire még tisztán emlékszik.

– Mindent elvesznek – hajtogatta az anyja, aki évek óta betegeskedett.

– Ez a sorsunk – válaszolta a nagyanyja, és csomagolni kezdett. Azonnal. Annyi időt sem adott magának, hogy átfussa az újságot, megelégedett vele, hogy mondták neki. Talán nem is érdekelte. Évszázados mozdulatokkal csomagolt. Szinte megkönnyebbülten. Az arca rezzenetlen volt. Őt kiküldte a konyhába, hogy söpörje be a borsót meg a babot egy kendőbe. Széthullt az egész. Ott állt a konyhában, a padlón szerteszóródott szemek közt, és nem tudta, hogy szabad-e sírni vagy nevetni. Mostanáig nem volt zsidó. Mostanáig csak a nagyanyja volt zsidó, akin régebben nevettek a háta mögött az anyjával és az apjával. Az apja akkor már hónapok óta nem volt otthon. Nem tudta, miért. Neki nem mondták.

Amikor a Tompa Mihály utca elejére értek a menettel, megértette, hogy mostantól neki kell eldöntenie, hogy sír vagy nevet valamin, és neki egyedül kell elviselnie, ami lesz. Nem futhat a nagyanyjához.

Gyerekekre sehol sincs szükség. A gyerekeket megölik – gondolta ösztönösen, és ott, a tábor kapujában azt hazudta, hogy tizenhat éves, pedig csak tizenkettő volt.

Sem az anyja, sem a nagyanyja nem nézett rá, amikor ő került sorra az öregasszonynál. Úgy csináltak, mintha nem tartozna hozzájuk.

Az egész váratlan volt, gyors és undorító. Öklendezni kezdett. Magától undorodott. Attól, hogy teste van, és hogy azt gondolják, hogy épp oda, a lába közé rak bármit is.

Az öregasszony, aki előtte került sorra, megfogta a könyökét, amikor arrébb lépett.

– Figyelj majd rám – mondta neki, és abban a pillanatban megint eldöntött valamit. Azt, hogy rá fog figyelni, és nem az anyjára, és nem a nagyanyjára. Az anyja mintha már nem is élt volna. Azóta nem, amióta a csillagot a ruhájára kellett varrnia. Talán ő is undorodott tőle, hogy teste van. A nagyanyja pedig mint ha mindenáron élni akarna, vakon hinne abban, hogy mindent túlél, annak ellenére is, hogy úgy hiszi: ez a zsidók sorsa. Hogy itt állnak sorban, mint az állatok.

Az ismeretlen öregasszony volt az egyetlen, aki ismerősnek tűnt ebben az egészben. Aki normálisnak tűnt. Felemelt fejvel állt végig, nem szólt senkihez.

A vizsgálat után az asszony észrevétlenül intett neki.

Valami olyasmit jelzett, hogy később vagy nemsokára.

– Klein Izabellának hívták – motyogta Anna –, mellettem feküdt aztán végig a vagonban, az egyik oldalamon a nagyanyám, a másikon ő, és megmondta, mit csináljak majd. Amikor kiszálltunk, őket azonnal elvitték. És én végig beszéltem magamban, hogy mit mondana Klein Izabella, mit csináljak majd, és elmondtam aztán a barakkban, amikor mindig recepteket mondtunk, a Kletzenbrot receptjét, amit Klein Izabella kislányként tanult meg, amikor zongorázni járt, és elmondta nekem a vagonban, egy asszonytól tanulta, akihez gyerekkorában franciaórára járt.

Minél kétségbeesettebben próbálta meg követni Annát, a lány annál érthetlenebb volt, végül ott feküdtek egymás mellett idegenül, egy szó nélkül. Valahonnan ismerősnek tűnt neki Klein Izabella neve. Mintha az anyja említette volna vagy az apja. Nem mert megkérdezni.

Otthon még mindig nem beszéltek, kínosan nem beszéltek az apjáról. A képe előtt, amely kint függött a nagy óra alatt, mégis meg-megálltak mindannyian. Magukban. Ha bejött a szobába másvalaki, arrébb léptek. Ki-ki magában tartotta a saját gyászát. Nem akarták egymást terhelni vele. Vagy nem merték.

Amikor Annával először együtt voltak, a lány utána ránézett, és azt mondta, úgy vigyázzon, hogy ha kisbabájuk lesz, akkor az meg fog születni. Mindenképp élni fog, akkor is, ha nem maradnak együtt.

– Élni fog, érted? – kérdezte, és fölé hajolt. Akkor látta először igazán komoly-nak.

Ezt azonnal értette. És azt is, hogy miért.

Most menekült, majdnem ugyanarra, mint ahol akkor feküdtek. Cikkcakkban ment fel a hegyre, és az első alkalommal levágott az egyik rejtett ösvényen. Végigvette a barlangokat, a védett sziklateraszokat, azt, hogy hol van víz, aztán az eget kémlelte.

Meddig tarthat ki. Ha nem jön be a nagy fagy, akár egy hónapig is. De mit számít egy hónap. Ezek kívárlják, hogy lemenjen. Az apját se azonnal vitték el. Vártak vele.

„Mik a hosszabb távú terveid?”

regényrészlet

A fák alatt ültünk a főtéren, és a szeptember végi szél az arcunkba sodorta a faleveleket.

– Kurva anyád! – mondta Dani az egyiknek legyintve az arca előtt, majd tovább ügyeskedett azon, hogy minél nagyobbat harapjon a Big Macból.

– Ezek olyanok, mint a műanyag játékkatonák: az első hűvösebb szellő után feladják a harcot – tette hozzá csámcsogva Szabi.

– Mi van? – kérdeztem.

– Hát ezek a levelek. Még itt sincs az ősz, és ezek már zölden elhullnak. Hótyengék – értetlenkedett Szabi, közben felemelt egy levelet a földről, és beleharapott.

Olyan részeket voltunk, hogy ezen már meg sem lepődtünk, az egyetlen életcélunk abban a pillanatban az volt, hogy minél gyorsabban befaljuk a mekiszacsok tartalmát.

Szabi és Dani délután csak annyit kérdezett: „megyünk szerdázni?” Ez már a harmadik vagy a negyedik hét lehetett zsinórban, amikor a Poisonban buliztunk együtt, az egyetemváros egyik legnépszerűbb szórakozóhelyén, ahol minden héten ezen a napon a helyi rockbandák egyike adott koncertet, a koncert pedig számunkra minden alkalommal a főtéren végződött hajnali kettő körül, így ment ez nagyjából két hónapig. Míg Szabi és Dani csak szerdánként csinálták ezt, addig én majdnem minden nap. Két hónapon át nem láttam világosan a várost, nem láttam az egyetemet sem, de a többiek mesélték, hol van.

Az egyetemi órák helyett sokkal jobban érdekelt a város, ahová kerültem. Részt akartam venni a nyüzsgésben, az utcák véráramában, fel akartam kutatni azokat az éttermeket és kocsmákat, amelyek egyszerre lehetnek a kultúra és a hedonizmus színhelyei, amelyekről addig csak filmeket láttam vagy könyveket olvastam. Titkos egyetemi csoportokat képzeltem magam elé, melyek filozófusok több száz éves elméleteit akarják gyakorlatban megvalósítani, ahol fiatal oktatók és még fiatalabb hallgatók sötét pincékben dolgoznak egy jobban működő társadalom létrehozásán, melyben mindenki szabadon dönthet a sorsáról, mindenki azzal foglalkozik a munkaidejében, amivel igazán szeretne, és tisztességesen megél belőle.

Nem találtam ilyen helyeket, és ilyen embereket sem, ennek ellenére jól szórakoztam. A képzeletünk gyakran túlértékeli a valóság azon részét, amely még ismeretlen számunkra. A szabad akarat érvényesülésének titkos társaságai helyett táncoló felsőbb éves lányokat találtam, a társadalmi jelenségekkel kapcsolatos kérdéseim pedig pusztán arra korlátozódtak, hogy miért kell belépődíjat

fizetni a szórakozóhelyek bejáratánál, illetve hogy a felsőbb éves lányok miért gyülekeznek minden alkalommal a székesegyház mögött, mielőtt a belváros felé vennék az irányt. A hét nagy részében egyedül kellett gondolkodnom ezeken a kérdéseken, vagy azokkal az egyetemistákkal, akikkel aznap este ideiglenes ismeretséget kötöttem, de szerdánként és néha péntekenként is, amikor Szabi és Dani velem tartott, úgy tűnt, részleges válaszokat kaptam.

Akkor ismertem meg őket, amikor szobát kerestem magamnak a városban. Nem volt időm válogatni a lakások között, csak pár napom maradt a költözésre a szemeszter megkezdése előtt. Szabi a nappaliban lakott (övé volt a lakás), Dani a félszobában, a másik félszobába szerettek volna új bérlőt találni. Az épület a kampusztól egészen messze, nagyjából négy-öt kilométerre volt, de busszal húsz perc alatt bárhová el lehetett jutni. A távolság és a közeli tanévkezdés miatt Szabi egészen olcsón kínálta a szobát, ezért azonnal kivettem. Elégedett voltam a méretekkel, a bútorokkal (mindössze egy kihajtható kanapé, egy íróasztal, egy könyvespolc és egy ruhásszekrény volt a szobában), és úgy tűnt, a fiúk rendben tartják a lakást. Kifizettem a kauciót, két nap múlva pedig kölcsönkértem apám kocsiját, és beköltöztem. Tapasztalt egyetemistákként rávilágítottak arra, hogy az első hetet (vagy talán az első kettőt) nem kell olyan komolyan venni, ebben az időszakban a legtöbben örülnek annak, hogy a nyári munka után végre visszatérhetnek a városba.

Szabi néha már éjfél körül jelezte, hogy hazamegy, de ez teremtette meg a lehetőséget arra, hogy ingyen tudjunk bemenni egy szórakozóhelyre. A bejárat előtt általában két biztonsági őr állt, akiknek az volt a feladatuk, hogy belépődíjat szedjenek, és hogy az ezt igazoló pecsétet az ember karjára nyomják. Szabi úgy tett, mintha nem ismerne minket, sörösüveggel a kezében holtrészegnek mutatta magát, és miután nem engedték be, vitatkozni kezdett a biztonsági őrökkel. Hadonászása közben (szándékosan) a földre ejtette a sörösüveget, mire a két biztonsági őr a ruhájánál fogva elvezette a bejáratától, s ekkor alkalom nyílt arra, hogy Danival besurranjunk. A bent álló őröknek felmutattuk egy pillanatra a pecsétet, amelyet még az ezt megelőző helyen nyomtak a karunkra, és már bent is voltunk. Szabi, miután megállapodott a külső biztonságiakkal, hogy nem fog belépni, hazamehetett, a belső őrök pedig soha nem nézték, miféle pecsét van a karunkon (ez szintén a kint állók feladata lett volna), csak azt, hogy van-e rajta. Szabi válasza tehát a kérdésre, hogy miért kell belépődíjat fizetni a szórakozóhelyeken, mindössze ennyi volt: „nem mindig kell”.

Miután hazament, Danival elemeztük a zenét, a hangulatot, a fényeket. Rózsaszín, zöld és lila füstben ugráltak az emberek, a zajt ordítások és sikítások tették színesebbé, a padló ragadt a kiömlött italoktól, a fülledt levegőben izzadság és parfümillet keveredett. Mindebből arra következtettünk, hogy jó helyre kerültünk. Nagyjából fél órát állhatunk sorban egy sörért, hogy aztán azzal a kezünkben ácsorogva, a térdünket a zene ütemére járattva a meztelen csípőket és vállakat, a szűk felsők alatt le-föl hintázó melleket és a fellibbenő miniszoknyák alatt megvillanó combokat nézzük, mint azt a korunkbeliek általában szokták. Dani mélyen hallgatott, szeme tágra nyílt, és csak ritkán pislogott. Néztem, és próbáltam megfejtetni a gondolatait. Azt gyanítottam, pusztán a szoknyák és felsőrészek mögé képzelet magát, de amikor rákérdeztem, miért hallgat, lenyűgöző

elemzéssel állt elő, amely – nem tagadom – már a felütése miatt is megmozgatta társadalmi kérdésekre nyitott fantáziámat.

– Áh, tudod, mindig is a társadalmi rendszerek csődjeként tekintettem az ilyen helyekre – mosolygott, s hosszú fejtegetésbe kezdett, miszerint a diszkó olyan hely, ahol a férfiak és a nők tánc közbeni kommunikációs képességei technikai okok (például nagyon hangos zene, erős, olykor vakító, a látást nehezítő fények, illetve az elfogyasztott alkohol és drog mennyisége) miatt korlátozva vannak, ezért az emberek itt kénytelenek visszacsúszni a majom szellemi színvonalára. – Amikor egy férfi (értsd hím) feltartja a karját, és ökölbe szorított kézzel (testének és parfümjének ezzel a legnagyobb kipárolgási lehetőségét biztosítva) hátulról közelít meg egy nőt (értsd nőstény), és úgy kezd el táncolni, mintha hátulról meg akarná baszni, akkor a jelenség az ösztön(szerűség)ünk, ösztönlénny létünk manifesztációjának tekinthető, amelyre a nőnek csak két lehetséges válasza lehet: vagy elfogadja a férfi „felkérését”, és azon nyomban szembefordul, majd smárolni kezd vele, vagy pedig valamilyen módon a tudtára adja (például eltolja magától, elmegy onnan, felpofozza, hirtelen a barátnőjével kezd smárolni), hogy ma este mással szeretne „táncolni”. Mint azt a mellékelt ábra is mutatja – a sörösüveggel egy táncoló párra mutatott –, a férfi sikeres felajánlkozása esetén az a verzió is elfogadott, hogy a nő nem fordul szembe vele, hanem a fenekét a férfi nemi szervéhez dörgöli, karjával pedig hátranyúlva átkarolja annak nyakát.

Beszéd közben maga elé nézett, tekintetét pedig hol rám, hol a táncolókra emelte. Néha közelebb lépett hozzájuk, és kezében a sörrel úgy mutogatott, mintha az egy pálca lenne, a ritmusra ugráló, vagy éppen egymáshoz simuló emberek pedig egy videó szereplői, amit projektorral vetítettek ki egy vászonra. Olyan érzésem volt, mintha elfelejtette volna, hogy egy diszkóban vagyunk, és körülöttünk élő emberek vannak. Teljesen átadta magát az előadásnak, két mondat között ujjaival végigsimította orrnyergét, a mozdulattól szemüvege lejjebb csúszott, mintha éppen azt szeretne volna elérni, hogy a következő pillanatban visszatolhassa a helyére, a szeme elé. Miután úgy érezte, túl közel merészkedett az ugráló fiatalokhoz, újra néhány lépést tett felém, és kis hatásszünet után témát váltott.

– Gondolkodtam a múltkori kérdésem. Azon, hogy mit csinálhatnak a lányok a székesegyház mögött.

Akár egy professzor, kissé hatásvadász módon tekintetét a falra emelte, mély levegőt vett, majd belekezdett.

– Nos, nem gondolom, hogy bármi olyat művelnének, ami számunkra ismeretlen, vagy bármi olyan történne az épület mögött, ami mélyen megrendítő, botrányos lenne. A hely a belváros szélén van, elég sötét és eldugott ahhoz, hogy olyan dolgot csináljanak, amit közterületen vagy a kollégiumokban nem lehet nyugodtan kivitelezni. Először is valószínűleg visznek magukkal boltban vásárolt alkoholt, hogy később az est folyamán ne az ehhez hasonló drága bárókban kelljen megvenni, talán füveznek is egy kicsit, hogy hamarabb a megfelelő hangulatba kerüljenek, mielőtt a központ felé veszik az irányt, másodsor pedig, és megint csak valószínűleg, olyan témákról beszélgethetnek, amiket férfiak nem hallhatnak, mert az rontaná az önbecsülésüket. Például technikákat osztanak

meg egymással arra vonatkozóan, miként kell lerázni a nyomulós srácokat egy ehhez hasonló helyen. Olyanokat, akik nem értenek az első reakcióból, sem az ezt követő kérésből, s akiknek fogalmuk sincs, hogy az ehhez hasonló helyek a lehető legrosszabbak az ismerkedésre.

Érdeklődve hallgattam Danit, de nem amiatt, amit mondott, hanem az előadói készségei miatt. Kortyoltam a sörömből, és kértem, hogy folytassa.

– Mi? – üvöltötte.

– Folytasd! – kiáltottam.

– Látod, erről beszélek. – Mellém állt, hogy mindketten a tömeget lássuk, közelebb hajolt a fülemhez, szavai nyálat röpítettek a füembe. – Ez a hely egyáltalán nem alkalmas a párbeszédre. A tekintet és a mozdulatok uralnak mindent. Ha bejössz a csajnak, jelezni fogja, de ha nem, azt is. A hímnek csak közelebb kell állnia a nőstényhez, és máris megkapja a választ, de vannak olyan félkegyelműek, akik nem tudnak vagy nem hajlandók olvasni a jelekből. Erre találtak ki a lányok olyan jól bevált fortélyokat, mint hogy azt mondják az illetőnek: „a barátom hamarosan befut”. Ezzel egyszerre jelzi, hogy foglalt, és hogy a srácnak nem maradt ütőkártya a kezében. Ha meg akarná hívni egy italra, a lány könnyedén mondhatja: „van már italom, köszí”. Az udvariasság sokszor célravezetőbb, mint ha flegmán próbálnád odébb tessékelni a másikat. Ha a fafej egy az előbbieken látott, ártatlan tánc után a számát akarná elkérni, lazán megadhatja egy haverjátét, akivel előre lebeszélte, hogy a szerelmének adja ki magát a vonal másik végén, de egyszerűen azt is mondhatja, hogy gyereket vár. Szerintem ehhez hasonló frappáns megoldások véget nem érő verzióit dolgozzák ki és osztják meg egymással a katedrális mögött, közben isznak és jókat nevetnek.

Bólogattam, és elismerő pillantással díjaztam Dani előadását, holott sejtettem, hogy az információit valószínűleg nem tapasztalatból mondja, csak megfelelő mennyiségű időt szánt a tini lányoknak szóló internetes oldalak olvasgatására.

– Nézd csak, itt van! Pontosan ezt mondom! – mutatott rá a tömegben egy szőke szépségre, aki a maga előtt tartott itallal próbálta biztosítani a vele szemben álló sráctól a távolságot.

A lány a fejét csóválta, és fura mosoly ült az arcán. Megemelte a szemöldökét, majd megfogta a mellette táncoló barátnője karját, mondott neki valamit, aztán hirtelen sötét lett. Néhány másodperc múlva, amikor a fények újra vibrálni kezdtek, a srác zavartan kereste maga körül a szőket meg a barátnőjét, akik eltűntek, mintha a sötétség magával ragadta volna őket. Dani a trükköt látva elégedetten mosolygott és elismerően bólogatott, majd kortyolt az üvegből. Az este folyamán többször körbejártuk a táncparkettet, a pultot is gyakran látogattuk, hogy újabb italokhoz jussunk, de többé nem láttam azokat a lányokat. Egyszer táncoltunk egy csapat lánnyal, akik egy idő után körbeállták Danit, és jót nevettek a táncparódiáján, ami leginkább John Travolta híres táncjelenetére hasonlított a *Ponyvaregény* című filmből. A kétezres évek végén divatos, dübörgő „house” zenére lejtett eltűzött rock and roll-mozdulatok óriási sikert arattak a teremben. Tekintetemmel ekkor is próbáltam felkutatni a lányokat, de nem találtam őket.

Hajnalban, amikor az első hazafelé induló buszhoz sétáltunk, s a felhőket ugyanolyan rózsaszínűre festette a felkelő nap, mint a fények a füstöt a táncparketten, mi pedig többet léptünk oldalra, mint előre, azt mondtam Daninak, hogy

vissza kell jönnünk holnap, hogy újra láthassam azt a szőke lányt. Úgy nézett rám, mint aki semmit sem képes felfogni abból, amit mondok.

– Neked nem szipol a füled? – kérdezte.

Az internetes órafelvételen már rég túl voltunk, a kurzusokat már hetek óta tartották, de még mindig nem volt kedvem olyan tantárgyakhoz, mint a fonetika, szemiotika vagy morfológia.

Az elmúlt hetekben javarészt csak alkoholra költöttem, a nyáron megkeresett pénzem pedig jelentősen megcsappant. Szabi és Dani már szeptember végén megjegyezte, hogy túlzásba viszem az éjszakázást, de én csak mosolyogva szűr-csöltem a kávémat a konyhában. Mindig mezítláb voltam, még akkor sem húztam papucsot, ha fázott a lábam. Gyerekkori rossz szokás, anyám sokszor szólt miatta. Az ablak előtti területen a beszűrődő délutáni napfény felmelegítette a konyha kövét, mindig oda álltam. Azt azért nem mondhatták, hogy nem volt napi rutinom: amikor ők délután három körül hazaértek az egyetemről, én a kávémat ittam, aztán visszavonultam a szobámba, hogy este hatig kifeküdjem a maradék fejfájást, felkészültem az estére, és nyolc órakor már a belvárosban voltam.

Október végén egyszer elaludtam a buszmegállóban, amikor hajnalban a hazafelé induló buszt vártam. Dani ébresztett fel, fogalmam sem volt, hogy került oda, nem együtt indultunk el otthonról aznap este.

– Azt ugye tudod, hogy egy szemeszterben legalább tizenöt kreditpontot teljesíteni kell ahhoz, hogy ne rúgjanak ki az egyetemről? – Lövésem sem volt, miről beszél, még ahhoz is percek kellettek, hogy felismerjem.

Délután aztán újra feltette a kérdést, szavai tompán nyomták a gyomorszájamat, kifutottam a vécére, és hánytam, de Dani még ott sem hagyott békén, a válasza várva megállt a nyitva felejtett ajtóban.

– Nem, basszus, erről a szabályról nem tudtam, de szólhattál volna róla előbb is – emeltem fel a fejem egy pillanatra, hangom visszhangzott a kagylóban.

– Az elmúlt hetekben csak tizenkétszer említettem, örülök, hogy végre sikerült eljutnom legalább az agykéregedig.

A félévből eltelt már nyolc hét, négy-öt hetem maradhatott a szemeszter aktív részéből – plusz a vizsgaidőszak –, hogy összekaparjak legalább tizenöt kreditet. Az órák után igyekeztem minél több hallgatótársammal megismerkedni, elkérni a jegyzeteiket, kikérdezni őket arról, melyek azok a tárgyak, amelyek a legkevesebb energiabefektetéssel teljesíthetők, és kik azok a tanárok, akik sokat követelnek. Az első napokban persze semmi sem ment könnyen. Olyan kérdéseket kaptam, amiket az elcseszett állásinterjúkon szoktak feltenni a HR-esek meg a részlegvezetők. „Hol volt maga eddig?” „Mondja, mennyiben tudna együttműködni a kurzussal, ha még csak első éves?” „Olvasott az alábbi szerzőktől bármit eddig?”

A legtöbb szemináriumról első megjelenésem alkalmával kirúgtak, mert a megengedett két alkalomnál többet hiányoztam. Ahol a tanár jó szándékának köszönhetően mégis maradhattam, tovább zaklattak a kérdésekkel.

– Érdemleges gondolatokat is meg tud osztani a témával kapcsolatban, vagy a referátum kizárólag triviális információkra szorítkozik?

Érdemleges információkat? Mi a francot érthet azon, hogy „érdemleges”?

– Lassan vége a félévnek – mondta egy másik tanár. – Talán jobb lett volna, ha ezt a kérdést az első alkalommal teszem fel, de úgy gondolom, még most sem késő. Milyen könyveket olvastak szívesen, mielőtt egyetemre kerültek?

A legtöbb hallgatóban ekkorra már megmutatkozott a kritikai gondolkodás csírája, és pirulva, mosolyogva a *Harry Pottert* és a *Twilightot* említették. A tanár velük együtt mosolygott, és arckifejezésükből olvasva arra a következtetésre juthatott, hogy ez a félév sem ment kárba, ha néhány emberrel sikerült megértetnie, hogy létezik az említetteknel érdekesebb irodalom. Velük ellentétben tudtam, hogyan nyerhetem meg ezt a csatát, és megemlésttem olyan neveket, akikről már hallottam.

– Nádas. Esterházy – mondtam, s közben kihúztam magam a széken.

– Mit olvasott tőlük? – Na, ez érdekes, gondoltam. A tanár arcáról azt olvastam le, hogy ő is ezt gondolja, de még nem tudhatta, hogy ezzel az ártatlan kérdéssel már meg is fogott. Hátamon végigfutott a hideg, a jobb térdem magától rángatózni kezdett. Egy árva cím sem jutott eszembe Nádastól vagy Esterházytól, meglehet, azelőtt még csak nem is hallottam egyet sem.

– Verseket – böktek ki végül.

– Nem hiszem, hogy bármelyikük is publikált volna verset.

– Nem emlékszem pontosan, mit olvastam tőlük – lehajtottam a fejem, és a hajamba túrtam –, lehet, hogy keverem őket másokkal. De olvastam például drámákat – azokból sem olvastam túl sokat, csak a színjátszó kör miatt ismertem vagy 10-12 darabot.

– Arról ezen a kurzuson nem volt szó. Mondjon egy regényt, amit olvasott korábban.

Az óra végén én voltam egyedül, aki egyetlen könyvcím említése nélkül hagyta el a termet. Először éreztem azt a szégyent, ami a későbbiekben olyan gyakorivá vált az életemben, hogy szinte megszoktam, mint amikor az ember mindennap busszal jár dolgozni, és már ügyet sem vet rá, hogy körülötte áll a tömeg, ami fojtogató jelenlétével eleinte arra készítette, hogy olyan kicsire húzza magát össze, amennyire csak lehetséges. Később a fojtogató érzés és a gyomor-szájamban lévő gombóc fokozatosan eltűnt, csak az izzadás maradt. Amikor járás közben a karom előre-hátra lendült, és a hónaljам csúszóssá vált, már tudtam, hogy alatta folt van a pólómon.

– Mik a hosszabb távú terveik a jövőben? – kérdezte egy másik tanár.

Valaki azt felelte, hogy író akar lenni. A tekintetek rátapadtak, bátorságán felbuzdulva egyre többen vallották be ugyanezt. Én azt válaszoltam, hogy „elvégezni az egyetemet”, holott ezer másik gondolat volt a fejemben (például, hogy tizennégy évesen Oscar-díjas színész akartam lenni, de később megtudtam, hogy az Oscar-díj csak amerikai filmeknek jár; hogy ettől függetlenül még lehetnék színész, de erről már letettem, még az érettségi előtt, de ennek ellenére lehetnék közel a színészethez, lehetnék mondjuk dramaturg vagy rendező, vagy valaki, aki ír valamit a színház számára), de ez volt az egyetlen, amit még nagyjából reálisnak tartottam, ha sikerül összeszednem magam. Válaszom után a teremben halk kuncogás kapott szárnyra, de társaim arcára ráfagyott a mosoly, ami-

kor a tanár nyugtázta tervemet, és azt mondta, ez reális célkitűzésnek tűnik, s hogy ha az ötéves képzést vesszük alapul, akkor a statisztikák szerint ez a terv a teremben ülők csupán 40%-ának fog sikerülni.

– Beszélnek idegen nyelveken? – kérdezte aztán ugyanez a tanár.

Mély csend bujkált a padok és székek között.

– Tegye fel a kezét, aki legalább egy idegen nyelven ír, beszél és olvas.

A húszból hárman emelték fel a kezüket.

– Ez baj. Akkor az idegen nyelvű szakirodalmakat kihúszom a következő félévi kurzus listájáról. De jó volna, ha az alapképzés végére megtanulnának legalább angolul.

Csend.

– Legalább olvasni.

Csend.

Ez a tíz évvel korábban történt egyetemi história a buszon jutott eszembe, amikor egy állásinterjú miatt a belvárosból Helsfyrbe kellett utaznom.

Egy Johann nevű fickótól kaptam választ az e-mailben küldött önéletrajzomra. Azt kérte, regisztráljam magam a cég honlapján, töltsék ki minden adatot, lehetőleg egy rubrikát se hagyjak üresen. Az önéletrajzot angol nyelven adtam be, ő is angolul írt, és a honlapon is volt lehetőség arra, hogy ezen a nyelven adjam meg az adataimat. A szokásos kérdéseken túl (mikor és hol születtem, milyen iskolákba jártam és egyéb képzéseken vettem részt, milyen munkatapasztalatom van, és rendelkezem-e jogosítvánnyal), rákérdeztek a hobbitra, a személyes és szakmai kompetenciáimra. Utóbbihoz semmit sem írtam.

Helsfyr magas, szürke üvegépületei között autópályák futottak, és nem tudtam, hogy juthatok a megadott címre közöttük. A telefonom olyan alternatívákat mutatott, amelyek nem léteztek a valóságban. Pár perc múlva aztán rájöttem, hogy a nem létező alternatívák az aluljárókat jelölik. Budapestre emlékeztettek, ahol a belváros széles útjainak forgalma előtt a gyalogosokat szintén aluljárókba terelték, ha az út egyik oldaláról a másikra szerettek volna átmenni. A helsfyri aluljárók azonban kellemes meglepetést okoztak, nem voltak benne gyros- és cigarettárusok, sem a falakba épített kiskocsmák, melyekből a kifelé támolygó férfiak a falra huggyoztak. Ezekben gyakorlatilag semmi sem volt néhány plakátot és falfirkát leszámítva, kizárólag azt a funkciót töltötték be, amiért épültek, de ez a lényegen nem változtatott: az irodaépületek húsz emelet magasan, égbenyúlóan hirdették az üzleti megállapodások fontosságát, melyek miatt az emberek a föld alá kényszerültek.

Délután kettőre kellett a Grenseveien 97/A-ban lennem a legfelső emeleten. Annak ellenére, hogy sokáig kerestem a címet, húsz perccel korábban érkeztem, de végül negyven percet várnom kellett. Mosolygós, magas, jóvágású fickó fogadott az előtérben. Kávét kínált, és helyet foglaltam a hétszemélyes bőrkanapék egyikén, amíg vártam. Úgy ültem rajta, mint gyerekként apám garázsában a kis fasámlin, amit nekem csinált. Akkor a csavarokkal játszottam, míg apám az aknában szerelte az autót, most az újságokat forgattam, s a képek alapján próbáltam kitalálni, miről szólhat a cikk. A váróból egy folyosó vezetett tovább, mindkét oldalán négy ajtó nyílt az irodákba. Megköszöntem a kávét, az ablakhoz

léptem, és az égbe szálló füstöt, meg a velük kavarodó szürke felhőket néztem, a köztük néha-néha felvillanó napsugarakat.

Valaki a nevemen szólított, ezért megfordultam. Az egyik irodából egy középkorú férfi lépett ki koszos, kék munkásruhában és munkavédelmi cipőben, az arca fáradt volt és borostás, a kezében egy összehajtott papírlap. Bólintott felém, és én viszonztam köszöntését. Térdén olajfoltok éktelenkedtek, a cipő orra pedig kopott volt. Nem ő szólított, hanem a mögötte kilépő, kopasz, kékszemű, mosolygós fiatalember, tweedzakóban és farmerban.

– Johann – mutatkozott be, és kezet ráztunk.

Annyi időse lehetett, mint én, talán pár évvel idősebb, az irodába invitált, ahol csak két szék meg egy asztal volt, az asztal tetején laptop.

Ahogy helyet foglaltunk, láttam rajta, hogy igyekszik egyenes háttal ülni, testtartása kényelmetlennek tűnt, ezért én sem akartam (még lehet, nem is tudtam volna) magam elengedni a széken. Úgy láttam, olyan megjelenést és viselkedést szeretne magának kölcsönözni, amit az angolok „smart casual”-nek hívnak, s a sikerebb hatás elérése érdekében feltette a szemüvegét. Mosolyogtam az igyekezetén, ő visszamosolygott. Azt mondta, örül, hogy összejött a találkozó, és jó, hogy ilyen gyorsan reagáltam az e-mailjeire. Bólintottam, aztán jöttek a kérdések, amelyekről a beszélgetés végén azt gondoltam, mindegyiket ismerem, holott ez volt életem első állásinterjúja. Az ismerős csengés ellenére persze a lehetséges vagy helyes válaszokról fogalmam sem volt.

– Hallottál már a cégről, mielőtt jelentkeztél?

– Nem.

– Tudod, mivel foglalkozunk?

– Nem.

– Nem olvastad a cég bemutatkozó szövegét a honlapon?

– Nem.

– Miért jelentkeztél a meghirdetett állásra?

– Pár hete érkeztem Oslóba. Szeretnék találni egy állást.

– Beszéled a skandináv nyelvek valamelyikét?

– Nem.

– Honnan érkezted?

– Magyarországról.

– Van végzettséged?

– Minden ott van az önéletrajzomban.

– Tudom, de tőled szeretném hallani.

– Egyetemi diplomám van.

– Eddig hol dolgoztál, és mik a hosszabb távú terveid a jövőben? – a kérdés második felére nem válaszoltam, csak bólogattam, és fanyar mosoly ülhetett az arcomon.

Ezután még egy rakás kérdés következett, amire nemmel vagy ninccsel felelhettem.

– Rendben, tudok neked segíteni – mondta végül, s a mondat végén drámai hatásszünetet tartott, mintha csak azt mondta volna, „hatalmamban áll megmenteni az életed”. Közben írt valamit egy cetlire, én pedig kissé lejjebb csúsztam a széken. – Kapni fogsz országos nyilvántartási számot, és megpróbálok

neked ideiglenes munkát szerezni. Körbetelefonálok, hogy hol van szükség munkaerőre, de a jövőben több helyen lehet esélyed, ha megtanulsz norvégul.

– Azon leszek – mondtam, és valójában csak ekkor vált biztossá számomra korábbi sejtésem arról, hogy egy munkaközvetítő cég irodájában ülök.

– Fontos, hogy minél előbb kérj időpontot az adóhivatalban a nyilvántartási szám ügyében ezen a honlapon – adta át a cetlit. – Ha nincs nyilvántartási szám, nem tudnak bankkártyát adni, amíg nincs bankkártyád, nem tudom utalni a fizetésed. A hivatalban ne mondd, hogy hetekkel ezelőtt érkeztél, azt mondd, hogy csak pár napja. Lassítaná a folyamatot, ha elkezdenének kérdezősködni arról, miért nem mentél oda korábban, ha munkát akarsz vállalni, de gondolom, erről senkitől sem hallottál.

– Nem.

– Mikor tudsz kezdeni?

– Akár holnap.

– Helyes. Elkezdek dolgozni az ügyön – hátradólt a székben, ujjhegyeit összeérintette maga előtt, akár egy ügyvéd –, és a következő napokban hívni foglak, de lehet, hogy már ma délután.

Amikor kiértem az épületből, ismét a felhőkre néztem. Gyorsabban haladtak, mint amikor az ablakból néztem őket. A buszmegálló felé sétálva az aluljáróban visszhangzott a cipőm kopogása, fülemben pedig a kérdés: „Mik a hosszabb távú terveid a jövőben?” Miért teszik folyton oda a kérdés végére a „jövőben” szót, mintha a tervek egyébként nem is a jövőre vonatkoznának?

Már a buszon regisztráltam az adóhivatal oldalán, és időpontot foglaltam a következő hétre. Pár óra múlva az ágyamban feküdtem és olvastam, amikor Johann telefonált. Újabb kérdésekkel jött: van-e valami allergiám, megfelelő-e, hogy olyan munkát tud csak adni, ami nem igényel felsőfokú végzettséget, nem jelent-e gondot, ha fizikailag megterhelő, és hasonlók. Mivel pénz hiányában voltam, minden kérdésre a neki kedvező egyszavas választ adtam, mire azt felelte, hogy két nap múlva, reggel 6:30-kor kezdhetek egy raktárban. „Pompásan hangzik”, feleltem, és azt mondta, egy-két órán belül átküldi a munkaszerződést e-mailben, és minden információt arról, hogy hol van a munkahely, kit kell keresnem, hogy jutok oda és hasonlók. Mosolyogtam, és arra gondoltam, ez a tweedzakós fickó, aki ügyvédnek képzelet magát, ha nem is mentette meg az életemet, tényleg segít, hogy elkezdhessem azt egy olyan országban, amiről semmit sem tudok. Úgy gondoltam, jól állnak a dolgok, a küldetés első része teljesítve. Elégedetten dőltem hátra az ágyon.

– A küldetés első része teljesítve – mosolyogtam Danira, és a korsó búzasörrel helyet foglaltam vele szemben a cseresznyefa színű asztalnál.

Az első szemeszterben végül sikerült összegyűjtenem 19 kreditet a javasolt 30 helyett, ami a többiekhez képest nagy lemaradást jelentett, de sikerült bennmaradnom az egyetemen, ráadásul úgy, hogy két hónappal később kezdtem, mint ők. Elégedetten néztem ki az étterem ablakán. Január közepe volt, a sétálóutca magányos, házfalakhoz tolt hókupacaiból az erős szél néha felkapott egy marékka, és az ablakokhoz vágta őket, ahonnan az apró, gyámoltalan hópelyhek ismét az utcára hulltak.

– A következő félévben tepernem kell – folytattam. – Főleg annál a tanárnál, aki a vizsgán levetette a cipőjét, és a 100 fős előadóteremben zokniban lépkedett az összetolt padok tetején, hogy még csak véletlenül se forduljon meg senki fejében a puskázás.

– A Barkóczy tanár úr! – nevetett halkán Dani, és körbenézett, mintha őt keresné. – Igazi városi legenda az öreg, akik nem ismerik, el sem hiszik, hogy így vizsgáztat. Kíváncsi lennék, van-e valaki, aki látta már leesni a pad tetejéről... Azt tudtad, hogy nemesi családból származik az öreg? Még I. Lipót adományozott grófi címet a családnak.

– Honnan tudod?

– Az újkori tőri tanszéken egyszer felvettem egy órát, ahol gyakorlaton voltunk a városi múzeumban. Ott vannak erre vonatkozó adatok.

Dani mindig képes volt meglepni. Elképesztően tájékozott volt, és mindenre nyitott, ami kultúrával, történelemmel, szociológiával vagy piával kapcsolatos. Két évet járt irodalom szakra (ezért ismerte jól a tanáraimat, ami kezdetben óriási segítséget jelentett), aztán váltott társadalomtudományokra, de gyakran áthallgatott a történelem tanszékekre is. Szabi egyszerűen döntésképtelenségnek nevezte, amit csinál, és meg volt róla győződve, hogy a szociológia csak egy újabb hobbi a számára, amit majd megint ott fog hagyni, hogy valami újabb dolgot kezdjen el, aminek semmi haszna sincs a világon. Szabi vele ellentétben cél tudatos volt, és már hatodik éve próbálta megszerezni diplomáját a hároméves villamosmérnöki alapképzésen. Őt praktikus gondolkodása és egyszerű megoldásai miatt szerettem, Danit pedig épp amiatt, amit Szabi bírált, hogy utánozhatatlanul gyorsan tudott rengeteg információt szerezni egy témakörben, amelybe beleszeretett, imádta a dolgokat mélyen átélni, élvezni, és emiatt szabadabbnak tűnt, mint bárki, akit az egyetemen ismertem.

– Rohadt sokat követel az öreg – mondtam, mert nem tudtam szabadulni Barkóczy gondolatától. – Már most el kéne kezdenem begyűjteni a szakirodalmakat meg a jegyzeteket a felsőbb évesektől, hogy...

– Van némi jegyzetem az öreg óráihoz, majd otthon átnézem a mappáimat meg a laptopom. A kötelező nagyelőadásokkal sok mindent nem lehet kezdeni, csak túl kell élni őket, de fontos, hogy időben és jól válaszd ki a szemináriumokat, főleg olyanokat kell választanod, amelyeknek a témái érdekesek lehetnek számodra, úgy egyáltalán nem, vagy legalábbis kevésbé érzed, hogy tepersz. De ne gondold most erre, van pár hét pihenőnk. Nézd, milyen tökéletes falat! – mutatta felém a villájára tűzött, félig átsült steakdarabot.

A hús belseje ugyanolyan rózsaszín volt, mint a fogínye; villájáról sosem az ajkával húzta le a falatot, hanem a fogával, a mozdulat pedig olyan hangot adott, mintha valaki hirtelen kardot rántana. Behunyta a szemét, és lassú rágómozdulatok kíséretében dőlt hátra. Ahogy néztem, összefutott a nyál a számban, ingeremet búzasörrel próbáltam csillapítani.

A Magellán étteremben voltunk, mindig oda jártunk a félévi vizsgák után ünnepelni. Olyan drága volt, hogy csak ilyenkor engedhettük meg magunknak, hogy ott vacsorázzunk. Az árak a belvárosban dolgozó öltönyös emberek pénztárcáihoz voltak szabva, ezért nézett körbe Dani, amikor Barkóczyról kezdtünk beszélni. Állítólag ő is gyakran megfordult ott, bár én sosem láttam még a köze-

leben sem. Vacsora közben a kedvenc tevékenységünk volt, hogy megpróbáltuk kitalálni, az öltönyös fickók és alkalmi öltözetet viselő női partnereik (a milfek, ahogy Dani hívta őket) mivel foglalkozhatnak. Sokat kellett forgolódni a székünkön, hogy ezt tegyük, mert bár a Magellánban vagy ötven darab négyfős asztal is lehetett, az étterem sohasem volt tele. A sok asztal csak díszlet volt, elhitette a vendégekkel, hogy a hely ennyire népszerű, holott a fele is elég lett volna, hogy a belvárosi gazdag társaságok minden gasztronómiai igényét kielégítse, és mivel bőven volt választásuk, percekig álltak és válogattak a megszólalásig ugyanolyan asztalok között, hogy végül olyan helyet válasszanak, amely a lehető legtávolabb van minden más asztaltársaságtól. Ha affektáló beszédmódot, feltűnő udvariaskodást, nagyzólan hivatalos belépőt láttunk, akkor azt gyanítottuk, hogy ügyvédek, bírókat vagy hasonló, joggal kapcsolatos szakma képviselőit látjuk. Ha vacsora közben az asztalon több üveg bort, tíznél több pálinkás-, whiskys- vagy konyakospoharat láttunk, szinte biztos volt, hogy magas beosztású orvosok költötték félhivatalos vacsorájukat. Ha betegesen túlsúlyos, az öltönyviselés aranyszabályaira fittyet hányó, átizzadt ingű férfiakat láttunk, akiknek fogalmuk sem volt a különböző ruhadarabok színének helyes párosításáról, vagy hogy milyen hosszúnak kell lennie a nadrágszárnak és a nyakkendőnek, kétséget kizáróan vállalkozókról volt szó: a sétálóutca üzleteinek és szórakozóhelyeinek, a külvárosi gyáraknak, üzemeknek vagy a város körüli falvak népszerű borászatainak tulajdonosairól. Egy-két alkalommal olyan embereket is láttunk betérni a Magellánba, akik nem viseltek öltönyt. Közvetlenül az étteremmel szemben állt a színház, ezért a tehetősebb színészek is betértek néha vacsorázni, olyanok, akik gyakran jártak Budapestre, mert szerepet kaptak egy ottani jó nevű színházban, reklámban vagy filmben. Rajtuk kívül ott voltak még a külföldi hallgatók, akik (a nyugati keresethez mérve) az olcsó tandíj és megélhetés miatt jöttek tanulni az egyetemünkre. A legtöbben az orvosira jártak. Azon az estén az öltönyösökön kívül csak mi ketten voltunk ott, Szabi nem csatlakozott hozzánk, abban a félévben hat tárgyból mindössze kettőt sikerült teljesítenie, azt mondta, ez nem elég ok az ünneplésre.

Vacsora után kocsmáról kocsomára jártunk, az utcai lámpaoszlopok fehér és a szórakozóhelyek színes fényei keveredtek a járdán és a félretolt hókupacokon, az utcazenészek rendíthetetlenül játszottak és énekeltek a hideg szélben.

Később az egyik kocsmá pultjánál talákoztunk egy csoporttársammal, miközben a csapolt sörünket vártuk. Sokat segített az azt megelőző hetekben, jegyzetekkel, magyarázatokkal és a tanárok vizsgáztatási szokásaira vonatkozó információkkal. Mosolygós, rövid, barnahajú, testes lány volt hatalmas mellekkel, melyeknek minden előnyét és hátrányát jól ismerhette, V-nyakú felsője pedig ezen a hideg estén épp az előnyeit szerette volna megmutatni. A nevére már sajnos nem emlékszem, azt hiszem, ezen az estén, illetve az estével egybekapcsolódott reggelen láttam utoljára. Kérdezte, hogy mi is a szemeszterzárást ünnepeljük-e, hogy hogyan sikerültek a vizsgáim, és én büszkén válaszoltam, hogy minden a lehető legnagyobb rendben ment, s hogy ez az este csodálatos. Dani egy pillanatra ránézett, aztán elfordult, azt hiszem, mert nem bírta a lány szemébe nézni. Huzamosabb ideig én sem voltam erre képes, a tekintetem folyton elkalandozott. A kedves párbeszéd után megkérdezte, hogy eldöntöttem-e már,

milyen irányban fogok szakosodni. „Hogy mit csinálni?“, kérdeztem vissza, mert fogalmam sem volt arról, hogy a következő félévben erről dönteni kell. Később aztán egyre inkább hozzászórtam, hogy a legfontosabb hírek mindig az utolsó pillanatban jutnak el hozzám.

Másnap délelőtt cipőstül és ruhástul ébredtem a konyha kövén. Nyakamat alig bírtam fordítani, fájt a hátam és hasogatott a fejem. Bevettem egy fájdalomcsillapítót, és lezuhanyoztam, majd a szobámba mentem új ruháért. A lány az ágyamban feküdt. Ő is ruhástul aludt, ezért feltételeztem, hogy nem történt közöttünk semmi, de nem emlékeztem, nem emlékezhettem. Szédültem, de igyekeztem gyorsan felöltözni. Indulás előtt bevettem még egy fájdalomcsillapítót, és benéztem Dani szobájába, kíváncsi voltam, vele mi van. Az ágyában aludt, meztelenül. Szabi nem volt sehol, ezt a gyakorlatot az elmúlt hónapokban professzionális szintre fejlesztette. A meg sem kezdett nyomozást annak kapcsán, mi történhetett, lezártnak tekintettem, és elhagytam a lakást, az épületet, hogy az egyetemi könyvtárba buszozzak.

Életemben először mentem fel az egyetem és azon belül a tanszékünk honlapjára a könyvtárban, hogy megnézzem a szakosodási lehetőségeket, melyekről a tegnapi estét megelőzően azt sem tudtam, hogy léteznek. A weboldalnak jó dizájnya volt, hivatalos és komoly benyomást keltett, ugyanakkor meleg színek uralták, és felhasználóbarát volt; hamar megtaláltam, amit kerestem. Az első dolog, amit a szakosodás kapcsán megláttam, a határidő volt, azt írta: „az aktuálisan megkezdett tavaszi félév szorgalmi időszakának kezdetétől a tavaszi félév szorgalmi időszakában a negyedik hét végéig”. Úgy éreztem, ebben a mondatban a szóismétlések csak azért bonyolítják a mondatot, hogy az olvasó a végére mindenképpen elbizonytalanodjon, és még egyszer elolvassa a szöveget. Így tettem hát, s második olvasásra egyszerűbbnek találtam, ha azt írták volna, hogy „minden tavaszi félévben a szorgalmi időszak kezdetétől a szorgalmi időszak negyedik hetének végéig”. Hátradőltem, és akkorát sóhajtottam, mint aki most tudta meg, hogy bár késve érkezett a buszhoz, a busz is késve fog indulni, ezért még éppen eléri. A mély sóhajt több követte, a halántékom lüktetni kezdett, és hányingerem támadt, hátrattoltam a széket, amin ültem, és könyökömet a térdemre illesztve a tenyerembe temettem az arcomat. A gyomrom liftezett, a hátamon hidegrázás futott, úgy éreztem, ha most megmoccanok vagy kinyitom a szemem, rögtön lehányom az előttem álló monitort, de közben gondolataimat euforikus öröm járta át, mert tudtam, hogy minden a legnagyobb rendben van. A vizsgaidőszak még csak két napja ért véget, a tavaszi félév kezdetéig még nagyjából két hét lehetett, ami azt jelentette, hogy még hat hetem van gondolkodni azon, milyen szakirányt fogok magamnak választani, tehát mégsem az utolsó pillanatban kaptam az információt a szakosodásról. Megkérdezhettem volna a lányt az este folyamán, hogy mégis mi a határidő, ahelyett hogy korán pánikba esem, de akkor biztosan halogattam volna a feladatot az utolsó pillanatig, s így legalább életemben először időben elkezdhettem valamit. „Reggelizni azért még mindenképpen van időm”, gondoltam, s ettől hamarosan jobban lettem.

Lementem az ebédlőbe, kakaós csigát ettem és tejet ittam. Fél tizenegy volt, a könyvtár kongott az ürességtől, rajtam és a személyzetten kívül csak két ember ült az asztaloknál, holott normál körülmények között erre az időszakra az épület

már jócskán megtelt hallgatókkal, és csak este hat óra körül kezdett kiürülni. Most azonban nem voltak normális körülmények, a hallgatók otthon pihentek, élvezték a szemeszterközi szünetet, örültek, hogy sikeresen maguk mögött hagyták az előző félévet, gondolataik a hasznosítható tudás körül jártak, és bizakodva néztek az elkövetkezendő kihívások elé. Így gondolhatták a tanáraink. A valóság azonban az lehetett, hogy mivel tegnap este tele volt a belváros, mindenki tivornyázva ünnepelt (még néhány fiatalabb oktatót is láttam), és a hallgatók hajnalban szinte versenyt hánytak a sétálóutca haván, ma mindenki otthon fekszik, és az első gondolatuk legkorábban dél körül fog megfogalmazódni, az pedig az lesz, hogy elképesztően szomjasak, ugyanakkor képtelenek felkelni egy pohár vízért, agóniájuk eltart majd egy órát, s közben szidják magukat, hogy miért nem voltak előrelátók, és miért nem készítettek be tegnap egy üveg vizet az ágy mellé, mielőtt még elindultak volna a belváros felé.

Kinéztem az ablakon, esett a hó, olyan mesébe illően, mintha tollpihéek ezrei hullottak volna, minden fehér volt, csak a főút széles sávjai feketélltek, az emberek lába alatt a friss hó pedig olyan finoman, lágyan ropoghatott, mint a fogam alatt a kakaós csiga.

Miután befejeztem a reggelimet, egy ideig még ültem a széken, vártam, hogy egy kicsit jobban legyek, hogy aztán hazamenjek. A főbejárat előtt, a ruhatárhoz sétálva megláttam egy kényelmes fotelt, beleültem, és elszundítottam, néha-néha kinyitottam a szemem, és az üveglablakon át csodálattal néztem a hózápport. Egy idő után a fejfájásomnak teljesen nyoma veszett, csak tompa fáradtság maradt a helyén, simogattam a karfa zöld bársonyát, békémet csak néha zavarta meg a kopogó cipők visszhangja az előtérben. Amikor egyszer résnyire nyitottam a szemem, fekete kabátos alakot láttam az üvegajtó túloldalán. Vörös sál és szőke haj lobogott a kapucnija alól, felém fordult, de az arcát nem láthattam a köré tekert sál miatt, a szeme mosolygott. Nem tudtam volna megmondani, hogy éppen belépni készül, vagy elhagyja az épületet. Kesztyűs kezével megigazította a sálát, és ahogy nyakát felfelé nyújtotta, a kapucni kissé hátracsúszott, arca pedig egy pillanatra láthatóvá vált a ruhák rejtekében: az a csodaszép lány volt, akit Danival a szórakozóhelyen láttunk. Hátamon végigfutott a hideg, hirtelen előredőltem a fotelban, és megdörzsöltem a szemem, de amikor újra kinyitottam, már sehol sem volt.

Elviszlek magammal

regényrészlet

Este hat, a klinika emeleti folyosójának utolsó ajtaja bezárul. Úgy tíz perc múlva egy körülbelül 168 centiméter magas, vágott szemű, fekete hajú, fess fiatalember kopogtat rajta. Választ nem kap, bentről mozgást nem tapasztal, vár. Köpenye zsebéből előkotorja az óráját, kissé megdőlve fókuszál, majd újra próbálkozik. Bentről a *Deh, vieni alla finestra* dallamát hallani. Morvay kelletlenül az ajtóhoz csoszog, résnyire kinyitja.

Parancsol, hunyorog a fiatalemberre, aki mereven néz előre, bal kezével oldalt lesöpri a köpenyét, a másikban papír zörög. Professzor, a hangja megbicsaklik. A prof kíváncsian méregeti. Üres, egzaltált tekintetében értelmet keres. Behívja, int, a pamlagon foglaljon helyet, a teázóasztal mellett, míg a hanglemezt leemeli a gramofonról. Maga a szemközti karfás székben helyezkedik el, lábát keresztbe veti, most jutottam ehhez a kincshez, Titta Ruffo, hallott már róla, kérdezi, és szivarja után kotorász. Jóféle Regalitast vagy Britannicát tartok csak, nyújtja Bács felé a szivartartót, az nemet int, olcsó Trabucót soha. Mielőtt rágyújtana, harákol. Épp az eltűnt nők listáját tanulmányozta, s jelezni kívánta, hogy nem kultiválja a váratlan látogatókat. Bács, akinek megjelenése különösen kellemetlen számára, finnyásan elhajol a füstkarikák előtt.

Mennyi, kérdezi váratlanul Morvay, Bács bambán bámul az arcába, térdét összehúzza. Olvasta közleményem Pucciniról, tér ki a válasz előtt, de Morvay nem hagyja: Mennyi a dózisa? 3,2 cg morfium és 3,8 pantopon, nem várja meg Morvay válaszát, ne, kérem, magam is tudom, hogy át kell térjek a mentes állapotra, nem akarom zárt intézetben végezni. Megvan a tervem, a jó pálinka és a szerelmi szorgalom segít a lemondásban. Morvay megvárja a fogadkozás végét, majd nyugodt, kíméletlen hangon megszólal. A fiamnak tekintem, ezért kimondom: maga rég megölte magát. Maga nem él. Egy halott jár le-föl a klinikán, akit mégis rettegve óvunk önmagától. Mit akar még, miért jött ide hozzám? Bács rázza a fejét, más témára vált. A betegét, nevét nem tudjuk, nevezzük Emmának, akit rám ruházott... nem vagyok abban a helyzetben, hogy felelősséggel vállalhatnám. Érdekes eset, jó lehet más ambiciózus jelöltnek, Odönnek például kiváló, arassa le ő a babért. Vagy mit bánom, adja Vértesnek... De Morvay felhörren: megőrült maga, mit művel? Mentőövet dobok maga elé, szalmaszálat, melybe kapaszkodhat, és mit kapok újfent? Megint elszalad, meghátrál? Föl fogja törni a klinika patikáját, a gyógyszeres szekrényt? Ügyeletben konyakot vedel, s az ór a padlón fekvé találja önkívületben, miközben vágni lehet a cigarettafüstöt a szobában? Mondja, fiatalember, kiugrik egyszer az ablakon, vagy lelövi magát, vagy engem akar lepuffantani? A hangja visszhangzik a nagy belmagasságú szobá-

ban. Ne keverje ide a múltat, emeli fel a hangját Bács, kívánságára minden elvárhatót megteszek. Deportált fürdőbe, vidékre, alávettem magam elvonókúráknak, megjártam a frontot, arról ne beszéljünk. Látnia kell rajtam az igyekezetet, a felelősségérzet mondatja velem, hogy könyörgöm, professzor, ne, ne engedjen ehhez a nőhöz! Morvay megrökönyödve húzza fel a szemöldökét: árthat neki, azt mondja? Vagy milyen okot kíván megnevezni? Mire Bács széles és gyors gesztusokkal magyarázatba fog. Páciensem állapotában kezeléseim dacára nyugtalanító rizikófaktorok mutatkoznak, az állandósult feszültségnek következményei lesznek, félek, átesünk az irreverzibilis stádiumba, és szuicid végkifejlet is előállhat, hadar, s nyújtana a gyűrött szelű papirost a prof felé, ha nem csúszna ki a kezéből. Ach so, feleli Morvay, nemrég láttam a folyosón egy kitörését, majd hirtelen mozdulattal elkapja a levegőben, s hangosan olvasni kezdi a kórrajzot: „A 165 cm magas, kissé alultáplált nőbeteg, haja sötétbarna, ritkás. A homloka alacsony, széles, felfelé összetérő. Az arc aszimmetriás; jobb oldalt erősebben fejlett. A nyakon középtájt szemölcs. Nyelv kissé balra deviál, reszket. Kisebb fokú kéztremor. A bal faciális fáradékonyabb. Centrális látás, színérzés jó. A gyomortájérról a torok felé haladó szorító érzése van, mely néha a fejtetőtől terjed lefelé, és fulladásban kulminál. A belső szervek épek. Időre és helyre kevésbé tájékozott. Intelligenciájában defektus nem található. Testtartása görnyedt, időnkint összerázkódik, magába vonul, kedvetlen, arca szenvedést fejez ki.”

Alkalmazott pszichoterápiát, néz fel Morvay a papírból. Természetesen, kezdi beszámolóját Bács, csekély eredményre vezetett. Mást, méregeti bizalmatlanul a prof, ugye, nem vet be módszert tilalmam ellenére? Villamosoztam, hiába, gyógyszeres kezelése kudarc, az altató- és izgatószerre nem várt módon reagál, a beteg több hete gyakorlatilag álomtalan. Módszerek tucátjánal igyekeztem elérni, hogy tudatának tisztulása legalább részben és töredékesen meginduljon, távolabbi múltból származó emlékei akár csak szimbólumokban, csonka darabokban megjelenjenek, hasztalan. A professzor nem engedi el, egy órán belül megtekintem, ha szíjak nyomát látom, távozhat Isten hírével. Bács bólogat, hova gondol. Nos, néz a prof érdeklődéssel a fiatal orvosra, amit elmondott, én aggasztónak nem, inkább reménykeltőnek látom. Bács ellenkezik. Tartok tőle, hogy csupán előjel az álomtalanlás, feltételezésem szerint kockázatos alakulások közelébe kerültünk. Vészjósló mondatára Morvay higgadtan reagál. Mi félelme van? Aggasztónak ítélem, magyaráz a fiatal orvos, hogy sokat panaszkodik a rosszindulatú, gonosz lény részéről tapasztalt befolyásolásról, a kínzások különféle alakjáról. Minden, ideges állapotával kapcsolatos tünetet ezen rosszakarató hatás következményeképpen szerepeltet. Mániásan kutatja a bűnt. Szóval, írásban élénk színekkel ecseteli szenvedéseit, az üldöztetés különféle módjait. Ilyen alkalmakkor arca felélénkül, mohó bőbeszédűséggel sorolja el élményeit, érzeteiről, a külvilág tüneményeiről, az üldöző szellemről való felfogását. Állapota percről percre változó, éjszaka verejtékezve, lázasan kínlódik, nap közben kimerültsége dacára is tiszta, sőt élénk, terápiára alkalmas, szabadon kóborol az intézet területén. Kis szünetet tart, majd halkabbra véve hangját megjegyzi, ma reggel feltűnt neki, hogy jelentősen megdézsmálták a gyógyszerkészletet. Morvay gyanakodva, dühösen néz Bácsra: Morfium? Professzor, kérem, Bács holtápadt, ha én követtem volna el a lopást, említeném? Volnék olyan ostoba, hogy tudván jogos félelmeiről újra kifosztom a patikát, és ezzel veszélyeztetem előmenetelem,

sőt végleg elvágom magam? Magának nincs előmenetele, bosszankodik a professzor, maga kiállította önmagáról egykor a bizonyítványt, és ezt a bizonyítványt nincs mód megváltoztatni. Itt lehet, tanulhat, míg úgy akarom, hogy ne ölje meg magát. Majd a telefonhoz lép, jobb kezét a kagylóra teszi: vizsgálatot rendelék el az eltűnt morfiium ügyében. A fiatal orvos homlokán hideg verejték, maga nekem előléptetést ígért, förmed rá, de látva a Morvay arcáról eltávozott könyörületet, dühét magába fojtja.

Percek is eltelnek, mire újra meg tud szólalni, fátyolos hangon folytatja. Nemcsak a morfiium, de a legutóbbi beszélgetéseink, valamint naplója, amelyet a terápia részeként, rendeletemre ír. Ugyan mit tartalmaz az a napló, érdeklődik Morvay, mire Bács összerendezi gondolatait, olykor meglepő intelligenciával és elbeszélőkészséggel megírt elmélkedéseket a bűn mibenlétéről, máskor kusza fantazmagóriákat. Néhol úgy tűnik, tudatában van, mi történik vele, reflektál a kezelésekre és hatásukra, sőt gyógyítóinak tevékenységére, néhol elszabadul féktelen, megváltozik írásmódja, alig olvasható ákombákomokat firkál borult elmével, és csak egy állítás vehető ki mondataiból, hogy a halált kívánja. De mint-ha nem egyetlen ember róná sorait.

A *mintha* szót törölje szótárából, szól rá Morvay, felfedez-e skizofréniára utaló momentumot? Bács hezitál, nem merné egyértelműen állítani, de a rém minduntalan felemlegetése aggodalomra ad okot. Hát, akkor, akad fenn a professzor, a naplóból fény derül eddigi kérdéseinkre, melyek szerint a lénnel való találkozás és a nő klinikákra kerülése közt felfedezhetünk-e kapcsolódást? Érdeklődéssel ráncolja a homlokát, de a fiatal orvosnak nincsenek válaszai. Ezt a naplót tán szigorúan titkos kódok fejtői értenék, legyint, már ami a múltra utaló mondatok desiffrózását jelenti, pusztán annyit vonhat le tanulságul, hogy a nőnek, minthogy tapasztalata szerint nehezen vagy egyáltalán nem viseli terhét az emlékeinek, ha folytatják feltárási terápiáját, védekezésként felfoghatatlanul rövid idő alatt végleg elborulhat az elméje, ha nem fordul maga ellen előbb. Milyen drámai, hümmög a professzor, és nem bírja megállni, hogy epés megjegyzést ne tegyen: lehetne kevésbé irodalmi.

Ha jól emlékszem, veszi át az irányítást Morvay, a nőt a helyi érdekű vasút végállomásán találták, egy pad alatt kuporogva, zavart állapotban, koszos, megtépett ruházatban. Bács helyesel, fejének bal oldalát vérző seb torzította, nem tudta, kicsoda, hogy jutott ebbe az állapotba, miképp esett ez a szörnyűség vele. Riadt volt, megérinteni nem hagyta magát, szökni kívánt az embergyűrűből, szemét sem nyitotta, csak reszketett. Az ügyeletes kórházban ellátták sérüléseit, ám mivel nem volt képes azonosítani magát, rendőrt hívtak, a hatóság azonban nem kezdett nyomozásba, mert idegenkezűsége utaló információ nem állt rendelkezésre. A kilétét kutatták, de mivel eleve reménytelen szálakon indultak el, hamar megfeneklett a nyomozás, a nőt zavart állapota miatt tébolydába utalták. Ott kezelést nem kapott. Mivel állapotában változás nem állt be, rokona nem jelentkezett, áthelyezték klinikákra, hogy megnyomorított elméjével kezdjünk munkába, remélve pozitív változások bekövetkeztét. Emlékszem már, fogta a homlokát a professzor, magam vettem lajstromba, vizsgáltam meg először, és utaltam elmeosztályunkra. Törékeny lélek, igazította meg orrnyergén szemüvegét, szigorúan megtiltom szabadon bocsátását, nem bolyonghat az intézet területén. Csakis zárt, ellenőrizhető helyen, nyomatékossította, fel nem foghatom, ed-

dig miért engedélyezte, olyan eminens állapotban volna? Mint jeleztem, lépett hátra Bács, védekező testhelyzetbe helyezve magát, eltekintve néhány, időközönként visszatérő hisztériás jellegű rohamtól, a nőnek tisztának mondható az elméje. Minek köszönhető akkor a maga aggodalma, öntötte el a méreg a professzort, meg akarja ölni? Talán le akarta magáról rázni a felelősséget, nem értette, miért akaszkodik rá a fiatal doktor, miért kívánja kudarcát rá hártani, kimenekülni a teher alól, visszaszolgáltatni el nem végzett munka után, siker híján a páciens, miért vár tőle nagyobb gondoskodást, mint ami mentorálnak jár, mi ez a vádló tekintet, miért követ el akkora szakmai hibát, amit neki kéne korrigálnia. Még valószínűbb, hogy sötét felhők vonultak a szeme elé, megmagyarázhatatlan feketeesség, koszfoltos, démoni képzetek, gyötrelmes előérzés.

A nőt állandó megfigyelés alá vonták a klinika egy távolabbi pontján, a nyugtalan betegek szárnyában külön szobácskát kapott, melyet kettős retesszel zárható ajtó vágott el a külvilágtól. Huszonnégy órás őrizetben nővérek tettek-vettek az előtérben, bóbiskoltak ágya mellett, eltávolították szobájából a fogast, a tükröt és a fiókos szekrényt, melyet előbb alaposan átvizsgáltak, kórházi ruházatát és tárgyait kicserélték. A határozatot, hogy szabadságában korlátozták, egy újfajta terápia bevezetésének szükségességével indokolták. Tudták ugyan, hogy így is rátörhet roham, s ha továbbra is álomtalan, kénytelenek lesznek nagy adag nyugtatóinjekciókkal időlegesen újra félhalottá szedálni, az elsődleges cél az alapos megfigyelés volt, hogy miután végképp kizárták a színlelés még mindig fennálló lehetőségét, az amnézia lassú oldásába fogjanak, utat engedve a lélekben elzárt, szenvedéseket okozó események kimondásának, s ekként az azzal való szembesülést, tehát az okok megszüntetését elérjék. Emlékeznie kell, utasított a prof, és Bács Géza engedett, a feszültséget közte és Morvay közt más indokolta ugyan, ami kimondatlan maradt, de a béke érdekében fejet hajtott az atyai szó előtt, ígéretet tett magának, hogy a p-t és a morfiument végleg elhagyja, munkába veti magát, s minden erejét arra összpontosítja, hogy Emma kisasszonyt rászorítsa az emlékezésre.

*

Vajon mit akarhatott közölni velem ez a nő, töpreng a professzor, és miért éppen énvelem. Előtte van a kép, amint a folyosón kétségbeesetten nyújtja a kezét felé, de ő magára zárja az ajtót, és kutatásaiba mélyed. Lehetséges volna, hogy valaki bántotta, tán egy útonálló banda, egy ágrólszakadt senkiházi, háborún edzett, kiéhezett alak? Nem, csóválja a fejét, szemet szúrt volna a rendőröknek, de Emmát ki sem hallgatták. Tán zavarodott ámokfutásában összetörte magát, vagy önnön teste ellen támadt... mert nincs, aki elméjétől megvédje, kiszedje a marcangoló magányból, egy erős, dolgos férfi... az kéne neki, és meggyógyulna. Hátára terítette felöltőjét, öreg már ahhoz, hogy ilyesmin rágódjon, van őneki baja elég, megbízatásáról sem ildomos elfeledkeznie, melyben elenyésző mértékben haladt előre. A paksaméta dobozába visszacsomagolva ott hevert az asztalán, akárhányszor ránézett, szorongással vegyes szomorúság fogta el. Nem akart a közelébe menni, látni sem kívánta, hideg rázta a tapintásától.

Ilyenkor kéne egyéb tevékenységekkel elütni az időt, gondolta, ókori filozófusok és modern kori lélekbúvárok esküsznek arra, hogy figyelmünk fókuszának

áthelyezése egy érdektelen tárgyra, az azzal való elmélyült foglalatzkodás a periférikus gondolatokat felszabadítja, a görcsbe rándult, előrejutni képtelen tekervényeket mozgásba lendíti. Hasonlóra volna szüksége, hogy eltávolodjon feszítő gondolataitól, de eszébe jutott valami még, egy váltóügy, amelyet Gereblyés említett, s melyről a nyomozati anyag is beszél. A rendőrségi műteremben, ahol minden egyes bilincsbe vert gyanúsítottról fotográfia készül, ahol különböző testrészeik mérése megtörténik, akad tán egy nyom, amely elkerülte a nyomozók figyelmét.

Nagyot szippantott a friss levegőből, jót tesz majd a séta. Nem kell tán bevenni újabb fájdalomcsillapítót, ha fogának lobja elnyugszik a pihentető mozgásnak köszönhetően. A szolnoki országúton ballag végig, nem kis, de kellemes séta a Ferencz József térre. Fischer mondhatni cimborája, noha sokkal inkább fivére, Géza nevezheti kebelbarátjának, mióta a két művészlélek a Zeneakadémia hangversenytermében egymásra talált. Morvay hetente beköszönt hozzá, kitárgyalták az aktuális koncertélményeiket, legutóbb Dohnányi előadását a Szent Teréziában vagy a botrányos koronázási koncertről jött híreket. Most is felnevet, ha eszébe jut, mint botcsinálta zeneértők milyen lelkesen és hüledezve taglalták, a félkezű Zichy mit művel a zongorán.

Amint belépett a professzor a gonddal berendezett műterembe, elsőként a napokban használatba vett masinát, a francia írásszakértő, Alphonse Bertillon fejlesztette fotográfiai szerkezetet csodálta meg. Forgószekéjében, melyet egy hosszúkás, másfél méterre előre kinyúló fatalapzathoz rögzítettek, egy sötétszőke férfi ült, szemben vele, a falap másik végére erősített állványon fényképezőgép. A férfi arcát három lábon egyensúlyozó tölcéséres búrába fogott erős lámpa volt hivatott megvilágítani, mellette külön fémtábla ágaskodott, lapozható számsorral, a tetején vaslap, melyre egyéb lényeges információk jegyezhetők. A pirosposztag férfi fejét, neve Mekler, ahogy az eléje függesztett tábla mutatja, hátul fémfogó tartotta stabil helyzetben. Fischer lobogó köpenyben bújít a sötét posztó alá, s a fotóapparát kémlelőjébe nézve jobb kezével az alany felé intett, az exponálás pillanatában mutasson szokványos arckifejezést, ha grimasszal próbálja arcvonásait eltorzítani, a háttérben figyelő tizedes tarkón vágja, tanú nem lesz, és egyéb retorziók is kilátásba helyezve, ha megtéveszteni óhajtaná a berendezést. A kezét lazán két combjára helyezze, lábát párhuzamosan, szorosan egymás mellett tartsa, ne pislogjon, hunyorítson, ne öltön nyelvet, bajszot ne pödörjön. Amint elkészülnek a fotóval, nyikorogva fordítja el negyvenöt fokban a széket a két segéd a rajta mozdulatlanul feszítő bűnözővel balra. Vigyázni kell, hogy a hát ne görnyedjen előre, erre való a fémpánt, melybe a fejet helyezni kell.

A főkapitányság nyilvántartási osztályán hatalmas apparátus dolgozott a bűnösök regisztrálásán, a háború ugyan ide is betette véres bakancsát, fele annyi volt a munkában segédkező, képzetlen munkaerő, akik a fotókat és testméreteket borítékokba gyűjtötték, vagy fotózásra kísérték a bűnösöket. A kilenc részleg egyike volt a fényképnylvántartás, másik a fényképező műterem, melynek nagysága és berendezése vetekedett a legjobb külföldi műtermekével. Több pompás gép, forgatható szék, beállítótükör, két darab tizenhatezer gyertya fényét produkáló villám gép, helyszíni fölvételekre szolgáló készülék állt rendelkezésre, s közel nyolcvanezer fotográfia volt már a lajstromban. A magyar királyi állami rendőrség saját hatáskörében rendelte el és foganatosította a tükörfényké-

pezést minden vétség miatt előzetesbe, vizsgálati fogságba került vagy szabadságvesztésre ítélt egyénről, legyenek zsebmetszők, vásári tolvajok vagy kóbor cigányok. A Fischer polcán sorakozó nagy rakás fegyenc-törzskönyv tanúsága szerint a Magyar Királyi Országos Gyűjtőfogház elítéltei közt legtöbb a tolvaj, de vannak sikkasztók, hamisítók, csalók, orgazdák, védjegybitorlók, rablók, nem ritka az erőszakos nemi közösülés, a súlyos testi sértés vagy a szándékos emberölés. Foglalkozásra, vallásra, nemre és családi állapotra nézve végtelen színes a paletta, noha a habtiszta úri felsőosztály nem képviselteti magát az elítéltek sorában. Ők erkölcsi tartásuk, makulátlan neveltetésük és hírnevük révén vagy nem ismerik a bűnt, vagy van elég pénz a bukszájukban, hogy ne ismerjék fel őket, ha bűnt követnek el. Különösképp sok a cseléd, legtöbbjük hajadon, tolvajláson kapott. Feltűnően számos az okirat- és pénzhamisítás, anyagi javakért, haszonszerzésért elkövetett bűncselekmény.

Az irattári szolgálak egy kócos, fekete loboncú nőt rángatnak épp a székre. Grimaszokat vág, a fényképész felé köp, átkokat küld a jelenlévőkre. Morvay beleles Fischer asztalán a nyitott jegyzőkönyvbe. A súlyosabb esetek közt szerepel, rákospalotai, csoportosan elkövetett halált okozó súlyos testi sértés miatt került fogdára. A lókupec babája, Lóré Borbála – álneve szerint Hamrák Rafael Borcsa – írástudatlan, vadházasságban élő kofa, aki büntársi minőségben ötödmagával vert agyon egy embert, mert az a szoknyája alá nyúlva megbirizgálta bűdöskéjét, és nem volt hajlandó tisztesen megfizetni a kéjt. A tettéért két esztendő fegyházat fog kapni, melyből nyolc hónap fogságban töltött idő leszámoltatik. Gyilkosságért sem jár több, mint öt év, kinek ne érné meg eltenni láb alól a nem kívánatos személyt, mikor cellájában hasonszőrűekkel kvaterkázhat a gyorsan elrepülő időben. 155 centiméter magas, erős testalkatú, gömbölyű arcú, fekete hajú, fekete szemöldökű asszony, orra-szája rendes, álla kerek. A fotográfus nehezen talál álló pontot az arcon, a nőt többször szóban fegyelmezní kell, ne morogjon, csücsörítsen, nyalja a szájszélét a szemét meresztve.

Mit bámul, mutat a nő a fotográfus háta mögöl leskelődő professzorra. Igen, maga. Azt hiszi, én voltam? Maga művelt ember, látszik a fakó arcán, kérdezze azt a magyar cafkát, aki sustorgott ott a fülemben mindenféle badarságot, hogy üssem le az urát, aki a seggét markolássza, az végignézte az egészet. Morvay zavarba jött, visszahátrált a sötétbe, mint aki ott sincs. Nem hiszi, sipákol az aszszony, de addigra a fogdmegek felrángatják a székről, és kétoldalt karját leszorítva a falhoz tapasztják. *En face, en profil*, sóhajtott elégedetten Fischer, mikor elkészült mindkét képpel, majd egy pontosan tizenhárom centiméter hosszúra és kilenc centiméter szélesre nyesett kartonpapírlapra szoroson egymás mellé ragasztotta őket, az oldalképet a bal szélre illesztette. Kísérjék ki, intett utálkozva a rendőröknek, akik a makrancos nőt keservvel navigálták, a karjuk csupa karmolásnyom.

Megközelítettük a valóságot, el ugyan nem értük, mutatja Morvaynak a fotót, mintha érdekelné a professzort, majd az elő- és hátlapra sebesen feljegyzí a terhelt és a fogház nevét, a felvétel dátumával. Az ügyész három napra kérte, sürgős eset. Kissé nyugtalan ma, keres valamit, vagy kémkedik, fordul megint Morvayhoz, aki az előbbinél is jobban zavarba jön, majd hogy visszaterelje gondolatait a helyes mederbe, Fischerhez közel hajol. Ha bárki megfordult itt egyszer, annak fotográfiája és törzskönyve hova is kerül? Négyfele, válaszol kész-

séggel Fischer. Nem bízunk a véletlenre. Két példányt kap a budapesti országos nyilvántartás, a harmadikat a bünyügyi iratokhoz csatoljuk, a negyediket és a fényképlemezeket a királyi ügyészségen vagy járásbírószágon betűrendes mutató szerint tárolják. De mióta reszortja egy orvosnak a nyomozás? Morvayt feszélyezi a stílus, ám nem kíván reagálni, fejében gondolatok cikáznak.

Amilyen nehezen cibálta ki a két hórihorgas rendőr Lóré Borbálát a műhelyből, társaik oly hamar hozták a következő turnust. Fischer feltartotta egyik kezét, hogy várjanak még, mondani akart valamit Morvaynak.

Professzor, kezdte a szokásosnál tisztelettudóbb modorban, fennhangon, hogy a jelenlévők is jól hallják, tájékoztatni kívánom, hogy bármit keres, sem bent, sem kívül, e műteremből kilépve, nem oszthatom meg még magával sem, a lefényképezett egyének kilétéről, fogvatartásának helyéről értesítést adnom, valamint további, nem rendőri használatra szánt fényképeket készítenem és kibocsátanom szigorúan tiltott. Morvay kérdően meredt rá. Fischer mutatóujjal fölfelé bökö, odafönről jött az ukáz. Mekkora a baj, sűgött oda a professzor. Rendkívüli szigorítás, sziszegte foga közül a fotós, egy, a gyanú szerint csendőrökkel összejátszó hivatalos személy jogosulatlan kívánt papírokat kicsempészni az irattárból, mikor rajtakapta az éjjeli őr, bottal támadt rá, és elmenekült. Egyelőre általános a tilalom. Akit én keresek, tér vissza a megszokott hangerőre a professzor, egyszer került csak apróbb vétségért, némi váltóügylet, a törvény szolgálainak szeme elé. Bár, és most vegye ezt bizalmas információnak, ügye be sem végződött, emberünket máris elvesztette szem elől a hatóság. Annyit kinyomoztak róla, hogy a Rottenbiller utcából egyszer csak kiköltözött a kétes elemek tanyájára, ott bujdokolt a törvény elől. Mindennek nyoma van, nyugtatja meg Fischer, aki egyszer bekerült a rendszerbe, az onnan nem szabadul. Ha idáig eljutott persze, s levettük a szükséges testméréteket. Morvay egy cetlit nyom a kezébe, a neve, sűgja. Fischer mintha mi sem történt volna, elveszi, s folytatja. De ha vádolták is, ám utána meg sem fogták, Mein Gott, és hüvelykujját a középsőhöz feszítve csetintett a segédeknek, hogy hozhatják a következő modellt.

Míg a kartotékra várt, Morvaynak kedve támadt bóklászni a vizsgáló berendezések körül. Felvillanyozták a találmányok, az új személyazonosító rendszer, melyben tizenegy testméretet vettek le azonosításra, s az ujjnyomolvasó. Fölé hajol, keres egy nagyítót, nem talál, még közelebb húzódik, vajon miért rajzol a természet jeleket az ujjbegyekre, mit keresnek a kézen sivatagi buckák, évgyűrűk, hurkok, örvények és pávaszemek. Kiss ujjnyoma megvan, jutott eszébe, csak nincs mivel egybevetni. Pedig jó szolgálatot tehetne most ez a csinos berendezés. A füleket is ekként kellene analízis alá vetni, egyenesíti ki a derekát. Ki látott már két egyforma fület, külső és belső járatot, egyazon mértékben húsos cimpát, a koponyához máséval egyezően tapadó kagylót. Nemrég elfogtak egy többször büntetett csavargót. Kirafinálhatta magát, vágott az esze, mert szeme sem rebent, a leghatározottabban tagadta, hogy a fénykép, amelyet fölmutattak előtte, őt ábrázolná. Nem kell több, csak begyakorolni egy rezzenéstelen arckifejezést, és nem állni el az állítástól, körömszakadtig tagadni, tagadni, tagadni. De nem járt szerencsével, kajla fülei alapján megállapították a személyazonosságát. Hiábavaló volt a hazudozás.

Csodálatos a tudomány, csúszik ki észrevétlen a száján, az arc, áll, homlok, orr, fül, kar és láb méretei cáfolhatatlanul leleplezhetik a bűnelkövetőt, kérdés,

hogy adhat-e előre jelet a test, hogy ki válhatik bűnözővé. Vegyük példának a genitáliákat, nevetgél magában, egy méreteres, ferdén álló fallosz vagy túlfejtett klitorisz árulkodó jel volna a kilengésre való hajlamra, arra, ha valaki a normálisként elgondolt életviteltől ösztöneiből adódóan drasztikusan elhajolni kész? Fényképezni ugyan nem volna szerencsés, vigyorog kajánul, s pillantását a műhelyre és a lencse pontos közepébe koncentráló Fischerre veti.

Akkor ötlik eszébe a név. Hogy is hívták azt a sötétszőke férfit, akit érkezésemkor fotografált, kérdi Fischertől. Mekler, mondja, majd Morvay mellé lépve magyarázza tovább, epilepsziás rohamában súlyosan megsebesített egy őt lefogni igyekvő egyént. Furcsa eset, vagy szimulál, vagy erős trauma érte, amely kiváltotta ezt a hajlamából adódó betegséget, a felesége azt állítja, csaló, az ő férje elesett Palermónál. Nem firtatom, legyint Fischer, a rendőrök dolga, apropó, professzor, fűzi hozzá Fischer, volna-e kedve családom társaságában megtekinteni Hevesi *Don Juan*-ját az Operában. Morvaynak felcsillan a szeme, megtiszteltetés. Géza barátomnak köszönje, fűzi hozzá Fischer, amikor érkezik a segéd, félrevonja a fényképezést, s karját széttárva közli, hogy a Kiss nevűeket tartalmazó többtucatnyi kartonnak lába kélt. Ez lenne, melyet a raktárból kiloptak, hüledezik Morvay, micsoda gondos nyomeltakarítás. Csodálkozik, de nem csalódik, nem számított egyébre. Kalapját fejére igazítja, mielőtt lefekszik, levelet ír majd a királyi ügyészségre, valahol csak megvan az a váltó, s máris máson jár az esze, elmélázó, lassú sétára gondol a Fűvészkertben, hogy újra megcsodálja a Victoria régiát, aztán magányos vacsorájára, melyet a körúti Széchenyiben költ el, ha eléri még az utolsó rendelést. Benéz talán az üres lakásba is, amely, mióta Emília itt hagyta, nem otthona többé, a cselédnek is kiadta az útját, kóborol inkább, vagy bent alszik a klinikán.

*

Milyen nagy lehet ez a szoba? Ha öt lépést tesz, akkor kettő, talán két és fél méter széltében, és három hosszában. Le-föl sétál a nő, szokásává vált a járkálás, ha ülne csak vagy feküdne, megbolondulna. Az ágy kikerülése gondot okoz, ha be akarja csukni a szemét járkálás közben. Becsukja, nincs itt, madarakat hall, érzi a fű szagát, suhognak a lombok, szél lengeti a faágakat. Körbejárja a szobát, végigtapogatja a falakat, megkaparja, málló mész borítja körben, fehér por hullik a hajópadlóra. Az ajtó hideg fém, benne erős zárszerkezet, fönt kémlelőablak rácsos. Csattan az acélpánt, Bács az. Naponta háromszor látogatja, reggel álmosan és gyorsan levezényli a vizitet, a nővérnek ukázt ad, meghallgatja, olyankor még alszik, vontatottan beszél. A kezelésekre délután kerül sor, addigra felélénkül, ötletei lesznek, le akarja győzni a profot, mert meggyőződése, hogy a Vértes-féle sunyi áskálódóknak köszönhetően Morvay egyre ellenségesebb vele. Tán még Olgát is ellene hangolja, ez a könyörtelen igazság, amiért kénytelen a nőt olykor kegyetlenül megrendszabályozni. Hat körül jön az esti vizit, amelyen ránéz még egyszer, átfutja a papírokat, leoltja a lámpát, bezár. A vizitek közt lehet sétálni, a kezeléseket utáni pár órát kivéve még visz a láb.

Meg kell akadályoznia, hogy a satuként lassan és fenyegetően rázáruló szoba falai összenyomják. Ha járkál, az olyan, mintha valahova tartana, mintha volna távolság, amelyet le lehet győzni. Odaérni valahová.

Süket csend, szívdobogás, bélzajok. Időnként belehasít a csendbe a csapóajtó hangja, ahogy nyikorogva leng a folyosó végén, mintha nem akarna nyugvópontot találni, pedig messze került, a klinika másik szárnyába, ahová nem ér el zaj a túloldalról. Ha sámlira áll, az apró ablakon az udvarra lát, a professzor görnyedt alakját keresi a szemével, de ízületi bántalmaktól fájdalmas, nehézkes járását nem ismeri fel egyetlen fehér köpenyes alakban sem. Talán az egyetem tartja fogva, a királyi törvényszék letartóztatottakat és elítélteket megfigyelő osztálya, tán egy konferencia katedrája Európában. Arra gondolni sem mer, hogy megállt a szíve, vére elmergeződött, agyában egy eret eltorlaszolt a gonosz idea, amellyel foglalkozni kénytelen.

Rajong ősz tarkójáért. Ha kiszabadulhatna ebből a zárkából, lesné megint az ablakát odalentről, hallgatná távoli szobából, falnak lapított füllel kagylózná a neszeket, lopakodna utána, kutatna titokban a holmijai közt. Van egy paksaméta az asztalán, amely élénken izgatja. A csomagolópapír hangosan zörög, ha hozzáérnek. Vonzza, akár a mágnes, a gyomrában szurkálást tapasztal, és lüktet az arca egyik oldala a gondolatára. Egyszer figyelt fel csak rá a professzor. Köntöse széle az ablakkeret szálkáiba akadt, huzat volt, Sarolta tán az emeletet szellőztette, mikor meglátta, amint az ajtó felé közelít, majd ijedtében egy húsos levelű palma mögé rejtőzik. Próbálta megszólítani, elmondani, mi kínozza, de a professzor két mondat után behúzta a szárnyat, és elmerült betűrengetegében.

Hol van már az az idő, amikor kihallgathatta beszélgetését Báccsal. A négy fal és a csend szinte kilapítja. Emlékszik, afféle fölös okosságokról értekeztek, mint a gyilkos személyiségének főbb jellegzetességei, a lélektani indítékok, az agy sötét machinériái. Azt hitték, miközben ő a falon futó árnyékok mozgását leste, a beteg elme működésének értőjévé válnak, s nem rettentek meg a lehetőségtől, hogy a vizsgálódó az elmélyülésben automatikusan magára veszi ezt a személyiséget, önmaga is beteggé lesz, gyilkossá lényegül, ha fizikai és pszichés készségei megengedik, s nem falják fel morális aggályok. Fújtat, mellkasára vonja ökölbe szorított kezét.

Egy reggel a meglendülő csapóajtó hangjára eszmélt. Napjában százszor is megtörténik, mikor hordágyon, tolószékben, élve és holtan ki-be ráncigálják a betegeket, érkezik a nagyvizit, elől a főorvos fonendoszkóppal, mellette tíz-tizenkét doktor, medikus és tanársegéd, leghátul Sarolta főnővér, vagy csak épp injekcióért rohannak, tolják szerelni a röntgenberendezést. De akárhogy fülelt, egyik sem volt ugyanaz a hang, a professzor egész más lendülettel löki ki az ajtót, hogy a folyosón végighaladva az idegkórtani szárnyba érjen. Aztán egy reggel ismerős hangot hallott. A papucsát is az ágy alatt hagyta, úgy rohant. A szíve kalimpált, távolról itta magába a látványt, de a professzor arcán változást fedezett fel, homlokán mélyebbnek vélte a barázdákat, szeme fényét tompábbnak, szája szorosan zárt.

Osont utána, akár a nyomolvasók, amikor pár méterre ajtajától meghallotta a hangját. Akárhogy tekintgetett, nem látott vele senkit a szobában, tán magában beszél, gondolta, fennhangon szónokol, nem ügyel az arra járókra, hogy szégyen éri, ha rajtakapják. Nem értette, mit mond, értelmetlen zagyvaság. De akkor a semmiből mellette termett Bács, s kis időre rá Vértes is feltűnt. Végigborsózdott a háta, az emlék valóságként törleszkedett az agyába, élő volt, mintha most történe, de más, későbbi események árnyékolták. A prof karba tett kézzel a vitrint

támasztotta, Bács önkívületben gesztikulált. Kérdem én, mutatott Morvay felé, mi történik akkor, ha van az agyban egy részecske, egy kicsiny pont, mely feladja mindaddigi nyugalmi állapotát, és valamely külső tapasztalat hatására aktivizálódni kezd, mint amikor az embert hirtelen mohó éhség, szomj vagy egyéb kívánság keríti hatalmába. És ez a részecske olyan erősen lobog, szinte ég, hogy a körötte lévő összes további részecskét is lázba hozza, előnti az agyat, amely immár nem képes mást érzékelni, a gondolkodás gátlás alá kerül, csak ez van, ez a fertelmes éhség. Gondolt már erre? A professzor homlokot ráncolt. Azt mondja, úgy borul el az agy, mint a féltékeny szeretőknél, akiknek elméjében nem mutatkozik mentális defekció? Úgy-úgy, de mire céloz? Felteszem, szólt közbe Vértes, mindez olyan egyéneket jellemez, akik máskülönben a legnormálisabb életet élő, kedélyes, rokonszenves emberek. Világos, bólogatott Bács, olyanok, akiket kedvelni lehet, mindaddig, míg be nem villan az agyukba, s vihart nem okoz egy kép, egy, a lélek számára elviselhetetlen élményről.

Hosszú csend következett, csak az agytekervények nyikorgása hallatszott. Bácsé hevesebb volt, szinte lángolt, mikor beszélt, majd hirtelen váltással leállt, lassú és nehézkes lett. Mint aki előző éjjel mámorban hanyatlott párnájára, majd másnap főfájásra ébredt, s most zavarja a szemébe tűző éles fény, összeesik az esze járása, olykor mégis meglepő kitöréseket produkál. Eltérünk a tárgytól, túl messzire kalandozunk, parancsolt megálljt a professzor, az elme játszadozására nincs idő. Hisz épp a tárgynál vagyunk, gesztikulált Bács magából kikelve, nincs joga kioktatni, a megjegyzésem pusztán annyi, hogy az efféle embernek talán tudomása sincs kiszámíthatatlan támadó viharairól, amelyek olyanok lehetnek, mint a váratlan tudatkihagyások. Nincs előjelük, és nem marad emlékeny utánuk.

Milyen szép volt a professzor haja, sóhajtott, ahogy megvilágította hátulról a fény. Ez a legerősebb kép, ami megmaradt benne, a fény és a szétrepülő hajszálak játéka. Egy hatalmas tábla elé léptek, a testméretek összefoglaló táblázatos kép-gyűjteménye előtt pálcával a kezében a prof a homlokok magasságát és a koponya homlokcsonti domborulatait tanulmányozta, majd pálcája hegye megcsúszott, és a mellé kiakasztott, emberi agyat ábrázoló képre vezetett, melyen külön színnel jelezték a csikóhal formájú hippocampust az amygdala mellett. Össze-rezzent, majd arra gondolt, milyen különös, hogy a prof is megingott egy pillanatra, mint aki elvesztette az egyensúlyát, hol is tartottunk, kérdezte, és percekbe telt, míg magához tért. Igen, emelte fel a fejét, vegyünk egy alkoholistát, mi jellemzi egy alkoholista egyén fizikumát, midőn nem jut időben szeszhez? Bács, akár a jó diák, azonnal vágta rá a szimptomák sorát, s csak mondat közben öntötte el a szégyen. Vértes kárörvendőn mosolygott. Homlokán verejték gyöngyözik, szíve hevesen kalimpál, végtagjai remegnek, mozgása dezorientált, gondolkodása szétszórt, ideges. Gyakorta előfordul agresszív reakció, a páciens rendszerint üt, kiabál, jósolhatatlan rémtettekre képes, míg idegrendszerét nyugalmi helyzetbe nem hozza újra az ital, mely időlegesen konszolidálja az agyban bekövetkezett változást, hadarta, s kapott érte egy tanári vállpaskolást. Megsemmisülten tűrte. Jól mondja, fiam, előfordulhat, hogy efféle megoldást kell keresnünk, válaszolt Morvay. Aki többszörös gyilkosságokban éli ki szenvedélyét, az olyasféle, mint az idült alkoholista, és-vagy teszem hozzá, morfinista, aki akkor kapja meg adagját, amint kiolt egy életet.

Az izmai megfeszültek, ahogy Bács egész teste az utolsó mondatra, a szoba falai lassan, recsegve befele dőltek. Próbálta felidézni a jelenetet, a legapróbb részletekig emlékezni a mondatokra, rekonstruálni a gondolatmenetet, az arca is beletorzult az erőlködésbe. Vértes foglalta össze, pörgette vissza a folytatást, olyasmit mondott, hogy ha a testet csupán anyagi minőségnek vesszük, mely saját kémiai szükségleteinek kiszolgáltatott, nem jön számításba a gondos megfontolás, az aprólékos előkészületek, melyek kizárják a hirtelen rohamot. Kalkulálhatnánk a ténnyel, magyarázott, hogy az átlagos embert ért agyviharok nem vezetnek mások ellen elkövetett erőszakos cselekményekhez. Helyesebb volna efféle felmentésre jogot nem adni a bűnösnek, nem engedni meg feloldozását. Summa summarum, hümmögött a professzor: egy lehetséges agyvihar eredetének és motívumainak feltárásakor vizsgálendő hajlam, agyi defektus, rideg környezet és rendkívüli sérülések, sorolta, majd asztalhoz ült, és írni kezdett. Apropos, bizonyos mérések még hiányoznak, tolt eléjük egy másik lapot, ügyeljenek a fülre, összetett feladat, annál perdöntőbb azonban, majd szignót helyezett el a papíron, és Bács kezébe adta. Vértesre nem nézett.

Le-föl, le-föl, róttá tovább a szobában a métereket, minden egy irányba tart, gondolta, az összes akarat, vágy előbb be-, majd kifelé törleszkedik, mögé kíván hatolni a láthatónak, belebújni, kitapintani a belsejét, felhozni a mélyből, ami marad, és összerakni darabjaiból. A bizonyíték, hogy él, egy kartotékban lapul, az elme nem szabad.

A nagy spieler

regényrészlet

Megnyitom a gmailemet, a keresőbe beírom neve első három betűjét, majd végiglapozok több ezer e-mailen a levelezésünk kezdetéhez. Az első e-mail-cserénkben, amelynek a „heidegger” címet adtam (kisbetűvel, mert én ilyen nonchalant vagyok), a vizsga időpontját egyeztettem. „Kedves Blanka! Igen, jó a júl. 2. csütörtök, 16 óra. Nincs szekunder irodalom. Azt kell elolvasnod és értened, amit az órán vettünk. Üdv. S.” A Heidegger-vizsga után azt beszéltük meg, hogy keresni fog. De eltelt egy egész hét, és én kezdtem elveszíteni a hitem, pedig nem könnyen veszítem el. Tudtam, hogy él, sőt, azt is, hogy van internete, mert közben beírta a Neptunba az ötösömet a két héttel azelőtti Schopenhauer-írásbéliért. Hangosan magasztaltam Istent és kárhoztattam kétkedő lelkemet, amikor pénteken, a vizsga után nyolc nappal, megkaptam Sándor második levelét: „Nos Blanka, szombat, vasárnap?” Ebben a nagyon laza, mintha csak mellékes megkeresésben, ami az én reszkető lezserségemre hasonlított, látni véltem, hogy ugyanolyan nehezen bírta ki, hogy ne írjon, mint én azt, hogy nem ír. A második és harmadik e-mail közt megvolt az első, eget rengető randink, egy hétvégét töltöttünk Tihanyban, ahol előadott, majd egy másikat nála a hegyen, aztán Franciaországba utaztam két hétre. A harmadik levele így szólt: „Blankuci! Mikor jössz már haza? Meddig kell még szemeznem a bugyiddal?”

Az egyetem udvarán láttam meg először. Egyedül pipázott. Folyamatos mozgásban volt, pedig állt. Az egyik cipőjével a másikat kocogtatta meg kétszer, aztán fordítva. Az épületet is megrugdosta párszor. Maga elé nézett, és látszott, hogy valamin nagyon jár az agya. Időnként forgott egyet saját maga körül. Próbáltam elkapni a pillantását, és el is kaptam. Pár lassúra nyúló másodpercig álltuk egymás tekintetét. Amit az övében láttam, a végletekig felkorbácsolta a kíváncsiságomat. Megjegyeztem, és bizonyára ő is megjegyezte engem. Otthon meglepően könnyen beazonosítottam, alig tíz perc detektív munka után. Pedig nem a saját épülete előtt pipázott. Később megtudom, direkt volt egyedül, nem véletlenül. A téli szünetben hazautaztam, és megmutattam a fényképét a tanszék oldalán az anyukámnak. Azt mondtam, hogy őt fogom levadászni. Anyukám beismerte, hogy igen sármos, és nagy zshiványnak nevezett. Megkérdezte, honnan tudom, hogy nincs felesége, én meg azt válaszoltam, hogy nem tudom, honnan tudhatnám. Nem sokkal később eljött a tárgyfelvételi időszak a következő félévre, és én két előadására jelentkeztem a többi negyven diák mellé.

Szerencsére az, amiről előad, tökéletesen megfelelt az érdeklődéseimnek – amit persze jelnek vettem –, így minden valószínűséggel akkor is felvettem vol-

na az óráit, ha nem tudnám, ki tartja őket. Tehát akkor is találkoztunk volna, ha nem lennék ilyen nagy zsvivány.

Úgy lettem teljesen oda érte, hogy egy szót se váltottunk, csak sokatmondó pillantásokat. Illetve ő beszélt. Én hallgattam. Az első előadása első tíz perce után tudtam, miért van itt ilyen tömeg. Fergeteges előadó volt. Úgy beszélt filozófusokról, mintha magáról beszélne – mert tulajdonképpen magáról beszélt. És a létezés nagy kérdéseiről, mintha azok a mi legsürgetőbb kérdéseink lennének – mert azok. „Minket” mondok, mintha túljutnék már tinédzserkorom nevetséges pátoszán, amikor inkább meghaltam volna, mint hogy többes számba soroljam magam. De ugyanolyan öntelt majom vagyok, mint akkor. Másokkal nem összetévesztendő. Úgy is jövök be a terembe, pár méterrel a többiek után. Az óra előtt soha nem beszélek senkivel, ahogy az óra után sem, nem büngyürgetem a telefonom, és végképp nem ismétlem az anyagot, de még csak mást sem olvasok, hanem nézek ki az ablakon, mint valaki, aki többet lát a többieknél. Két-három hetente kések. Inkább kettő. A teremben mindenkitől távolabb ülök le, mindig egyedül, és soha, de soha nem az asztalnál. Csak ritkán jegyzek fel valamit, azt is ironikus mosollyal. Az egyik lábamat a másikra teszem, és rendszeres időközönként váltogatom őket. Nem jártatom a talpamat, mert nem vagyok idegbeteg. A tekintetembe belesűríttem a felsőbbrendűségemet, az iránta érzett tiszteletemet, szikrázó kíváncsiságomat és az irónia meg ámulat tökéletesen kimért koktéliját. Ezzel a tekintettel nézem őt egy órán át, a megmaradó fél órában a sűrű eget kémlelem az ablakon keresztül, mintha az elmondottakon gondolkodnék. Az óra végén, amikor a tekintetünk még egyszer, utoljára találkozik, hozzáadok még valami olyasmit, ami azt tükrözi, hogy semmi másról nem ábrándozom, csak arról, hogy kiverhessem a farkát.

Lassan két hónapja jártam az óráira, amikor a Facebookon szembejött velem egy esemény, miszerint Sándor előad aznap este a Katonában. A Castro teraszán ültem egyedül, gyűjtöttem a pillantásokat, fehér fröccsöt ittam. Nem tudom, mi vett rá arra, hogy bekapcsoljam a wifit a telefonomon, és áttekerjek a Facebookon. Vagyis most már tudom – meg kellett látnom az eseményt. Kora tavasz volt, és hogyha a levegő nem lenne önmagában eléggé bódító, kezdtem berúgni a bortól. Kitéptem egy lapot a lila noteszemből, és ráírtam egy „I” és egy „N” betűt. Igen és nem. Elmegyek, nem megyek el. Antanténusz, szórakaténusz, szórakatikitaka, bilinbalanbusz. Ecc pecc, kimehetsz, holnapután kijöhetsz. Cérnára, cinegére, ugorj cica az egérre. Bújj, bújj itt megyek, tüzes lapátot viszek. Egyet szólok, kettőt szólok, harmadikra rátalálok. Mind a háromszor „I” volt a győztes. Kell-e ennél több? Ittam még egy kicsit, osztottam a mosolyokat, szóba elegyedtem egy hajléktalannal, füvet kértem valakitől, akinél nem volt fű, a mosdóban megbizonyosodtam arról, hogy kurva jól nézek ki, és elindultam a Katonába.

Az előadás feltárta előttem, hogy Sándor színész, mint én. Hogy imád hatást kelteni. Hogy még nálam is nagyobb zsvivány lehet. Lupus lupum... Amikor vége lett, és egy kis késleltetés után kijöttem a friss, hűvös estébe, ott állt, és pipázott, rajongókkal körbevéve, a társaság fénylő közepén osztotta az észet. Tüzet kértem valakitől – akkor vett észre, rágyújtottam, és csak néztem őt, és mosolyogtam, nem vettem le róla a szememet, és mosolyogtam, azzal a mosollyal, ami azt mondja: tudom, mi vagy te! Valami alig észrevehetően megváltozott rajta a sze-

mem előtt. Még mindig beszélt, nevetett, magabiztosnak látszott, de nem uralta többé a helyzetet. A tekintetem uralta. Vadállatot szelídítettem. Mint annyian előttem. Aztán leültem az egyik asztalnál, ő pedig odaült mellém, amiben az egész társaság követte. Bemutatkoztunk egymásnak. Azt kérdezte, miért jár egy ilyen lány, mint én Heidegger-órára. Megjegyeztem magamnak: sztereotípiák és hímsovinizmus, illetve szexizmus, ami mit sem változtatott a helyzeten. Azt válaszoltam, hogy Heidegger a szívem egyik csücske. Egy pillanatig úgy nézett rám, mint én *ő reá*. Letanáruraztam, mire rám förmedt. Azután Sanyikának hívtam. Olyanokat mondtam, hogy „nem vagy te hülye gyerek, Sanyikám!”, ami letaglózta. Megtudtam, hogy nincs felesége, és hogy huszonöt évvel idősebb nálam, azaz tíz évvel idősebb, mint gondoltam, és épp annyival, amennyi én voltam. Mondani sem kell, hogy ezt jelnek vettem. Egyik helyről a másikra keveredtünk, mi és az egész bagázs, de ügyeltünk arra, hogy mindig egymás mellett legyünk. A viccei és okoskodása nekem szóltak, még ha épp másnak mondta is őket. Az asztal alatt simogattuk egymás kezét. Pipázni tanított. Még ha addig nem is voltam szerelmes, a katonás este után az lettem. Pedig, gyerekkoromat leszámítva, nem könnyen estem szerelembe. Ízlett a vaníliás dohány, megnyaltam a szájam sarkát.

Másnap Schopenhauer-óra volt, és én valahogy mégis rávettem magam arra, hogy bemenjek. A tegnap álomnak tűnt. Még nem tudtam, hogy a tegnaptól holnap lesz, a holnaptól meg tegnap. S. ugyanolyan volt, mint mindig, mintha semmi nem zavarhatná össze, semmi nem lenne képes kihozni a sodrából. Kevesebbet nézett felém, egy pillanatban úgy tűnt, mintha kerülné a tekintetemet, de az óra végén, amikor egészen véletlenül már megint én mentem ki utóljára, leszóltott. „Te figyelj már, nem maradt nálad a pipadohányom?” A mai napig nem tudom, hogy tényleg elveszítette-e, a dohány nem volt nálam, miért is lenne, mégis boldogan vállaltam magamra a felelősséget, és megígértem, hogy visszaviszem neki. Tudom én, hogy kell játszani ezt a játékot. „De ez nem akármilyen dohány – mondta. – Vaníliás Alsbo, nem mindenhol kapni.” „Alsbo – mondtam –, szép neve van.” Aztán elköszöntem, mielőtt ő köszönt volna el, „szervusz, Sanyikám”, a jolly joker nálam van, és hátat fordítottam neki, mégis láttam, ahogy elkápráztatva, a fejét csóválva néz utánam.

Július másodikán, egy csütörtöki napon, 16 óra 3-kor a tanári szobájába invitált. Sűrű füst állt bent, ami nem lepett meg, mert ennyi legyen a baj egy tanár-szobával!

Hétéves voltam, amikor elkezdtem az iskolát, és lassan elkezdődött a tanárral való hosszú, bonyodalmas viszonyom. Osztálykirándulásokon, amikor a többi gyerek párokban bandukol, én a tanárokkal elől bandázom, és hihetetlen, intellektuális játékot űzünk. Persze csak azok a tanárok voltak ilyenkor az oldalamon, akik fejében elfért a jelenség, hogy egy tízévesrel úgy lehet beszélni, mint egy provokatív humorú kollégával, aki virtuóz módra irányítja az egész társaságot. Aztán új franciatanárnőnk lett. Fiatal és vonzó. Gyönyörű, széles arca volt, Madame Chauchat-féle csontozat. Erotikus-ironikus párbeszédet folytatunk óra közben, melyeknek élet csak mi ketten éreztük. Maradjunk annyiban, hogy jól ment akkoriban a francia. Aztán elköltöztünk, iskolát váltottam, és megismertem a fiatal, lázadó könyvtáros Editet, aki imádta a hosszú hajú rocker

fiúkat, és aki úgy mesélt az életéről, mintha én már mindezt jól tudnám. Megismertem a fiait: Emilt és Eriket, és a köpni-nyelni nem tudó férjének is bemutatott. Az Edittel való dolog két év után botránnyal ért véget (életemben először, de nem utoljára), mert elárultam a bizalmát. Én, a gyerek! És hogy hogyan árultam el – emiatt vörösödik a fülem hegye ma és mindörökkön-örökké. Vagy mégsem? Edit körül rajongói kör alakult ki, pár lány és pár fiú az utolsó osztályokból, mind *individualista*. Ebbe csöppentem bele tizenkét évesen. Minden szünetben ott voltunk a könyvtárban. Én voltam Edit új kedvence, mindazok helyét elfoglalva, akik azok voltak előttem. A szőke fürtös fiúk persze külön helyet foglaltak el a szívében, ők nem lettek féltékenyek. De Alexandra az lett. Komor és szkeptikus metálos lány túlsúllyal, aki évek óta szabályos barátnője volt Editnek, az elejétől fogva immunis volt rám. Ez volt az első ilyen eset az életemben. Ritkán, de az évek folyamán rendszeresen akadnak majd emberek, akiket nem tudok meghódítani, akik eleve ellenszenvet éreznek mindaz iránt, aminek látnak; tudják, hogy mit művelek, és nem kérnek belőle. Egy ilyen alkalommal, amikor órák után a könyvtárban lógtunk, én a könyvespolcok árnyékában elrejtve az egyetlen számítógépet használtam, egy olyat, amit a mostani gyerekek a történelemkönyvekből ismernek, amikor kiugrott egy ablak a cseten, ahol Edit szeretője írt neki (akiről tudtam). Visszaírtam, azt játszva, hogy ő vagyok – Edit. Fél órát beszélünk úgy, hogy a férfi végig becsapva maradt. Edit roksztár volt. Forró vér. Később ugyanolyan vehemenciával utált meg, mint amennyire imádozt. Nem értettem, miért. Én csak vicceltem. Alexandra szó nélkül kikerült ezentúl a folyosón, de tudtam, hogy boldog. Visszagondolva az egész történet beteg és helytelen. És ez még csak a kezdet volt.

Elvileg tegeződöttünk, sőt, a katonás estén folyton lesanyikáztam, most mégis igyekeztem hivatalosabb maradni. Egymással szemben ültünk le a keskeny, sötét helyiségben, én egy régi, rozoga fotelbe, ami túl alacsony is volt, és amiben valósággal elsüllyedtem. Rögtön a tárgyra tértünk, de minden kimondott szó mögött ott buzogott forrón az, amit nem mondunk ki. A hanyatlásról kérdezett, érdekes kezdés – gondoltam, majd megkérte, hogy definiáljam az egzisztenciát, ami nem volt könnyű feladat. Később megtudom, értékelte, hogy „Dasein”-t mondok, és nem jelenvalólétet. Nagyon izgultam, hogy jól válaszoljak. Nemcsak mint egy jó diák, hanem úgy, hogy lássa: élek-halok a témáért. Megkérdeztem, hogy rágyújthatok-e, és ő megengedte. Megjegyezte, hogy remeg a kezem. Nem vallottam be, hogy otthon indulás előtt felszívtam egy csík spurit. Kicsit belehabarodtam, amikor az ontikus és ontológiai közti különbségről beszéltem. A végén azt mondta, látszik, hogy értem Heideggert. Felálltunk. Nem csúsztatott cetlit az indexembe, mert akkor már elektronikus rendszerbe írták be a jegyeket. Nagyon közel álltunk egymáshoz. Azt mondta, hogy akkor keresni fog, és adott egy puszit, amitől megszédültem, ő meg nyelt egyet. Kimentem. Puha lábakon, tágra nyitott szemekkel jártam az utcákat.

Nyolcéves koromig fiú akartam lenni, mint amilyen az öcsém volt. Az óvodában a lányok szoknyája alá néztem, ők meg boldogan, visítva futottak előlem, de úgy, hogy azért el tudjam őket kapni, úgy tehát, mintha tényleg fiú lennék. Farsangkor anyukám bohócna öltöztetett. Az összes többi kislány királykisasszony volt, és valami megtörhetett bennem akkor, mert bezárkóztam az óvoda

vécéjébe, kivettem a hasamat imitáló párnát, és keservesen sírtam. A bohócsmink szétkenődött az arcomon. Most már tudom, hogy *bohóc vagyok és pillanatokat gyűjtök*, de akkor nem tudtam még. Nyolcévesen még mindig rövid hajam volt, de a szülők engedtek, és át lett lyukasztva a fülem. Fülbevalót hordtam. Az öcsémről lassan átszoktam a nővéremre. Többé nem fiú, hanem színész nő akartam lenni. A távolabbi család csak úgy említett, hogy „Blanka, a színész nő”. Mindenkit tudtam utánozni, és különböző alteregókat hoztam létre, a nővéremmel való játékok közepette, például egy tizenhét éves srácot, egy Down-kóros kisfiút és egy nem túl okos lányt. Nyolc- és tizenkét éves korom közé datálható a legintenzívebb társas és szerelmi életem. Akkor volt először és utoljára „társaságom”. És rengeteg szerelmem. Tetszettek nekem a velem egykorú fiúk, mint a gumiujjú matekzseni Konrád, és az idősebbek is, mint a tizenöt éves Jakab, vagy anyukám egyetemistái, illetve Konrád apja. Jakabnak azt mondtam, amikor a haverjaival gördeszkázott az iskola udvarán, hogy „tíz éves vagyok, de nagyon éret!” Amikor azonban a nővérem barátja, Viktor kinevette, hogy egy tizenöt éves fiúba vagyok szerelmes, sírtam. A gyerekekkel és a tanárokkal való kapcsolatom párhuzamosan létezett, nem zárta ki egymást, másféle játékokat játszottunk. Később majd választanom kell a kettő között, és a tanárokat fogom választani. A költözés után, az új iskolában, ahol Edit volt a könyvtáros, már semmi nem volt olyan könnyű és természetes. Összebarátkoztam pár lánnyal és fiúval, de a lányok később kurvának neveztek, mert engedtem, hogy a fiúk gumicukrot vegyenek nekem szünetben. Tizenhárom éves voltam, amikor a barátom, akivel pár hete jártunk, szakított velem, mert nem csókolózunk. Mindenkinek azt mondtam, hogy én szakítottam vele, mert már nem tetszett. Egy évvel később csókolózom először, cigizem és lerészegedem a két barátnőmmel, fehérenműs képeket csinálunk egymásról, és pettingelünk a kádban. Akkor nem tudhattam, hogy ez az első és utolsó évem átlagos tinédzserként. Hamar iskolát váltok az Edit-botrány utáni romhalmaz elől menekülve, és az új iskolában megismerem Tamást, a fiatal töritanáromat.

Az első félévben csak kedveltem, mint a többiek. Lázadó volt a tanárok között, a kedvenc típusom. Aki bimbózó személyiségeket sejt a diákok mögött. Aztán egy óra után elkezdtünk beszélgetni. Megkért, mondjam el, ki is vagyok én. Mivel még nem volt válaszom erre a kérdésre, inkább engedtem, hogy ő mondja el, ki is ő, azon kívül, hogy egy huszonnyolc éves töritanár, hosszú hajjal. Sokat idézett íróktól és filozófusoktól. Mégis, beszélgetésünk igazi tartalma a pillanatnyi csendekbe, összenézésekbe, mosolyokba és hümmögésekbe rejtőzött el. Rögtön világos volt, mennyire egy húron pendülünk, ez a húr azonban a végletekig meg volt feszülve. Még aznap megadta az e-mail címét. Így kezdődött az öt évig tartó levelezésünk (később is fogunk, de csak elszórtan, és mindig az ő kezdeményezésére), és egyben életem első igazi szerelme, amelynek csak egy fontos szabálya volt: senki nem tudhat róla, főleg nem az érintett. Az egyik korai levelemben ugyanis túlságosan kiadtam magam, engedtem megnyilvánulni a szenvedélyem, és ő megijedt tőle. Mindent letagadtam, „rosszul fogalmaztam”, „nem úgy értettem”, és ő elhitte, vagy csak úgy tett, mintha elhitte volna. Én meg páncélt növesztettem, hideg pikkelyeket puhaságom köré.

Mindennap írtunk egymásnak, majd másnap találkoztunk az iskolában. Ó, édes titok kettőnk között! Könyveket és zenéket adott nekem. A levelezésünk

szigorúan intellektuális volt. Ő vezérelt, én meg tartottam a tempót. Mindent magamba szívtam. Ő formált, a saját mintájára. Mindent megtettem, hogy elfelejtse, tizenöt éves vagyok. Úgy írtam neki, mintha nem a szüleimmel és testvéreimmel élnék, mintha ők nem is lennének, sőt, mintha a hatvanas évekbeli párizsi kávézóból értekeznék, Sartre-ral egy asztalnál. Ügyeltem arra, hogy ne nagyon lásson az osztálytársaimmal, vagy úgy viselkedve, mint egy tinilány. És hamarosan már nem is viselkedtem úgy, ami persze csak mélyebbre taszított bele egzaltált tinédzserkoromba. Akkor tanultam meg úgy nézni az ablakon át, mintha többet látnék. A tanári előtt ültem, mintha csak véletlenül, a tőle kapott Thomas Bernhardot olvasva. Vagy a tőle kapott The Cure-t hallgattam az mp3-asomon, felhős tekintettel jártam a folyosókat, azt remélve, hogy mindjárt megint egymásba botlunk. Az iskolai diszkón, együtt álltunk a sarokban, zsebre tett kézzel, és ironikus magasságokból néztünk le a táncolókra. Bár akkor még semmilyen fizikai kapcsolat nem volt köztünk, mégis feltűnt a tanári testületnek, hogy kicsit túl jóban vagyunk. Állítólag még egypár szülő is szóba hozta a viszonyunkat az értekezleteken. Pletykáltak rólunk, és én aligha lehetnék boldogabb emiatt. Lassan, vagyis gyorsan a látszat mesterévé váltam. Addig látszottam valaminek, amíg az nem lettem. De az is lehet, hogy csak a kettő közötti határ volt homályosabb, mint amilyenek gondoltam.

A szenvedés akkor kezdődött, amikor gimnáziumba mentem. Onnantól egyedül hurcoltam a titkomat. A Tamás-féle másfél éves kiképzés elég volt ahhoz, hogy már magamtól tudjam, mit olvassak, az otthoni bőséges könyvtárunkat böngészve. Kezdtől kialakulni bennem valami önálló vagy annak hitt ízlés-féle. Ha egy könyv gerincén azt a feliratot láttam, hogy *posztmodernizmus*, a szívem hevesebben kezdett el dobogni. Én, a posztmodern kor tizenhat éves gyermeke! Nem láttam át igazán ezeket a dolgokat, a felszínből ittam, de annál szomjasabb kortyokkal. Már túl okosnak gondoltam magam ahhoz, hogy színésznő legyek, más ötletem azonban nem volt. Ugyanúgy leveleztünk Tamással nap mint nap, de hiányzott a látványa és hiányzott a tekintete. Hiányzott, azzal az intenzitással, mint amilyen intenzív volt akkor az élet. Sötét időszak volt ez, tele heves, beteljesületlen vággyal. Iskola után rendszerint aludtam egy-két órát, majd pár órát olvastam, aztán e-mailt írtam neki a napomról, az alvást kávézóra cserélve, olyan stílusban, amilyenben André Gide írt a naplójában, megint olvastam, ábrándoztam, és megint aludtam. Amikor megismerkedtem a Joy Divisionnal, egy hétig nem mentem be iskolába, hanem csak feküdtem az ágyban, és engedtem, hogy átszöjjenek ezek az ezüst dalok, és a forróság bennem jéghideggé változzon.

Amikor tizenhét éves lettem, két-három havonta találkoztunk. Mindig kora reggel, egy parkban. Előtte való éjszaka nem tudtam aludni, annyira izgultam. Az egyik ilyen reggelen, a fák között sétáltunk egy félreeső helyen, amikor Tamás azt kérdezte, „mi lenne, ha megmutatnám a mellemet?” A mai napig hallok a hangját, olyan dallamos, szinte nőies. Mi lenne, ha. Mindig így kérdezett, feltételes módban, és finoman, nagyon finoman. Amikor megmutattam a mellemet, és közben a föld kettévált a lábam alatt, azt kérdezte: „És mi lenne, ha megérinteném?” Így, alig észrevehetően, váltott dimenziót a kapcsolatunk. Onnantól feltételezhettem, hogy nemcsak én ábrándozom róla esténként, hanem ő is ró-

lam. A leveleink személyesebb tónusúak lettek, de ügyeltünk arra, hogy semmi ne legyen kimondva *valójában*. Mi lenne, ha... Nem sokkal később a barátnője Berlinbe megy ki tanulni, és én rendszeresen feljárom hozzá. Mindig iszunk. Egyszer megkérdezi: „Mi lenne, ha megszójaználak?” Nem tiltakozom, pedig nem vagyok mazochista. Azt mondja, hogy dőljek az asztalnak, amit megteszek, lerántja rólam a szoknyámat és a bugyimat, magáról pedig leveszi a szíjat. Sokáig ver, és nagyon fáj. Másnap a sötétlila fenekemet nézem a tükörben, és amikor együtt ebédelünk a szüleimmel és a testvéreimmel, alig tudok ülni, és másra sem tudok gondolni. Mi lenne, ha tudnátok. Úgy érzem, mintha az egyre titkosabb titok aureolaként sugározna körülöttem.

Sándorral a Heidegger-vizsga után randiztunk először, és az a fajta első randi volt, amit a filmekben látni – tökéletes. Hirtelen nehéz lenne megállapítani, hogy az intellektuális vagy a testi vonzalom volt-e erősebb köztünk, valószínűleg az egyik erősítette a másikat. Röviden elmeséltem neki az életemet, és ő nekem a sajátját, kicsit hosszabban. Legjobban Tamás érdekelte, főleg az, amikor lilára verte a fenekemet. Én megtudtam, hogy az anyja nem szoptatta, mert féltette a mellét, és hogy ő tulajdonképpen teljesen egyedül van a világon. A súlyos témák ellenére mi szinte lebegtünk pár centivel a föld fölött. Ez a szédítő nyári este tele volt lehetőségekkel, olyanokkal, amik aztán megvalósulnak, és olyanokkal, amik nem. Kiderült, hogy nem is nőcsábász, ahogy hittem, hogy hat éve van egyedül, nem csajozik, és soha nem kezdett ki a diákjával. Nem szereti a pornót, rosszul alszik tőle. De a szex mindenképp érdekli. Megkérdezte, hogy szubmisszív vagyok-e, én meg azt feleltem, hogy igen. Hogyha a másik lehetőség a domináns, akkor igen, szubmisszív vagyok, pláne, hogy úgy láttam, a domináns foglalt. Ezt a gyors gondolatmenetet nem osztottam meg vele. Azt mondta, hogy amikor én a Balatonnál nyaralok a családdal, ő épp Tihanyban lesz két napig előadást tartani, és hogy látogassam meg. Azt mondtam, hogy meglátjuk, jolly joker nálam. Pár óra elteltével mennem kellett. A Kálvinon várta velem a buszt, az OTP-nél. Az égen kezdtek megjelenni a rózsaszín és narancssárga csíkok. A hatalmas virágcserepnek dőltem, ő meg a lábam közé férközött. Megfogta az állam, és a számba dugta a nyelvét.

Otthon kinyitottam a lila noteszem, és az aznapi dátum mellé leírtam azt, hogy „FUCK”.

Természetesen elmentem Tihanyba. Apám vitt el a vasútállomásig. Azt mondta, amikor elköszöntünk, hogy tiszteljem magam, és akkor mások is tisztelni fognak. Piros ruha volt rajtam, ennek nem lesz jó vége. Sanyikával a megbeszélt helyen találkoztunk. Az előadásig még sok idő maradt. Vettünk egy üveg bort és elsétáltunk a szállásig. Tűző nap volt. Vibrált a levegő. A kis teraszon ittunk és beszélgettünk. Imádtam, hogy nem kell elmagyarázni, mire is gondolok *egészen pontosan*. Egyértelműsíteni a többértelműt. Hunyorogva nézett rám, ravasz kis mosollyal a szája sarkában, amit később olyan jól fogok utánozni. Azt mondta, hogy nagy spieler vagyok. Nem tagadtam. És hogy sajnál minden férfit, akinek összetörtem a szívét. Én is sajnálom őket. Pár pillanatig nem szóltunk semmit, csak néztük egymást, majd fogta a kezemet, és a sliccére tette. Tíz perc múlva a számba élvez. Attól tartok, hogy máshogy értelmezzük apámmal a tiszteletet.

Nyár volt, a falevelek szinte sikitották: „beértünk!”, és vagy én utaztam el, vagy ő, ezért az elején e-mailekben kommunikáltunk, ami a későbbieknek is megszabta a rendjét. Franciaország után, ahol az utolsó előtti napon beeledézve álltam az óceánban, és három órán keresztül nem tudtam abbahagyni a nevetést ezen az egészen, hazautaztam. Sűrűn e-maileztünk S-sel, és bár az alaphelyzet hasonlított a Tamással való levelezésünkre, a lényege gyökeresen más volt. Ugyanúgy kreáltam magam (és bizonyára ő is magát), azt az áldott és egyben átkozott helyzetet kihasználva, hogy csak annyit mutatok magamból vagy abból, aminek látszani szeretnék, amennyit leírok. A különbség az volt, hogy most már a többnyire kiforrott, huszonöt éves személyiségem egy-egy árnyalatát csillogtattam, öntudatos mámorban, nem pedig csak visszavertem ámultan a másik fényét. Amikor egyetemre készültem, Tamás azt mondta nekem, hogy hamar ki fogom őt nőni. Hallani sem akartam erről, de természetesen igaza lett. Pár év múlva, amikor én már más vagyok, vagy inkább amikor igazán elkezdek lenni, ő ugyanolyan, amilyen volt, csak kiábrándultabb. A megszokott dinamika tovább tarthatatlan volt köztünk. Én átsiklom ezen a veszteségen, mint a szülőcsatornán át az igazi kezdet felé, neki azonban valami végérvényesen bevégez.

Hazautazásom harmadik napján Sanyi azt írta, hogy azon kívül, hogy bekettesre nyíratta a haját, nem történt vele semmi. Ennek aligha lehetne jobb bizonyítéka, mint az, hogy valami aktuálpolitikai megjegyzést tett, amit eddig nagy örömeimre még soha.

Visszajöttem, és szerda lett, és találkoztunk, nála a hegyen.

– Nietzsche mondta – mondta –, hogy a gondolkodásnak leginkább a hegyi levegő kedvez.

Egy madár épp megszólalt, olyan hangon, mintha igazat adna Nietzsche állításának.

– Én nem szoktam gondolkodni – mondtam az igazságnak megfelelően, és belerúgtam egy kavicsba.

Felnevetett, pedig nem vicceltem.

– Csak átsiklom a felszínen – mondtam –, nem járok igazán utána a dolgoknak. Hunyorogva nézett rám, mintha blöffölnék.

– Időnként megvilágosodom – tettem hozzá, és lehamuztam a cigit.

– Ez nagyon passzív hozzáállás – mondta, és hümmögött, a szeme felcsillant, valami rosszaság járhatott a fejében, a passzivitás kapcsán.

– Te viszont nagyon töröd azt az okos kobakodat, Sanyikám! – mondtam, és összeborzoltam a haját, mint egy kisiúnak.

Mosolygott.

– Törd helyettem is – mondtam és néztem őt, és mosolyogtam én is.

Boroztunk és beszélgettünk, nem tudtunk betelni egymással, és tudtuk, hogy mindjárt még jobban nem fogunk tudni betelni egymással. A beszélgetésünk nem a tipikus áhítatos csiripelés volt, amikor az egyik befejezi a másik mondatát, inkább párbajra emlékeztetett. Résen kellett lenni, ami azonban nem igényelt speciális erőfeszítést. Elemünkben voltunk mindketten, elégedetten csillogtattuk fegyvereinket, végre megfelelő ellenfélre lelve. Végül a teraszról bevonultunk a házba. Odaadtam neki az anyukám által összeválogatott *vadonatúj* férfiruhákat, amiket neki küldött, mert az anyukám egy csoda, Sanyika pedig

egy rendkívül tehetséges, szegény egyetemi tanár, aki tulajdonképpen teljesen egyedül van ezen a világon. Anyukám később is, mindig is, nagy szeretettel, szinte meghatódva viszonyult hozzá. Sanyi sorban vette magára a ruhákat, boldogan, mint egy kisgyerek, és minden úgy állt rajta, mintha direkt rászabták volna. Tetszett, hogy ilyen könnyen és természetesen elfogad dolgokat. Az utolsó szettet már én vettem le róla, kész, eddig bírtuk.

Amikor másnap jöttem le a hegyről a busszal, mások számára láthatatlan tűzijátékok robbantak az égen. Narancssárga, lila és kék, így bizony. Szemben az üveg egy kicsit be volt törve. Az volt ráfirkálva, sötétkék filccel: *And what exactly is a joke, and what exactly is a dream.* Néztem az embereket, az utat, az elillanó fákat, érződött a közelgő ősz, a szívem telített, szinte fáj a gyönyörtől, ez az, ez az az érzés, ez az az érzés, amely, amikor tart, ki van ragadva az időből, de amikor elmúlik, és amikor majd visszaemlékszem rá, akkor épp az idő múlásától, az élet könnyörtelen folyásától fog sajogni a szívem. Abban a magasztos pillanatban, ahogy hullámzott alattam a busz, és a lenyugvó nap narancssárga fényében úszott el minden, nem hittem el azt, amit tudtam: hogy egyszer vége lesz, mint ahogy egyszer mindennek vége.

Teltek a napok, én recepciósként dolgoztam egy hotelben, és írtam a szakdolgozatomat, Sanyinak elkezdődött a félév az egyetemen. Tartott a mámor. E-mailekben kommunikáltunk, a telefonálás nem a műfajom, mert az egyértelműségre törekszik, nem hagy teret a titoknak. Vagy csak túl őszinte, leleplező, egy ilyen blöffkirálynőnek, mint én.

Amikor pár nappal később találkoztunk, a szakdolgozattal kapcsolatos „szakmai kérdéseimről” hamar átkerült a szó arra, mennyire áll mindig a farka, ahogy csak rám gondol, de még a leveleimtől is. Bóknak vettem, és mivel az álló fasz a gyengém (görög tragédia szintű irigységgel fűszerezve), nem kellett több biztatás. „Ó máj gád” – mondta Sanyi pár perccel később, majd két kézzel megfogta az arcomat, és azt kérdezte: „Mit szeretnél, mit csináljak veled?”, én meg, hogy ne kelljen ennek a kérdésnek utánajárnia, azt mondtam: „Üss meg”. A végén a hajamnál fogva vonszolt be a fürdőszobába a tükör elé, és azt mondta: „Na, így néz ki egy igazi ribanc”, majd kiment, én meg ott maradtam a tükörképemmel, kitágult pupillával és gyors szívveréssel.

Visszakerülök az itt és most-ba. Van-e ennél hirtelenebb dolog? A legújabb leveleinkhez lapozok. Mert bizony, tart még ez a dolog, pedig annyiszor vége volt már. Leginkább régi sérelmeket, időben ki nem mondott elvárásokat, be nem teljesült vágyakat vágunk egymás fejéhez. Illetve próbálunk megegyezni egy időpontban, hogy találkozzunk. Most úgy állunk, hogy én háromszor egymás után lemondtam a találkát, ő azt mondja, hogy „nem haragszik, de hadd legyen már szomorú, hogy megint nem látjuk egymást MIATTAM”. Persze, hogyne – mondom én – legyél, ha vagy... Rá egy napra azt írja, hogy velem álmodott, de amikor rákérdezek az álmra, nem akarja elmondani. Megnyitom a levelet: *Én már nem merek előtted a szexről beszélni, mert annak rendszeresen az a vége, hogy két hétig nem szólsz hozzám, aztán jön, hogy gumibabának nézlek, meg verjem ki a netre, mint a normális emberek, és hogy ezt illetően benned sérelmek maradtak stb. Inkább hagyjuk. Vedd úgy, hogy nem mondtam semmit. Majd csak csendben fantáziálgatok magamban. Csak tényleg a sírás környékez, ha arra gondolok, hogy időnként egyedül masztizol, ahogy én is.*

Lehetséges-e, hogy mindkettőnknek igaza van, és mindketten tévedünk is egyszerre? Ebben a másodpercben egészen biztos vagyok benne. Igen, ő kérdezte, hogy szubmisszív vagyok-e, de én kértem a pofont. Ő nevezett ribancnak, de a sex slave jelentkezést én írtam meg, még hozzá meglehetősen boldogan. Be is írom a gmail keresőbe: „sex slave”, és a biztonság kedvéért azt is, hogy „jelentkezés”. Kiugrik a levél, rányomok a csatolmányra. Ez tényleg durva. Olyan, mint egy önéletrajz. A bal felső sarokban egy kisméretű kép, csak az arcom alsó része és a dekoltázsom látszik, a nyakamon egy nyakörv, amelynek a szíját a számban tartom. Aztán jön a szöveg. Vastagított betűkkel: „Magamról”. Kettőspont. Minden sor egy gondolatjellel kezdődik, ami után az áll, hogy „Szeretném, ha”. Átfutom a tekintetemmel, szinte belepirulok, nem voltam normális, az biztos. Megállok ennél: „Szeretném, ha úgy bálnál velem, mint egy gumibabával”. Ennyi. Ezt nehéz félreérteni. És ez még a leglajtosabb. Én kértem – bele sem gondolva a lehetséges okokba és a lehetséges következményekbe, ahogy szoktam, illetve nem szoktam –, és amikor megkaptam, sőt, folyamatosan kaptam, amit kértem, én lettem a sértett! Még jó, hogy nem pereltem be a *me too* jegyében! Hogy volt pofája nem olvasni a gondolataimban, amelyek leggyakrabban előttem is rejtve maradnak?! Szégyen és gyalázat! Hogy lehet, hogy nem is kérem igazán azt, amit kérek. Sőt, lehet, épp az ellenkezőjét akartam igazán! Jó úton haladtam az önismeretben, amikor furcsa, nagyon magas frekvenciájú hangokat hallottam kintről. Felálltam, és az ablakhoz mentem. Két kislány veszekedett. Vajon miért veszekednek? Valami vagy nagyon elvont, vagy nagyon praktikus. De hát nem így veszekszünk mind? Körülnézek a környéken. Észreveszek egy idősen látszó nőt, aki csak áll, és néz maga elé. Hosszú, fekete kabátot visel. Az arcából nem látok semmit. Azt a fajta maszkot viseli, amelyet az elején mindenki – az eldobhatót, kórházit. Hirtelen megindul, de pár méter után újra megáll, mint egy zsák só, és csak néz maga elé a távolba. A meglehetősen rövid kezei finoman pihennek az oldalain, úgy néz ki, mint egy pingvin. Majd újra tesz pár lépést, újra megáll, és maga elé néz. Tényleg úgy mozog, illetve áll, mint a pingvinek a *Pingvinek vándorlása* című dokumentumfilmben. Ekkor egyszer csak beszalad a képbe egy kislány piros nadrágban, és a pingvin néni, mintha életre kelne, pedig még mindig áll. A kislányt egy vékonyabb pingvinanya követi, és akkor értem meg, hogy a családjára várt, őket nézte, hogy jönnek-e már. Mondhatnám, hogy elfátyolosodott a szemem a jelenettől, de hazudnék. Arra viszont rájövök, hogy talán még nincs minden veszve. A városban még mindig maradt poézis, csak kell egy éles szempár, amelyik észreveszi. A kislányok már rég békülnek valahol a látókörömön kívül, a pingvincsalád boldogan ballag együtt tovább, egyre kisebbek és kisebbek, és a végén megint csak én maradok, az üveg túloldalán. Én, a nagy spieler.

Unalom

„Igy visz... így hagyom el Isten tekintetét;
mind messzebbre futok az Unalom sötét
sivatagaiban, roskadozva, zihálva”
Charles Baudelaire/Szabó Lőrinc: *A pusztulás*

„fáj az oltár merevsége és a megtestesülés [...]”
A fehér jégkocsonyából kezünk alatt
kihullanak a csontok”
Szíveri János: *A narancsban indul az ellenpont*

*Mindig csodáltam embertársaim
szorgoskodását,
mondja,
tetteikbe,
műveikbe vetett hitüket
(egy zugkocsmában ülünk,
Műkörösnek becézzük,
cigarettaízünk,
előtte csantavéri pálinka,
hozott anyagból dolgozunk,
itt nincs pincér,
előttem rostos narancslé,
böjtölök épp;
most jött vissza a cirill betűs Szabadkáról),
és bár nagyon ritkán unatkoztam,
csak az agyatlanok unatkoznak,
szoktam mondogatni,
félek,
eljutok egy pontig,
az érdektelenség nullfokáig,
és egy metafizikai unalom
fogja uralni testem-lelkem,
ami véletlenül sem hasonlít
a buddhisták megvilágosodásához,
mert még közönyt sem okoz,
nemhogy örömet,
bú lesz benne és bánat,
meg hiány,
mint akit elhagyott élete szerelme;
vagy olyan leszek,*

*mint a hatalmától megfosztott diktátor,
az egykedvűség káoszába fulladok,
vagy inkább benne fuldoklom
(légy a vérnarancslében),
mint aki hosszú-hosszú ideje tüdőbajos
vagy vírusfertőzött,
hogy ezt a kurva járványt se hagyjam ki,
levegő után kapkodok,
hörögve,
és úgy érzem,
örökké fog tartani,
valami köztes létben élek,
mérgezett zombi,
élőhalott,
akit még a semmi sem érdeklí,
a semmi tevése sem,
és nem tudok véget vetni neki,
mert meghalni gyáva lennék,
élni meg nem szeretnék,
vagy inkább mégis,
ám nem így,
miközben nulla a bizalmam.
Zéró.
Még a semmire is.*

Akkor majd mi a faszt csinállok?

*Amúgy meg:
otthon semmi újság,
vált váratlanul témát,
ha érdekelne;
a szárma isteni volt,
mint mindig,
elmentem pár kocsmába,
még mindig lehet bent cigizni,
végre szívhattam Drumot és Drinát
(már csak füstszűrős szarajevóit lehet kapni),
ittam sok sört,
Lavot, Jelent meg Nikšićit,
ebéd előtt ringlópálinkát,
amit apám főzött,
vacsorához nehéz,
montenegrói vörösbort,
dumálgattam a régi haverokkal,
ki halt meg,
ki haldoklik,*

ki vált el,
ki házasodott újra,
kinek született unokája,
ki tart új szeretőt,
kire milyen nyavalyát mért a sebes idő,
ilyenek.

Este nyolcig,
utána biliriadó.
Otthon folytattam.
Menetrendszerűen,
papucsát lerúgva,
bepattant szobámba
apám narancsfeje.
Pálinkáztunk.
Inkább ezt igyuk,
mint az orvosságot jeligére.

A szüleimet beoltották,
mire haza tudtam menni,
a Kistyityere vitte el őket autóval az oltópontra,
tudod,
Csingágóban lakott,
pont az utcátokban,
apámmal együtt fűrészelték a tűzifát,
amíg a fater azt nem mondta neki,
abbahagyom ezt a munkát
(nyolcvan múlt tavaly szeptemberben),
mert nem akarom,
hogy börtönbe csukjanak,
ha meg találok szédülni,
és levágja valamimet a körfűrészed.
(Nagy sörissza a Kistyityere,
szállítmányoztam neki pár palack sörkülönlegességet.)
Anyám már nehezen jár,
szegényem,
cipelte magával az összes gyógyszerét,
a biztonság okáér',
hogy megmutassa az oltóorvosnak,
véletlenül nem káros-e az ótás
a vérnyomás-, koleszterin- és
fájdalomcsökkentő piruláival kombinálva,
beleértve a narancsízű multivitamint,
amit még én vittem neki,
tavaly októberben.

*Az órájára néz,
hirtelen fölugrik,
lehajtja a pálinkát,
gyorsan fölveszi zöld katonakabátját,
a laposüveget belső zsebébe süllyeszti,
mennem kell,
ezer a dolog,
dünnyögi,
jobb kezével búcsút int,
és dallikázva az ajtó felé indul:*

*„Dől a rend-szer,
mál-lik a va-ko-lat,
át-él-tem egy-szer,
túl sok a ha-do-va...”*

*Saját költés.
Gondolom.*

*A szomszéd asztalt bámulom.
Rajta egy ottfelejtett narancs.
Féktelen ragyogása elhomályosítja a napot.
Düh és remegés gyülemlik a tárgyakon.
Unom.*

Weissbrunn, 2021. 03. 09–20.

Óceán

*A világ szélénél állok,
előttem víztömeg,
ami nem választ már el
más partoktól,
ha belevetném magam,
a végtelenségig sodorna,
a lábamnál fogva húzna le magához
a víz aljára a sok cet,
a gyomrukba szívódnának a vízzel,
vagy egyenesen kicsorognék
az űrbe.*

*Innen már nincs tovább,
nem indul hajó,
a másik partot elnyelte az ördög,
itta magába, a sok vérre,
amit a földön talált
és felnyalogatott.*

*Hátrafelé már nem indulhatok,
talpam alól kifogyott a talaj.
A csempészek is sorban
az óceán partjára állnak,
ingüket a szél emelgeti,
mindannyiunknak
kinőtt a szakálla.*

*Hajóra várnak,
hogy hosszú deszkadobozokban,
koporsókban
csempésszék tovább az italokat.
Rumos a szájunk,
torkunkat lemarták belülről
a visszanyelt mondatok.
Nincs hová elindulni.*

*Kihullottunk már mind az időből.
Hiába érnek véget a napok,*

*ugyanúgy kezdődik újra minden,
nem tud semmi a végéhez érni.*

*Hiába tartott Isten a tenyerén,
kihullottunk mind az ujjai között,
a szájába estünk,
azóta csak bennünket rág.*

*Kihullott a világ az időből,
nem tart már meg magában semmi.
Zuhantak a házak,
zuhant velünk az ég is.
A csillagok közé zuhant az idő,
ki tudja, mi ütközött bele,
mi verte szét ilyen apró darabokra
megfagyott testét.*

*Széthullott az arcod,
darabonként látom magam előtt
a szemedet, az orrodát,
a szád két darabra szakadt,
felső ajkad alól
potyognak le a fogak,
próbálok elkapni, összegyűjteni,
de elgurulnak, lezuhannak
az ujjaim mellett.
Kikoptál a tenyeremből,
kirúgta emléked az izom,
annyit kellett kapaszkodjak,
húzzam magam,
hogy már csak csövekre, korlátokra
emlékszik a kezem.*

*Fehér fogak a csillagok,
felhasított szájak véreből ömlik
az égre a hajnal.*

*Száradunk. Az óceán
a szakállunkat mossa.
Részegen lógunk bele
a csempészekkel
az óceán vizébe,
az ingünk a hátunkra tapad,
fázunk, fázik az arcunk,
és kimossa mellkasunkból ez a víz
a hazavezető utat.*

Üres mellkassal bámuljuk a vizet.
Minden érintéstől porladunk.
Ha hozzáérsz az arcunkhoz,
betörük a koponyánk,
szánkba hullik a csontunk pora,
ha a kezünkhöz érsz, füstté válik,
ha megölelnél,
eltűnnénk egészen.

Nézz inkább,
nyolc lépés távolságról,
csak nézd
pókháló arcunkat,
ami a legkisebb mosolytól is
darabokra hullik.

Kihűl bennünk minden,
ébredéskor forrnak össze
az éjjel apróra morzsolt izmok.
Éjjel csak rág és rág bennünket
az Isten,
nyála nincsen,
szájába tapad a hús,
ha kiáltana, se tudnánk kihullani
belőle.

Csak köpne ki bennünket az Úr,
hogy visszazuhanjunk az életbe.
Ha a Földön vagyunk is, csak
a folyók alján, az iszapba tapadva,
befedett gödrök alján,
véres, összetapadt hajjal.
Vagy a füstben az égen,
szállunk a pernyével a szélben,
viszi hajunkat, hamuvá porladt fogainkat.

Hány fokosra kell fűteni
Isten szájában ezeket a kemencéket,
hogy porrá váljon az élet?

Világtalanok

*Láttam az embert a mélyben,
és hittem.*

*Nem volt neki ágya,
és nem volt neki álma sem.
Sötétben ébredt, kézbe vette
halom játékkavicsát, hogy
mire kivilágosodik,
anyát és apát támasszon
magának belőlük.
És láttam, hogy nem volt neki
könnye, amikor összeverték.
Hajnalban nekiindult
az erkölcs görcsbe merevedett
mozdulataival, de láttam, hogy
harangszóra élni kért
benne a félelem.
Ha követ adtak neki, zsebre rakta,
ha nevén szólították, menekült.
Szürkületre megszokta
a csörömpölést,
de láttam azt is, hogy
mindig neki fájt jobban
a mások betört ablaka, arca.
Sötétedés után csendben
halomba szedegette az égről
levert csillagokat,
és láttam végül, hogy
éjjelente gyilkosként
sírta el a kisgyerek könnyeit.*

De boldogok, akik nem látnak.

Végül

*A hiány az csak utána érkezik.
Amikor nem bírod már tovább
tartani a színét vesztett, száradt
lomb súlyát, hogy megtörtént.
Lombhullató városod lecsupaszított,
égbe kiáltó tények városa.
Se belakni, se bejárni nem lehet
többé. Aszfaltba gyökerezik
minden lépted, hiába, korai még
visszaszokni a valóságba.
De míg más sem ismersz, csak
az aszfalt keménységét, és hogy
a beletaposott rágó tartósabb,
mint a rothadó avar, a gyász alatt
azért tovább lüktet benned az élet,
mint aszfalt alatt a fák gyökere,
míg a rügyek erejével végül
lesz erőd lehullatni a hiányt is,
ami utána utoljára maradt.*

Napforduló

*Későbbre vártad. Mégis olyan
méltósággal fogadod, mintha
mindig is ebbe a félárnyék-idillbe
készültél volna. Időtlen neszezés,
sűrű, sejtenként érő egység.
A fény-árnyék egyensúlyt néha
bontja csak meg a tudat, hogy
vannak irányok, amerre már nem
lehet indulni, vannak helyek, ahova
már nem hatol el világosság.
De most jó. Most utoljára
fényérzékeny pórusaidba ihatja
magát a túlrejtett nyár. Halogatod
a készülődést, amíg lehet,
vesződsz a mozdulatokkal, mint
aki nem akarja, hogy az utolsó*

*részlet valaha is helyére kerüljön.
Csak ezt a virrasztást ne kellene
átengedni örökre valami másnak.
Holnaptól minden nappal
egyre korábban sötétedik.*

vörös juhar

*volt egy fa a tömbházunk előtt
tavasszal a virágai
ősszel pedig a levelei őrtüze
melegített a betonszürkeségben
olyan 20 méter magas lehetett
amikor a fenti szomszéd úgy döntött
megmérgezi mert elzárta a napot az ablakai elől
és a szél veszélyesen csapdosta neki az ágakat*

*minden tavasszal kis fészekszerű
virágcsokrok jelentek meg az ágakon
gyerekként azt hittem abban kelnek ki
a reggelt vidám csiviteléssel kezdő madarak
az ágyból nézve a zöld levelek között
megbúvó majd növekvő bokréták
szebbek voltak mindenféle tűzijátéknál*

*a lebénult nagyanyám ágya
az ablakkal szemben feküdt
a párnája mindig úgy volt fordítva
hogy kilásson a zöld lombsátorra
a verebeket kergető fecskékre
a különös szirmokra
amelyek rendületlenül lángoltak
az égbolt tengerében*

*a szomszéd végül szerzett
valami mérget és befecskendezte
a juhar sötétszürke védtelenül sima kérgébe
és a halál elindult felfelé
kioltani a fényt a tüzet
amely nagyanyám szemében
pislákkolt*

*a fa végül túlélte
a következő tavasszal
erőlködve ugyan
de konokul virágba borult*

*a méreg bunkósbotként
verte szét a lombornyójt
leszaggatva piros díszait
kis maroknyi csokrok
rejtőzködtek a szélben reszkető
sápadtzöld levelek között
egy virágzó ág
azonban nagyon igyekezett
belevörösödött az erőfeszítésbe
mint két kitért tenyér
tele bimbózó szépséggel
nyújtózkodott az ablak felé*

ahonnan nagyanyám szokta nézni

Annyira fél

Cambridge-be, O-nak

*Annyira fél, aki annyira, hajnalban,
különösen hajnalban, annyira fél,
annyira maga, annyira vége minden,
annyira szét, annyira más, vége és
szét és más és csak így, annyira ne-*

*gatív, igen, ez a jó szó, annyira ne,
hogy a szorongás benne, annyira úgy,
ahogy eddig soha, nem itt, nem vele,
hanem messze, ott biztonság, vagy
ott se, semmi, ezt így nem lehet so-*

*káig, nem, semmiképpen, ennek így
semmi, de semmi, valaminek majd,
igen, valaminek majd, valamikor, ha
majd, akkor, de addig annyira, el nem
mondható, nem lehet elmondani, le-*

*hetetlen, igen, addig is, lehetetlen ki,
nem is kell ki, majd, ha minden más,
akkor, de addig annyira remegés, de
addig annyira maga, annyira minden
véget ér, soha nem hitte, hogy ez így.*

Ezekbe a sorokba

Cambridge-be, O-nak

Bezárom magam, ide, hogy mégis,

*hogy mégis, mondom, hogy mégis
rendben van minden, bezárom, nem*

*akarok semmi egyebet, magamra
csukom az ajtót, és nem leszek el-*

*érhető, nem leszek már senkinek,
elérhető, ezentúl ne keressetek, és
ne akarjatok tőlem semmit, többet
én sem akarok már semmit senki-*

*től, soha többet, csak ezt akarom,
ami nincs, a nincset akarom, csak
ezt, nem vagyok többet senkinek
fontos, nem találtok meg már töb-*

*bet soha, ha deszka-földes, akkor
leszek csak elérhető, mert akkor
mindenki tudni fogja, hol is, de
ezt még nem akarom, még nem,*

ide, ezekbe a sorokba vagyok be.

ÖNÉRTELMEZÉS ÉS ÍTÉLET

Esterházy Péter és a Magyar Műhely kapcsolata

Bevezetés

Tanulmányomban szűken véve Esterházy Péter és a *Magyar Műhely* kapcsolatának vizsgálatára vállalkozom, a kutatásnak azonban szükségszerűen van egy tágabb horizontja is. Az Esterházy mint később posztmodernként kanonizálódó szerző, illetve az önmagát elsősorban avantgárd művészeti lapként meghatározó *Magyar Műhely* közti viszony ugyanis képes lehet megmutatni, hogy a magyar neoavantgárd irodalom egy szelete milyen kapcsolódási pontokkal, illetve megkülönböztető jegyekkel rendelkezik a nyolcvanas évek újabb művészetéhez viszonyítva – nevezzük azt új szenzibilitásnak vagy posztmodernnek. A tanulmány célja elsősorban az, hogy a *Magyar Műhely* körében kialakuló avantgárd önképpel és posztmodernre vonatkozó kritikával kapcsolatos írásokra szorítkozva tárja fel a neoavantgárd és a posztmodern szétválaszthatóságának egy sajátos kontextusát. A két irodalomtörténeti paradigma elkülönülése (ha így értjük őket) nem egyszerűen egy új irodalmi nyelv megjelenésében, az én- és nyelvszemlélet kapcsán bekövetkező episztemológiai, ontológiai váltásban ragadható meg. Esterházy Péter és a *Magyar Műhely* kapcsolatára fókuszálva úgy tűnik, hogy a neoavantgárd és a posztmodern megkülönböztetésekor érdemes figyelembe venni a – jelen esetben a *Magyar Műhely* által használt – avantgárd fogalmának változását a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján, illetve e változással párhuzamosan a *Magyar Műhelyben* főként képzőművészeti tárgyú írásokon keresztül jelentkező posztmodern-kritikát.

A kiindulópontot egy az *Élet és Irodalomban* olvasható vita adta. Petőcz András, a *Magyar Műhely* munkatársa 2016-ban, Esterházy halálának évében jelentette meg „*nincs ott semmi keresnivalója*” címmel polemikus esszéjét, amelyre aztán Nagy Pál, a *Magyar Műhely* alapító szerkesztője válaszolt.¹ Vitaindító esszéjében Petőcz felelevenítette az 1985-ös, Kalocsán tartott Magyar Műhely-találkozót. A találkozóról Petőcz korábban is írt: „Az 1985-ös Schöffer-szemináriumról nem akarok hosszan beszélni. [...] Ugyanakkor ez az időszak a váltás korszaka is. Hegyi Lóránd már »új szenzibilitás« címmel új típusú kiállításokat szervez, amely kiállításokon az avantgárd mellett a korai posztmodern alkotók is ott vannak.”² E korábbi esszé fő meglátása megegyezik Petőcz *Élet és Irodalomban* közölt írásának állításával, amely azonban jóval kritikusabb hangot üt meg.

Petőcz felelevenítette, hogy a találkozón mutatták be a *Magyar Műhely* hetvenedik számát, amely tartalmazott egy Nagy Pál által írt rövid kritikát Esterházy Péter *Daisy* című szövegéről: „Esterházy Péter *Daisyje* – mint a mű alcíme állítja – csakugyan *opera semiseria*. Persze az is jellemző magatartás, ha valaki ennyire semmibe veszi az egyik legjelentősebb magyar könyvsorozatot, a JAK-füzeteket. Tudja, hogy nincs ott semmi keresnivalója.”³ Petőcz visszaemlékezett arra, hogy miután Esterházy elolvasta a kritikát, elhagyta a hely-

¹ Petőcz András: „nincs ott semmi keresnivalója” (Adalék a posztmodern és az avantgárd irodalom történetéhez), *Élet és Irodalom*, 2016/41; Nagy Pál: keresnivalója nincs ott semmi (Válasz Petőcz Andrásnak), *Élet és Irodalom*, 2016/48; Petőcz: A keresnivalóról, *Élet és Irodalom*, 2016/50.

² Petőcz András: Kiállítás és jel. Pályakép a '80-as évekből, *Magyar Műhely*, 2009/1, 8–21., 17.

³ Nagy Pál: Irodalmi krónika, *Magyar Műhely*, 1985/70, 49–59., 52.

színt. A szerző ennek az eseménynek nagy, inkább túlzó jelentőséget tulajdonított. Ahogy írja: „Mint később kiderült, az irodalom világában egyfajta mérőföldkő lett ez az esemény. Túlzás nélkül mondhatjuk mindezt, utólag, harmincegy év távlatából, mindannak ismeretében, ami ott történt. Ezután a találkozó után vált ketté ugyanis a progresszív irodalmi világ, méghozzá »posztmodernekre« és »avantgárdokra«”.⁴

Érdemes ezt az állítást kritikusan kezelni. Leginkább azért, mert az 1985-ös találkozó mint valamiféle cezúra megjelölése inkább a korszakolás logikájának természetes működését mutatja, amely dátumok és események kiemelésével fedi le a hosszabb periódusokban végbemenő változásokat. Nagy Pál válasza alapján úgy is tűnhetne, hogy a *Daisy* jelölhető ki a neoavantgárd és a posztmodern szakadásának központi szövegeként: „Nem tudom, hogy Esterházy Péter távozásával a legjelentősebb szerzőjét vesztette-e el a Műhely Kalocsán (nem szoktuk jelentős szerzőinket egymáshoz viszonyítva méricskélgni), mindenesetre sajnáltuk, hogy Esterházy Péter, aki nem először vett részt Magyar Műhely-találkozón, s akit mi, műhelyesek (mint ezt Petőcz is elismeri) nagyra becsültünk, *sértetten* távozott. [...] A 24 éves Esterházy Péter első novellája a *Magyar Műhelyben* jelent meg, 1974 áprilisában. [...] Sokat vártunk tőle: íráskészsége avantgárd írói alkatot sejtetett. [...] A *Daisy* (»Opera semiseria egy felvonásban«) 1984-ben jelent meg, a JAK-füzetek 6. köteteként. Amikor ezt a rövid szöveget elolvastam, világossá vált számomra, hogy Esterházy jelentős író ugyan, de nem avantgárd író.”⁵ Ugyanakkor a *Daisy* Nagy Pál által is olvasott szövegváltozatát, amely csupán az operalibrettót tartalmazta, más kritikusai is inkább csak a szerzői igyekezet bizonyítékaként dicsérték,⁶ ami jelzi, hogy az *Élet és Irodalomban* olvasható vitában az avantgárd és posztmodern szétválásaként keretezett Nagy Pál-kritika voltaképpen egy irodalomkritikai konszenzushoz tartozik.

Emellett ki kell emelni, hogy a *Magyar Műhely* körén belül a nyolcvanas évekre már kialakult valamiféle kritikai viszonyulás a posztmodernhez. Hegyi Lóránd *Új művésznemzedék* című írása mintha az avantgárd horizont lezárulását érzékeltetné már az 1979-es *Magyar Műhelyben*.⁷ Hegyi dolgozata – megalapozva az új szenzibilitásról írt későbbi munkáit – egy új képzőművészeti generációt vázolt fel, amelyet megkülönböztetett az avantgárdként értett IPARTERV-generációtól, és amelynek főbb jellemzőiként az individuális mitológiateremtést és a mű totalitásának ellenében ható nyílt, halmazszerű struktúra alkalmazását nevezte meg. Ha mindezt átfordítjuk az irodalom területére, Hegyi meglátásait nem nehéz Esterházy Péter prózájának jellegzetességeiként is felismerni.⁸ Továbbá a *Frissen festve: A magyar festészet új hulláma* című kiállítás megnyitóján Beke László így emlékezett vissza az 1984-es hadersdorfi Magyar Műhely-találkozóra: „Hallgatólagosan megállapodtunk mi már Párizsban élő kritikus barátunkkal, [...] hogy ha egyikünk szidná a posztmodernizmust, a másikunk a védelmébe veszi és vice versa. Ekkor [...] fogalmaztuk mi meg azt, egymás szájából véve ki a szót: hogy ki az igazi poszt-

⁴ Petőcz: „nincs ott semmi keresnivalója”, i. m.

⁵ Nagy: keresnivalója nincs ott semmi, i. m. (Kiemelés az eredetiben.)

⁶ „E semiseriáról tehát még az Esterházy tehetségével rokonszenvező is csak azt állapíthatja meg, hogy kísérlet, amiből válhat még olyan nemes szintézis, mint a Fuharosok, vagy a Pornográfia egyik-másik darabja lett.” Berkes Erzsébet: *Daisy – opera semiseria*, *Kritika*, 1984/12, 20.; „Csak figyelmeztetni szeretném, hogy a *Daisy* sem több bravúros stílusgyakorlatnál. A stílusgyakorlatot pedig műnek kell követni. Ebben az esetben őszintén szurkolok egy színpadi műért, ami nem csupán játék.” Siposhegyi Péter: „Hoszképest (Esterházy Péter: *Daisy*)”, *Mozgó Világ*, 1985/1, 123–125., 125.

⁷ Hegyi Lóránd: *Új művésznemzedék*, *Magyar Műhely*, 1979/58, 36–41.

⁸ Párhuzamosságok felismertetésére vonatkozó kísérleteket ismerhetünk. Vö. Forgács Éva: *Töredék. Az irodalom és a képzőművészet kapcsolatáról a magyar kultúrában*, in: *Uő.: Az ellopott pillanat*, Jelenkor, Pécs, 1994, 18–32.

modern Magyarországon? [...] Kimondva most már magyarul is a jelszót, mi, a kritikus ilyet szólunk: LOBOGÓNK ESTERHÁZY!”⁹

Jól látható tehát, hogy a *Bevezetés a szépirodalomba* fülszövegében olvasható ironikus önértelmező funkciót betöltő posztmodern kifejezést – amely egyébként Esterházy posztmodernként való kanonizálódását is dinamizálta – megelőzi e *Magyar Műhelyben* olvasható reflexió.¹⁰ Az idézetek másrészt rámutatnak arra, hogy a posztmodernről való gondolkodás a *Magyar Műhely*hez elsőként nem az irodalom újabb fejleményein, például az amerikai posztmodern irodalom recepcióján keresztül, és nem is a posztmodern tematizáló filozófiák (Lyotard, Habermas, Derrida) szűrőjén át, hanem a képzőművészet felől érkezett.

A vita minden ellentmondásosságával és az avantgárdtól egyébként sem idegen személyeskedéseivel együtt is rámutat arra, hogy a *Magyar Műhely* és Esterházy kapcsolatának alakulása a neoavantgárd és a posztmodern határhelyzeteként értelmezhető. Azt gondolom, hogy ez a vita magában rejt egy olyan kutatási irány lehetőségét, amely a *Magyar Műhely* kontextusán belül az avantgárd és a posztmodern fogalmak mozgásának, alakulásának követése által próbálja megragadni azt, hogy egy magát avantgárdnak, neoavantgárdnak tartó közeg milyen önértelmezői stratégiákat működtetett, illetve hogy az általuk posztmodernként értett művészettel kapcsolatban milyen kritikai viszonyt alakított ki a hetvenes-nyolcvanas években.

Módszertani megfontolások

Nem definiálok pontosan a neoavantgárd és a posztmodern fogalmait, noha e fogalmak lényegesek a tanulmány szempontjából. A pontos lehatárolás hiányának oka, hogy ezeket olyan szükségszerű viszonyfogalmaknak tekintem, amelyek időtől és tértől függően más-más módon, nemritkán egymást fedve artikulálódtak. Ezért az alapfeltevésem az, hogy annak megválaszolása, mit is foglal magában a posztmodern vagy a neoavantgárd fogalma, mindig az adott kontextus függvényében, esetlegesen ragadható meg. A *Magyar Műhely* kontextusában a neoavantgárd kifejezés ritkán fordul elő, akkor is leginkább csupán irónia tárgyaként, irodalomtörténészek hozzá nem értésének bizonyítékaként. Minthogy azonban a magyar és nemzetközi tudományos diskurzus többnyire osztozik az ideológiai konnotációkat mostanra maga mögött hagyó, történetiséget jelölő kifejezés szükségszerű használatában, én sem teszek másképp.

A *Magyar Műhelyben* megjelent művészi és kritikai írások a lap heterogén jellegére hívják fel a figyelmet, én azt mégis egységesebb közösségként kezelem. Ennek oka, hogy a hetvenes évektől kezdve a *Magyar Műhelyben* erőteljesen érzékelhetővé válik egyfajta közösségszervezői és kánonrendezési tevékenység. Az 1971-ben kiadott 38. és 39. antológiaszámok egyszerre mutatták a lap korábbi esztétikai heterogenitását és a „kísérletező irodalom” felé való továbblépés szándékát. Ezek az önértelmező gesztusok lehetőséget biztosítanak a *Magyar Műhely* irodalmi értelmező közösségként való felfogására. Stanley Fish *Is There A Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities* című könyvében az értelmező közösség fogalmát jobbra definiálatlanul hagyta, ezt kihasználva azonban *Az értelmező közösségek elmélete* című tanulmánygyűjtemény számos írása számos észrevételekkel és kiegészítésekkel szolgált Fish kifejezésének alkalmazhatóságával kapcsolatban.¹¹

⁹ Beke László megnyitója, *Aktuális Levél*, 1985/11. <https://artpool.hu/Al/al11/Beke.html> Hozzáférés: 2022. 04. 10.

¹⁰ Vö. Takáts József: Esterházy, kezdetben, *Jelenkor*, 2009/1, 98–104.

¹¹ Odorics Ferenc tanulmányában amellet érvel, hogy az értelmező közösség alapja a kánon, amely

A *Magyar Műhely* mint irodalmi értelmező közösség vizsgálatakor a kialakított kánon válik megvilágító erejűvé, hiszen a tiltás és engedélyezés dichotómiája alapján a preferált művek kijelölése magában hordja az attól eltérővel szembeni kritikát, amely azonban leginkább az interpretációs gyakorlatban érhető tetten. Az értelmező közösség fogalmából kiindulva számomra nem az a kérdés, hogy a *Magyar Műhelynek* mint irodalmi értelmező közösségnek a posztmodernről, avantgárdról alkotott elképzelései mennyire tekinthetők helyénvalónak a mai ismereteinkhez viszonyítva. Sokkal fontosabbnak tűnik az a percepció folyamat, illetve e folyamatot meghatározó körülmények és előfeltevések, amelyek szerint ők maguk olyan narratívát hoztak létre, melyben elbeszélhetővé vált a posztmodernhez való kritikai viszonyulásuk és az avantgárd önképük.

Torlódo kontextusok

A neoavantgárd és a posztmodern kapcsolatának irodalomtudományos diskurzusa a kétezres években dinamizálódott. Ezt mutatja a Ráció Kiadó által indított *Aktuális avantgárd* könyvsorozat, emellett pedig különösen fontos, a neoavantgárral kapcsolatos szakirodalomban leginkább citált könyv Bónus Tibor Garaczi Lászlóról írott monográfiája, valamint Dánél Mónika *Nyelv-karnevál* című tanulmánykötete.¹² Bónus és Dánél is amellett érvel, hogy esetükben a neoavantgárd olvashatósága olyan horizontból vált lehetségessé, amely „már részesült a klasszikus avantgárd újraértelmezésének tapasztalatában, illetve a neoavantgárd utáni (posztmodern) korszak szövegolvasásának gyakorlatában”.¹³ Az állítás árnyalása érdekében Nagy Pál 1978-ban, a *Magyar Műhely* által kiadott *Korszerűség / Kortárs irodalom* című munkájából idézek, amely Derrida-, Barthes- és Wittgenstein-idézeteket felhasználva az avantgárd írói gyakorlat elméleti alátámasztására szolgál:

„a modern szöveg olvasmányul önmaga megvalósulási folyamatát kínálja, munkafolyamatként, elaborációként olvasható” (11.)

„a mai szöveg (melyet többek között az különböztet meg a régi irodalomtól, hogy kommentál, s nem ítélik) gazdag jelentés-hálózatot alkot, melynek nem a valóság a referenciája. a jelentés az elemek kölcsönhatásának, láncreakciójának eredménye (jelentés jelentésre mutat, jelentés jelentéshez vezet)” (14.)

„az ember mint probléma, mint minden szellemi tevékenység vonatkozási pontja tűnik el, illetve szorul háttérbe, átadva helyét a dolgok és jelenségek más-szögű látásának. [...] az alany nem személy, hanem funkció. A modern szövegben az a bizonyos valaki nem magas, barna férfi vagy alacsony, szőke nő, hanem személyes névmás” (25.)

„a modern író számára a szónak nincs jelentése, csak szóhasználat van, nincs a priori jelentés, az egyes szövegek jelentés-hálóját, értelmi rétegeit maga a halmaz, a szöveg hozza létre. ilyen értelemben szokták mondani, hogy a szöveg önmagát teremti” (43.)¹⁴

a preferált szövegszervező és értelmező eljárások mellett magában hordja a tiltás és elhatárolódás műveleteit is. Vö. Odorics Ferenc: Az értelmez(end)ő közösség, avagy a szabadság enyhe mámora, in: Kálmán C. György (szerk.): *Az értelmező közösségek elmélete*, Balassi, Budapest, 2001, 63–71.

¹² Bónus Tibor: *Garaczi László*, Kalligram, Pozsony, 2002; Dánél Mónika: *Nyelv-karnevál. Magyar neoavantgárd alkotások poétikája*, Kijarat, Budapest, 2006.

¹³ Dánél: *Nyelvek és kulturális kódok között. Történetiség és intertextualitás*, in *Nyelv-karnevál*, i. m., 133–152., 134.

¹⁴ Nagy Pál: *Korszerűség / Kortárs irodalom. Munkanapló 1970–1978*, Magyar Műhely, Párizs, 1978.

A nyelvi megalkotottságra való fokozott reflexió, a beszélő szövegesülésének felismerése, az önmagát író szöveg, az areferencialitás, illetve a jelentés szétszóródásának tudatosítása mind-mind olyan gondolat, amely jellegzetesen a posztmodernhez kapcsolódik. Nagy Pál azonban könyvében ennél tovább megy, ahogy az *Új Látóhatár*ba író kritikusa megjegyzi: „Felveti a kérdést ezután Nagy Pál munkanaplója: mi jön a könyv után? Szövegvetítő gépről álmodozik, ami szerintem nem valami gyakorlatias megoldás. [...] Élek azonban a gyanúperrel, hogy ezek az új elemek már nem tartoznak szervesen az irodalomhoz.”¹⁵ Még ha Nagy Pál írásában megjelenik is az experimentális, nem nyelvi jelekre nagyban támaszkodó művészeti koncepció, a könyv egyes megállapításaiból úgy tűnik, az a szövegolvasói gyakorlat, amelyet Bónus és Dánél a „posztmodern korszak” invenciójaként aposztrofál, bizonyos helyzetekben egybeesik a neoavantgárdon belüli önértelmezői gyakorlatokkal. A neoavantgárd és posztmodern „egyidejű egyidejűtlensége” tehát nemcsak a hasonló szövegszervezői eljárások egymásmellettségében, hanem az értelmezői kontextusok összetorlódásában is érzékelhető.

Ebből a szempontból tanulságos Szarvas Melinda *Nyúlfarknyi előny?* című tanulmánya, amely két egy időben született regény, Esterházy Péter *Termelési-regényének* és Balázs Attila *Cuniculus* című művének kontextusát rajzolta fel.¹⁶ Szarvas arra az ellentmondásra hívja fel a figyelmet, hogy a két regénynek már a recepcióját olvasva is párhuzamokat lehet felfedezni a szövegek poétikai megoldásai közt, Balázs Attila könyve mégis a neoavantgárd horizontján belül maradt, míg a *Termelési-regény* a neoavantgárdot maga mögött hagyó prózafordulat egyik legfontosabb alkotása, majd visszamenőlegesen a posztmodern nyitóműve lett.¹⁷ Ennek okát Szarvas az eltérő befogadói közegben látta. Amíg ugyanis a vajdasági irodalomhoz szorosan kötődő kritika Balázs Attila regényének előzményeként felismerhette Tolnai Ottó vagy Domonkos István hatvanas évek végi prózáját (*Rovarház*, 1968; *A kitömött madár*, 1969), addig Esterházy magyarországi recepciójának egyik kulcsmozzanata éppen az volt, hogy bár a *Termelési-regény* az addigi irodalomhoz képest idegennek hatott, a korabeli kritika nyelve már lehetővé tette, hogy ezt a másságot mint erényt ünnepelje. Szarvas Melinda megállapítása a következő: „Ha ragaszkodunk ahhoz, hogy Balázs Attila *Cuniculus* című regénye neoavantgárd prózai mű – márpedig irodalmi jegyei erre utalnak –, és fenntartjuk, hogy a vele azonos évben megjelent *Termelési-regény* Esterházy Péter posztmodern alkotása – mint ahogy az is –, úgy az a rendkívül izgalmas irodalomtörténeti szituáció áll elő, hogy az elsőként említett mű az utóbbinak az »egykorú előzményének« tekinthető.”¹⁸ Az idézet ironikussága ellenére mintha azt jelezné, hogy az országhatáron belül a neoavantgárd próza recepciójának hiánya okán Esterházy irodalomkritikai pozicionálásakor nem volt lehetőség egy olyan hagyományra való visszautalásra, amely – minthogy országhatáron belül nemigen jelent meg neoavantgárd prózai mű – leginkább csak a kisebbségi és emigráns magyar irodalomban volt fellelhető.¹⁹

¹⁵ Sárközi Máttyás: Szép és komoly játék, *Új Látóhatár*, 1979/3–4, 301–303., 303.

¹⁶ Szarvas Melinda: *Nyúlfarknyi előny?* Esterházy Péter: *Termelési-regény* és Balázs Attila *Cuniculus* című regénye, *Híd*, 2018/3, 31–45.

¹⁷ „Ha azt állítjuk, Esterházy regénye döntően éppen azzal járult hozzá az irodalmi modernség utolsó horizontjának lezárulásához, hogy magában az esztétikai gyakorlatban tette kérdésessé az epika »megfeleltetés-elvű« poetológiáját, akkor a *Termelési-regényt* alighanem joggal tekintjük a legújabb magyar irodalom egyik korszaknyitó alkotásának.” Kulcsár Szabó Ernő: *Esterházy Péter*, Kalligram, Pozsony, 1996, 46.

¹⁸ Szarvas, i. m., 43–44.

¹⁹ Vö. „1985 táján a *Harmadkor* kis köréből nézve megírhatónak tűnt egy másik, alternatív *Észjárások és formák* kötet is [...], amelyben például Az *Őrző Könyvéről*, az *Anibélről*, a *Hampstead-i semmittevőkéről*, a *Rovarházzal* szóltak volna fejezetek – és természetesen Szentkuthy Miklósról.” Takáts József: Párhuzamos portrék. A Határ–Balassa-vita, in: *Uő.: Elmozdulások. Irodalomkritika*, Osiris, Budapest, 2016, 193–222., 195.

Az avantgárd önszemplélet kis tükrei

A *Magyar Műhely* avantgárdjának általánosan érzékelhető képét jórészt a nyolcvanas években megszilárduló experimentális esztétika határozza meg. Wittgenstein gyakran citált gondolatából, miszerint „nyelvem határai világom határait jelentik”, a *Magyar Műhely* köre a nyelvi megelőzőttség helyett azt a tanulságot vonta le, hogy a tudat feltérképezése és tagítása érdekében nem-nyelvi jelek alkalmazása szükséges. A hetvenes évek első felében azonban a *Magyar Műhely* olyan kánont, vele együtt pedig olyan értelmezői gyakorlatokat és szövegszervezői eljárásokat teremtett, amelyekről Esterházy írásai nem tűntek idegennek.

A *Magyar Műhely* mint irodalmi értelmező közösség kánonja a hatvanas évek végétől jelentősen átrendeződött. Kezdetben a lap esztétikai elképzelésektől függetlenül minden olyan szerző számára megjelenést biztosított, akik az országhatáron belül kiszorultak az irodalmi nyilvánosságból,²⁰ később azonban előtérbe került a nyelvközpontú irodalomértés. A lap 1968-as strukturalizmus-száma, az 1973-as Joyce-szám, illetve az 1974-ben megjelent Szentkuthy-szám egy olyan hagyomány megtalálását, megteremtését jelzi, amely a szövegeközpontú irodalom felé való elmozdulás gesztusát foglalja magában. A Joyce-különszám fordítási szemelvények közlése mellett különféle kommentárokat és kiegészítéseket tartalmazott. Bíró Endre *Egyetemes mítosz* című írásában Joyce *Finnegans Wake* című művének olyan jellegzetességeire hívta fel a figyelmet, amelyeknek tudatában Esterházy írásai ismerősként tűnhettek volna fel.²¹ Ilyen jellegzetesség például a regény sajátos időkezelése, amelyben „[m]inden múlt csak annyiban érdekes, amennyiben a feszült jelenidő bőrébe bújtatható, amennyiben az előttünk éltek nyomai nem letűnésük, hanem jelenlétük jeleit közvetítik a saját individuális élehetetlen életén töprengőnek”,²² illetve a sokszólamúság megjelenése. Az 1974-es Szentkuthy-szám szintén arra hívja fel a figyelmet, hogy a hetvenes évek első felében a *Magyar Műhely* körén belül még határozottan jelen van egy olyan jellegű irodalomról való gondolkodás, amely a kísérletezés kontextusába beleérti a referencialitást megtagadó, ám a nyelv elsődlegességében gondolkodó esztétikai koncepciót: „Kár azért panaszkodni, mert a nyelvi kifejezés pontatlan a fogalom tisztaságához viszonyítva, mert a fogalom a »nyelv vagy egyéb jel nélkül úgysem szerepelhet még, úgyhogy a nyelvmentes fogalom tisztasága könnyen lehet, hogy csak babona«.”²³

*

Azzal, hogy Joyce és Szentkuthy műveit a *Magyar Műhely*ben egyfajta proto-avantgárdként értelmezték, a lap avantgárd-fogalma a hetvenes évek második feléig nyitott volt a nem-realista szövegszervező eljárást alkalmazó művek felé. Emellett a hatvanas években a francia új regény jelentősen meghatározta a *Magyar Műhely* irodalomról való gondolkodá-

²⁰ „ezzel is jelezni kívánjuk, hogy nem akarunk elszakadni az otthoni, a tulajdonképpeni magyar irodalomtól. Ezáltal még nem az éppen érvényben lévő irodalompolitikával, vagy szerkesztői és kiadói hivatalokkal vállaltunk »közösséget«, hanem azokkal az írókkal (Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Nagy László, Benjámín László és még mások), akik, főleg az *Új Írás*ba, nehéz helyzetben is írnak.” A *Magyar Műhely* 2. számából idézi Bujdosó Alpár: Avantgárd (és) irodalomelmélet. A Magyar Műhely párizsi, bécsi és magyarországi találkozóinak elméleti hozadéka, *Magyar Műhely*, 2000/2–3, 9.

²¹ Különösen úgy, hogy az Esterházy-recepció visszatéró eleme a Joyce-hoz való kapcsolódás. Vö. Esterházy Péter – Kappanyos András: EP, JJ, ETC (neminterjú, szabadfogás), *Kalligram*, 2008/6, 4–14.; Kappanyos András: „Az úgynevezett valóság”, in: Úó.: *Hová tűnt a huszadik század?*, Balassi, Budapest, 2013, 107–112.

²² Bíró Endre: Egyetemes mítosz. Bevezető a *Finnegans Wake*-fordításokhoz, *Magyar Műhely*, 1973/41–42, 9–17., 14.

²³ Hanák Tibor: Praefilozófia, *Magyar Műhely*, 1974/45–46, 18–39., 36.

sát. Albert Pál *Pamfletisták és szociológusok az új regényről* című tanulmányában aprólékos ismertetését adta az új regény körül kialakuló diskurzusnak. Nagy Pál pedig Alain Robbe-Grillet *Új regény, új ember* című írását fordította le, emellett Sartre *Les mots* (A szavak) című önéletrajzát szemlélte, amelyek tanulságai megelőlegezik a *Magyar Műhely* esztétikai preferenciáit, illetve a lap környezetében kialakuló prózanyelvet, melyben az elbeszélés mikéntjére helyeződik a hangsúly. Nagy Pál avangárdként értékelt *Hampsteadi semmittevők*je vagy András László *Halott teve* című regénye kapcsán is az új regény kontextusa vált a *Magyar Műhelyben* e szövegekről megjelenő kritikák viszonyítási pontjává.²⁴

A két könyv között számos szövegszervezésbeli hasonlóságot találunk, amelyek megelőlegezik Esterházy írásmódját. A leglátványosabb a regény megalkotottságára való fokozott reflexió. Bodor Béla jegyezte meg anakronisztikusan Nagy Pál *Prouza* című gyűjteményes kötete kapcsán a *Hampsteadi semmittevők*ről: „megalkotottságában az 1990-es évek irodalmiságához kapcsolódik, amennyiben központi kérdése a műidő mibenléte és a művilág magában-valósága, önmagára irányuló referencialitása”.²⁵ Nagy Pál *Hampsteadi semmittevők*je sokszorosán öntükröző szerkezetet hoz létre. Az elbeszélő ugyan mindvégig megragadható marad, ugyanakkor az elbeszélő tevékenysége a fikció és valóság közti kapcsolat folytonos újraírásaként értékelhető. A regény egyik fontos viszonyítási pontja a fikcióban készülő novella megírhatatlansága. A legizgalmasabb kérdés ezért éppen az, hogy az én-elbeszélő életeseeményei miként keverednek a megírandó történetben szereplő eseményekkel. Ebből fakadóan a szöveg gyakran él a nézőpontváltással, ismétlésre alapozva felbontja a lineáris időszerkezetet. Kékesi Zoltán Nagy Pál-monográfiájában amellett érvel, hogy a más nézőpont „nem annyira arra utal, hogy a történet csak lehetséges történetek együtteseként beszélhető el, inkább maga is az én-elbeszélő kivetüléseként jelenik meg”.²⁶ Kékesinek igaza van abban, hogy a külső elbeszélő alárendelt az én-elbeszélői perspektívának. Az azonban már kérdéses, hogy az én-elbeszélő dominanciája felfüggeszti-e a történet pluralitását. Az én-elbeszélés tétje éppen az, hogy az elbeszélő nem képes uralni a történetet. Víziói, delíriumszerű rémképei felbontják az egységes cselekményt azáltal, hogy a történetek újabb és újabb alternatíváját kínálják. Kékesi úgy gondolja, hogy a regény „mindvégig föltételezi a dolgok – a képzelet, az emlékezés és az álom teremtette összefüggéseket megelőző – rendjét”.²⁷ Azáltal azonban, hogy a szöveg egyik viszonyítási pontja az íródi regény, ez az alaptörténeten belül megteremtett fikció folytonosan kísérti, elbizonytalanítja a fikciós szintek közti különbségtevést. Miután például az elbeszélő azon gondolkodik, hogy a (fiktív?) Costa Munoz-i felkelésben való potenciális részvétele után milyen, korábitól eltérő életet szeretne élni, a következő bekezdéstől már a készülő novellájának egy variánsát olvashatjuk, amely egyébként – egyfajta körkörös szerkezetet létrehozva – többékevésbé megfelel a *Hampsteadi semmittevők* nyitó- és zárójelenetének is, amelyek addig a főhős életének eseményeiként tűntek fel, ezután azonban eldönthetetlené válik, hogy a főhős íródi novellájának részleteit olvassuk, vagy a történeten belüli életeseeményeit.²⁸

András László, a spanyol irodalom értő olvasója és fordítója nemcsak az országgháton belüli irodalomnak, de a *Magyar Műhelynek* is a periferiáján volt. Ugyan az 1988-as 73. számban megjelent nekrológ barátként és munkatársként hivatkozik a szerzőre, a hatvanas években megjelent novellái, illetve a *Halott teve* című regényéről írt 1968-as méltató kritika után már nem található írása a lapban. András László regénye azonban beleillik a

²⁴ Márton László (Párizs): Montrouge-i mindenevők (Nagy Pál: *Hampsteadi semmittevők*), *Magyar Műhely*, 1969/33, 53–56.; Tornyai Simon: Vesztegzár az új regényben (András László: *Halott teve*), *Magyar Műhely*, 1968/30, 55–59.

²⁵ Bodor Béla: Az eltűnt regény nyomában (Nagy Pál: *Prouza*), *Alföld*, 2003/9, 105–111., 106.

²⁶ Kékesi Zoltán: *Médiумok keveredése. Nagy Pál műveiről*, Ráció, Budapest, 2003, 27.

²⁷ Uo., 33.

²⁸ Nagy Pál: *Hampsteadi semmittevők*, in: Uő.: *Prouza*, *Magyar Műhely*, Budapest, 5–119., 106–108.

Magyar Műhely korabeli irodalomértésébe. A *Halott teve* a *Hampsteadi semmittevők*höz hasonlóan szervezi a valóság és a fikció közti kapcsolatot. A regény elsődleges elbeszélője külső pozícióból szólal meg, amely felsőbb rendezőelvként keretezi a regény sokszólamúságát. A cselekmény kiindulópontja, hogy Szalai Mihály író az elhunyt barátjának történetét igyekszik megírni, az olvasó pedig e regény megírásának stádiumait ismeri meg. A *Halott tevére* sokszorosan rétegzett narráció jellemző. Az elbeszélő szólama mellett Szalai más karakterekkel folytatott, magnószalagra vett interjúiból rajzolódnak ki az események. Ezekből azonban nem áll össze egy lezárt nagyelbeszélés, Szalai folytonosan megkérdőjelezi az interjúalanyok által elmondottakat, azokat ütközteti. A Szalai által íródó regényhez különféle kommentárok is kapcsolódnak. Megjelenik egy lektori jelentésíró szólama, amely az állami kultúrpolitika által preferált esztétikai értékek paródiájaként működik, emellett pedig Szalai regényének tárgya, addig elhunytnak hitt barátja, Blum Aladár is élénk vitába száll a róla szóló regénnyel. Ez a sokszólamú, különféle betétekből építkező szerkezet a regény dekonstrukcióját hajtja végre, amennyiben a detektívregény és a kalandregény konvencionális eljárásait az önreflexió folytonosan leleplezi, így alakítja ki e műfajok paródiáját.

Jellemző a szövegre a különféle regiszterek, a magas- és tömegkultúra elemeinek keveredése. Különösen látványos ez abban a jelenetben, ahol a beszélő egy szaharai bárban tett látogatást mond el, amelyben a két kulturális sík összeérése az idő- és térbeli viszonyok feloldódásával is együtt jár: „mióta beléptem, ugyanazt a számot játsszák, régi szám, valaha nagyon szerettem, mi ez, megvan, *Begin the beguin*, aztán belül fölsikoltok, röhögve, bugyborékolva, alig tudom arcomra erőltetni egy mekkai zarándok szikár méltóságát, [...] belül följön a tudat szintjére, fent a Várban, Budán, az Old Firenze, szegény Ilosvay Guszti, ahogy kezében gitárral énekl a *Begin the beguin* dallamára a *Tetemrehívás*-t, hosszú hegyes tűr, ifjú szívében, itt tartanak most, gyilkos erőszak ölte meg őt, a ghati Lalamud bárba kicsit félretartott, szakállas-bajuszos, már öreg magyar paraszt fejével belép Arany János, hát nem isteni? A Szahara kellős közepén, kastélyába vitette fel atyja, ott kiterítetteté a hús palotán, hogy is van? bugyborog föl szakszofon, a zongora és a dob kísérik, jó-hőne az anyjaaa, szép húga máhár most, tárápápám-pám.”²⁹

Kékesi Zoltán a *Hampsteadi semmittevők* kapcsán jegyzi meg, hogy „Nagy Pál regénye – a rögzült jelentések kimozdításának avantgárd technikájára visszanyúlva – lényegében a *Termelési regény* öntükröző eljárásait és nyelvi játékeit előlegezi meg.”³⁰ Ezen, illetve a regiszterkeveredésen túl azonban Esterházy írása és a két regény párhuzamaként a jelöletlen idézetek beemelése is említhető, ahogy azt a *Halott teve Magyar Műhelybe* író kritikus szerzők hosszú sorát idézve megjegyzi: „s »pofáznak« azok az élő és holt »tevék«, írók, költők, filmrendezők, akiknek képeit, jeleneteit, sorait idézőjellel, de még inkább anélkül, felismerjük a szövegben: az egzotikus díszletet kölcsönző Graham Greene és Rejtő Jenő, Rimbaud és Lautréamont, Michel Butor és James Joyce, Shakespeare és Heine, Jean-Luc Godard és Moldova György, Arany János és Babits. Néha persze csak szókapcsolat, egy mondattöredék erejéig [...], néha viszont sorokon át, mint amikor egyik fejezetéle élere András kis változtatásokkal egyszerűen átveszi a prousti regényfolyam híres kezdetét: »Sokáig korán feküdtem le, stb...«.”³¹ Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy Esterházy közvetlenül kapcsolódna Nagy Pál vagy András László műveire, csupán arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy az idézetszerűség, az elbeszélés megszakitottsága, a műfajok paródiája, a sokszólamúság, a regiszterkeveredés, a beszélő és a karakterek alakjának relativizálása mind-mind olyan eljárás, amelyet bár elsődlegesen a posztmodern részeként értékelünk, a neoavantgárd kontextusában is ismerős.

²⁹ András László: *Halott teve*, Szépirodalmi, Budapest, 1968, 215.

³⁰ Kékesi, i. m., 28.

³¹ Tornyai, i. m., 58.

A hetvenes évek végétől a *Magyar Műhely* körén belül az avantgárd fogalma azonban fokozatosan leszűkült a vizuális, fonikus és számítógépes költészetre, így a folyóirat által korábban avantgárd horizontban értelmezett alkotók, köztük Esterházy is, kiszorultak a *Magyar Műhely* avantgárd-konceptiójából. A lap kánonjának átalakulását jelzi Papp Tibor 1999-ben készült írása, amely alapvetően az irodalmi értékluralizmussal szembeni tolerancia hiányát rója fel a korabeli irodalmi közegnek, ám tanulságos, ahogy a különféle értékrendekhez szerzőket társít: „A tolerancia nem abból áll, hogy a másik értékrendjét elfogadom, hanem abból, hogy tényként tudomásul veszem, azaz tudok a létezéséről, a milyenségéről. Minden indulatot félretéve illik tudnom, hogy a magyarországi posztmodern körében Kukorelly Endre, Oravecz Imre, Térey János vagy Parti Nagy Lajos van a csúcson, a népieknél Ágh István vagy Csoóri Sándor, a klasszikus moderneknél Baránszky László vagy Tolnai Ottó, a moderneknél Zalán Tibor vagy Tandori Dezső, az avantgárdoknál Szombathy Bálint, Bujdosó Alpár vagy Nagy Pál stb.”³² Ami különös lehet, hogy olyan szerzők, akiknek értelmezésében vissza-visszatérő elem az avantgárdhoz való kötődés, mint Oravecz, Tolnai, Zalán vagy Tandori, Papp Tibor felosztásában kiszorulnak az avantgárd értelmezési keretéből. Azt gondolom, hogy ennek oka a *Magyar Műhely* experimentális, intermedialis művészet felé fordulásán túl az is, hogy a lapban megjelenő, az újabb képzőművészetre vonatkozó kritikai megjegyzések részben elfedték, még inkább átalakították a *Magyar Műhely* hetvenes években kialakított irodalmi kánonját.

Takáts József *Irányzatok és tendenciák* című írásában a képzőművészetet tette meg a magyar posztmodern „húzóágazatának”.³³ Talán ez a húzóágazat-jelleg lehet az, amiért a *Magyar Műhely*-be a posztmodern fogalma (az új szenzibilitás és a tranzavantgárd váltofogalmakkal együtt) elsődlegesen a képzőművészetten keresztül érkezett meg. Ennek kiegészítéseként ugyanakkor érdemes megfogadni Kékesi Zoltán irodalom és képzőművészet kapcsolatára vonatkozó meglátását, miszerint a köztük lévő összefüggések vizsgálatakor „mindig különböző történelmek között kell fordítanunk”.³⁴ Vannak azonban olyan pillanatok, amikor ez a gondolat nem érvényesül. Ilyennek tűnik számomra a posztmodernként értett irodalom és képzőművészet közötti összefüggések megjelenése a *Magyar Műhely* értelmező közösségében. Kékesi figyelmeztetése azért is különösen fontos, mert a posztmodern képzőművészetet a kritika elsősorban az avantgárddal szemben határozta meg,³⁵ ez az elképzelés pedig a *Magyar Műhely* kontextusában az irodalomra is átfordult, amely mintha inkább avantgárdhoz közelebbi eszközök felhasználásával kívánt volna a referencialitástól távolodó művészetet létrehozni.

Az 1984-es Magyar Műhely-találkozóról Pomogáts Béla az *Élet és Irodalomban* azt írta, hogy „[b]öven áradt a szó, [...] afelel, tudniillik, hogy hol végződik az avantgárd és hol kezdődik a posztmodern művészet, irodalom. A találkozó programján ugyanis ez a kérdés szerepelt, s erre próbáltak választ adni a tudós és szellemes előadók [...], akik, ha másban nem, abban mindenesetre találkoztak, hogy nem tudták, nem is akarták definitív módon elhatárolni egymástól az »avantgárd« és a »posztmodern« irányzatot.”³⁶ Ismerve a találkozóan elhangzott írásokat kijelenthető, Pomogáts beszámolójában megfeleldezik az avantgárd és posztmodern megítélésének konfliktusos különbségéről.

³² Papp Tibor: Irodalmi tolerancia az ezredfordulón, in: Uő.: *Avantgárd szemmel: költészetről, irodalomról*, Magyar Műhely, Budapest, 2004, 149–156., 152–153.

³³ Takáts József: *Irányzatok és tendenciák*, *Jelenkor*, 1989/5, 519–523.

³⁴ Kékesi, i. m., 9.

³⁵ Forgács Éva: Gyönyörű ez a mai nap, in: Uő.: *A Duna Los Angelesben. Művészeti írások*, Kijárat, Budapest, 159–186.

³⁶ Pomogáts Béla: Magyar Műhely-találkozó, *Élet és Irodalom*, 1984/36, 10.

Sebők Zoltán *Az avantgárd helyzete ma* című írása voltaképpen a posztmodern avantgárd felőli kritikájaként olvasható.³⁷ Pomogáts beszámolójával ellentétben Sebők nagyon határozottan bejelenti az avantgárd lezárulását: „a tényleges cselekvésből »borzasztó álom« maradt csupán”. A neoavantgárd és posztmodern szakadása szerinte egyfajta revolútív–evolútív tengelyen ragadható meg. Amíg a revolútív neoavantgárd oldalán olyan jelzőket találunk, mint a „cselekvés jegyében” létrejött művészet, „nemzetköziség”, saját eszközeivel és létezőmódjával szembeni kritikusság, addig a posztmodernnél „az Én totális explozíciója”, a festészethez való visszatérés, a forma dominanciája a művészeti alapállás helyett, új keresése helyett a már meglévő kisajátítása válik jelentéssé. Sebők állításai voltaképpen korrelálnak Hegyi Lóránd újszenzibilitás-elméletével,³⁸ csupán jobban kiéleződik benne az a sajátos hang, amely egyszerre búcsúztatja a lezárulóban lévő neoavantgárdot, és kezdi meg valamiféle pro-avantgárd perspektívából az újabb művészet értelmezését, az alkotásmód sajátosságainak kritikáján túl e művészet hatalomhoz és a piachoz való kétes viszonyát emlegetve: „Azt hiszem, általában alapos okunk van az aggodalomra, ha a művészet ilyen elegáns szerkezeti párhuzamot mutat a közgondolkodással. Ez legfeljebb arra jó, hogy választ adjon arra, amit különben is tudunk: miért fogadta el a közönség olyan zökkenőmentesen ezt a művészetet, miért lett belőle pillanatok alatt óriási üzlet, miért tetszik még a Hatalomnak is.”³⁹

A *Magyar Műhely* újabb irodalomra vonatkozó kritikai beszédmódja többnyire a képzőművészet területéről vett kritikai meglátásokat fordította át. Jól jelzi ezt Nagy Pál *Ver(s)ziókról* írt kritikája, amely az antológiában szereplő, az avantgárdon részben túllépő szövegeket a radikalitás hiányával, népszerűsége törekvéssel és szubjektívizmussal vádolta meg: „bár a meglévővel való elégedetlenség, a formabontás vágya náluk is nyilvánvaló – írásaikban ritkán haladják meg a lázadozás szintjét, s beérik részeredményekkel. Ez nemcsak rájuk, hanem az előttük járó nemzedék néhány kiváló tehetségű költőjére-írójára is vonatkozik, akik izgalmas (radikális újítást ígérő) indulás után (részben külső kényszer hatására) maszek-mítoszok, privát mikrokozmoszok gyártásába fogtak, rendkívül nagy termelékenységgel. A választott út járhatóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy írásaikat nem az *Új Symposion* Szombathy-számában, hanem a *Népszabadság* szombati számában olvashatjuk leggyakrabban.”⁴⁰ Nagy Pál e kritikában már az intermedialis avantgárd művész pozíciójából szólal meg, ezért lehet az is, hogy az antológia vizualitására támaszkodó darabjai kapcsán elismerően nyilatkozik: „A »Drámagömlés«-fejezet tanulsága: a képvers, a konceptuális költészet legtöbb változata [...] mind élő, alkalmas forma eredeti művek létrehozására.”⁴¹ A multimedialitás mint preferált érték következménye az lett, hogy a *Magyar Műhely* kiszorította kánonjából azokat a szöveggözpontú eljárásokat, amelyeket a hetvenes évek első felében még az avantgárd horizontján belül értékelték.

Esterházy avantgárd kötődései hármastakarásban vannak. Egyszerre fedi el őket a nyolcvanas években megújuló magyarországi irodalomkritika nyelve, a *Magyar Műhely* avantgárd-fogalmának szűkülése, illetve e szűküléssel párhuzamosan megjelenő *Magyar Műhely*-béli kritikája a posztmodern képzőművészetnek, amely az irodalmi folyamatokra is átkonvertálódott. Ez a sajátos elegyedés rajzolódik ki Molnár Miklós két Esterházyról írott kritikájában is. Molnár, Derrida *Grammatológiájának* „transzformátora”, a hetvenes évek végétől kezdve a *Magyar Műhely*-ben számos alkotást, illetve kritikát közölt, részt vett

³⁷ Sebők Zoltán: *Az avantgarde helyzete ma*, *Magyar Műhely*, 1985/70, 17–30–31.

³⁸ Vö. Hegyi Lóránd: *Új szenzibilitás. Egy művészeti szemléletváltás körvonalai*, Magvető, Budapest, 1983; Uő.: *Élmény és fikció. Modernizmus – avantgárd – transzavantgárd*, Jelenkor, Pécs, 1991.

³⁹ Sebők, i. m., 31.

⁴⁰ Nagy Pál: *Ver(s)ziók*, *Magyar Műhely*, 1984/68, 7–12–13–16., 13–16.

⁴¹ Uo., 16.

Magyar Műhely-találkozókon is, 1984-ben pedig elnyerte a *Magyar Műhely* Kassák Lajos-díját. Mindez talán jelzi e közösségen belüli szerepét. 1979-ben *Irónia, középpont nélkül* címmel Esterházy *Termelési-regényéről* írt kritikát, majd 1986-ban jelentette meg *Egy tenyér – ha csattan* című írását a *Magyar Műhely*-ben, amely eredetileg az 1984-es Magyar Műhely-találkozón hangzott el. E két szöveg különössége az, hogy amíg az elsőben Esterházyt mint „avantgárd által ihletett” szerzőt mutatja be, a másodikban korábbi állításaira reflektálva, felülbírálván azokat Esterházyt a neoavantgárdal szemben, posztmodern íróként definiálja. Molnár véleményének módosítása együtt jár azzal is, hogy a két szöveg eltérő fogalmakkal dolgozik Esterházy művészetének leírásakor.

Az egyik legnyilvánvalóbb különbség az, hogy Molnár Miklós Esterházy prózáját a két kritikában más-más hagyományba ágyazza. Az első írásban Szentkuthy Miklóstól vett idézetekkel magyarázza a *Termelési-regény*, illetve Szentkuthy *Prae* című munkája közti hasonlóságokat, köztük a szubjektum nyelvi megelőzöttségét: „Esterházy könyvében – ismét Szentkuthyt idézve – a regényhős [...] átalakul a róla szóló regény stílusává, szerkezetévé, nyelvtanává, ‘stílus-ember’-ré«, s a szemiózis folyamatában »ideális teljességgel szétfutó halmaz« jön létre.”⁴² 1986-os írásában azonban Szentkuthy helyett már Csáthot, Kosztolányit és Ottlikot említi Esterházy prózájának forrásvidékeként: „Elődökre persze kitekint, Csáthra, Kosztolányira, Ottlikra, másokra, jobban, mint akkor gondoltuk.”⁴³ Kosztolányi és Ottlik 1984-es felelevenítése arra mutat, hogy Molnár Balassa Péter próza-fordulat-konceptiójával egyetértésben Esterházy prózáját a *Nyugat* folyóiratból eredő prózahagyományhoz közelítette, elfedve annak korábban felmutatott, neoavantgárd kapcsolódásait.

Molnár két írásában eltérő jellegűnek tartja Esterházy művészetét. *Irónia, középpont nélkül* című írásában a *Termelési-regényt* Molnár a „talált irodalom remekművének” nevezte, amely „kiszélesíti az irodalom fogalmát és lehetőségeit, megújítja a regényírást, a literatúrát aliteratúrával termékenyíti meg”.⁴⁴ Annak ellenére, hogy már a kritika is utal az avantgárd kontextus sajátosságaira,⁴⁵ mégis úgy tűnik, hogy 1979-ben Molnár az avantgárd művészethez közelítve látta Esterházy regényét, amely szerinte „átfogó tisztánlátás, a változásokhoz igazodó, változásokat létrehozó akcióképesség és valamiféle birtokbavehető jövő megteremtésén munkálkodik”. Az átfogó tisztánlátás mint valamiféle analitikus szemlélet vagy a jövőorientáció mind olyan jellemzők, amelyek elsősorban az avantgárd fogalmi körén belül használatosak, ahogy a „középpont nélküliség” mint szerkezeti elv, illetve a „mélység ósdi mítoszaitól” való távollét is. 1986-os írásában korábbi megállapításait azonban Molnár következetesen visszavonja. A talált tárgy koncepciója felfüggesztődik („Esterházy könyve nem a talált irodalom ‘remekműve’, hanem a csinált – a megcsinált (szép)irodalomé”), az irónia működése által létrejövő középpontnélküliség ellentételezéseként Esterházy prózájának lokalitásba ágyazott referencialitása kerül előtérbe: „Közege: irónia – centrummal. Iróniájának középpontja: »Kelet-Franciaország« alias »Nyugat-Bukarest«: a mindközönségesen ‘Magyarnépköztársaság’-nak mondott »hercegség«.” A struktúra decentralizációja helyett Molnár az írást mint teológiai középpontot jelöli ki: „Mindez azonban nem (volt) nyilvánvaló Esterházy írásainak első vizsgálatakor.

⁴² Molnár Miklós: *Irónia, középpont nélkül*, *Életünk*, 1979/11, 985–989., 987.

⁴³ Molnár: *Egy tenyér – ha csattan*, *Magyar Műhely*, 1986/71, 5–13., 8.

⁴⁴ Molnár: *Irónia, középpont nélkül*, i. m., 986.

⁴⁵ „Persze lehetséges másféle »ellenkezés« is: holmi agresszívan szuperradikális, szemellenzően ultraavantgárd megközelítésben Esterházy könyve (is) kompromisszumos műnek látszik: »pimaszul fiatalos«, kamaszosan (néha gyerekesen) zseniális kompromisszumnak a ‘következetes’ avantgarde szövegírás, és a többé-kevésbé konvencionális elemek: adoma-magok, »narcisztikus öntetszelgés«, humanista analógiák, metaforák, ironizálgató érzelmesség, családi idill (!), antropomorfizálás, antropocentrizmus között.” Uo., 989.

Esterházy nem *visszatér* a metafizikai írás vállalásához – sohasem szakad el tőle. Transzgressziói ilyen értelemben nem radikálisak – tehát nem is transzgressziók. »Helyéről elmozdítani a beszédet annyi, mint forradalmat kirobbantani.« Csakhogy Esterházy nem mozdítja el helyéről az *írást*. Lokusza változatlanul a régi: a teológiai könyv-beszéd, feljegyzések Isten kapcsos könyve számára...⁴⁶

Befejezés

Molnár második írásának meglátásai meglepőnek hathatnak az Esterházy-recepcióhoz képest, amely az Esterházy-próza értelmezésekor leginkább a centrumnélküliséget, az areferencialitást, az öntükröző jelleget és a nagyelbeszélés lehetőségének ironikus, demisztifikáló felfüggesztését jelöli ki. Molnár értelmezői horizontját azonban erőteljesen befolyásolta a *Magyar Műhely* esztétikai elvárásrendszere, amely – John Barth kimerített irodalom-konceptiójához hasonlóan,⁴⁷ bár annál jóval militánsabban megjelenítve – inkább korlátozónak, dogmatikusnak és idejétmúltnak hatott számára: „Olyankor beszélünk, amikor régesrég »megsüketültünk« az antimimetikus, antilogikus, antimetafizikus, önmagát »avantgárd« kutyabőrrel felnemesítő, nyelvtisztogató-csigázó-kritizáló-kilúgozó-fosztogató-roncsoló, vizuális-fonikus-konceptuális-objektális-multimediális-defekális mozgalmár »szövegírás« (legnagyobb része) iránt, sőt *halálosan* ráuntunk.”⁴⁸ A *Magyar Műhely* experimentális művészetéből visszatekintve Esterházy valóban egészen más jellegű, az avantgárd kísérletezéstől eltérő irodalmat művelt. Részben ez is oka annak, hogy Esterházy a neoavantgárd, különösen a *Magyar Műhely* recepciójából szinte teljesen kimaradt. Mégis, ha a *Magyar Műhely* hatvanas évek végi, hetvenes évekbeli kontextusából tekintünk Esterházy prózájára, felismerhetővé válik az irodalomtörténet olyan átmeneti időszaka, amelyben felsejlik a posztmodern és a neoavantgárd – ha nem is kontinuitása, de – közös eredője.

⁴⁶ Molnár: Egy tenyér – ha csattan, i. m., 10.

⁴⁷ Vö. John Barth: A kimerített irodalom, *Helikon*, 1987/1–3, 137–143.

⁴⁸ Molnár: Egy tenyér – ha csattan, i. m., 5.

Korántsem farsangi tórmellékek

I. Szélről

Mesterházy Balázsnak

Ahogy Szép Ernő, hogy „Néked szól”, nékem szólt,
 valami töredéke ennek
 így szólt velem Mesterházy Balázs
 újmesternek, vagy nem is oly új
 ő, és érzelmekkel bizonyít
 egy ily korban, mely mintegy – bár békés –
 géppel száll fölénk és nem tudja, e kor, igen.
 Akkor ő föléje megy a Napnak, mint mondja,
 meggyúrt és aranyló csomagnak, és Pilinszky is ő, mollban,
 mert hol van a törődött kézfej, a megfagyott, gyúrt sár,
 szabadon idézem. Ah, Mesterházy Balázs, Neked
 hadd mondok el, könyved köszöntve, merészséged a forró
 érzelmekkel, melyek a legjobb helyeken tárgyszerűek is,
 és mert a J. A. éve véget ér, mire ez megjelenik, hadd
 mondjam el álmodom. A töltés kórói közt hevertem, és reccs,
 hallottam a bokrok közül, mi ez, kis nyúl, gondoltam,
 vagy komámasszony meg egy úr fog a zöldlevelesből
 két iccényi mellől, szakkerment és horgel? Ha
 valaki hallja aluadásom, tán horkoltam, horgeltem, bármi.
 És hogy reccs, mondom.
 Na, felpattanok, és pl. úgy
 gondolom, egyrészt én, T. D., műfordító stb. és nagyon
 nem pihent agyú ember, álmodban is előtte
 a XIV, XV, XVI... XXIV kerületszámokat soroltam,
 és hogy egy esszékötet nem állt még össze, igen, kire is szól
 megbízatásom, és hová „pratáltam” el (anyám szava) a cuccot,
 fele már megvan... és közben egészen más könyveket
 hittem e Doderwulf nevű szerző műveinek, mondom, álmon.
 Hogy fogom, lehetőleg hamar, megoldani ezt? Hisz rám
 bízták. Én meg elpratáltam. A reccs hang, melybe ez átment,
 kimondottan jól jött, Balázsom. Ahogy te kis csomagnak
 a Napot. Aranylott, mint a rekettye, barnállott a bokorzat,
 és én, mondom, pl. úgy gondoltam agyammal,
 én itten átmegyek. A cipész tette ki kirakatába:

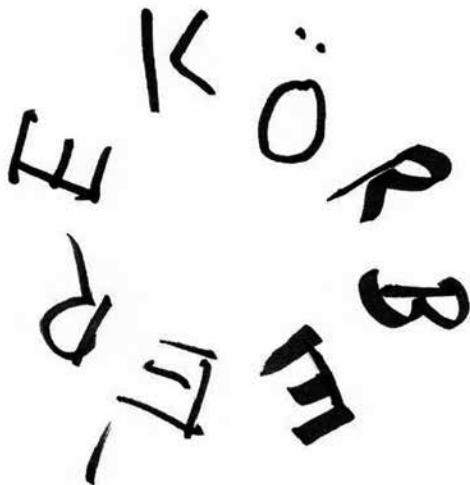
*„A czipész” (sic!) „a 24-es szám alá átal ment.” V. által.
Aztán plúgy, plutty, ha volt, ez az agyam volt, bár
előtte reccs. A magyar nyelv különös többes-használata szerint
ráadásul combom közt ment a vonat, combom közt a vonat volt,
én már nem számolhattam, hány kocsi, az agyam plutty,
nyista megoldandó esszékötet, bár akkor már felébredésért
küzdöttem, ez lassan meglett, kávé, minden. De
hát nem, ez a fránya magyar nyelv? Hány kerék után nem volt
már vér se a sínszálon – csak mellette –, s én, ha már
lőverseny és magyar szellemünk humorizáló hajlama, horror-
hosszal mindenek, a világ, komámasszony stb. előtt. Ölel TD-d.*

II. Akit nem hagynak... agynak...

*Aztán, mint kényszerűen ésszerű agynak,
kit nem hagynak,
bocsánat, logikus agynak,
melyet bajosan adhattak át ott már az agyagnak, olajozottan
voltak a zúzalékkövek, azon folyt le a dolog,
logikus agynak, mondom,
Sir Paul házassága jutott az eszembe,
ébred-e, álmon-e még nem emlékszem,
ez ilyen, szintén, ez a Nap-kép, hón alatt csomag,
igen, hogy tegnap Django csodás zenész-utódainak koncertjét
hallgattam a Theaterkanálon, és hogy a csonka kezű álomzenész,
Django mennyivel jobban járt muzsikáival, melyeket így
ápolnak, lélek-és-minden-társai, csudásakat nevetnek,
mint a Szakcsi, kinek hódolatom innen, és övéinek,
szintén Theaterkanal, láttam (járni én sehova nem járok,
de egyszer a verseimmel együtt zongorázott a Nagy Szakcsi,
majd a kisebbek is nagyok lesznek hamar, ez 1986-ban volt, vagy
hogy), jobban járt dalaival a Django, mint félelmetesen szintén jó
dalaival Sir Paul, egykori Paul Mcsatöbbi, jobban,
mint ezzel a házasságával, no, nem is tudom, miért mondom.*

III. Egy rajz következik

Másik lapomban (pardon), Tiszatáj – és még Forrás, eső, ÉS –
bedobtam
egy kört, így:

Kis hibával, vagyis hogy körbeér, körbeér e kör, körbeér-e,
a kötőjelecske hiányzik stb.

(De hogy többfélét jelent. Persze, hogy körbeér, de máris
kötekszünk, igen, tényleg?) Mármost
azt mondom itt, hogy ne magam ismételjem: a körnek
nem a négyszögesülés a legnagyobb baja, önrontása,
hanem ha zsugorodik, az. Nem? Pl. így (plígy):

Stb. Meddig zsugorodhat????? Vagy azonos ez azzal, hogy mi
meddig bírjuk rajzolni, mérni?

Gyengém, beiktatás:
Jaj, sánta Potyi madárkám
túl sokat sír éjten!
Törött lába
fájna?
Def... félreütöttem.
De félreütöttem, riadalmamban.
Balázs uram, feltűnően
sokat sír ő éjten.
Csak nehogy letűnő
is legyen
e sírás.
Csak azt se mondhatom,
én tűnnék le előbb.
Neki ki maradna?
(Jó, jó, feleségem,
kutyám, Dömi medvéimék...
kevésbé ők már...
csak az egész líra
ily túlzásokból áll.
Az élet ne legyen líra,
az élet lenne egyensúlyozottabb,
szerethetnénk soká, akiket
szeretünk, de ezt
Ottlik megmondta már.
Gyenge beiktatás, riadt beiktatás,
a gyengéd: csak a jó.

Mit, hogy ne bírnánk egész végig mérni?
Ez nemcsak annyi, hogy tőkekoncentrációval szállunk fölébe,
és nem fillér már a szilánkjá, J. A., drága,
fillér már nincs, és mikor lesz cent?

A bokor, ez-meg-az, reccsent.

Nekem aztán a cent se kell valami oly nagyon, de hagyjuk.
Nézzük ezt a zsugorodó-kört-egész-végig-nem-követhetjük ügyet.
Ezt az egészvégügyet, hogy ne mondjam.

S jó, itt álljunk le.

IV. Scilly

Nagy zavaromban/nagy magányomban

*míg a Djangót hallgattam,
Romane-t, a kékinges bőgőst*

*én nem is tudtam de tényleg
olyan voltam mint a Scilly-szigetek*

brit vizek

*igen ahogy kiállnak
Semmiükből rendre s bár közel a part
azt kiáltják az óceánnak:
víz! víz!*

*olyan magányosak!
hogy így kiáltoznak plusz!*

V. Egy tétel, Witt, de nem csontra (hús még, vér, de nem kontra)

Egyenértékek

Nem is élek már!

(Jelképesen, MB)

Hogy lehetnék magányos?

(Valóságosan, MB)

VI. S jó M. mester, még egyszer, tudd

Ha megvagy magányoddal,

nem leszel te magányos.

Csak akkor leszel az,

ha ellene küzdesz.

v. küzdasz, küz-dac, küsz-dac.

v. magaddal megvagy, magányra az nem hagy – hoppá, nem.

Magányoddal megvagy, magadra az nem hagy, jó úr, Mesterházy!

Ezt tudtam irkálni.

bp. 2006. okt. 13-16-án, ni

EGYSZEMÉLYES VERSKULTÚRA

Bekezdések Tandori Dezső versciklusáról

„Egy ily korban”

Fontos és jellegzetes, egész ciklusnyi verssel bővül a *Jelenkor* közlése nyomán Tandori Dezső kétezres évekbeli – mondhatjuk: lassan záruló – költészeti életművéről alkotott-alkotható képünk.¹ A *Korántsem farsangi törmelékek* gyűjtőcím alatt sorakozó, igen vegyes formai és tematikus választékot kínáló anyag azonban nemcsak a nagy költőnek, a jelentős költészetnek, s annak minden betűjének járó közfigyelemre számíthat (melyben, hitünk szerint, Tandori lappangó, jövőbeli megjelenésre váró művei is részesülnek majd), de saját jogán, néhány érdekességénél, az életművön belül elfoglalt pozíciójánál fogva is megragadhatja olvasója figyelmét. Olyan átmenetinek tűnő időszak, a kétezres évek termése, mely bár egy ritka mód szerves és nagy belső tartalékokkal rendelkező, azokat több irányban is állandóan fejlesztő és végigélő lírát eredményezett Tandorinál, ma mégis a költészeti oeuvre nagyszabású kiteljesedését jelentő, a 2009-es pontvers-publikációk sorozatával induló² és az *Úgy nincs, ahogy van* (2010) megjelenésével záruló fázis felvezetésének tűnik csupán. Nem igazán reflektált ténye a Tandori-kutatásnak, hogy az ezredforduló körüli évek költői teljesítménye a látszólag zavartalan – valójában persze a folyamatosság képleténél közelről mindig szaggatottabbnak mutatkozó – költészeti pályáiv egyik legtermékenyebb és legnyitottabb, saját változataival szemben legtürelemesebb és legengedékenyebb alkorszakát vagy korszakát hozta létre. Ennek a kötetekben is koncentráltan megmutatózó, de mint oly sokszor, szokásosan, az időszak folyóirat-publikációiban igazán kibontakozó verstermésnek jellegzetessége, hogy sokkal kevésbé célulvű és határozott poétikai megoldást kergető, mint a korábbi évtizedek gyorsan kanonizálódó, híres Tandori-mutatványai. Talán kevesen kockáztatnák meg azt a véleményt, miszerint a 2001-ben megjelent *Aztán kész*, a rá mindjárt egy évre napvilágot látott *Az Océánban*, a 2004-es *Az Éj Felé* vagy a kronológiailag és poétikailag még mindenképpen idetartozó *A Rossz Reménység Foka* (2009) Tandori legjobb kötetei közé tartoznak, pedig beljük la-

¹ Tandori műve a *Jelenkorban* való mostani megjelenésével voltaképpen hazaérkezik, hiszen a szerző eredeti elgondolása szerint is itt, évtizedek óta kedvelt publikációs helyén közölte volna művét. A versek megírása után Tandori mindjárt – az Ágoston Zoltán főszerkesztőnek címzett kísérőlevél tanúsága szerint: 2006. 10. 15-én – postázta kéziratát Pécsre, többek között a következő ajánló sorok kíséretében: „Íme, itt egy kontra-farsang. J. A. a múltbéli hőse, Mesterházy Balázs a mai.” Ágoston Zoltán 2006. november 23-án kelt válaszelevelében tájékoztatja Tandorit arról, hogy a szerkesztőség a versciklus közlését nem tudja vállalni. Mivel Pécs nyerte az EKF címet, és Mesterházy Balázs ekkoriban az EKF miniszteri biztosa, ebben a helyzetben Ágoston szerint nem lenne szerencsés éppen a *Jelenkorban* közölni ezt a szöveget. Ugyanebben a levélben a főszerkesztő a versciklus más folyóiratban való elhelyezését javasolja a szerzőnek, aki erre a mostanáig rendelkezésünkre álló információk szerint nem tett kísérletet. A verscsoport itteni közreadásának forrása a kéziratnak a *Jelenkor* folyóirat archívumában fennmaradt eredeti példánya, mely 7 írógéppel elkészített, kézírásos és rajzos betoldásokat is tartalmazó oldalból áll.

² A pontversek prototípusának, a kötet címadó darabjának, az „elkövetkezendő pointillista stílusom” bemutatkozása: Tandori Dezső: *Úgy nincs, ahogy van, Liget*, 2009/7, 50.

pozva, s olyan művekkel szembesülve, mint például a szerző által is a vonatkozó évek (egyik) akaratlan főművének tartott *Proust akaratlan*,³ a fogyhatatlan költői innováció és a magas fokú (ön)hagyományteremtés remekművű szövegeivel találkozhatunk.

Ugyancsak érdemes ezt a feltételezett és felismerhető nyitottságot, szinte művészi kíváncsiságot összevetni azzal az állandóan hangoztatott, az írástevékenység önkorlátozására és a szükségyszerűnek tűnő pályazárlat megformálására vonatkozó elképzeléssel, mely a kibomló és valóban példátlan gazdagságot felmutató megszólalásformák mélyén a redukció lehetséges módzatait kereste és pontosította már.⁴ Tandori monotematikusnak tetsző, az önéletrajziséggel eljegyzett lírateljesítménye a megragadott témát/verseseményt művek során át felidéző és szuggesztíven az olvasói fókusz középpontjába (vissza) állító gesztusaival mindinkább a Babits-féle „különös hírmondó” alakjában és az általa képviselt művészi magatartás segítségével ismer magára és ismerteti fel magát világával. Verseit pedig, melyek az önközlés dikciójában, az élőbeszéd közvetlenségét idéző hangon – valójában a líra patikamérlegén mindig megmért és elfogadható eszközökkel – szólítanak meg minket, olyan „különös hírmondó”-változatoknak tekinti,⁵ melyek a költői beszéd sajátos ökonómiáját megvalósítva, a mind kevesebb és kisebb tények megosztására, a lírai beszéd belső terét kitöltő alig-üzenetek kimondására tesznek ismételt kísérletet. Az ezredforduló utáni évek Tandori által vágyott szigetléte,⁶ egzisztenciális elszigetelődése, mely a kortárs áramlatokkal és az érdeklődés természetes hullámmozgásával szembeni mozdulatlanság és magányos feladatvállalás választásait preferálja, e költészetet és óvottgondozott világát mintha elzárni igyekezne a körülötte zajló és fejlődő élet, főképpen persze: az irodalomként és kultúraként magát megfogalmazó és közlő élet zaklató, felzaklató jelentéseitől. Az a művészi párbeszéd, melyet Tandori pályája során maga kezdeményezett és folytatott az őt – több értelemben is – foglalkoztató kultúra különféle intézményeivel, intézményesült alakjaival, ekkoriban sem szűnik meg, de mindenképpen leszűkül, és mindinkább keresi a megszólalás belső, nem szükségképpen dialogikus motivációit. A környezethez való megváltozott viszonyulás reflektált tudomásulvételének és szimbolikus döntésben tetést öltő eseményének tűnik az a negatív vállalás, mely a kritikusai pályátudatos lezárásához, az egykorú szépirodalom befogadásától és értékelésétől való visszavonuláshoz vezetett.⁷ Ekkor, a kétezres évek elején hallgat el Tandori kritikusként, líraskritikusként is, bár több jel – például a most olvashatóvá lett versek által dokumentált élénk érdeklődés – utal arra, hogy ez a döntés nem jelenti az irodalmi közeg aktuális történése-

³ Tandori Dezső: *Proust akaratlan*. Első megjelenés: *Enigma*; kötetben: Uő.: *Az Oceánban*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2002, 158–171. Újraközölve: Uő.: *tandori light érintés*, Scolar Kiadó, Budapest, 2013, 169–180.

⁴ Hiszen a korszak axióma-értékű kinyilatkoztatása szerint: „A jó állapot: a kevés; kopottabb / szóval: a semmi” Tandori Dezső: *A belső utazások – Új ficam*, 4. In: Uő.: *Aztán kész*, Palatinus Könyvek, Budapest, 2001, 128.

⁵ „Elszálltam, így vagyok itt.” – foglalja össze a jelenlét paradox formációját a *Nem az, hogy* című vers (*Magyar Lettre Internationale*, 66. szám [2007. ősz], 13.), mely mottó-pozícióban olvasható alcíme szerint: „Különös hírmondó-változat”.

⁶ A John Donne közismert kijelentésére („No man is an island”) reflektáló Tandori-féle „Mindenki sziget”-parafraíz az egzisztenciális helykeresés világi kihívására adott művészi válaszként megjelenik a kétezres évek szinte minden, a szerző által művelt műfaján belül: legemlékezetesebbek talán azok az intermedialis grafikák, melyek a nyelvi paradoxon vizuális átfordításának feladatát vállalják magukra. Például Tandori Dezső: *Ördöglakat*, Pro Die, Budapest, 2007, 125. (A könyvben nem található tartalomjegyzék és oldalszámozás.)

⁷ „»Szent fogadalmat« tettem, vagyis eljött ennek evidenciája: ma élő magyar író szépirodalmi művéről kritikát többé nem!” – kezdi egy utolsó utáni, kortárs verskötetről szóló recenzióját szerzőnk. Lásd Tandori Dezső: *Nem csupán egy verskötetről* [Györe Balázs: *Megszakítottam egy regényt*], *Vigilia*, 2004/11, 850–856.

ivel való teljes szakítást, különösen nem az érdektelenséget a költészeti megszólalás progresszív változataival, lehetséges további fejleményeivel kapcsolatban. A közreadott ciklus megírásának évében, 2006-ban jegyzi fel a szerző: „Mi nekem 2006 költészeti évada? Verseket alig olvasok (végig), pedig a műfaj: imádoztam. Elhelyezkedtem általában a kötelező olvasások enyhe túlján, alig érintem könyveimet. Szép Ernő foglalkoztat még mindig, miért objektívén a legnagyobb (egy távon, egy jelleggel).”⁸ Hiba lenne azt állítani, hogy Tandori magára parancsolt és alaposan indokolt reflexió-talalma, a kritikai megnyilvánulásoktól való szándékos tartózkodása talál kibúvókat azokkal az ezentúl nem esszéikben, recenziókban megírt, hanem például versekben közölt, de a költői szó analízisét továbbra is elvégző észrevételekben, melyek a kortárs olvasó feladatának tartott érték-megjelölés és megmutatás alternatív lehetőségeit kínálják. Nem itt és nem ekkor, hanem a pályán már sokkal korábban feltűnt az igény arra, hogy a kritikus attitűdjével, bizonyos objektív távolságtartással szemben, illetve amellettt megjelenhessen az empatikus tudomásulvétel és a saját poétikával való összeegyeztetés lehetősége, akár a másik megszólalás hívásként értelmezett beszédére adható válaszok bemutatásával.⁹ A Mesterházy Balázssal és költészetével ehelyütt kezdeményezett párbeszéd elsősorban éppen ezért nem az elmaradt kritikai megközelítés kikövetkeztethető ítéleteinek, esztétikai követeléseinek rekonstruálásához, nem a hallgató kritikus, Tandori portréjának megajzolásához járulhat hozzá, hanem a szigetlet komplex küldetését végrehajtó, esztétikai elvárásait pedig ekképpen kiteljesítő Tandori-líra kései természetének tanulmányozásához és megértéséhez.

A címről

Az idő- és műfajmegjelölést egyaránt tartalmazó összetett cím elemei rövidebb-hosszabb magyarázatra szorulnak.

Közelítsünk elsőként a „törmellék” kifejezéshez, mely műfaji megnevezésként Tandorinak az életműve olvashatóvá tétele érdekében kidolgozott sajátos terminuskészletében gyakran előforduló fogalomnak számít. A „törmellék” szó szinte megszámlálhatatlan és valóban a Tandori-szöveg egy fontos problémáját – a nagyszerkezet iránti igény és a töredékes megvalósítás ambivalens együttesét – visszajelző jelenléte szinte lehetetlenné teszi a fogalom forrásának, első jelentkezésének, szándékolt eredeti tartalmának a megállapítását. A kilencvenes évek első felében, a korszak experimentális és formai-szellemi különutakon járó Tandori-féle esszéprózája környezetében tűnik fel a „törmellék” kifejezés, mint a kauzalitás parancsával szembeni, a logikai-stilisztikai irányítással ellenkező szövegépítkezés egy vissza-visszatérő hivatkozása. Egyértelműen az Arany Jánostól származó magyar *Hamlet* Tandori által különben is sűrűn forgatott és mindig revelációval idézett

⁸ Cím nélküli fogalmazvány, Tandori Dezső hátrahagyott írásai között.

⁹ Erre az igényre kínálnak megoldást azok a vers/esszék, melyekben a költők, barátok kötetét szabályosan feldolgozó kritikai bírálat, valamint a poétai válasz szétválaszthatatlanul összetartozik. Korábbi példák: Tandori Dezső: *Kegyetlen árva* – Zoli, rovatotok/rovatunk engem [Lator László verséről], *Beszélő*, 1996/4, 109–111.; Uő.: *Kritikavers-Kukorelly* [Kukorelly Endre: *KEDVENXC*], *Jelenkor*, 1997/4, 429–433. Az érintett időszak írásai: Tandori Dezső: *Megérkezések és várakozások* – Négy költő [Hizsnyai Zoltán, Nyilas Attila, Györe Balázs, Dukay Nagy Ádám], *Búcsúversengés* (vers), *Palócföld*, 2002/5, 483–490.; Uő.: *Készülődés* – Három költő [Varga Dániel, Zsávolya Zoltán, Acsai Roland], *A sérvrettegés* (vers), *Palócföld*, 2002/6, 597–604.; Uő.: *Rögtön aznap* [Vass Tibor: *Esőnap*], *Vers Vass Tibornak* (vers), *Palócföld*, 2005/2, 256–259.; Uő.: G. István László: „*Angyaltér*”, *Alföld*, 2007/2, 27–30. És egy példa a közeli múltból: Tandori Dezső: *Már nem is*; Rapszódia Ágh István összegyűjtött verseinek megjelenése-örömeivel; „*S Pista, tudod...*”; *Pontvers Ágh Istvánnak, törmellék*, *Kortárs*, 2014/2, 19–22.

szövegkönyvét érhetjük tetten a fogalom háttérében,¹⁰ ebből indul ki a Tandori-féle nyelvújítás munkája. „A „»Törmellék« – természetesen »tőr és melléke«. A tőr melletti mellékes anyag, az azt pótló, a képzeletbeli törrel leforgácsolt anyag... a miből is?... Nincs törmellék és fő anyag” – tisztázza a rejtélyes hangzású főnevet és ezzel a választott-megvalósított írói eljárás lényegét egy 1993-as nagyszessé.¹¹ A Tandori-művek terjeszkedő idiómakészletének idővel fontos tagjává váló, műfajnévként, szövegpozicionáló jelzéseként használt, ezáltal köznevesülten szélesebb körű jelentésre szert tevő „törmellék” kifejezés általában a központi-vezérlő írásprogrammal megvalósított terven túli, azt kiegészítő és folytató, appendix-helyzetű (de a főszöveggel egyenértékűnek tekintett) részek megjelölésére vált alkalmassá.¹² Az utolsó évtizedek próza- és versciklusainak, komplex formai víziót megvalósító műveinek sokasága él a Tandori-féle szövegprotézisek felismertető jegyeként, a kellő önreflexió jelzéseképpen a „törmellék” kifejezés beiktatásával. A most közreadott művel kapcsolatban is érdemes megjegyezni, hogy a latin számokkal (I–VI.) megjelölt darabokban a komplementer ihlet megannyi lehetősége jelenik meg, egy olyan függvényyszerű elgondolás és elrendezés szerint, mely teret biztosít a hierarchiát kiiktató, az asszociáció egzisztencialista protokollját követő Tandori-féle írásgyakorlat választásai számára.

A mag értelmezéséhez, további kontextualizálásához hozzájárulhat, ha az időhatározóként fellépő „farsangi” jelző vonatkozásainak is röviden utánajárunk. Mindenekelőtt, a most megjelenő együttes saját legszűkebb szöveggörnyezetét jelöli ki ezzel a határozott hivatkozással, amennyiben figyelmünket – és hajdani, ideális olvasója tekintetét – a megjelölt időszakban közreadott más publikációkra, elsősorban a *Farsangidőn* című, művünkhöz formai építkezésében igen közel álló összeállításra irányítja.¹³ A szövegek összetartozását illető sejtésünket megerősíthetik azok az újabb ciklusban fellelhető utalások (a III. rész elejéről), melyek körülrajzolják az együttolvasás játékába bevonható írások tágabb halmazát („Forrás, Eső, ÉS”), és rámutatásukkal túlpontosan ki is jelölik azt az előzményt, melyre a ciklus írásai visszamutatnak („Másik lapomban (pardon), Tiszatáj”). Fontos lenne ezúttal is figyelembe venni és kellő jelentőséggel feldolgozni a Tandori-szöveg magáról tett különféle állításait, s felmérni azokat a közvetlen és közvetett módon rá vonatkozó megvalósulásokat, melyekkel kapcsolatban a „törmellék” kifejezés értelmezhetővé válik. Kijelenthető, hogy a farsangi ünnepnek, a vele összefüggő szokásoknak és tartalmaknak – ellentétben más, a magán-idő számítását elősegítő kollektív időmegjelölésekkel, évfordulókkal – nincsen jelentősebb előfordulása a képzeletbeli Tandori-szótárban, éppen ezért talán hiába is várjuk, hogy ebből az irányból töltődjön fel szövegünk hiteles jelentésekkel. Felfigyelhetünk azonban arra, hogy a kétezres évek viszonylag gyakran használt ciklusépítő eljárásává válik a legismertebb, legnépszerűbb ünnepekre való címszerű hivatkozás, ezzel az adott művek alkalmi jellegét hangsúlyozó szerkesztésmód, mely fontos

¹⁰ Vö.: „Ha nyúgalomba küldhetné magát / Egy pusztá törrel?” William Shakespeare: *Hamlet, dán királyfi*, Fordította: Arany János, Magyar Helikon, Budapest, 1974, 67.

¹¹ Tandori Dezső: *Törmellék, Alföld*, 1993/7, 35.

¹² Nemcsak kiképzése-keletkezése folyamatát és jellegét, de szemantikai karaktere és működése lényegét illetően is szorosan megfeleltethető a „törmellék” szóval a függelék létező és közhazsnálatú fogalma mintájára kidolgozott „fűkellék”, illetve ennek alvariánsai (függelék, fügélet stb.), melyek szintén a homonímia felhatalmazásával élve alakítják ki új, a Tandori-textusokban fellelhető értelmüket.

¹³ Tandori Dezső: *Farsangidőn, Tiszatáj*, 2007/2, 24–34. Mindenképpen meg kell említeni a *Tiszatáj* közleménye mellett a magát 2006 novemberére datáló és szintén a következő év megnevezett – farsangi – időszakára előretekintő *Farsang utóján: 2006-ban előre 2007-ről* című esszét, mely szerkesztettségének módjával, a kisebb – látszólag szervesen – elemek egymás mellé állításának gesztusával igencsak emlékeztet a vizsgált verses publikációkra. Lásd Tandori Dezső: *Farsang utóján: 2006-ban előre 2007-ről, Forrás*, 2007/7–8, 49–58.

szerephez juttatja a megszövegezés idejének és/vagy az elkészült munkák átnyújtásának virtuális és/vagy valódi dátumát.¹⁴ A *Korántsem farsangi törmelékek* címforma, láthatjuk, olyan komplex, főként az életművön belüli (intratextuális) jelzésekre fogékony anyagként állítja be versünket, mely egyszerre helyezi el a ciklus szövegeit az ünnepkörök ajánlataihoz illeszkedő, az időbeli aktualitás utasításainak megfelelő alkalmi költészet kontextusában, és távolítja is el onnan („Korántsem...”) azokat valamilyen, egyelőre ismeretlen összeférhetetlenség okán.

A ciklus darabjairól

A Mesterházy Balázsnak dedikált I. versben, szinte szabályos – hiszen megszólítással, ismételt odafordulással, elköszönéssel és szignószerű aláírással is ellátott – episztolában, a „nem is oly új” pályatárs beszédbe vonását és egy álomjelenet költői megosztását friss olvasmányélmény, a *Szélen balzsam* című 2006-ban megjelent kötettel való találkozás eseménye váltja ki és magyarázza.¹⁵ Mesterházy könyve, ahogyan majd látható lesz a Tandori-ciklus további említéseiből, több tulajdonságával is megragadja az olvasó-író Tandori figyelmét: ehelyütt, a ciklus nyitóversében, imponáló költészettörténeti analógiák (Szép Ernő, Pilinszky János, Radnóti Miklós, József Attila), megnevezett és látens utalások kíséretében a kötet egészére értett modalitás, egy egységesnek tekintett hangvétel (a vállalt és poétikailag indokolt, kimunkált érzelmesség Tandori számára szimpatikus attitűdje) említődik, mint a felkeresett-elfogadott költészet fő vonzereje. A Mesterházy-kötetet a kissé variált, de könnyen felismerhető címmel (*Szélről*) nyíltan megidéző verses levél látszólag egyetlen Mesterházy-mű¹⁶ példáján és központi Nap-metaforájának értelmezésén, folytatólagos említésén és helyzetbe hozásán keresztül igyekszik megértetni és elfogadtatni a befogadóval (aki, verses levélről lévén szó, az odaértett megszólított személye, s csak utána-mellette a nagyérdemű s figyelmes közönség) a szerző olvasói életének e friss heuréka-élményét. A mindössze 7 soros, rímes, dalszerűnek mondható, s ezzel Mesterházy szabad szerkezeteitől jelentősen elütő rövidvers Tandori beszélője szemében, túl a versanyi-technikai kivitelezés kivételességén, valójában e költészet komplex helyzet-tudatának, költői tartózkodása ambivalenciájának megoldott rejtélyével, tetszetős képlettel szolgál, s ezért válhat a teljes költői repertoárt megjelenítő emblematikus darabbá. Pedig, végigolvasva Mesterházy opusát, számos más, Tandori irodalmi és irodalomtörténeti úttöréseire, s éppen korabeli költészete kísérleteihez is könnyen utat találó kezdeményezésre lelhetünk, melyek a megverselt rokonságérzet háttéranyagát szolgáltatják. Ezek között is mindenképpen első helyre kívánkozik, hogy a XXI. századi magyar költő számára akár természetesnek is mondható költészettörténeti hivatkozások (Ady Endre, Kosztolányi Dezső vagy József Attila) mellett feltűnik, mégpedig a könyv hangsúlyos

¹⁴ Lásd Tandori Dezső: Mikulás-zsák, még nyári, *Élet és Irodalom*, 2009. február 6., 23.; Uő.: Karácsonyi kis (ÉS) ajándékok, *Élet és Irodalom*, 2009. december 18., 37.; Uő.: Kis karácsonyi csomagok, *Ezredvég*, 2009/12, 25–28.; Uő.: Nyári Mikulás, *Eső*, 2009/4, 45–50.; Uő.: Héri Sec – A Nyári Mikulás zsákjaiból, *Élet és Irodalom*, 2012. december 21., 38.

¹⁵ A verses levél műfajának jelentkezései végigkísérik Tandori egész költői pályáját. A személyes megszólításban rejlő művészi lehetőségek tételes bemutatását, egyben a műfaj újrafelfedezését célzó kegykomolyabb kísérlet a Kondor Bélának címzett „*Kedves Samu...*” (Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan, 1980). A zsáner írott-íratlan szabályait szinte maradéktalanul betartó és követő költői levélként olvasható a következő, évtizedekkel későbbi verssorozat is: Tandori Dezső: Juhász Ferencnek, 2007-ben, Pótdal, Ferencnek (II.), TD, Ferencnek, tovább; karkai (III.), Magamnak „Nincs Kharón még!” (IV.), Ferenc, én...! (V.), *Forrás*, 2007/11, 25–32.

¹⁶ A Tandori által megidézett versrészlet: „föleje mentem, föleje én a Napnak, / annak a meggyűrt, aranylós kis csomagnak”.

pontjain, Szép Ernő alakja és műve, ami a közvetlen összekapcsolódás lehetőségét kínálja fel a kortárs magyar olvasó számára a Szép-élményt középponti helyzetbe hozó, azt évtizedek óta megkerülhetetlennek mutató Tandori-szövegüniverzummal. A két költészeti felfogás közötti szimpátia további jeleként olvasható a Mesterházy-kötet harmadik ciklusában bemutatott *Emínem-átiratok* sora is, hiszen tudható, nem sokkal korábban Tandori maga is több műben próbálkozott az amerikai rapművész megszólalásmódjának, illetve a neki tulajdonított előadói magatartás bizonyos elemeinek hagyományos költészeti formákhoz való hasonlításával.¹⁷

A Tandori-versciklus II. darabja, a korábbi álomelbeszélés folytatásaként, abból mintegy átlépve a realitás immáron kérdésessé vált területére, továbbra is a tudat reflexiókban testet öltő magánéletére, működésmódjára irányítja figyelmünket. A Mesterházy-líra meglelt, megkedvelt képzetével („ez a Nap-kép, hón alatt csomag”) felszerelve, és annak sugallatára hivatkozva a tudat alig ellenőrzött emlékképei, felmerülő tartalmai és a jelenkori médiakörnyezet ettől elválaszthatatlan inspirációja teremtik meg azt az egyedi konstellációt (Paul McCartney 2006-os, a médiában széles körűen tárgyalt szétválása Heather Millstől; egy Django Reinhardt-emlékkoncert felvételének megtekintése a Theaterkanalon; Szakcsi Lakatos Béla 1986-os zongorajátékának emléke; a saját élettörténet vonatkozó eseményei), mely a megszólalás keretétül szolgálhat.

A ciklus legerjedelmesebb, két beiktatott rajzzal és egy hosszabb lírai betéttel is ellátott III. darabja a Tandori-féle „metamatek” és pont-probléma aktuális kérdéseinek megosztásával, vagyis egy autentikus Tandori-toposz felléptetésével szolgál, s fegyvelmezi meg, vezet lehetséges új kiindulópontjára az eddig inkább asszociációkon előrehaladó, laza összeköttetésekkel dolgozó műszerkezetet. A kör körbeérésének kvázi-geometriai, valójában az egzisztencia létlehetőségére vonatkoztatott kérdésének tárgyalásával, valamint a feladvány grafikus ábrázolásával látszólag eltávolodik a ciklus a korábbi darabok által kialakított dikciótól és közösnek felismert-állított élményvilágtól. Joggal gyanakodhatunk azonban arra, hogy valójában még itt, ezúttal is Mesterházy művének üdvözölt, átütő vizualitása (a már idézett „Nap-kép, hón alatt csomag”) szállítja a vers előtárt értelmi rétegei közötti kötődés lehetőségét, s a motívum sugalmazása – mely akár Tandori saját, jelentősnek ítélt, sokszor idézett *Paper Star* című versét is bekapcsolhatja olvasásunkba¹⁸ – segíti a széttagoltak tűnő verselemek finomhangolását, egy mind gazdagabb összhangzás megszületését. Bár a spontán lírai felütésként is értékelhető versbetét címével (*Gyengém, beiktatás*) kivételes esetként hívja fel magára a figyelmet, a gyakorlott Tandori-olvasó tudhatja, hogy valójában olyan szövegeseménynek a tanúja, mely a verses életmű bármely pontján és főleg a formák feloldásában kiváltképpen érdekelt kései művek világában felütheti fejét. A versbetét a Tandori-prózákából is ismerős fogással, a diegetikus szólam elkülönített, formális megjelenítésének technikájával a beszélő legszűkebb életvilágából oszt meg tudnivalókat. A Potyi nevű veréb lehetséges „letűnését” tárgyaló, az életlehetőség tipikus, Tandori által sűrűn emlegetett kilátásait számba vevő, a privát címzést („Balázs uram”) dikciójába visszaiktató darab érzelmi felhatalmazását talán éppen a korábban nagy elismeréssel említett verskötet gazdag affektuskészletéből, az elszakadás-esemény megannyi lehetőségét körüljáró ábrázolásából meríti.

A III. vers többféle technikai megoldással élő, de egyaránt a beszélő terének-lehetőségeinek megtöbbszörözése irányában ható eljárásai már előrejelzik a következő, IV. vers

¹⁷ Tandori Dezső: „The Way I Am”, Szükségem van rá; „Kim? Mim?” Tovább; A Herty-balhék. In: Uő.: *Az Océánban*, 73–78., 87–91.

¹⁸ Tandori versének építkezése mintha valóban előzné, előlegezné, s a komótosabb, allegorizáló kifejtés révén mintegy magyarázná a Mesterházy versében megpillantott, rögtön igenelt azonosítást: „Paper Star, te, kutyánknak / vett citrom gumilabda, / képzetnek hajigállak, / távollét kicsi napja”. Tandori Dezső: *Paper Star*. In: Uő.: *Főmű*, 75.

dikciós kísérleteinek némely elemét. A *Scilly* című vers tipográfiai leleménye, az oldaltükör teljes felületét megtöltő, progresszív tördelése által egyértelműen Mesterházy költészetének egy jellegzetes megoldására mutat: a hivatkozott kötet *Patetika* című ciklusában található versek ugyanis termékenyen reagálnak a főszöveg és a kommentár-helyzetű mellékszöveg együttállásából létrejövő új formák ajánlataira. A *Szélről balzsam* verseinek markáns eljárása minden esetben a versolvasás hagyományos, lineáris modelljével szemben fejt ki hatását, hiszen a megszakítás és a mellérendelés effektusainak visszatérő, szabályosnak tekinthető alkalmazásával a versek folyamatosan lassítják, körültekintésre intik és több értelemben is empatizálják olvasójukat. A gyakorló vagy gyakorlott Mesterházy-olvasó – természetesen Tandori is – a befektetett szövegmunkáért és figyelmességért cserébe azután rácsodálkozhat a szöveg előtte kibontakozó, dinamikus természetére, valamint megalkothatja a rejtjelezett értelem egyszeri és egyedi, a versnyelv szándékolt töredékességére és félkésztségére választ kínáló megoldásait. Meg kell azonban jegyezni, hogy míg Mesterházy műveiben a tipográfiaailag elkülönülő (a lapok jobb oldalán, kisebb betűmérettel szedett) önkomentárok legtöbbször valódi paratextusokként, vagyis a főszöveggel reflexív viszonyban álló, annak szinte minden esetben alárendelt megjegyzésként tűnnek föl, addig Tandori megoldása „félmegoldás”, hiszen egyetlen lineárisan el-, végigolvasható versszöveg alternatív tördeléssel kialakított változatát kínálja, s ezáltal csak részlegesen – mintegy vizuális karakterénél fogva – emlékeztet a Mesterházy-féle ósváltozatokra. Szintén idekívánkozik annak jelzése, hogy ehhez hasonló tipográfiai megoldásokkal élő, vagyis a rendelkezésre álló lap egészét hasznos, beírandó térként felfogó, horizontális tájolású Tandori-versekkel már korábban is találkozhattunk,¹⁹ igaz, azok e költészet egyetlen időszakában sem váltak a megtalált-kialakított lírai nyelvek követett és széles körben hivatkozott típusává.

A szorosan összefüggő V. és VI. részekben a korszak elismert és kedvelt megszólalási lehetősége, az aforizma-értékű versmondattal vagy fordítva: a lírai kijelentésként is felfogható bölcsesség stílárís-eszmei ajánlata aktualizálódik. Nem okoz meglepetést, hogy a ciklus eme pontjain, a készülődő zárlat helyzetében, a megelőző lírai menetelés tanulságainak levonásakor a téziszmondatszerű, kivonatoló szerkesztés és vele Wittgenstein meghaladhatatlannak elismert, a Tandori-írások mélyszéles inspirációját jelentő *Tractatus*-beli fogalmazásmódja kerül előtérbe. Valójában itt nem a filozófus gondolati munkájához való közvetlen kapcsolódásról van azonban szó, hanem a Tandori-oeuvre által a „Witti” névhez hozzászótolt élet- és műeszménynek mint az effajta megszólalások számára otthonosságot kínáló szellemi aurának a felidézéséről. Főképpen a VI. rész versének a magány „kivédését”, nem-magányként való paradox elfogadását előállító formulája emlékeztethet bennünket a testvérműként olvasható *Tiszatáj*-beli *Farsangidőn* hasonló szentenciát megfogalmazó, egyúttal programot is hirdető zárszavára: „Bár a kor, szellem, / nem hagy, / s szalámiként leszel: / ha magányoddal / elvagy, / magányos nem / leszel!” A mű végén megerősített dedikáció („jó úr, Mesterházy”) és a rímhelyzetbe hozott datálás („bp. 2006. okt. 13-16-án, ni”) már nem hagy semmilyen kétséget afelől, hogy az ifjabb pályatársnak ajánlott sorok egy másik, rokonszenvesnek ítélt – szigetszerű – poétika megszólításán keresztül az elérhető művészi autonómia legfontosabb kérdéseiről, vagyis a költői önmegvalósítás aktuális és mindenkori esélyeiről hoztak híreket számunkra, 2006 októberéből, korántsem „farsangidőn”.

¹⁹ Egy példa: Tandori Dezső: Élbevonás, *Tiszatáj*, 1998/11, 3–14. Az utolsó, posztumusz megjelent kötetből vett példák: Tandori Dezső: Rég nincsenek..., Szakértés. In: *Uő: Felplusztulás, leplusztulás*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2021, 65., 239.

MICSODA AZ EMBER?

Halasy-Nagy József, a filozófia pécsi professzora

A nádfödeles cselédháztól a rektori szélig

1923. június 8-án a pécsi Erzsébet Tudományegyetem három karának 12 elektora egyhangúlag Halasy-Nagy Józsefet választotta meg az egyetem rektorának: ő lett az egyetem első *Rector Magnificusa*. Az ünnepi percekben a meghatott professzornak bizonyára eszébe jutott az a nádfödeles cselédház Ercsiben, ahol 1885. május 2-án megszületett egy uradalmi bognár (faragóbéres) fiaként, s az egész ottani világ, ahol öntudatra eszmélt. Jól emlékezett Engel Simon zsidó tanító magániskolájára, ahová az igényesebb keresztény családok is szívesen járatták gyermekeiket, mint az ő szülei is őt. Rupp Kornél különórára is gondolt, aki még gyermekként latinra fogta őt. Felidéződtek benne a hajnali felkelések, mikor bejáró diák volt a pesti gimnáziumban, képzeletben látta, amint jövet-menet hosszan ácsorog a könyvesbolt kirakata előtt. Hálával gondolt a debreceni református kollégiumra, ahová hetedikes gimnazistaként került – „Helyben voltam, mint Dorozsma” –, majd az Eötvös Collegiumra, ahol ugyan „fél-ösztöndíjas” hallgatóként, anyagi okokból nem tudott hosszabb ideig maradni, az intézmény szelleme mégis erősen hatott rá, s ahhoz is erőt adott neki, hogy „az autodidaxis nehéz útját járva” folytassa tanulmányait, a finnugor kollégiumok helyett görög és latin stúdiumokat végezve.

1905-ben megpályázta a kiskunhalasi református gimnázium görög–latin szakos tanári állását, amelyet el is nyert, és a neves halasi tanár, az irodalomtörténész Szilády Áron pártfogásával a gimnázium gazdag könyvtárának gondozását is órá bízta. Megint helyben voltam, gondolta visszaemlékezve, annál is inkább, mert halasi lányt vett feleségül, s úgy állt a dolog, hogy, mint kollégái, ő is meggyökerezik Halason, lesz szőleje, háza, baráti társasága kedélyes borozgatásokkal. Mert Halason szívesen fogadták. Egészen addig, amíg ki nem derült, hogy neki tudományos ambíciói is vannak. S hogy ezek annyira komolyak, hogy 1907-ben filozófiai doktorátust szerzett, ő lett az egyetlen „halasi doktor”, s ez mindent megváltoztatott. Ettől kezdve idegennek tekintették az alföldi városban, és ő maga is úgy látta (újabb halasi megdöbbenéseket és fejcsóválásokat kiváltva), hogy tovább kell lépnie. Ebben a törekvésében Szilády Áron bátorította, és segítségére volt a neves pesti filozófiaprofesszor, Alexander Bernát. Ezzel a „hátszéllel” főiskolai tanár lett (az Erzsébet nőiskola oktatója, amely intézménynek Tolnai Vilmos is előadója volt pécsi kinevezése előtt).

Időközben Isten malmainak lassú őrlése felgyorsult. Az 1914-ben felállított pozsonyi egyetem Trianon után a Felvidékről elmenekült, s 1920-ban Pestre került, majd Pécsen talált (átmeneti) otthonra, 1923-tól 1940-ig. A Klimó Könyvtár megbízható fundamentumát képezhette a megújuló bölcsészképzésnek. A középkori egyetem emléke is megalapozta ezt a döntést. Most nem bonyolodom bele a pécsi bölcsészkar tizenhét éves történetének útvesztőibe (erre nézve egy másik tanulmányomra utalok), ezúttal csupán Halasy-Nagy József szempontjából érintem az eseményeket. Aki Rector Magnificusként ott állt professzortársai előtt. S még nem tudja, hogy hamarosan zsidóbérencnek („rector judaicus”-nak) fogják nevezni a városban, mert rektori feladatából adódóan igyekezett elejét venni a hallgatók közti súrlódásoknak, főként a zsidó hallgatók elleni atrocitások-

nak. (Ez utóbbiak a keresztény hallgatók által be nem töltött helyeken tanulhattak.) Ilyen esetekben a rektor mindig kellő tapintattal járt el, ám egy kínos eset, az úgynevezett „hulagyalázási-ügy”, amelynek tüze a szélsőjobb oldali sajtóban igyekeztek olajat önteni, felforrósította a városi kedélyeket. Egy fajvédő képviselő még az országgyűlésen is követelte a „kommunista” Halasy-Nagy eltávolítását. Klebelsberg Kuno miniszter azonban, aki egyébként is kulcsszerepet játszott a pécsi bölcsészkar történetében, megvédte a rektort. Elég az hozzá, hogy, mint kiderült, az anatómián nem történt meg a rágalom alapjául szolgáló eset. Halasy-Nagy sajtópert indított, amelyet meg is nyert, a helyreigazítás közlésére azonban az inkriminált lapban nem került sor. „Így hát – fogja később summázni az esetet Halasy-Nagy *Summa vitae* című önéletírásában – a »jó magyarok« közt gyanús maradtam, mert semper aliquid haeret: könnyebb a szennyet rászórni valakire, mint azt lemosni.”¹ Hivatali munkája és tanári tevékenysége mindig a bölcsészkar és az egyetem érdekeit szolgálta. Még akkor is ezt állíthatjuk, ha kollégái részéről időnként kifogások is érték.² Ennek ellenére elmondhatjuk, mindvégig azon munkálkodott, hogy a bölcsészkar és a város kapcsolatának hűvösségén enyhítsen. És a kívánatos jó viszony a kampusz és a városháza között tartós legyen. Nem rajta múltott, s nem is rektorutódain, hogy nem így történt. A pécsi bölcsészkar története 1940-ben véget ért. Egy világégés hozta, egy másik elvitte. A részletekről máshol szólok, így arról is, hogy Klebelsberg Kuno Pécshez való viszonyának megváltozása (elidegenedett a várostól, mondják, mások szerint a „tükek” elidegenítették) milyen szerepet játszott a történetben. A tény: 1940-ben a

¹ Halasy-Nagy József: *Summa vitae. Önéletrajzi vázlat. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Irodalom és művészettörténeti tanulmányok.* 1999/2, 207–237., 230.

² Thienemann Tivadar bíráló megjegyzéseket fogalmaz meg vele kapcsolatosan életrajzi feljegyzéseiben. Thienemann Tivadar: *Az utókor címére.* Sajtó alá rendezte Koncz Lajos. Pro Pannonia, Pécs, 2010, 44., 135.

pécsi bölcész professzoroknak a mecseki hotelben rendezett búcsúvacsoráján sem a város, sem a többi kar részéről nem szólalt fel senki.³

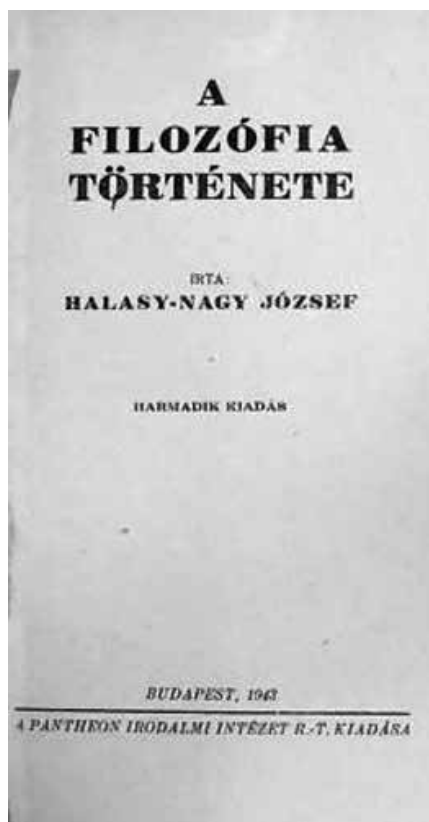
A filozófia: lételemző meditáció

Amikor most rátérek Halasy-Nagy filozófiai munkásságának ismertetésére, ismét hangsúlyoznom kell, hogy irodalomtörténészként, tehát egy másik (bár rokon) tudományág művelőjeként, illetve érdeklődő olvasóként fogok beszélni bölceleti kérdésekről, vagyis a tévedések nem kis kockázatával. Ezt a helyzetet vállalnom kell, mivel tágabb témaköröm jellegéből következik. A 20. század első felében a pécsi irodalmi műveltséget ugyanis, amivel foglalkozni kívánok, mint fentebb említettem, egy szellemi vezetésre hivatott kulturális intézmény, az Erzsébet Tudományegyetem működése határozta meg, az irodalom felől nézve főként a bölcészkar tevékenysége. Most hagyjuk figyelmen kívül azt, hogy a város végső soron nem volt képes megtartani a Kart, amely tizenhét év után távozni kényszerült Pécsről, s ez alatt a rövid idő alatt sem válhatott a város szellemi életének szerves részévé. De mégiscsak itt volt, itt tartotta előadásait (a most bemutatandó tudós kívül, csak néhányat említve) Fülep Lajos, Tolnai Vilmos, Kerényi Károly, Thienemann Tivadar. Tehát most, hogy készül könyvemben, amelynek része ez a Halasy-Nagy fejezet, felmérem az egyetem professzorainak és hallgatóinak a városhoz kötődő munkásságát, szükségképpen foglalkoznom kell az irodalomtörténeten és a szépirodalmon kívül eső nyelvészeti, művészetelméleti, kultúrtörténeti, filozófiai és más kérdésekkel, vállalva a személyes nézőpontomból adódó következményeket, korlátokat és elfogultságokat.

Mielőtt Halasy-Nagy filozófiai eszméinek rendszerét felvázolnám, és filozófiatörténeti műveinek alap gondolatait bemutatnám, egy futó pillantást kell vetnem a magyar bölceleti gondolkodásnak a két világháború közti helyzetére, arra a szellemi szituációra, amelyben a tárgyalt életmű elhelyezkedik. Az eszmék meglehetősen színes palettájával szembesülünk. Ebből a képből két olyan filozófust emelek ki, akik kimutathatóan hatottak Halasy-Nagyra, aki elismerését róluk szóló elemzésekben fejezte ki. Böhm Károly (1846–1911), a kolozsvári egyetem professzora *Az ember és világa* című, halála után a hagyatékából hatkötetesre bővült művében foglalta össze nézeteit (1883–1928). A szellem világalakító aktivitásának intuíciója foglalkoztatta. „Böhm tanítása szerint a világ az Én tevékenysége nyomán jön létre. Ennek öntudatlan teremtő aktusa alkotja meg a tárgyi világot, amelyet az alany magából projiciál, kivetít, s ez által létrehozza a külső világot. Ámde az Én nemcsak öntudatlan alkotó, hanem tudatos szellemiség is, amely az öntudatlanul kivetített világot hatás alakjában tudomásul is veszi és a képek tudatos rekonstrukciója által megismeri.”⁴ Azt, amit a szellem, önmagát is formálva, saját erejével alkot, Böhm *öntétnek* nevezte. Értékfilozófiájának csúcán az *intelligencia* áll, amelyet tudatos, szabad szellemiségként értelmez. Böhm személyiségére jellemző, hogy bár német gyökerű családból származott, idegenkedett attól, hogy írásait német nyelven jelentesse meg, mert ő magyar filozófus akart lenni, akit, ha elismernek, magyarként ismerjenek el. (Ebből a szempontból Lukács Györggyel ellentétes utat járt be.) Munkássága főként a protestáns

³ A filozófia pécsi professzora ezzel kilép látókörünkből. 1940-től 1948-ig a szegedi egyetem professzora lett, ahol kedvezőbb lehetőségekre talált, mint Pécsen. Egy ideig, tegyük hozzá. Mert 1948-ban az új rend képviselői nyugdíjaztatták. Már a háború idején rövid ideig Sopronban, majd Pannonhalmán talált menedékre, végül, nyugdíjaztatása után Hajdúszoboszlón töltötte utolsó éveit, mint írta, „uomo finito” lett belőle, élő halott. Erre a keserű önértékelésre némileg rácafol, hogy azért tovább dolgozott. Többek között megírta önéletrajzának két szövegváltozatát 1955-ben, illetve 1961/62-ben. 1976. május 6-án halt meg, 91 éves korában.

⁴ Halasy-Nagy József: *A filozófia története*. Harmadik kiadás. Pantheon, Budapest, 1943, 356.

teológusokra hatott, de inspirációja a magyar bölcseleti gondolkodás egészében megnyilvánul. A szellemtörténész Joó Tibor (aki Szegeden doktorált) fontos írásokkal tiszteltett Böhm hagyatéka előtt. A kolozsvári professzor eszméi feltehetően szerepet játszottak Joónak a magyar nemzeteszmeivel kapcsolatos kutatásaiban is, amely szerint a nemzetet alkotó domináns tényezők között a közös származás, műveltség, államiság és az anyanyelv mellett, sőt azok fölött definitív szerepet játszik a kölcsönös megértés folyamán kialakult közös szellem.

Böhm Károly mellett Pauler Ákost (1876–1933) kell említenünk, aki a pozitívizmus és a kriticismus bírálata során *Az ethikai megismerés természete* (1907) című könyvében oly módon kívánt kilépni a „kanti eltévelyedés” kátyújából, hogy Platón ideatanára támaszkodva, amelyet az igazságok rendszereként értelmezett, a megismerő értelem metafizikai képességét hangsúlyozta. *Bevezetés a filozófiába* (1921) című könyvében kifejtette elméleti rendszerét. Pauler és Halasy-Nagy kapcsolatában, mint erre Somos Róbert rámutatott, Pauler volt a domináns fél, „aki a filozófiai tudomány fölvirágztatása érdekében támogatta fiatalabb pályatársát, figyelemmel kísérte munkásságát. Halasy-Nagy a jelentős filozófiai teljesítmény iránti megértéssel, ám

önálló kritikai pozícióból föltekintett Paulerre, akinek idealisztikus filozófiai és világnézeti öröksége nagy részét maga is fölvállalta és továbbvitte.”⁵

Halasy-Nagy így fogalmazza meg a filozófus, illetve a filozófia alapvető törekvését: „Szerintem a filozófus központi kérdése: micsoda az ember? A valóság minden egyéb része is csak annyiban érdeklí, amennyiben az emberrel van összefüggésben. Természetfilozófia is csak úgy lehetséges, ha a természetet az emberrel való viszonyában vizsgáljuk. Ha a természetet az embertől függetlenül vizsgáljuk, akkor természettudományt, de nem természetfilozófiát csinálunk. Ennek a centrális érdeklődésnek megfelelően érthető, hogy írásaim a szellem történetén túl főleg az erkölcs- és kulturfilozófia területén mozognak.”⁶ Mai nézőpontból bizonyára vitatható a természet kétfajta vizsgálatának ez az elkülönítése, mint ahogyan eszméinek kései rendszerezése szintén kérdéseket vethet fel számunkra. Ő a saját gondolkodásának megjelölésére a „kritikai personalizmus” elnevezést alkalmazza. Melyek ennek legfőbb ismérvei szerinte? Először is, az általa oly fontos tájékozódási pontot képviselő Descartes-ból kiindulva a kételkedés fontosságát hangsúlyozza (*de omnibus dubitandum*), illetve Kant alapján különválasztja a számunkra megismerhető világot a megismerhetlentől (*Ding an sich*). „Ebből következik, hogy minden metafizikát az ész költészetének kell tartanunk” – mondja. De hozzáteszi: „Tagadhatatlan

⁵ Somos Róbert: Pauler Ákos és Halasy-Nagy József. In: *Tanulmányok Halasy-Nagy József filozófiájáról*. Szerk. Szabó Tibor. Lictum Kiadó, Szeged, 2004, 99–106., 105. (A továbbiakban: *Tanulmányok*.)

⁶ *Summa vitae* 235.

igazság azonban, hogy a természetnek nevezett valóságnak vannak örök törvényei, amelyek szerint változásai végbemennek.” „Ám az emberi társadalom egészen más alakulat, mint a természet” – fogalmazza meg eszméinek másik fontos téziséit. „Ez emberi alkotás: annyi benne a törvényszerű, amennyi az alkotás törvényszerűsége. Formálója az emberi akarat. Élete: a politika a művészettel rokon, s nem a természettel. Az állam törvényei és a közösségek szokásai nem természettörvények, s változtathatók, s nem állandók. Itt rejlik – teszi hozzá – Marx tanításának alaptévedése.” A marxi elmélet kritikáját, amelyhez Halasy-Nagy többször is visszatér, főként két szempontból fogalmazza meg: a történelmi materializmust lényegében a lejárt érvényességű pozitívizmushoz köti, amely nem vesz tudomást a társadalom és a természet fölött élő erkölcsi világról.⁷ Korunk szellemét a transzcendencia felé való nyitottság igénye szerint értelmezi, illetve e nyitottság hiánya miatt bírálja. Ez a *nyitottság* hasonló jelenség ahhoz, amit Hamvas Béla szellemi éberségnek nevez, Brandenstein Béla a lényegszemlélet képességének, Sík Sándor pedig az érteni akarás nélkülözhetetlen követelményének.

(Mivel Sík Halasy-Nagy szegedi professzortársa volt, megjegyzem, hogy a művészetről való gondolkodásukban rokon jegyeket is találunk náluk, de Sík esztétikája élményközpontú, Halasy-Nagyé pedig szisztematikus és deduktív. Mindketten azt állították, hogy az emberi tudat mindig valamire irányul, azaz intencionált, de ennek az irányultságnak az alapját utóbbi végső soron a skolasztikában, előbbi viszont a husserli fenomenológiában találja meg.) A transzcendencia felé való nyitottság szellemiségéből való kihátrálás, amely Halasy-Nagy szerint korunk negatív folyamata, lényegét tekintve nem egyszerűen illúzióvesztés, miként többen állítják, sokkal inkább a teremtő hagyományok eltékozlását jelenti. E „kijózanodás” által nem csupán a hitünket és reményeinket veszíthetjük el, hanem önmagunkat.⁸ „A lét sohasem volt problematikusabb, mint napjainkban” – írta *Korunk szelleme* című tanulmányában.⁹

Halasy-Nagy eszméinek figyelemre méltó vonulata az európaiság tudatával függ össze. Ezt a tudatot a szabadság iránti érzékenység, a keresztény erkölcsi hagyomány, a racionális gondolkodás igénye és a kritikai attitűd jellemzi. Amiből – az aktualizálás szándéka nélkül – arra következtethetünk, hogy az európai nemzetek együttese nem csupán érdekközösség, hanem a lelki-szellemi összetartozás által inspirált értékközösség.¹⁰

Halasy-Nagy filozófiatörténeti tanulmányai ennek az Európa-tudatnak a jegyében értelmezhetők. „A szellem történetét úgy képzeltem el szolgálni – vallja erről –, hogy a nagy gondolkodók életét és műveit magyarázom, ezért a főtörekvésem egész életem során arra

⁷ Uo., 236–237.

⁸ Garaczi Imre: A filozófus Halasy-Nagy. In: *Tanulmányok*, 21–36.

⁹ *Pannonia*, 1935/1–3, 28–34., 34.

¹⁰ Karikó Sándor: Halasy-Nagy József filozófiai örökségéhez. Európaiság és közösség. In: *Tanulmányok* 37–50.

irányult, hogy nemzetemet egy alapos filozófiatörténettel ajándékozzam meg.”¹¹ A három-négy vaskos kötetre tervezett opus csonkán maradt ránk. Nem fejezte be, elkészült fejezeteinek egy része pedig elkallódott. *Antik filozófia* című műve ennek csupán töredéke, jóllehet ez a fragmentum önmagában is jelentős. Megvan viszont *A filozófia története* című összefoglaló munkája, amelynek a második kiadásához írt előszavát Pécssett írta 1926-ban. Ebből idézek. „Mi emberek, valamennyien a gondolatokból élünk, mert ha az idők köde sokszor elhomályosítja is, mégsem lehet tagadnunk azt az igazságot, hogy a gondolat a világ legnagyobb hatalma. S mint minden hatalom, ez sem alakulhat ki küzdelem nélkül. Megvannak tehát a maga hősei. S közöttük a legnagyobb hősök bizonyosan azok a filozófusok, akik a világrejtélyek egységes magyarázataért, világunk egészének értelméért bocsátkoznak küzdelembe.” Ezekről a hősokról szól ez a könyv. Mivel a munka tankönyvnek készült, műfajából adódóan nehéz, helyenként száraz olvasmány.¹² Történeti rendszerezése hármastagolású: az ókori *kozmozentrikus* világszemlélet után a középkor *teocentrikus* felfogásának bemutatásán át jutunk el a modern *egocentrikus* felfogásig. A könyv ismertetésére nem vállalkozhatok, csupán egy érdekes tényezőre hívom fel a figyelmet, amely az egész történeti konstrukciót átfogó eszmei vezérszólamként értelmezhető. Ez a probléma, amelyet tehát a könyv fő motívumaként is értelmezhetünk, a középkori gondolkodásra, de lényegét tekintve Platón és Arisztotelész nézetkülönbségére visszamenő *univerzália-vita*. A vita tárgya az a kérdés, hogy megilleti-e a valóságos lét az általános fogalmakat, más szóval az univerzálékat. (Innen ered a vita elnevezése.) A *realisták* szerint az általános éppen úgy ténylegesen létezik, mint az egyes dolog, sőt az általánosnak tulajdonították a legmagasabb rendű létezését. Ezzel szemben a *nominalizmus* képviselői szerint csak az egyes dolgok valóságosak, az általános fogalmak csupán értelmünkben létező nevek, ezért is nevezik ezt az irányt nominalizmusnak. A realisták szerint azonban az igazi tudás nem egyes dolgokra, hanem az általánosra irányul, s ha ez csak szavakban létezne, akkor az általánosra vonatkozó ismeretünk pusztán illúzióvá válna. A realisták (későbbi szóval az idealisták) tehát az általános fogalmak, eszmék elsőbbségét hirdették a dolgokkal szemben. Jeles képviselője ennek az elvnek Anselmus, azaz Canterburyi Szent Anselm, aki szerint Isten nemcsak az értelemben létezik, hanem a valóságban is. A tőle származó ontológiai istenérv Isten ideájából következett Isten létezésére. Ezt a vitát azért emeltem ki, mert a bölcséleti kérdések olyan magaslatát képezi, amelyről nemcsak az athéni akadémiáig láthatunk visszafelé, de előre tekintve pillantásunk a fenomenológiáig és az egzisztencializmusig ívelhet. A kérdés fontosságát (és a középkori bölcsélet jelentőségét) az újabb kutatások megerősítik.¹³ A pécsi professzor az univerzália-vitát joggal avatta történeti elbeszélésének egyik látószögévé. Ezzel a szerző megkönnyíti az olvasó tájékozódását, akinek persze így sem könnyű átvágnia magát a történeti ismeretek előtte tornyosuló halmazán.

Erről a vitáról feltételezem, hogy bár próteuszi alakváltozatokkal, de a filozófiatörténet egészen végigvonul. Mert vajon nem a realisták álláspontja rejlik-e Descartes velünk született eszmékről szóló tanában, Spinoza monizmusában, amikor Istenet a természettel azonosítja, és a német idealizmus eszméinek a mélyén? Vagy a racionalizmus és az empirizmus vitájában? Kantnak a tapasztalattól független (*a priori*) és a tapasztalaton alapuló (*a posteriori*) ítéleteinek kettősségében, a magánvalóról (*Ding an sich*) alkotott, sok vitát

¹¹ *Summa vitae* 235.

¹² Halasy-Nagy: *A filozófia története*. A könyv első kiadása 1921-ben jelent meg. A könyvet a szerző átdolgozta, erről tanúskodik az 1926-ban megjelent második kiadás, illetve az 1943-ban napvilágot látott harmadik kiadás. Ez fekszik előttem, ezt idézem. Megjegyzendő, hogy az átdolgozott szöveg értékes fejezetet tartalmaz *A magyar filozófia története* címmel (348–361.), kiemelve Böhm és Pauler munkásságát. Erre hivatkoztam fentebb.

¹³ Étienne Gilson: *A középkori filozófia története*. Kairosz, Budapest, 2015. Különösen: 248–276.

kiváltó álláspontjában? S főként az erkölcsi normát képező *kategorikus imperatívusz* tézisében? Cselekedj úgy – mondja –, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényalkotás elvéül szolgálhasson. Erről a szerző Kant gondolatát idézi: „Ne mint egyén cselekedjél egyéni érdekből, hanem cselekedjél egyén fölötti módon: cselekedj úgy, mintha a nagy Mindenség volna a te éned; cselekedj úgy, ahogyan cselekednék helyedben az, aki mint a világ erkölcsi törvényhozója áll lelked előtt.”¹⁴ És ha más olvasói feltételezésekbe bocsátkozom, hadd emeljem a tétet! Nem a realista gondolat kísért-e a Husserl és a fenomenológia által lényegszemléletnek és evidencia-élménynek nevezett fogalomban, mely szerint az intuíció a tudatban felmerült lényegeket a maguk eredeti adottságában ragadja meg? És nem a nominalisták hangja visszahangzik-e Montaigne esszéiben, Locke és az angol empiristák tapasztalati bölcséletében? És lényegét tekintve a pozitívizmus és a marxizmus nem nominalista eszme-e? (Lehetséges, hogy a megemelt tétet, sőt már a kezdetben adottat is simán elbuktam. Ez a bukás azonban kizárólag az én kontómat terhelje.) Megjegyzem még, más kérdéseket, vitákat érintve, hogy Cusanus labdajáték-metáforájának életfilozófiai következményeit át kellene gondolni: eldobott labdák vagyunk-e egy értelmetlen játékban, vagy valaki tudatosan hajított bennünket egy általa ismert cél irányában, számítva a labdának, vagyis az egyénnek (nekünk magunknak) segítő igyekezetére is? Ki a játékos? Létezik-e egyáltalán? De ha feltételezzük, akkor szükségképpen létezik, emeli fel újját figyelmeztetően Canterburyi Szent Anzelm az idők távolából. És még valami. Francis Bacon „idolumokról” (téveszmékről) alkotott nézeteit meg kellene nézni (vagy továbbgondolni) nyelvfilozófiai szempontból, különösen, ami „a piac idolumát” illeti (*idola fori*), mely szerint a szavak élnek bennünk a dolgok helyett. (S ha netán ez a helyzet, abból mi következik?) Lenne még néhány kérdésem, de talán ennyi is elég ahhoz, hogy így összegezhessem az erről mondottakat: nem könnyű lecke, mégis érdemes átrágni magunkat ezen a kétségkívül száraznak tűnő, nehéz olvasmányon.

1944-ben publikált *A filozófia* című könyve viszont, éppen mert nem tankönyvi rendszerezésre törekszik, ma is eleven, vonzó olvasmány. Ha valaki azt kérdezné tőlem, Halasy-Nagynak melyik az a könyve, amelyet leginkább érdemes elölvennie, habozás nélkül ezt ajánlanám. (Persze, mivel nem vagyok filozófus, értékelésem szubjektív, de valószínűleg a kérdést megfogalmazó személy sem szakmabeli lenne. Így hát a fentebb említett hősök tisztelete kapcsán szót érthetünk.) Halasy-Nagy remek portréfestő, akkor van igazán elemében, ha arcképet készít. Ez a könyve is filozófiatörténet, de arcképcsarnok formájában. Az egyes fejezeteket egy-egy, az adott személyiséget és attitűdöt meghatározó életrajzi esemény kiemelésével beszéli el. Ezek akár mellékesnek is tűnhetnek (holott nem azok), mint például az, hogy Arisztotelész, „ez az akadozó beszédű, vékonydongájú apró szemű emberke, aki szeretett feltűnően öltözködni, ujjai tele voltak gyűrűvel és haját gondosan ápolta”, húsz esztendeig tanult az atléta termetű Platón mellett az Akadémián, hogy aztán felépítsen egy ellentétes gondolati rendszert. Raffaello freskóján egymás mellett látjuk őket, de gesztusaik ellentétesek: Platón fölfelé mutat, Arisztotelész mozdulata viszont a föld felé irányul. (És most jusson eszünkbe az univerzália-vita!) Ilyen kapunyitó, megértést elindító esemény a gót, de már római lelkű Teodorik Rómába történő bevonulásának elbeszélése 500-ban, akit a pápa rangos küldöttséggel fogadott, s aki Boethiust barátjának tekintette, háromszor is ráruházta a konzuli méltóságot. Sokszor kikérte a filozófus tanácsát. De volt egy pont, ahol útjaik elváltak egymástól. Teodorik ariánus volt, Boethius pedig trinitárius. Ezt a vitát mi, magyarok *Az ember tragédiája* bizánci színeiből ismerjük: a *homousion* és a *homoiousion* ütközése ez. Ádám mit sem értve a dologból, a feleket elválasztó *i* elhagyására inti a szemben állókat, pedig ez a betű két világot választ el egymástól. Ha valamiért érdemes meghalni, akkor ez az *i* betű az. Mert egyháztörténeti,

¹⁴ Halasy-Nagy: *A filozófia története*, 288.

sőt világszemléleti sorsforduló, hogy Krisztust az Atyával egylényegűnek tartjuk-e, vagy a teremtmények közé soroljuk. Heves hitviták, sőt felekezeti harcok alakultak ki ebből a polémiából, sokan életüket áldozták emiatt, és Boethius is ennek áldozata lett: egy sikertelen követjárása után ellenségei vádaskodására felségárgulás miatt 526. október 23-án Páviában a vérpadon halt meg hetvenegy éves korában.

Boethius halála jelképes esemény, mint ahogyan Ágoston és Mónika, a fiú és az anya ostiai víziója is az, a közösen átélt Isten-élmény. Hadd említsem még meg az éppen katónáskodó Descartes éjszakai extázisát, amely mindent megváltoztatott számára. „Maga nem beszél erről részletesebben, de nem nehéz kitalálni, mi lehetett ez a fölfedezés, ha későbbi munkáit úgy tekintjük, mint ennek az extázisba ejtő intuíciónak kifejezései. A természet titkain és a matematika problémáin eszmélkedve ráébredt, hogy mind a kettő zárja ugyanazzal a kulccsal: a matematikai fogalmakkal és módszerrel nyitható.”¹⁵ *Deus calculat et fit mundus*. Isten számol, és a világ megszületik. – Szívesen követném még e „filozófiai regény” eseményeit, de ezt inkább más olvasókra bízom. Ám hadd említsek csak még egy epizódot. 1654. november 23-án Blaise Pascal misztikus elragadtatásban részesült: átélte Isten közelségét. Az élményt írásban rögzítette, s ezt a szöveget emlékeztetőül mindig magánál hordta, egyik ruhájából átvarrva a másikba. Szerintem innen kell elkezdni a *Gondolatok* olvasását, hogy megértsük a szív okait, amelyeket az ész nem ismer, s rádöbbenjünk az embernek, ennek a gondolkodó nádszálnak a méltóságára.

**„igen nagy reményeket keltett maga iránt”
(Halasy-Nagy és Weöres Sándor doktori szigorlata)**

Az akkor már neves, Baumgarten-díjas költő, aki 1933-tól a pécsi bölcsészkar hallgatója volt, 1939. szeptember 18-án adta be kérvényét „A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Tekintetes Bölcsészettudományi Karának”, melyben „bölcsészdoktori szigorlatra való bocsátását kéri”. A kérvény szövegét idézzük.

Tekintetes Kar!

Alulírott Weöres Sándor azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a Tekintetes Karhoz, hogy engem bölcsészdoktori szigorlatra bocsátani méltóztassék a következő tárgycsoportosítással: *aesthetika* (mint főtárgy), *philosophia* (mint I. melléktárgy) és *paedagogia* (mint II. melléktárgy).

Kérésemet megismételve maradok a Tekintetes Karnak alázatos tisztelője

Weöres Sándor¹⁶

A kar szeptember 26-án tartott ülésén javaslatot tett arra, hogy a kérelmező *A vers születése* című doktori értekezésének bírálatára Halasy-Nagy József és Bognár Cecil professzorokat kérjék fel. A kari döntést megelőzően, mintegy azt alátámasztandó, Halasy-Nagy professzor *Előterjesztést* fogalmazott meg, amely a jelölt egyetemi tanulmányait ismertette, aminek eredményeként Weöres Sándor 1939. január 19-én abszolutóriumot kapott, s megvan a joga ahhoz, hogy doktori szigorlatra jelentkezhessek. Idézem: „Leckekönyvének tanúsága szerint Weöres főleg bölcséleti, irodalomtörténeti és pedagógiai előadásokat

¹⁵ Halasy-Nagy József: *A filozófia*. Pantheon, Budapest, 1944, 210.

¹⁶ PTE Egyetemi Levéltár 20. D. / 1939-1940. Erre a dokumentumanyagra hivatkozom a későbbiekben is. Ezúton mondok köszönetet Gutai Csillának, a Levéltár munkatársának, akitől fontos segítséget kaptam munkámhoz.

A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem
Tekintetes Bölcsészettudományi Karának
Pécs.

Tekintetes Kar!

Abulirott Weöres Sándor azon tiszteletteljes
kéressel fordulok a Tekintetes Karhoz, hogy
engem bölcsészdoktori szigorlatra becsátani
méltóztassék a következő tárgycsoportosítással:
esztétika (mint fő tárgy), philosophia (mint
I. melléktárgy) és paedagogia (mint II. melléktárgy).
Kérésemet megismételve maradok a Tekintetes
Karának alázatos tisztelője

Weöres Sándor.

Pécs, 1939. szept. 18.

hallgatott nem nagy szorgalommal. De már gyerekkora óta verseket ír, s ezekkel igen nagy reményeket keltett maga iránt. [...] Egy évben megkapta a 4000 pengős Baumgartner (sic!) díjat, amelyből világkörüli utat tett.¹⁷ Ennek alapján látta megalapozottnak a kar a procedúra elindítását. Halasy-Nagy tehát kezdettől fogva pártolta a költő kérelmét.¹⁸ A kar döntését Koszó János dékán a következő Végzésben summázta: „Folyamodó Weöres Sándor az iránti kérelmét, hogy esztétikából mint fő, filozófiából mint első és pedagógiából mint második melléktárgyból doktori szigorlatot tehessen, a bölcsészeti Kar folyó év szeptember 26-án tartott I. rendes kari-ülésében teljesíthetőnek találta. Pécs, 1939. október 3. Koszó e. i. dékán.” A dékán rendelkezett a disszertáció megküldéséről a felkért bírálók számára.

A *vers születése* című doktori értekezésről készülő könyvem Weöres-fejezetében írok, kiemelve a költő disszertációjának az alkotás-lélektani és személyes szempontokon túl-emelkedő jelentőségét. Itt most a pécsi bölcsészkar felől nézve, konkrétan Halasy-Nagy munkásságának ismertetése keretében szólok e témáról. Halasy-Nagy bírálatában előbb a disszertáció készülésének folyamatát ismerteti, s egyúttal tanulságos bepillantást enged az egyetemi műhelymunka folyamatába. „Sokszor próbálkoztam vele egyes esztétikai té-

¹⁷ Előadvány a Kari Tanács szeptember 26-i üléséből. Jelzetét lásd előbb.

¹⁸ Halasy-Nagy *Előterjesztésének* szövegét Nagy L. János közölte: *Tanulmányok* 160–161.

J E G Y Z Ö K Ö N Y V .

Budapesti Felvetett Weöres Sándor doktorjelölt doktori szigorlatáról.

Született: Szombathelyen, 1913. június 22.-én.

Vallása: ág.h.ev.

Jelen vannak: dr. Koszó János dékán elnöksége alatt: dr. Halasy-Nagy

József és dr. Bogmár Cecil ny.r. tanárok.

Hely: Dékáni Hivatal.

Idő: 1939. november 28.-án d.u. 3 óra.

Fentnevezett Weöres Sándor ur miután "A vers születése" című doktori értekezése megbírálattott és elfogadtatott a fentnevezett időben tartott szóbeli vizsgálaton a következő kérdésekre a következőképpen megfelelt:

Főtárgy: Esztétika: *Az esztétika történetéről szóló tud. művek és esztétikai feljegyzések. Grotz. Kant - Schiller. Schopenhauer. Schelling. Hegel. Fichte. és Hegel. Witt. költöget. Magyar nyelvű művek.*

I. Melléklet: Filozófia: *Aristoteles. Görög tanúsítványfilozófia. Platon. W. James és a pragmatizmus. Ernst Mach. A kanti filozófia.*

II. Melléklet: Pedagógia: *Pedagógiai regények. Rousseau és a pedagógiai naturalizmus. De Goulluet utólevél.*

A vizsgálat eredménye alapján alulírottak Weöres Sándor urat *cum laude* fokozattal képesítettnek minősítvén, öt a bölcsészettudori fok elnyerésére érdemesnek találtuk.

Pécs, 1939. november 28.

Dr. Halasy-Nagy József
Dr. Bogmár Cecil
 vizsgáló tanárok.

Dr. Koszó János
 dékán, elnök.

mákkal, de őt az Isten szoros értelemben vett tudós munkára nem teremtette. Egy-egy témában nem tudott túlemelkedni a naiv biologizmuson. Kiütközött belőle mindig a szubjektív ösztönember, aki objektív gondolkodásra nem alkalmas. Elutasítani mégsem akartam. S így született meg ennek a disszertációnak az eszméje.”¹⁹ A bíráló hozzáteszi: „Mit nem adnánk érte, ha pl. Csokonai és Petőfi megírták volna, hogyan írták a verseiket.” Láthatjuk, hogy az opponens a leghelyesebb értékelési szempontot alkalmazta: a hagyományos elvárások helyett a jelölt személyiségéből indult ki, felismerve költői jelentőségét. Nagyvonalúan mellőzte a disszertációs műfaj konvencionális ismérveit, azoknál fontosabb értékeket érzékelve. „A kész dolgozat valóban érdekes ott – írja a professzor –, ahol Weöres magáról beszél. Itt is naivul indul: biologizál és mitizál, de meglepően jól látja a maga munkáját, annak a vajúdását, lassú kialakulását. [...] Munkája sok érdekes adalékot hoz a költői alkotás lélektanához, s több eredetiség van benne, mint sok szorgalmas tudományos böngésző csinálmányában.” (Az eredeti, bár szabálytalan tanulmány és a „bön-

¹⁹ A két bírálat szövegét Tüskés Tibor és Nagy L. János már közölte. Weöres Sándor és Pécs. Vallomások, dokumentumok, emlékek. Válogatta, szerkesztette, összeállította Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2003, 71–72. Ezt idézem.

20/1939-40. D. szám.

V É G Z E S .

Folyamodó WEÖRES SÁNDOR asinintí kérelmét, hogy esztétikából mint fő, filozófiából mint első és pedagógiából mint második mellék tárgyból doktori szigorlatot töltsen, a Bölcsészeti Kar folyó évi szeptember hó 26.-án tartott I. rendes kari-ülésében teljesíthetőnek találta.
Pécs, 1939. október 3.

Felső
e. i. dékán.

Megküldendő: dr. Halasy-Nagy József és dr. Bognár Cecil ny. r. tanároknak.

M E G H Í V Ó .

WEÖRES SÁNDOR folyó évi november hó 28.-án, kedden d. u. 3 órakor a Kar dékáni helyiségében tartandó doktori szigorlatára van szerencsém Méltóságodat tisztelettel meghívni.
Pécs, 1939. november 22.

Felső
e. i. dékán.

gész csinálmány” szembeállításával a bíráló nemcsak a dolgozat szerzőjét, de saját tanári habitusát, annak nyitottságát is jellemzi.) A másik bíráló, Bognár Cecil sem rejti véka alá tudói kifogásait (a dolgozat rendszertelen és ellentmondásos), de pozitív értékelése professzor kollégájáéhoz hasonló. „A költő személyiségét és a költői alkotást a nagyközönség bizonyos rejtelmes ködön át látja. Az író nagyon kellemesen és finom pszichikai elemzéssel nyújt erről tisztább és a valóságnak megfelelőbb képet. Nem csak költői tehetsége van, hanem jó megfigyelő képessége is.” (Bognár Cecil bírálata november 10-én íródott.)

A kar példás gyorsasággal intézte az ügyet. A dékáni hivatal nem sokat várt a szigorlat megrendezésével. Erről az alábbi *Meghívó* tanúskodik. „Weöres Sándor folyó évi november hó 28-án, kedden d. u. 3 órakor a Kar dékáni helyiségében tartandó doktori szigorlatára van szerencsém Méltóságodat tisztelettel meghívni. Pécs, 1939. november 22. Koszó dékán.” A Koszó János elnökletével és a bírálók részvételével megtartott doktori szigorlatról a hivatalos előírásoknak megfelelően *Jegyzőkönyv* készült. „Fent nevezett Weöres Sándor úr, miután »A vers születése« című doktori értekezése megbírálatott és elfogadott, a fent nevezett időben tartott szóbeli vizsgálaton a következő kérdésekre megfelelt.” A kérdések ismertetése után a *Jegyzőkönyv* ezzel az értékeléssel zárul: „A vizsgálat eredménye alapján alulírottak Weöres Sándor urat *cum laude* fokozattal képesítettnek mi-

nősítvén, őt a bölcsészettudori fok elnyerésére érdemesnek találtuk. Dr. Halasy-Nagy József, Dr. Bognár Cecil vizsgáló tanárok, Dr. Koszó János dékán, elnök.” A hivatalos szövegben a költő neve a „budakeszi” (kézírással betoldott) előnévvel szerepel.

Másnap, 1939. november 29-én doktorrá avatták.²⁰

²⁰ A dolgozat végére érve függelékül félévi bontásban közlöm Halasy-Nagy 1923 és 1941 között tartott egyetemi előadásainak jegyzékét. Ennek forrását az egyetem tanrendjeinek félévenként kiadott kötetei képezik.

1923–24 I. A világnézet 2 óra, Spinoza 2 óra, „Az ember tragédiája” értelmezése 1 óra.

1923–24 II. Ethika 4 óra, Görög filozófiai szövegek 2 óra.

1924–25 I. A filozófia történetének forrásai 4 óra, A képzelet 1 óra, A görög komédia 2 óra.

1924–25 II. Ethikai problémák 4 óra, Az újkori filozófia története 3 óra, Sophokles „Antigoné”-ja 2 óra.

1925–26 I. Ethika 4 óra, Szeminárium 2 óra.

1925–26 II. Psychologia 4 óra, Ethika 4 óra

1926–27 I. Descartes rendszere 3 óra, A művészet filozófiája 2 óra, A filozófiai propedeutika tanítása 2 óra.

1926–27 II. Logika 3 óra, Mai filozófusok 2 óra

1927–28 I. A filozófia egyetemes története 4 óra, Szeminárium 2 óra.

1927–28 II. Ethika 2 óra, Bevezetés az ismeretelméletbe 2 óra, Spinoza 2 óra.

1928–29 I. Platon 3 óra, A fejlődés eszméje 2 óra, A jelenkori filozófia fő irányai 2 óra.

1928–29 II. A tömegek lélektana 2 óra, Taine 2 óra, A tudomány fogalma és feladatai 2 óra, Pauler Ákos 2 óra.

1929–30 I. Esztétika 2 óra, A XVII. század bölcselete 2 óra, Aristoteles Metafizikája.

1929–30 II. Esztétika 2 óra, A XVII. század bölcselete (folytatás) 2 óra, Aristoteles Metafizikája (folytatás) 2 óra.

1930–31 I. Psychologia 2 óra, A filozófia története Thalestől Sokratesig 2 óra, Az ismeretelméleti kérdés 2 óra.

1930–31 II. Psychologia 2 óra, Logikai kérdések 2 óra, Leibniz 2 óra.

1931–32 I. Bevezetés a filozófiába 2 óra, Ethika 2 óra, Aristoteles etikája és politikája 2 óra.

1931–32 II. Bevezetés a filozófiába 2 óra, A mai ember problémái 2 óra, Spengler 2 óra.

1932–33 I. A metafizika története 4 óra, Bevezetés a filozófiába 2 óra, Szemináriumi gyakorlat 2 óra.

1932–33 II. Psychológiai kérdések 2 óra, Plotinosztól Szent Ágostonig 2 óra. Leibniz 1 óra

1933–34 I. Középkori filozófia 4 óra, Filozófiai szövegek olvasása 1 óra.

1933–34 II. Esztétika 2 óra, Logikai kérdések 2 óra, Az újkor lélektana 1 óra.

1934–35 I. Ethika 4 óra, Ethikai gyakorlatok 2 óra, Filozófiai alapfogalmak 1 óra.

1934–35 II. A lelki élet alapformái 2 óra, Platon 2 óra, Platon-olvasmányok 2 óra.

1935–36 I. Bevezetés a filozófiába 2 óra, Logika 2 óra, Filozófiai gyakorlatok 2 óra.

1935–36 II. Bevezetés a filozófiába 2 óra, Pascal 2 óra.

1936–37 I. Psychologia 2 óra, Középkori filozófia 2 óra, Psychológiai olvasmányok 2 óra.

1936–37 II. Psychologia (folytatás) 2 óra, Ethika 2 óra, Descartes 1 óra.

1937–38 I. Esztétika 2 óra, Kant 2 óra, Filozófiai szövegek olvasása 2 óra.

1937–38 II. Esztétika 2 óra, Korunk világnézete 1 óra, Böhm és Pauler 3 óra.

1938–39 I. A kultúra filozófiája 4 óra, A tömegek lélektana 1 óra.

1938–39 II. Etika 2 óra, Német filozófia 2 óra, Filozófiai olvasmányok 1 óra.

1939–40 I. A lelki fejlődés 2 óra, A német filozófia (folytatás) 2 óra, Filozófiai olvasmányok 2 óra.

1939–40 II. Logikai kérdések 2 óra, Platon 3 óra.

1940–41 I. A filozófia története 4 óra, Filozófiai szövegek olvasása 1 óra.

A jegyzék nem tartalmazza Halasy-Nagy pedagógiai tárgyú előadásait.

A NEVELŐDÉS KÖZELKÉPEI

Kustos Júlia: *Hullámtörő**This is a song about the seedy underbelly of the carnival
(Bikini Kill: Carnival)*

Kustos Júliáé kihívó kötet, habár ez elsőre aligha látszik. Borítóján szelíd fehér szarvas látható, a 14. századi *Wilton-diptichon* külső oldalának részlete. A könyv tokkal-vonóval is alig haladja meg az ötven oldalt, a belívben harminchárom vers olvasható. Belelapozva első ránézésre azt látjuk, a versanyag nem oszlik ciklusokra, fejezetekre. Az egész feszességet, kimértséget sugároz, egyben van.

Ehhez képest az olvasó számos izgalmas kérdéssel, problémával szembesül. Már a cím különös feszültséget kelt, mintha öntudatos ellentmondásban állna a könyvtárgy szerezésével, s a maga halk, mégis eltökélt módján nemcsak egy költői pálya indulását jelentené be, hanem valami többet – a hullámtörő védmű, ugyanakkor a szó értelmezésének fókuszát talán a jelölt statikusságáról áthelyezhetjük a funkciójára: nemcsak ellenáll a hullámoknak, hanem megtöri azokat, tehát a címnek ilyen módon aktivitása is van, s ezzel egyfajta változást vagy alternatívát is bejelent. Az is roppant érdekes, hogy a borító és a cím egysége alapján a kötet anyagát méltóság teljes monolit tömbnek képzelhetnénk, ehhez képest nagyon gazdag, sokrétű, sok irányba nyitott, az olvasói elvárásokkal is játékba lépő, dinamikus szövegvilággal van dolgunk.

Kustos az egykori Gömbhalmaz csoport tagja volt, tehát ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelynek tagjai a Sárvári Diákírók és Diákköltők Találkozója helyett már inkább a miskolci *Műút* folyóirat által szervezett, Kabai Lóránt által vezetett Szöveggyár Táborhoz kötődnek – de ugyanennek a generációnak vált fontos műhelyévé a 2012-ben Szálinger Balázs vezetésével megújuló *Hévíz* folyóirat is. Nemzedéktársai közé többek között Biró Krisztián, Borda Réka, Csete Soma, Köröstyös Gergő, Purosz Leonidasz, Szenderák Bence, Vajna Ádám, Vida Kamilla sorolható – változó, ki az, aki már a második köteténél tart, s ki áll még az első kötet előtt. Erről a generációról korábban azt mondtam, hogy „az (ön)értelmezése[i]k inkább egy szinkrón, mint diakrón hagyománytudatról árulkodnak”.¹ A generáció megnevezett előképei közé ugyanis jellemzően az egy-két generációval idősebb szerzők tartoznak, tehát a Kemény István–Telep/Előszézon (Krusovszky Dénes, Nemes Z. Mórió, Sirokai Mátyás, Simon Márton stb.) genealógia a domináns, amit legalábbis részben műhelyvezetőik, Kabai és Szálinger is közvetítettek. A nemzetközi irodalomból jellem-

¹ Vö. Kortárs irodalom és kritikai diskurzus – mikor a kritikusok közé begurítod a labdát... Vásári Melinda beszélgetése Lapis Józseffel és Mohácsi Balázssal, 1. rész. *Műút Online*, 2019. 03. 19.

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2022
52 oldal, 1999 Ft

zően szintén a fiatal generáció tagjai tűnnek fel közvetlen hagyományelemként vagy közvetett kontextusként, s leggyakrabban az angolszász szerzők: Richard Siken, Saeed Jones, Ilya Kaminsky, Ocean Vuong, Warsan Shire, Patricia Lockwood, Hera Lindsay Bird.

Kustos hagyománytudata érdekes módon a vázolttól jócskán és izgalmasan eltérni látszik – s ezen külön csavar egyet, hogy a szerző az utalásainak javát szánt szándékkal jelöletlenül és megnevezetlenül hagyja, azokra mégis felhívja a figyelmet. A kötet végi jegyzet utolsó mondata, miután köszönetet mondott tesztolvasóinak, s megadta a kötetben található három mottó forrását, úgy szól: „Jelöletlen forrásait a szerző itt sem szándékozik megjelölni”. Ám ezt a gesztust hangsúlyozza, hogy a kötet utolsó verse a *Jelöletlen forrásból* címet viseli (48.), tehát határozottan idézetként, talált szöveggként olvasandó – de ezt a problémakört árnyalja az *Ismeretlen mester műve* című szöveg is (16.), amely a borítóra emelt Wilton-diptychonnal lép párbeszédbe. Ennek fényében dilemmát jelent, kritikusként milyen mértékben érdemes a kötetben felbukkanó hagyományelemeket vagy akár hangvétebeli hasonlóságokat taglalni, hiszen azzal bizonyos tekintetben az anyag és a szerző intencióinak ellenében dolgoznék, ráadásul akár úgy is hathatna, mintha a kötetben feltáruló költői vízió és hang egyediségét, eredetiségét vonnám kétségbe – miközben a szerző e gesztussal természetesen saját maga is kikezdi kötete-költészete eredetiségét, s meglehet, épp ezzel egyedíti magát a kortárs szcénában.

Ugyanakkor irodalomtörténeti szempontból nagyon is érdekes lehet vázolni azt a mőt, kontextust, amelyben Kustos versei a helyüket keresik, kiváltképp mivel nemegyszer éppen ezek által térnek el a fiatal költészet köznyelvétől. Így talán egy nagyvonalú felsorolás mégis megengedhető. A kötet mottója Láng Orsolyától, míg a további két, jegyzetben is hivatkozott mottó a modern lengyel költészet egyik legismertebb alkotójától, Zbigniew Herberttől, illetve egy ó-akkád agyagtábláról származik. Utalásai között vannak antik minták: megjelenik Odüsszeusz, Ikarusz, Démoszthenész alakja. A Wilton-diptychon és az ehhez gravitáló némelyik vershelyzet középkori scenikát hoz a versanyagba. Akad szöveg, ami egyértelműen Weöres Sándort idézi: *Alulírott Psyche* (35.), másutt egy-egy sor mögött épp csak sejtésszerűen József Attilát, Pilinszkyt vagy Rilket vélem hallani. A *Róza dala* című narratív karakterű vers – melyet a *Jelenkor* olvasói a 2020. szeptemberi lapszámból ismerhetnek – Terék Anna *Halott nők* című kötetének szövegvilágára emlékeztet. A nő beszélőt sejtető, (magán)mitologikus keretű versmonológok hol Carol Ann Duffy, hol Nagy Márta Júlia szövegtörökvéseit idézhetik fel. Megint más versek kapcsán Fehér Renátó, Zilahi Anna, Kállay Eszter költészetével tudnék párhuzamokat vonni.

Kustos verseinek nyelve általában egyszerű, akár hétköznapiak is mondható, de abban a tekintetben az élőbeszédszerűség fogalma nem feltétlenül alkalmazható, hogy tartózkodik a pongyolaságtól, a szlengtől, a versnyelv inkább kimértnek, kidolgozottnak, választékosnak, veretesnek mondható, ami valamiképpen T. S. Eliot szövegeit juttatja eszembe, de ha jobban meggondolom, talán inkább Eliot magyar fordítóit hallom, például Kálnoky Lászlót vagy Vas Istvánt. Formanyelv tekintetében is változatos az anyag: vannak későmodern hangvételt idéző, itt-ott laza rímelést is alkalmazó szövegek, vannak a kísérletező neoavantgárdot idéző absztraktabb szövegformációk, van néhány tipográfiával, vizuális költészettel kísérletező darab, és van számos vers, amely formájában a manapság domináns szabadvers-költészetet folytatja. S ha már a szövegek kísérletező dimenzióját említem, talán itt érdemes megemlíteni, hogy első ránézésre ugyan nem oszlik ciklusokra a kötet, vannak összetartozó szövegcsoportok: a kötet közepén hat vers a *Bildung* alcímet(?) kapta, a kötet végén pedig öt vers címének előtagja a *Közélp* szó – ez a szokatlan megoldás megőrzi a harminchárom vers monolitikus egységét, a megfelelő helyeken mégis megmutatja az anyag alternatív, belső struktúráját. A versek által felkínált témák is változatosak, az általánosabb érvényű filozofikus futamoktól az elmaradhatatlannak látszó felnövekvés-történeten át az aktuális-politizáló reflexióig több minden megtalálható a kötetben. Ráadásul bizonyos versmomentumok a szövegek saját működésére mutatnak

rá, azokat kommentálják, tehát az anyag gyakran metareflexív, metapoétikus rétegekkel is gazdagodik. A kötetben megjelenő-felidéződő hagyományanyag, a formanyelvi színeség és a tematikai összetettség tehát összképében izgalmas és egyedi amalgámnak tűnik.

A kötetben szereplő írások javarészt szerepverseknek tekinthetők, semmiképpen sincs szó egységesnek tekinthető versszubjektumról – Kustos kötete ebben is különbözik tehát a kortárs magyar líra fősodrától. A versek beszélője egyszer egy Róza nevű tanúságtevő öregasszony, egyszer a *Wilton-diptichont* készítő ismeretlen mester, egyszer Odüsszeusz, egyszer Psyché, és így tovább, hol férfiak, hol nők. De egyszer például a hindu legendáriumból ismerhető, egy önmagát uroboroszszerűen felfaló, az örökkévalóságot szimbolizáló, tátott szájú oroszlánszörny, Kirtimukha szólal meg (képe ornamentalsként rendszerint megtalálható a hindu templomok kapuívén), máskor pedig egy oroszlánszáj – ami viszont egy virág, közönséges nevén: tátika. Sőt, talán annak is jelentőséget tulajdoníthatunk, hogy a kötet végi jegyzet egyes szám harmadik személyben adja közre a szerző köszönetnyilvánítását és a hivatkozásait. Természetesen annak is megvan a maga (meta)reflexiója, hogy egységes vagy osztott subjektumról van-e szó: „Magamról mondani, / magamról vallani / annyit sem tudok, // hogy egy volnék-e, / hogy volnék-e egy / a nyájban” (*IDús legelő-iden...*), 18.). És annak is, miként olvasandók ezek a szerepversek mégis egy történetként, egy ívben: „Halott vagyok, álruhás, ismeretlen mester, / az utókor semmit sem tehet. Richárdot / öcsémről mintázom, Jézust halott fiamról, / és a képen arannyal díszített szarvval / ott leszek én is”, áll az *Ismeretlen mester műve* zárlatában (16.). Nem véletlen tehát, hogy a kötet versein mégiscsak laza narratív szál vezet végig, afféle fejlődéstörténet, amit a „rejtett” *Bildung*-ciklus explicitté is tesz. Ám hogy pontosan hova is vezet ez a történet vagy út, nehéz lenne megmondani, csak annyi bizonyos, a megszólaláshoz van köze.

A modernség klasszikus toposza a nyelvi válság, s a nyelv, a beszéd, a kommunikáció Kustos verseiben is kihívásként jelenik meg. „Én így tanultam a nyelvet: / szavaidban mindig legyen / szorongás” – szól már a harmadik vers, *A rügy* (10.) felütése. *A lámpalázás* versének metareflexív zárata úgy hangzik: „Végzőra lépj, és ne dadogj. A ha- / a haha- / a hata- / lom én vagyok” (15.). A *Minszk, utazásban* (37.) a legelemibben például a cirill betűk jelentenek kommunikációs akadályt, de ez csupán sűrítő jelképe annak a szociokulturális szakadéknak, ami a lírai beszélőt az ismerősen idegen belarusz diktatúrától elválasztja. *A Közelkép: nyelv* című vers a beszédhibáját sajátos módon legyőző ókori görög politikusról, Démoszthenészről (vagy egy hozzá hasonló figuráról) szól: „Kavicssal nyelve alatt él” (43.). *Az oroszlánszáj szerelmes verse* úgy indít, „Aki sokat félt, mint én, nem érti a tiszta beszédet” (46.). „Én az vagyok, aki még sosem látta az arcát. / Aki visszhangja mögül a hangját még nem hallotta. / És bár a többiek azt mondják: mi látunk és hallunk, én nem adok az ő szavakra” – szerepel az utolsó előtti versben, az *„Egy nyitott helyben* (47. – megint egy szokatlan, finoman felforgató megoldás: a szöveg címe egy rövid idézet első fele, ám az idézet már a főszóvegben zárul). Végül az utolsó vers mintegy beteljesíti a nyelvi válságot, amely természetesen a szubjektum válsága is, ebben a szövegben lírai énről legfeljebb olyan vonatkozásban lehet beszélni, ha úgy értjük, ő közli velünk, hogy a folyószöveggént idézett vers(részlet?) *Jelöletlen forrásból* származik: „»Ha önnön hevébe fúlva / pilledni kezdett a kora nyári délután, / s egy rövid, gyors suhanás árnyéka libbent át a táj fölött, / nem kellett a tekintetét sem megemelnie, tudta, / hazafelé tart a sárgarigó.«” (48.)

Ugyanakkor amíg a versek java problematizálja a nyelvet, addig a szövegek technikai megoldásai, mindenekelőtt a sorok vagy akár a szavak törése nagy tudatosságról árulkodik, s cseppet sem tűnik úgy, hogy a nyelv – ezúttal posztmodern toposzként – uralhatatlan lenne. A szövegek éppen ezeken a pontokon hívják fel a figyelmet a saját alakítottságukra. „mi lesz majd ha az éhség is / elhagy és gyomrunk hús / ra sóra ízre nem tekint” (*naponta tanulunk bele...*), 7. – kurzív az eredetiben); „Azt mondják, a nép törhe- / tetlen, mint az alexandrinus” (*A lámpalázás verse*, 15.); „Azt mondják, a gyík eljut egy kőig, ami életben tartja, / de nem ismeri az utat, mert fejében a forróság oszt- / hatatlan lényeg és

cél. Ami odavezeti: nemlétező. // Hogy ki a stagnáló kő, kié a négy láb, és hol kanya- / rodik az ösvény, aminek a végén a szikla melege és / a fémhideg test egymásra talál, nem tudom” (*Gyíkút*, 36.); „Retúrjegyet kérek. Egy átszállás, ké- / szülök a cirill betűkre” (*Minszk, utazás*, 37.). Az idézett példák közül az első és az utolsó a többértelműség lehetőségét aknázza ki, s ideiglenesen létrehozzák a „gyomrunk hús”, valamint a „szülök a cirill betűkre” állítását, a többi metareflexiós, ironizáló eszköz, hiszen éppen a „törhetetlen”, az „oszthatatlan” és a „kanyarodik” szavakat látjuk törésben – ez az eljárás talán nem nagy truváj, egy-egy játékos kikacsintás erejéig mégis határozottan jelzi a szöveg megalkotottságát, s akár a kötetcímmel is összefüggésbe hozható.

A szövegekben zajlik egy a fent vázolt nyelvi válsággal és „elhallgatással” ellentétes irányú folyamat, egyfajta öntudatra ébredés is. A *Róza dalában* egy demens öregasszony igyekszik összerendezni élettörténetét. „Hány tíz évig tanultam a valóságot felfogni” – mondja az ismeretlen mester (16.). A *Bildung*-ciklus – amelyről később még részletesebben szólok – mindenekelőtt a halállal, az öregedéssel, az idő múlásával való találkozást tárgyalja. A kötet kétharmadánál jutunk el a határozottabb beszédhez: amíg *A lámpalázás verse* még dadogásba torkollott, s a [*Dús legelőiden...*] az áttételes, parabolisztikus beszédet választja („A nyáj közössége, / a nyáj közönsége / nem tud magáról” – 18.), addig itt gyors egymásutánban következik három nagy és határozott feminista vers, a *Minszk, utazás*, a *Virágot a virágnak!* és az *Egyformán szeret*. Ezek a leginkább aktualizálható szövegek. Az első vers kontextusa nyilvánvalóan a 2020-as belarusz tüntetéshullám, habár ennél tágasabb a fókusz: „A diktátor veled ébred. [...] Még a félelmed a mellráktól is belőle ered. // Pedig csak élni szeretnél. [...] egy másik, / szintűgy város menti asszony piros / bugyogóját két fehér közé ékeli, / a szél lengesse. A kötelet húzza / egy lobogó súlya! // Ám két mondat se hangzik, / a diktátor személyében az asszony / (az asszony személyében a diktátor) / újra színre lép, és leszedi a pirosat [...] Mégsem tudja majd, hány napig tartott, hányat / vertek össze, a cellában kit erőszakoltak meg, és / kit nem” (37.) A vers egyébként formanyelvében is kockázatvállaló: az Eliotot idéző, dramatikus karakterű költemény szövegei tipográfiailag is elkülönülnek. A *Virágot a virágnak!* az emancipált nő öntudatos monológja a szexizmus ellenében: „Bocsánat, de nem szeretnénk megköszönni a helyet az asztalnál”, így kezdődik (39.), hangvételében inkább a kilencvenes évek amerikai punkszcénájának Riot Grrrl mozgalomához kötődik, mintsem költészeti mintákhoz. Az *Egyformán szeret* pedig vizuálisan éppúgy hatásos, mint mondanivalójában, a szöveg ugyanis képversként kelyhet formáz, s az egyházi nyomásra megszigorított lengyel abortusztörvényre reagál, amely lényegében még az erkölcsileg megkérdőjelezhető vagy elítélendő helyzetekben is lehetetlenné teszi a terhességmegszakítást, nem hiába szerepel tehát a szövegben az a mondat, „Szüljön maga, atyám” (40.).

A feminista miniblokkot a *Közelkép: az úszó, ha elfárad* című vers követi: „A tenger közepén mit ér egy csapás? / Több hektolitert ha már nem bír a tenyér, / szigetet adj, édesvizet, levegőt!” (41.) Akár úgy is tűnhet, a megelőző versek kegyetlen, patriarchális, mizogün világából, ebből a tengerből menekülne a beszélő. S ha így van, a verset nyitó kérdés volta-képpen arra kérdez rá, mit érnek a megelőző versek állásfoglalásai – tehát mire képes egy hullámtörő. A vers zárlatában előkerül Odüsszeusz, s ezzel rögtön visszahurkolunk *A dícső Odüsszeusz kalandjai* című vershez: „sziréneim éneke hullámba veszett / karcsapás” (20.), s inentől ezt a verset éppúgy lehetne politikai-közérzeti allegóriaként értelmezni, amiképpen meta-poétikai kommentárként is (a vers felütése és zárlata: „A napfényt próbálok / újrasteni éjszakákon át. [...] A napfényt próbálok / elfelejteni éjszakákon át”, ennek a körforgásnak a része a bolyongás-hánykolódás és a szirének kihallgatása is).

Hosszan lehetne taglálni a további szövegösszefüggéseket, de még egy dologra szeretnék kitérni, s ezek a kötet gyengébb pillanatai, amelyek akár hibának is tekinthetők. Például az Ofélia-versek (*Pepita Ofélia* – 24.; *Ofélia, kérdezz!* – 32.; *Ofélia, felelek* – 33.) egyenként rosszak, esztétikai élménnyel nemigen szolgálnak. A *Pepita Ofélia* önmagában a leg-

elemibben kamaszvers, „úgy alszunk el, hogy tudjuk; csak részeg / libabőr rezeg mindkét paplan alatt”, szól a vers szentimentális zárata. Hogy a szöveg hagy némi kívánnivalót, azt egyébként a szerző is tudja, s ezt egyértelművé teszi azzal, hogy ezt az egy verset dattálja: 2014-re, meglehet, ez a szerző legkorábban publikált verse (más tördeléssel elérhető a *Műút* weboldalon). A kérdezz-felelek játékot felelevenítő másik két vers viszont teljesen absztrakt, széttördelt, conceptualista verspár, s a címükkel ellentétben csupán nagyon áttételesen válaszol az utóbbi az előbbi felvetéseire. Önálló szöveggé, a konceptuson kívül, kiváltképp a *Pepita Ofélia* pretextusa nélkül pedig alig értelmezhető. Megkockázatom, triptichonként egybeolvasva is inkább sikerületlen kísérletnek tűnnek.

Csakhogy a 25. és 31. oldal között olvashatók a *Bildung*-ciklus versei. Az Ofélia-versek által keretezett *Bildung*-versek együttes formációja már egészen más képet fest. A kamaszos *Pepita Oféliát* a *Gyermekláncfű* című vers követi, amit három laza asszonánc fog össze kompakt egységbe: „Húszéves vagyok. Ismerem a halált. / Mégis, mint egy rossz gyerek, / ki guggolva egy omladékfal mellett / tíz centi félelmet és rettegést talált, / gyomokat tépve túrom szét a / védtelen hangyák védtelen hadát” (25.). A *Határ* és a *Serdülő* az idő múlásával, az öregedéssel szembesít. „a szájban / az ízek ritmusa / téli fahéjról / augusztusi szilvára / vált” (26.); „ő egy régi májusban én voltam. // Azóta a hetek csípőként szélesülnek el. / A tükörben figyelem, hogyan öregszem / nővéremmé, anyámmá, miközben / térdig gázolok az eldobált játékokban” (28.). A ciklus következő darabja az *Ikarusz* címet viseli (29.), a mitológiai utalás itt is többértelmű. Benne van a gyermeki nagyravágyás, de általában is az istenkísértő hübrisz: „Innen hova lehet még menni?”, kérdezi a beszélő. A zárlatban pedig azt olvassuk, „a függőfolyosókon hagyott / fecskéfészkek alatt / egy eltátott száj –”, felismerhetjük Ikarusz alakját egy kizuhanó fecskefiókában (amit csak sejtet a zárlat), ám a gondolatjellel véget érő, pontosabban megszakadó vers(beszéd) összességében is tekinthető Ikarusz nagyravágyó és fiaszkóval végződő hübriszének. A ciklus *Név nélkül* című darabja a konkrét és az absztrakt beszéd határmezsgyéjén egyensúlyoz, úgy beszél a férfiak tárgyiasító beszédéről, hogy nem képezi azt le szó szerint: „a sörhab / a fiúk szája szélén márvánnyá fagy / a puszta gondolatra, hogy egy jóképű / harmadik a város valamely szegletén / saját valakijükkel pontosan ezt teszi” (30.). Végül az *Invokáció, dékórum* című darab (31.) a megállapodás, egy boldog párkapcsolat, a gyerekvállalás lehetőségének verse. A ciklust aztán a második és a harmadik Ofélia-versek keretezi. „1 [Hogy mikor van túl korán, és honnan szemtelen?] 2 [Hogy kisebb-e a baj, ha csak csontnak súrlódik?] (...) 4 [Meséld el! Még most is látod, / hogy mélyül közöttük a tudodmi?]” (*Ofélia, kérdezz!*). „b [Az utcákon, hogy merre ment, és honnan / követék.] // c [A közeg beszédét, a beszédben / a rosszállást.] // d [A tenyereket]” (*Ofélia, felelek*). Fokozatosan kiderül, a *Pepita Oféliában* kamaszos lelkesedéssel megírt intim élmény – a bildung, a nevelődés révén, visszatekintve – inkább tűnik intim terrornak.

Komolyan gondolom, hogy a három Ofélia-vers egyenként rossz szöveg. „*ha elkezdjük szinte rögtön / el is rontjuk a dolgot / a dolgunk iránt bennünk nincs / többé kegyelem bennünk a tárgy / szenvedélytelen gyűllik*”, mondja már a kötet elején a [naponta tanulunk bele...] kollektív szubjektuma. S mintha így viseltetett volna Kustos Júlia is az Ofélia-versei iránt, kegyelem nélkül, kíméletlenül kitette őket a kirakatba, ami által funkciót kaptak, maguk is a nevelődés részévé váltak. De nem csak a feminista üzenete, tanulsága miatt válik végül mégiscsak fontossá ez a néhány vers. Természetesen metapoétikus jelentőségük is van. Nem hivalkodó a gesztus, a szerző egyszerűen csak megmutatja, hogy ez történt *úgy emberileg, mint költőleg*, s aztán dolgozik vele, és megmutatja, most hol tart. Kustos Júlia jó költő, és épp az ilyen merészebb, a kortárs irodalmunkban ritkán látott gesztusok, a vállalt szépség hibák teszik kiemelkedő köteté a *Hullámtörőt*.

A KÖZELSÉG LÁTÓSZÖGEI

Vonnák Diána: *Látlak*

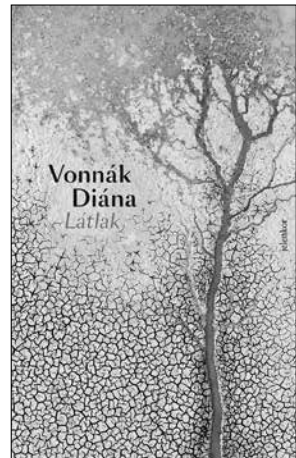
„Látlak” – üzeni a borító, s olvasóként nem tudom nem magamra venni, és nem zavarba jönni ettől, főleg, amikor a kötet első végigolvasása során szinte semmi sem tapad meg belőle a tudatomban. Nekem nem sikerült elsőre rácsatlakozni arra az elbeszéléstechnikára, amely megvalósítására Vonnák Diána novellái törekednek, s még nem tudom megnyugtatóan eldönteni, ez amiatt van-e, mert valami nagyon radikálisat tesz, vagy amiatt, mert megmarad valahol félúton, egy megtalálni vélt módszer alapjainak biztonságánál.

De talán a befogadás kudarcra felől is tanulságos lehet értelmezést indítani, annál is inkább, mivel úgy tűnik, nem csak a saját tapasztalatom az egyes szövegek felejthetősége – lásd például Modor Bálint kritikájának első bekezdését.¹ Az első olvasás hatására familiárisabbnak tűnő világokban másodsorra már könnyebbé válik a tájékozódás, a figyelem ellazul és kiélesedik, nem kapaszkodik görcsösen bármilyen kis információba. Mintha valahol itt, a figyelem-látás-észlelés-befogadás körül lenne a tétje a *Látlak*nak – mintha ennek a szövegvilágnak a létrehozásával Vonnák a látásnak mint filozófiai problémának több, történetileg folyton újraértett vonatkozását is tömörítené: hogy nem pusztá rögzítés; hogy a megismerésnek egyszerre érzéki és értelmi szintjén működik; hogy a látás értelmez és szelektál; illetve hogy társadalmisága, földrajzi, kulturális, történelmi meghatározottsága van. A kötetben emellett metaforikusan értendő a látás: a másik meglátása, megértése, az ismeretlené, az idegené és az ismerős idegené.

Ez a látás pedig sokféle elbeszélői pozícióból irányul rá sokféle környezetre. Az egyes szám első személyű narrátorok között van tizenéves, evészavarral küzdő exúszó, tervét megbánó építész, elidegenedett anyjával Isztambulba hajókázó fiatal felnőtt, hadtörténelemből lett, Ukrajnába került újságíró, kisgyerekével tengerpartra költöző szülő, a menopauza beállításával küzdő nő, vélhetőleg valahol az India és Pakisztán közötti határon az eltűnt barátot kereső személy stb. Saját közérzetük, élményviláguk pedig azon keresztül észlelhető, ahogyan egy másik személyhez viszonyulnak – általában a narráció fókusza ez a másik személy, akinek megfigyelése során sejlik fel a környezete, de anélkül, hogy akár az elbeszélő, akár az elbeszélővel viszonyba, közös térbe kerülő szereplő identitása vagy a hely szociális kontextusa előre azonosított volna. (Nagyon egyszerű példa: sokszor csak a szöveg végére derül ki az elbeszélő neme vagy hogy milyen kapcsolatban van az általa keresett személlyel, vagy a földrajzi nevek olyanok, amelyekre a Google nem igazán dob ki használható információt. A szöveg ezeket az ismereteket nem rejti el, ám egyszerűen

¹ Modor Bálint: Az idegenség könyve. *Litera*, 2022. január 9. <https://litera.hu/magazin/kritika/az-idegenség-könyve.html> (Utolsó elérés: 2022. május 17.)

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2021
220 oldal, 2999 Ft

nem ezektől indul ki a tapasztalat rögzítése.) Ezeket inkább visszafele konstruálhatja meg a befogadó úgy, hogy miközben a szövegek a címkék használatának minimalizálására törekcsenek az elbeszélés során, addig azt, hogy a befogadó milyen sémákat mozgósít a (re)konstruálásban, a szöveg jó esetben kevésbé tudja kontrollálni. (Más tekintetben azonban a kötet értelmezési horizontjait elég erősen behatárolja a szerző, erről később.) Ha jól értem, Gács Anna a *Látlakról* szóló ÉS-kvartettben² olyasmit észrevételez, hogy az elbeszélések úgy próbálják ki, „mennyi absztrakciót enged meg az idegen tapasztalatnak a közvetítése”, hogy közben nem kívánnak univerzális modellekről beszélni. Nagyon izgalmas vállalkozás volna ez, és olyan irány a kortárs magyar prózában, amely kimozdíthatja a sikeressé vált és bejáratott írásmódokat és szempontokat.

Tehát az előzetes tudás minimalizálásával kívánnak ezek a szövegek felfedni valamit, és ebben fontos szerepe van annak, amire Modor hívja fel a figyelmet: hogy a szövegek a megfelelő látószög (ezt a kifejezést a továbbiakban tőle veszem át) keresésében érdekeltek³ – és érzésem szerint nem az elfogulatlan nézésben, bár igen jól cseng Bazsányi Sándornak ez a mondata: „A tudás felfüggesztésével kíván eljutni a nézés elfogulatlanságától a leírás pontosságáig.”⁴ Szerintem a Vonnák-szövegek a nézésbe való minél nagyobb belemerülést szorgalmazzák, vagy Bazsányi állítását pontosítva, az olvasó nézésének elfogulatlanságát, de az adott látószög meghatározottságával – mert az sosem lehet teljesen kiiktatható, hogy ki és honnan lát, gondol valamit.

Hogy vajon ennek a törekvésnek rendelődik-e alá az elbeszélők nyelvi uniformizáltsága (néhány kivétellel), szintén nehezebben megítélhető, de emiatt az írások olykor bosszantóan monotonná folynak egybe. A szereplők különböző nemzetiségűek, sőt, létmódjukban, utazásaikban-költözéseikben egyszersmind nemzetközies is, innen nézve indokolt lehet az, hogy a nyelv is inkább transzparensse válik, további sztereotípiák kiiktatásával, s legfennebb jó néhány nagyon szépen sűrítő leíró mondatnál időzhetnek el hosszabban. Például az *Ár ellen* elbeszélője az ebéd során halakat lát a tégében, s közben az evéshez való, undorral telített viszonyáról számol be: „kikenem magam belülről zsírral, tátognak az ereim, a szívem ki fog ugrani a helyéről” (25.). Egyben olvasva a kötetet, uniformizáltságot érzékelhetünk a szövegek építkezésmódjában is. Nem feltétlenül arról van szó, hogy Vonnák megtalál egy működő módszert, amit sémaként kezd el használni (bár részben igen), hanem inkább abból adódik ez a hatás, hogy az értelmezésnek mégis finoman-rámenősen kijelöl egy medret a paratextusokkal. (A kötet- és a fejezetcímekből, illetve a szerző borítóján szereplő névjegyéből, tehát a szakmájából kiindulva automatikusan az antropológiai nézőpont követelményeinek való megfelelést keresnénk; a Tandorítólt vett túlságosan is találó mottó pedig a konkrét tértől s időtől elemelt interperszonalitásra helyezi a fókuszot: „Ott leszek, / hol nélkül. / Te is, / mikor nélkül. // Kettőnk közül / majdnem szemközt ülök le.”) Ezt erősítik a novellákban elszórt, többnyire szervesen beépített, metareflexíven is olvasható s illetéknéppen inkább magyarázkodónak tűnő megjegyzések, elgondolások is. Ilyen például éppen a sémakerülés igénye, amely kiolvasható az *Apály* következő részletéből: „Nincs útban sem a saját akarásom robaja, sem a rám irányuló akarás miatti feszengés. Az undor. Néha átsuhan rajtam a reflex, a kísértés, hogy közelebb rántsam, vagy ellökjem magamtól, talán mert nincs min-

² ÉS-KVARTETT – Vonnák Diána *Látlak* című novelláskötetéről. Károlyi Csaba beszélgetése Bárány Tiborral, Gács Annával és Puskás Pannival. Szerkesztett változat. *Élet és Irodalom*, 2022. február 4.

³ „Ezek a témák nem válnak a novellák egzotikus tárgyává, mert nem ezekről a tárgyokról akarnak tanulságos vagy éppen szép történeteket elmesélni. Hanem sokkal inkább a látószöveget keresik konkrét emberek felmutatásához, akik a saját világukban jellemzően nem egzotikumokként találkoznak ezekkel a jelenségekkel, hanem éppúgy meghatározza aktuális helyzetüket, mint azok a mellékszereplők, akikkel különféle viszonyokba bonyolódnak.” Modor, i. m.

⁴ Bazsányi Sándor: Nem fotótéma. *Élet és Irodalom*, 2022. január 21.

tánk a félút nyugalmára, ahonnan nem indul történet. Mintha hiányérzetem lenne anélkül, hogy megtépjük egymást. Unásig ismételt forgatókönyvek dongának körül, mint a legyek, próbálok arra figyelni helyettük, ami van” (92.). Vagy főként a *Közel* menniben szereplő újságíró és a dokumentumfilmes közti szemléletbeli különbség, amelyet több kritika is kiemel a könyvből: „Azt mondta, a cinizmus csak önszeretet, én meg magyarul nem tudsz, hogy értelmezés és analízis nélkül nem tudsz a történethez férközni, hogy pont a tárgyad kedvéért kell távolságot tartanod. Nem értett egyet. Nem tudod megtalálni a megfelelő szöveget, ahonnan kinyílnak, ha nem olvadsz össze velük, tiltakozott” (115.). A Vonnák-szövegek mintha e két alternatíva között próbálnának egyensúlyozni: értelmezés és beleélés, érzéki és értelmi-fogalmi tapasztalás szimultán érvényesítése; tudósítani, de nem felfüggeszteni a személyes involválódást. Az egyes novellákat felvezető, az azokban szereplő helyeket, tereket vagy ritkán szereplőket illusztráló fekete-fehér fotók is játékba hozhatók ezzel a programmal: tudniillik míg objektíve meg lehet nevezni, mit látunk rajtuk – egy szamarat, római romokat, egy tó sima tükrét –, addig nagyon sarkítottan fogalmazva a fotókhöz társított novellák már a fényképekbe szubjektíven belerátott történetekként mutatkoznak meg.

De nem is igazán nevezhetők mind történeteknek, legtöbbször tulajdonképp nincs kerek eseménysor, inkább laza be- és kilépések egy-egy látószögbe ezek a szövegek, hirtelen kezdődnek s sokszor hirtelen zárulnak le. Ami viszont eseményként azonosítható bennük, és tulajdonképpen az elbeszélések apropóját adják, az a közel kerülés valamihez, valakihez, egy nyugtalanító, nem egyértelmű, ritkán szándékos, többször véletlenül vagy kényszerűségből történő, térbeli közelítés. Például egy közönyösnek látott nigériai szobalányhoz, akivel sorstársnak véli magát egy au pairként a házba kerülő román hegedűs (*Mintha az árnyékom lennél*), a régi párhoz, akivel közösen szerettek volna gyereket (*Dagály*), a baráthoz, aki úgy menekül az otthoni bántások elől, hogy veszélyes magasságokba mászik fel (*Röpképtelen madár*).

A közelség és a másiknak a jelenléte provokálja ki általában az elbeszélést, nem tehát valami történetként strukturált dolog. Egy elsősorban érzékelt jelenlét, amely mintha felhorzsolná a lelki felületeket. A közelség pedig követeli a figyelmet – ezt emeli ki a *Látlak* első ciklusának címe. Habár nem lehet szigorúan körvonalazni azt, hogy milyen elv szerint csoportosult három részbe a kötet anyaga, ebben elég nagy teret enged a találgatásnak/értelmezésnek. Az első rész – *A figyelmemet követeli* – olyan novellákat tartalmaz, amelyekben a bezártság – szó szerint és metaforikusan is mint a valamilyen helyzetbe való bezártság, amelyből az énelbeszélő nem tud kilépni valamilyen kényszeresség okán – a fő keret: „Folyton rám lóg az ég, mint egy kivédhetetlen, arcra szorított nejlonzacsó” (*Akklimatizáció*, 10.). Például ahogyan az evészavaros kamasz az *Ár* ellenben nem tud másra gondolni, mint a testre: „Akármit csinálok, mindent kiszorít, hogy közben a testemre gondolok. A renyheségére és az alkalmatlanságára. Látni benne a majdanit, a narancsbőrös, irodában ülős emésztetlenséget, a szűkösséget és az ostobaságot. Akármit csinálok, akkor sem tudom arról az útról egy másikra tenni, annak vagyok az első állomása. Tizenkét kiló mínusz után is van benne valami puhaság, ami undorít, nem jöhet belőle semmi értelmes gondolat” (32.).

Ezekben a zárt helyzetekben nyilvánul meg gyakran az idegenség élménye, egyrészt például azáltal, ahogyan megtörténik a másik ember szabályainak elfogadása vagy éppen azok megsértése. Az ázsiai kolostorba költöző angoltanár nem tudja, hogy a vélhetőleg epilepsziás lányhoz a többiek szerint nem szabad közel menni a rohamai alatt, s amikor ellenkezőleg cselekszik, őt magát is szó szerint elzárják (*Akklimatizáció*); a beszélő ebédjébe beleevő ismeretlen nénit azzal bántja meg az énelbeszélő, hogy pénzt ajánl fel neki (*Préda*). Van valamilyen kényszeresség és görcsös akarás ezekben a másikhoz való odafordulásokban is: „Nem Madár kéri, hogy nézzem, én nem bírok kiszállni belőle, mágia az egész, a szemem tartja fenn, ha pislogok, leesik, és szétúzza magát” (*Röpképtelen madár*, 44.).

A diszkomfort tere a testben van, az undorral, a szégyenérzettel, a félelemmel együtt járó fizikai reakciók a biztos és gyakran legelső jelzései a szereplők számára annak, hogy valami nincs rendben lelkileg-mentálisan. Napszúrásra panaszkodik az építész, amikor az építkezés helyét látva, amely durván beleavatkozik a helyi közösségek igényeibe és lehetőségeibe, elhanyagolja magát (*Kármentesítés*); a béranya esetében a tejelés a baba elválasztása után is normális biológiai reakció, tehát nem metaforikusan íródik bele a szövegbe, jelölőjévé válik a hiánynak, amivel a húga babája jelenlétében szembesülnie kell (*Ugyanaz a vér kering*).

Utóbbi novella már a második ciklus, a *Vér és víz* írásai közé tartozik, amelyek továbbvizik az előzőek sajátosságait, s amelyekben a közeledések (vágya) és a határhelyzetek tűnnek tematikus csomópontnak. Ahogy a fejezetcím is szuggerálja, a víz központi tényező – nem egészen motívum, mert nem emelkedik el feltétlenül a konkrétságtól, de a helyszínek mind a víz valamilyen formájához kapcsolódnak (tengerpartra költözés, hajóutazás stb.), miközben e helyeken a gondoskodás vagy a gondoskodás gesztusainak hiánya, kifordulása zajlik, például anya és lánya között (*Tengeribetegség*) vagy apa és távollevő kislánya között (*Apály*). Az idegenség szélsőségesebb – „véresebb” – élményei is megfogalmazódnak e fejezet narrátoraiban: az ukrainai tüntetők körébe került külföldi újságíró nem tud mit kezdeni azzal, hogy a kimozdult életterekben sokak számára a kapcsolatok sémái is átrendeződnek, erre csak cinizmussal tud reflektálni: „Sokan csinálták ezt, a szex összefolyt a gondoskodással, a szolidaritással meg a felejtéssel. Nemzeti hősök voltak, meg mártírok, a vak is látta, hogy megéri neked” (*Közel menni*, 113.). A béranyának a saját testén belüli idegennel, majd annak hiányával kell szembesülnie („idegenek testéből nőtt az én testembe, lemosni, kimosni nem lehet, csak elfelejteni”, *Ugyanaz a vér kering*, 132.), a menopauzához érkező nő pedig abba ütközik hirtelen, hogy eddig ismerős teste kezd el teljesen másképp működni: „megőrült a testem, és mintha ettől az idő is vele örülne meg, eltűnik a ritmusa, üres” (*Mozdulatlan víztükör*, 160.).

Az utolsó, *Meddig érünk el* című részben valamilyen módon a szétesés íródik bele az eddigi tematikába, idő és tér diszlokációja, kilépések és eltávolodások történnek, végeredményben viszont kevésbé izgalmasak ezek a novellák, több klisére és magyarázkodásra hagyatkoznak kivitelezésükben és a szereplői megnyilatkozásokban (a magyarázó-magyarázkodó jelleg érzékelhető jó néhány, e kritikába általam beemelt idézetből is). Egy elhanyagolt kislány elszökik otthonról, míg anyja napokig bealtatózva „pihen” (*A tajgái gyaloglok*), egy öregember mesél élete viszontagságairól valahol a Dnyeper-öböl partján (*Nem jutottunk valami messzire*), sematikus szembeállítódnak a halált városon és falun övező rituálék (*Két halál*), végül pedig talán a legbensőségesebb-melankolikusabb hangú novella egy nagyanya demenciával való küszködésének végigfigyelését beszéli el (*Én itt vagyok, te hol vagy*). Szép ez az írás, és bár semmiképp sem akarok egyenlőségjelet tenni az öregkori önelvesztés és a gyakran összezavarodó olvasó élménye között, a bizonytalanság struktúrája közös mindkettőben: „Az érzékek bátortalanul dörgölöztek a valósághoz, mint egy sereg éhes macska, ívbe fordult gerinccel és felmeredő szőrrel, hiszen hogyan is lehetne bízni bármiben, ha így eltűnik minden, ha érezni az ujjat, ami nincs, ha hetven évvel később tudni az utat, de másmerre visz, tudni lehet az évet, de nem tudni a napot” (216.).

Mintha gyakoroltatni akarná a bizonytalansággal való szembesülést ez a kötet, azt, hogy nem vagyunk egyfélék, és hogy ne lássunk csak egyféleképpen. Ugyanakkor önkéntelenül is provokál: meddig követelhető a figyelem, akár az olvasó részéről is? (Ez jó és kellő határfejezet, de az már rendkívül zavaró, ahogyan a párbeszéd jelöltek: egy-egy szereplői szólamot nem gondolatjel vezet fel, hanem egy alig érzékelhetően nagyobb behúzás. Másrésztől a novellacímek jellegtelenségét és funkciótlanágát a szövegtartalmak beazonosíthatóságában már több kritika is jelezte.) Ha még több görcsöt elenged, és még ennél is inkább láttat, mintsem magyaráz, úgy érzem, nagyon izgalmas lehet az a fajta poétika, amelyre Vonnák Diána ebben a kötetben s remélhetőleg majd a továbbiakban törekszik.

VALAMIFÉLE MINTÁZATOK

Száz Pál: „Haszid vérző Kisjézuska”. Kultúraköziség és szövegköziség Borbély Szilárd műveiben

A tavalyi évben látványosan megélenkült a Borbély Szilárd munkássága körüli diskurzus. Ennek egyik nyilvánvaló oka a Jelenkor Kiadó gondozásában elindult életműsorozat, ezzel együtt a korábban csak németül olvasható *Kafka fia* című regénytöredék magyar nyelvű megjelenése. (E pozitív tendencia minden bizonnyal idén is folytatódik a februárban *Bukolikatájában* címmel kiadott posztumusz verseskötet nyomán.) Az életműsorozaton túl azonban fontos eseményként említhetjük (a teljesség igénye nélkül) a debreceni *In memoriam Borbély Szilárd* című (Tamus István grafikáiból álló) kiállítást, a költőről szóló *Olvasni a halál felől* elnevezésű kerekasztal-beszélgetést (mely később az *Alföldben* is megjelent¹) vagy épp a szerző műveivel foglalkozó tematikus blokkot a „Hagyomány és újítás az irodalomban” kutatócsoport *Közelítések a kortárs magyar költészethez* című konferenciáján. E folyamat kontextusában is értelmezhető, illetve ennek egyik legfontosabb fejleményeként értékelhető Száz Pál kötete, a „*Haszid vérző Kisjézuska*”.

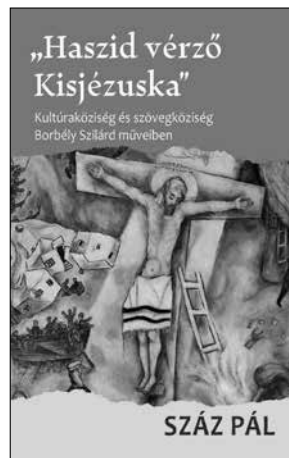
A *Kultúraköziség és szövegköziség Borbély Szilárd műveiben* alcímet viselő értekezés az első könyv, amely kizárólag Borbély Szilárd írói és költői munkásságára fókuszál. Noha az irodalmi köznyelv gyakran (sőt, helyenként a kiadó is) „Borbély-monográfiaként” hivatkozik a kötetre, maga a szerző az *Előszó*ban úgy nyilatkozik, hogy „a szerzői életműre irányuló intenzív tudományos érdeklődés ellenére sem született még az alapvető adatokat, az életpályát, annak alakulását, a szerzői énfomálás stratégiáit vizsgáló, vagyis az életművet feldolgozó monográfia. [...] Jelen munka sem minősül szerzői monográfiának” (8.). Száz kijelentése annyiban megalapozott, hogy vizsgálata valóban csak az életmű második felére, azon belül is elsősorban három – saját értelmezői perspektívájából – reprezentatív alkotásra korlátozódik. Ezek a *Halotti Pompa. Szekvenciák* (2004, bővített kiadás: 2006), a *Míg alszik szívéünk Jézuskája. Betlehemes misztérium* (2005), valamint a *Szól a kakas már* (2013) című dráma. Értelmezései azonban a költő teljes második pályaszakaszával (2004–2014) kapcsolatban érvényesek lehetnek, sőt (Krupp József recenziójával egyetértve²) talán az is kijelenthető, hogy immár aligha olvashatjuk úgy a megnevezett időszakban született Borbély-műveket, hogy a „*Haszid vérző Kisjézuska*” mélyreható elemzéseinek tanulságait figyelmen kívül hagyjuk.

A kötet *Bevezetése* arra vállalkozik, hogy feltérképezze a Borbély-életműben (a *Halotti Pompával*) bekövetkezett paradigmaváltás legfontosabb jegyeit, ezzel együtt megindokolja

¹ Olvasni a halál felől (Kerekasztal-beszélgetés Borbély Sziládról Bényei Péter, Bodrogi Ferenc Máté, Mészáros Sándor és Valastyán Tamás részvételével), *Alföld*, 2021/5, 38–46.

² Krupp József: Beavatás a Borbély-filológiába, *Műút*, 2021/11, 73–77.

Kijárat Kiadó
Budapest, 2021
350 oldal, 3700 Ft

a vizsgálati korpusz leszűkítését. Száz megállapítása szerint az említett verseskötetben és az ezt követő alkotásokban meghatározó jelenséggé válik a különböző kulturális és vallási hagyományok megidézése és összemosása (elsősorban a zsidó és a keresztény kultúrköré, de az antikvitásnak is szerepe van az életműben). Ennek hatására újszerű, teljesen egyik hagyományba sem illeszkedő, „hibrid” háttérű szövegvilágok jönnek létre. Rámutat, hogy e kultúrák köziségével párhuzamosan a művek szövegközi viszonyai is megváltoznak. Az alkotások eltérő kulturális közegek vallás-, műfaj- és szöveghagyományaiba (ezzel együtt azok kulcskérdéseibe) nyúlnak vissza egyidejűleg, így szinte végtelennek tűnő hipertextuális hálózatokban pozicionálva magukat. Száz Pál számára elsősorban ez a változás lesz mérvadó, ám a poétikai fordulat más aspektusait is meggyőzően foglalja össze és integrálja későbbi szövegelemzéseibe. Olyan szempontokat is figyelembe vesz, mint az *önreferencialitás*, az *identitáskonstrukciók* előtérbe kerülése, a *regionalitás* és a *szocio-kulturális kontextus* hangsúlyos megjelenése, a lírai és narratív *hagyományokhoz* való viszony és a *messiásmotívum*.

A kötet interpretációs stratégiája két értelmezői paradigma metszetében rajzolódik ki: Gérard Genette transztextualitás-elméletének és Homi K. Bhabha posztkoloniális olvasási stratégiáinak (elsősorban a kulturális ambivalencia, a hibriditás és a mimikri fogalmainak) találkozásában. A két nagy egységből álló kötet első fele ezeket a szempontrendszerket és vizsgálati módszereiket ismerteti Borbély-művekből származó példákkal és helyenként izgalmas (a könyv második egységét megelőlegező) szövegértelmezésekkel kiegészítve.

Az értekezés előbb a genette-i taxonómia kulcsfogalmait, a transztextualitás öt típusát (inter-, para-, meta-, archi- és hipertextualitás) ismerteti, majd ezek különböző aspektusait, az alkotások főbb szövegközi jelenségeit tekinti át. Ezek kifejtésében akadnak egyenetlenségek, hiszen míg (többek között) a jegyzetek, mottók, az architextuális vagy az intratextuális viszonyok jelentőségét és szerepét hosszasan, példás alaposítással vizsgálja a szerző, addig az autoreferencialitásra, a címekre vagy a fülszövegekre nagyon röviden, szinte csak megjegyzések szintjén tér ki. A textuális szempontok kifejtésébe ágyazva azonban akadnak invenciózus szövegolvasatok, amelyekre a későbbi műértelmezések is gyakran visszautalnak. Ilyenek például az intratextualitás esetei. Száz e jelenséget bemutatva némileg túllép a genette-i terminológián, és Kareen Martel, valamint Kent D. Palmer elméleteit felhasználva különít el belső (egy adott kiadványon belüli) és külső (egy szerző által írt különböző alkotások között fennálló) intratextuális viszonyokat. Előbbivel kapcsolatban a *Halotti Pompa Nagyheti szekvenciák* és *Haszid szekvenciák* című ciklusában megjelenő „zsidó” és „szombat” szavak jelentésmódosulásait és a (bővített kiadással megvalósuló) kötetkompozíciós és szerkezeti változásokat vizsgálja, utóbbi esetben pedig a messiás születésének – mindhárom kiemelt művet meghatározó – protonarratívájára világít rá. Emellett (bár számos példát kiemelhetnénk) izgalmas perspektívát nyújt az *ikonikus paratextusok* vizsgálata. A képek, illusztrációk, grafikák, borítóképek sajátos paratextusainak áttekintése jól példázza Száz részletekbe menő kutatói attitűdjét. Az értekezés rámutat (a *Halotti Pompa* és a *Míg alszik...* kapcsán) az ajánlások alá és fölé helyezett Mária-ábrázolások összecsempésére, a verseskötet három részét bevezető képek együttes jelentőségére,³ továbbá a borítók által kijelölt olvasói pozíciókra. (A *Halotti Pompa* borítóján Mantegna *A halott Krisztus* című képéről például eltűnnek a Jézust sirató alakok, így – Száz értelmezésében – az olvasó kerül a siratók helyzetébe.) Akkurátus értelmezései mellett helyenként azonban kevésbé alátámasztott megállapításokat is tesz. A fent említett két kötet és *Az árnyképrajzoló* (2008) dizájnjának hasonlóságából például arra a következtetésre jut, hogy „külső megjelenésük sorozatként is engedi

³ Az első két ciklust egy-egy passiójelenet ábrázoló kép, míg a harmadikat egy a holokauszt kapcsán ismert kép – Borbély szavával – fotóátírata vezeti be.

olvasni a három könyvet” (33.). Arról azonban nem tesz említést, hogy a borítóterveket készítő Hrapka Tibor más szerzők köteteinél is alkalmaz ugyanilyen (vagy nagyon hasonló) dizájnt (lásd: Szilágyi Ákos: *Ká és Bá*). Borbély három kötete ettől függetlenül természetesen olvasható „sorozatként”, ám a külső megjelenésre és tipológiára vonatkozó állítás árnyalásra szorult volna.

Az ezt követő alfejezetben a kultúrákötésiség kerül a vizsgálat homlokterébe. Száz ehhez elsősorban Bhabha fogalomkészletének olyan központi terminusait használja, mint a hibriditás és a mimikri. Meglátása szerint Borbély művei dogmaellenességükkel, a kultúrák egymásba játszásával mind a zsidó, mind a keresztény hagyományt provokálják, így a megnyilatkozások harmadik, köztes, hibrid terét hozzák létre. Bizonyos esetekben – például a messiásalak megjelenítésekor – olyan részleteket épít műveibe, amelyek mindkét tradícióban kiemelt szerepet töltenek be, ám előfordul, hogy olyan toposzt helyez e hibrid kulturális térbe, amely eredendően csak az egyik valláshagyományban van jelen. Ilyen esetekben lesz megvilágító erejű a mimikri fogalma. Bhabha e terminust a kultúrák találkozásának olyan eseteire alkalmazza, amikor az idegen, alávetett kultúrából származó egyén átveszi a gyarmatosítók szokásait, kultúráját, így a kolonializáló hatalom számára ellentmondásos hatást kelt. Az értekezés kimutatja, hogy Borbély sajátos analógiákat teremtve integrálja az egyes hagyományelemeket a másik, eltérő tradícióba. Így például a háromkirályok alakját – amelynek a judaizmusban nincsenek előképei – a három ősatyával, Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal felelteti meg Borbély poétikai eljárása. Az eljárás talán legfontosabb terminusa Száz értelmezésében (Genette *barkácsolás*-fogalmát követve) a bricolage-technika, amely mint „összeszerelés”, egymásba építés és újszerű konstrukció létrehozása mind a különböző kultúrákra, mind azok szöveghagyományára vonatkozik. Az értekezés fényében tehát Borbély egyfajta bricolage-poétikát működtetve egyszerre kommentálja, forgatja fel és írja újra a megidézett hagyományokat.

A gondosan felépített elméleti bevezetőt követően a kötet második, nagyobb egységét Borbély műveinek olvasatai alkotják. Az első (és egyben legterjedelmesebb) alfejezet célkitűzését tekintve a *Tintinnabulum tripudiantium* című 17. századi versfüzér és a *Halotti Pompa* összevetésére vállalkozik az időkonceptiók szempontjából, ám megglátásom szerint ennél lényegesen nagyobb horderejű eredményekkel zárul. Borbély verseskötetével kapcsolatban a kezdeti recenziók óta visszatérő kérdéskör a régiség irodalmához, a középkori, barokk nyelvezethez és irodalmi toposzokhoz fűződő viszony. Noha e kapcsolatot illetően számos lényegi megállapítást tesznek – az értekezés által is idézett – Márton László,⁴ Harmath Artemisz⁵ vagy épp Fazakas Gergely Tamás⁶ vonatkozó írásai, ám Száz Pál vizsgálata minden eddiginél körültekintőbben és érzékletesebben mutat rá e kapcsolat mélységeire és jelentőségére. A két alkotás összevetésén keresztül világossá válik, hogy a megidézett hagyomány (amelynek a *Tintinnabulum...* is része) a verseskötet esetében nem pusztán hipertextuális háttér, hanem a kötet lényegi gondolkodásmódját, szerkezetét és poétikáját meghatározó tényező. Az értekezés filológiai körültekintéssel és komparatistikai módszerek segítségével térképezi fel az időképzetekkel kapcsolatos teológiai, filozófiai elgondolásokat, a barokk halálkultúra hatásait, a retorikai sajátosságok és szövegstruktúrák hasonlóságait és (a vizsgálat számára ugyancsak termékeny talajt biztosító) eltéréseit. Ezen keresztül az olyan – Borbély kötetében központi – fogalmak átfogóbb értelmezéséhez segít hozzá az értekezés, mint az *örökkévalóság* vagy a *végző dolgok*. A szöveg-

⁴ Márton László: Visszajára fordítani, *Jelenkor*, 2005/4, 390–397.

⁵ Harmath Artemisz: Emlékezés és mítosz, in: Uő.: *Kacér romok. A kortárs magyar líráról*, Budapest, Kalligram, 2012, 83–105.

⁶ Fazakas Gergely Tamás: Elbeszélhetetlenségében elbeszélhető beszélgetés: olvasási javaslatok Borbély Szilárd *Halotti Pompa* című kötetének és a régiség irodalmának metszéspontján, *Debreceni Disputa*, 2004/11–12, 102–107.

hely végén továbbá a bolygó zsidó vándormotívumának megjelenéséről és a borbélyi szövegvilágban betöltött szerepéről is impozáns értelmezést, továbbá vallás- és irodalomtörténeti áttekintést nyújt. E szövegrészről alighanem joggal tekinthetjük a kötet legfontosabb fejezetének (vagy tanulmányának). Kivetnivalóként mindössze azt érdemes megjegyeznünk, hogy a szöveg strukturálása, további alfejezetekre bontása indokolt (sőt logikus) lett volna, hiszen egységes tömbként (közel hatvanoldalas terjedelmével) olykor megnehezíti a gondolatmenet átláthatóságát. (Ehhez hasonló probléma további fejezetekkel kapcsolatban is felvethető lenne.)

Az ezt követő alfejezet részben az előbbi által megkezdett vizsgálatot folytatja, ám az értelmezés középpontjába ezúttal a *Míg alszik szívünk Jézuskája* kerül. Az értekezés előbb a mű szövegahagyományhoz fűződő viszonyát vizsgálja – ugyancsak különös tekintettel az időkonceptió sajátosságaira –, majd a *Halotti Pompa* és a *Míg alszik...* textuális kapcsolatrendszerét tárja fel. Száz értelmezéséből kitűnik, hogy a *Bellehemes misztérium* sok szempontból folytatója a korábbi verseskötet által kialakított, a régiség hagyományában gyökerező világképnek. Az időkonceptiók szempontjából például: Jézus születése és a passió képe egyidejűleg tűnik fel, a Messiás eljövetele itt is egybeesik az idő születésével, továbbá „[a] Messiás születésével egy időparadoxon is megvalósul: a végtelen végecssé válik, az örök pedig jelenvalóvá” (214.). A fejezet egyik legfontosabb hivatkozási alapja Kerényi Károly *Gyermekistenek* című tanulmánya és Jung ezt továbbgondoló kutatása. Az értelmezés így a Borbély műveiben megjelenő gyermek Jézus-alak kulturális hibriditására, valamint dogmákat és tabukat elutasító ábrázolásmódjára is rávilágít. Kerényi tanulmánya egyúttal a következő alfejezethez is hidat képez, amely specifikusan a Borbély szövegeiben megjelenő messiásalakot vizsgálja. Az alfejezet elején Száz a költővel készült (az *Egy gyilkosság mellékszálai* című esszékötetben is megjelent) interjúból idéz. E szöveghely (az alfejezethez mindenképp, de) akár a teljes vizsgálatot illetően is mottóként szolgálhat: „fölrémlett egy nagyon erős jelkép. Egy nagyon erősen ható, mély történet, egy nagyon intenzív mélyszerkezet, valamiféle mintázat. Az a mintázat, amely mindenütt ott van, minden irodalmi szövegben, ami számunkra, európaiak számára olvasható: a Krisztus-történet. Mindegy, hogy Krisztust vagy Messiást mondunk, [...] hogy zsidó vagy keresztény szempontból gondoljuk-e el. Valahol a nyelv mélyén, a nyelvről vagy a kultúráról való fogalmaink mélyén ott van ez a hatalmas alak, az a Krisztus vagy Messiás-figura. Akiről már nem nagyon beszélünk.”⁷ Száz értelmezésében ilyen kulturális mintázatokból és ezek mélyszerkezeti összekeveredéséből alakul ki Borbély sajátos bricolage-poétikája. A messiásmotívummal foglalkozó tanulmány – a kötetegész szempontjából – azért különösen izgalmas, mert talán ebben valósul meg a legszélesebb körű kitekintés a szerző második pályaszakaszára vonatkozóan, érintőlegesen bevonva az olvasatba *A Testhez* verseskötetet (2010) és *Az Olaszliszakai* című drámát (2011), továbbá alaposan áttekintve a *Nincstelene* (2013) Messiás-Mesijás alakjait.

Az utolsó előtti alfejezet apropója a *Szól a kakas már* című dráma. E furcsa megfogalmazást az indokolja, hogy a vizsgálat ez esetben nem elsősorban magára a Borbély-szövegre, sokkal inkább ennek hipertextuális hátterére, a *Szól a kakas már* című dalra és az ennek megvásárlásáról/megszerzéséről szóló történet kulturális gyökereire koncentrál.⁸ E súlypontváltással kapcsolatban érdemes lehet idéznünk Murzsa Tímea, a könyv egyik recenziójának szolid kritikáját: „A *Szól a kakas már* elemzésekor mintha a háttér kerülne előtérbe, hiszen csak a szöveg második fele tartalmazza a konkrét Borbély-dráma elemzését. Száz Pál azonban a kötet többi fejezetében, alfejezetében jó érzékkel találja meg az

⁷ Borbély Szilárd: Valamiféle mintázat. Beszélgetés Tillmann Józseffel, in: Uő.: *Egy gyilkosság mellékszálai*, Budapest, Vigilia, 2008, 142–143.

⁸ A *Szól a kakas már* című haszid dalt általában magyar népdalvariánsként értelmezik. A hagyomány szerint a dalt Taub Eizik nagykállói rabbi vásárolta meg egy magyar bojtárfútótól.

egyensúlyt a Borbély-művek és az általuk játékba hozott szövegek, hagyományok, kultúrák ismertetésekor.⁹ Véleményem szerint azonban e hangsúlyeltolódás lényeges funkciója – még ha Száz erre nyíltan nem is reflektál – a kulturális és textuális hibriditás mélyebb rétegeibe történő betekintés azzal a szándékkal, hogy a Borbély által megidézett hagyományok, szövegtörzsek eredendő hibriditására világítson rá. A vizsgálat különös alapo ssággal tárja fel, hogy a dalban és az előtörténetben miként keverednek már eredendően (és nem pusztán utólag, Borbély bricolage-technikája révén) a zsidó és a magyar népi hitvilág és kulturális toposzok elemei. Sőt, Száz értelmezésében az előtörténet maga is a kulturális átvétel példázatává válik, hiszen (szinte minden történetvariáns esetében) a zsidó rabbi egy magyar pásztornótát vásárol meg. Mint írja: „A történetek allegorikus olvasása a parabolisztikus, példázatos haszid történetek tipikus eljárása, esetünkben a (haszid)zsidó-magyar kulturális kontaktusok allegóriáivá avatja ezeket a történeteket” (276.). A részletes hagyományfeltérképezés és -értelmezés meggyőzően mutat rá, hogy Borbély nem pusztán egymásba játssza az egyes tradíciók narratíváit, hanem azok eredendő hibriditását is felismeri és kihasználja az alkotás során.

A könyv utolsó (egyben legrövidebb) alfejezete a kötetegész szempontjából akár ráadásnak is tűnhet, hiszen (bár ez sokkal inkább a korábbi tanulmányok nagy ívű vállalkozását, semmint az utolsó szerénységét jelzi) ez koncentrálna a legszűkebb vizsgálati témára. A *Halotti Pompa Haszid Szekvenciáinak* teremtésmotívumait tekinti át a zsidó hagyomány tükrében. E tanulmány talán legfontosabb eredménye, hogy rávilágít: a borbélyi poétika nem pusztán a tradíciókat ütközteti, variálja és értelmezi újra, hanem saját megnyilatkozásait is folyamatosan elbizonytalanítja és többértelművé teszi: „A bricolage-szerkezet, a hipertextusok közötti kapcsolat nemcsak a hagyománnyal, de önmagával is ambivalens viszonyban van. Nemcsak a hagyományt írja át újra és újra, hanem saját jelentésrétegeit is” (322.).

A „*Haszid vérző Kisjézuska*” kétségkívül példás kutatói munka eredménye, amelynek apróbb hibái és az esetlegesen felvetődő hiányosságai éppen erényeivel járnak együtt. Szerkezetileg elsősorban olyan problémákat azonosíthatunk, melyek a kiadvány keletkezési hátteréből adódnak. A doktori disszertációkból készült kötetekben (mint amilyen Száz Pál munkája is) gyakran kimutathatók bizonyos jellemző érdemek és visszasságok. Általános pozitív vonásuk az elméleti, módszertani alapo sság és következetesség, gyakori melléfogásaik viszont a redundáns ismétlések és az aprólékos hozzáállásból adódó terhelt írásmód. Ezenkívül – mivel a fejezetek eredetileg jellemzően különálló publikációként íródnak – olykor széttartóvá válnak a kötet egyes alfejezetei, így helyenként inkább tanulmánygyűjtemény, mintsem egységes kötet érzetét keltik.

Tartalmi szempontból a kötet (értelmezői módszereiből adódó) legalapvetőbb hiányosságára Krupp József kritikája már utalt.¹⁰ Különös, hogy a szövegtörzsek és kultúrák köziség jelenségét vizsgáló kiadványban alig esik szó a *Halotti Pompában* megjelenő Amor és Psziché alakjáról és az így megidézett antik hagyományról. Annál is inkább, mivel e hagyomány másol is keveredik az értekezés fókuszában álló zsidó és keresztény tradíciókkal, például a görög sorstragédiákat idéző *Az Olaszliszka*i című drámában. Mindemmellett, természetesen belátható, hogy az ilyen irányú, ráadásul a kötet egészéhez méltóan alapos vizsgálat jócskán felduzzasztotta volna Száz (amúgy sem csekély) munkáját. Az alapokat mindenesetre lehelyezte az esetleges ezirányú kutatás számára. Emellett izgalmas lett volna legalább olyan léptékű kitekintést tenni Borbély további jelentős szövegeire (különösen a *Testhez* verseire vagy a fent említett drámára), mint amilyen a *Nincstelenekkel* kapcsolatban megvalósult. A tanulmánykötet azonban ezek hiányában is rendkívül meggyőző munka.

⁹ Murzsa Tímea: Kultúrák és szövegek között, *Új Forrás*, 2022/5, 63.

¹⁰ Krupp, i. m., 73.

Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, Száz Pál olyan jelenséget helyez vizsgálata középpontjába, amelyet a Borbély munkásságában járatos olvasók többsége érzékelhetett vagy akár azonosíthatott is. Ahhoz azonban erre a koncepciózus és mélyreható kutatásra volt szükség, hogy a jelenség valódi súlyát felmérhessük a szerző életművében. A „*Haszid vérző Kisjézuska*” (Genette és Bhabha terminusain és értelmezői módszerein keresztül) nemcsak kulcsot kínál a kultúra- és szövegköziség vizsgálatához, hanem alapos feltérképező munkát is végez, valamint számtalan további értelmezői útvonalat nyit ki. Új alapokat kínál Borbély Szilárd műveinek olvasásához.

A TOLSZTOJ-LEGENDA SZÜLETÉSE

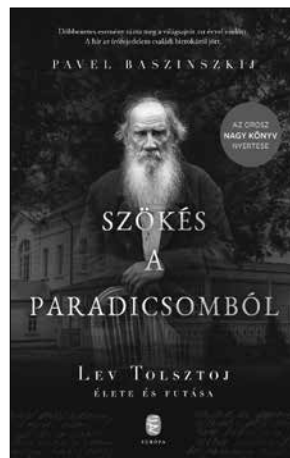
Pavel Baszinszkij: Szökés a paradicsomból. Lev Tolsztoj élete és futása

Míntha ez a kor végre elhozta volna a szerző feltámadását. Már nemcsak szövegek vannak – más szövegek hálójában (milyen unalmas már a sok háló, labirintus, tükörrendszer) –, hanem hatalmas felfedezőutakra indulhatunk a művön kívüli világban, a legkülönbözőbb szerepekben láthatjuk az írókat. Ez nemcsak azt jelenti, hogy újra a figyelem központjába kerülnek a személyiségfejlődést és a szellemi utat bemutató hagyományos életrajzok, hanem a nagy alkotók irodalmon kívüli tevékenységét is feldolgozzák. Tolsztojnak pedig nem csak írói munkássága volt korszakos, a gazdálkodás (például lovakat, japán disznókat tenyésztett, méhészkedett) mellett idős korában rengeteg energiát fektetett abba, hogy új alapokra helyezze az egész társadalmat.

Azt ígéri a cím (és a terjedelem), hogy Tolsztoj életének utolsó szakaszát ismerjük meg minden részletében, valójában azonban benne van az egész pályája, mert ahogy elkísérjük ezen az utolsó úton az asztapovói végállomásig, Baszinszkij időnként megszakítja a történetet, visszatérünk az előzményekhez. Először a legtávolabbiakhoz, aztán egyre jobban közeledünk a végkifejlethez. Megtudjuk, hogyan jutott el Tolsztoj a regényíráshoz, aztán a házassághoz, hogyan lett Jasznaja Poljana a gyermekkori emlékekben őrzött idill újrateemtése, az egyre nagyobb család otthona, alkotói műhely, ahol megszülethettek a fő művek, majd hogyan vált egy abszurd, de az írói tekintély ereje miatt mégis nagy hatású társadalmi utópia kísérleti laboratóriumává. Hogyan ment tönkre a házassága, hogyan őrlődött Tolsztoj a család és egy mániákus, céltudatos tanítvány között, hogyan tette tönkre mindazt, amit korábban felépített, hogyan lett a cári birodalmat konszolidáló eposz szerzőjéből, akit oly szívesen ajnározott volna az uralkodó és családja, veszedelmes radikális.

Baszinszkij nem hallgatja el a műben a kínos részleteket, az emberi gyengeségeket (ő írta meg korábban Gorkij legteljesebb cenzúrázatlan életrajzát is), de egy pillanatra sem téveszti szem elől Tolsztoj nagyságát, távol áll az olyan irodalmárook típusától, akik nagy emberek lejáratásával próbálják felhívni a figyelmet (magukra). Nem mellékesen Tolsztoj feleségével, Szofja Andrejevna-val is igen méltányos – valójában kettős portrét kapunk a könyvben –, nem állítja be a zseni életét pokollá tevő házi-sárkánynak, aki földhözragadt lényként, a család érdekeit védve próbálja megghiúsítani a férje grandiózus társadalomboldogító terveit, melyek a hatalom és az egyház legfelső szintjén is komoly aggodalmakat keltettek. Igen sokoldalú a szerző, az irodalomtörténet és a kritika mellett regénnyel is próbálkozott, de az életrajz lett az igazi műfaja. A Gorkij Irodalmi Intézetben dolgozik. Még nem volt ötvenéves, ami-

*Fordította Goretity József
Európa Könyvkiadó
Budapest, 2021
688 oldal, 4999 Ft*

kor megjelent ez a műve 2010-ben, amely nemcsak Oroszországban kapott komoly elismerést, hanem a nemzetközi siker sem maradt el. Azóta újabb könyveket adott ki Tolsztojról, nemrég pedig az *Anna Karenyina igaz története* is napvilágot látott 2022-ben.

Próbáljuk kronológiai rendben áttekinteni azt a folyamatot, melyet Baszinszkij nem így mesél el, hisz nyilván már az iskolapadban megtanították a fabula és a szüzsé megkülönböztetésére. Ezt időnként kiegészítem egy lengyel irodalomtörténész, Tadeusz Klimowicz gondolataival és adalékaival.¹ A wroclawi russzista azzal indít, hogy a tizennégy éves Tolsztojt nyilvánosházba viszik a bátyjai, egy tapasztalt prostituált pedig rutinszerűen lebonyolítja az eljárást, mégis azzal végződik – írja később a vendég –, hogy „megtettem, aztán a nő ágya mellett álltam, és sírtam”. Baszinszkij mélyebbre hatol, nála az a kezdet, hogy Tolsztoj két éves korában elvesztette az anyját, az arcára sem emlékezett, kép sem maradt róla, így egyre inkább eszményítette, Szofja Andrejevna-tól pedig azt várta, „hogyszerre legyen felesége és anyja” (111.). Ő azt idézi Tolsztojtól, hogy „a szarvasbika vágyaként” írta le a temperamentumát, de a naplójában azt írja, kétségbeesésbe kergeti az, hogy hiába indul el a paradicsomba, mindig elbukik a „kéjvágy” miatt.

Miközben Csehov egyszerűen a jó közérzet forrásának tartotta a gyakori kielégülést, és igyekezett úgy szervezni az életét, hogy ez ne járjon semmiféle felelősséggel, Tolsztoj egy középkori moralitás elbukott hőséneke érezte magát minden esemény után, a nemi betegséget pedig a kárhózat földi előképének látta. Azt írja Klimowicz: Dosztojevskij sokáig a hazárdjáték rabja volt, Brjuszov narkomán, Jeszenyin alkoholista, Viszockij alkoholista és narkomán, Tolsztoj pedig olyan szexfüggő, akinek elvei vannak, és nem boldogul a libidójával. Nemcsak általában véve szerette a népet, hanem a kozáklányoknak és a parasztasszonyoknak sem tudott ellenállni.

A házasság előtti legkomolyabb kapcsolata úgy alakult ki, hogy eljutott „a bujálkodás megszokásáig”. Mint a *Naplójában* írja: „a kertben bolyongtam, azzal a zavaros és kéjes vágygal, hogy elkapok valakit a bokorban” (134.). Házasságon kívüli fia is született egy helybeli parasztasszonytól, Akszinyja Bazilikinától. A felesége is tudott erről, mégis húsz évig rejtgette Tolsztoj egy fotel kárpitjában *Az ördög* című kisregényt. Szofja Andrejevna őrzöngött, amikor 1909-ben megtalálta, mert mindig is viszolygott a férje előéletének e szférájától, így „a Jasznaia Poljana-i paradicsom kezdettől fogva meg volt gyalázva” (133.).

Harmincnégy éves volt Tolsztoj, amikor beállított ebédre alig két évvel idősebb leendő anyósához (egy levelében ekkor „fogatlan vén bolondnak” nevezte magát). A legidősebb lány nehezményezte, hogy nem őt, hanem a tizennyolc éves Szofját választotta a gróf, de nem tudta megakadályozni a házasságot. Tolsztoj ekkor már nem látott más kiutat a bűnös legényéletből. A mérleg: negyvennyolc év telt el, mire bekövetkezett a katasztrófa, a szökés, ebből tizenöt lehetett boldog. A férj továbbra is hasztalan próbálta korlátozni szexualitását, ugyanakkor szigorú elveit sem igazította ehhez. Úgy gondolta, a testi szerelem a házasságban is lealacsonyító, csak gyereknemzéssel igazolható. Ugyanakkor az önkasztráló szekta gyakorlatát sem helyeselte, mert ezt „a nemi kérdés túlságosan mechanikus megoldásának tartotta” (522.).

Mint a fiuk, Ilja írja a visszaemlékezéseiben, Szofja Andrejevna tizenhárom gyermeket hozott a világra (egy idő után már akarata ellenére), tizenegyet ő is szoptatott. Nyolcan nőttek fel közülük. Harminc év alatt összesen tíz évig volt terhes, tizenhárom évig szoptatott. Másfél évtizeddel ezelőtt háromszázötven egyenes ági leszármazottjuk volt különböző országokban, akik tartják egymással a kapcsolatot. Vezette a nagy család háztartá-

¹ *Pożar serca. 16 smutnych esejów o miłości, o pisarzach rosyjskich i ich muzach* (Lángol a szív. 16 szomorú esszé a szerelemről, az orosz írókról és műzsáikról, Wroclaw, 2005) című művéből két fejezet is megjelent magyarul. Viszockijról a *Jelenkor* 2015/10. számában, Csehovról a *Kultúránk és médiumok párbeszéde. Anton Pavlovics Csehov* (Debrecen, 2021) című tanulmánykötetben olvashatunk tőle.

sát, hétszer másolta le a *Háború és békét*, az *Anna Karenyinát* talán többször is. Tolsztoj-ingekeket varrt, vegetáriánus ételeket főzött a mesternek. Baszinszkij felteszi a kérdést: ki itt az ál-dozat, „a hétköznapi nő, aki arra volt hivatott, hogy kiszolgálja zseni férjét, vagy a zseni, aki arra volt kárhozható, hogy hétköznapi nővel éljen” (107.).

Klimowicz szerint Tolsztoj a hetvenes évek vége felé szellemi megvilágosodást élt át, már tudta, hogyan kell berendezni a földi létet. A fia szerint ettől a hétköznapi években emberkerülő, ingerlékeny és komor lett. Szigorú prédikátornak látta, aki ítélkezik felettük (amikor kávézni akarnak, figyelmezteti őket arra, hogy milyen fáradságos munkával mossák az abroszt a parasztasszonyok a tóban). A lengyel szerző ezt misszionárius-szindrómaként diagnosztizálja. Olyan alkotókon figyelhető meg, mint Dosztojevszkij és Szolzsenyicin, akiknek az emberiség üdvözítése lesz a rögeszméjük. Erősödik a pátosz, eltűnik az ironia és az önironia, nem tudnak távolságtartással tekinteni a világra és magukra. Tolsztoj a megtért bűnös szerepét választotta, aki jó és együttérző a felebarátaival.

Van valami ijesztő abban, hogy a legnagyobbak egyike egyszer csak arra a következtetésre jut, hogy sokkal fontosabb dolga is van az irodalomnál, és többre becsüli az evangéliumi bölcsességet gyakorlati erkölcsi útmutatássá alakító broszúráit, mint a *Háború és békét*: „Ha azt akarom leírni, hogyan szeretett bele egy úri hölgy egy katonatisztbe, ezt megtehetem; ha Oroszország nagyságáról akarok írni, és a háborúkat magasztalni, ezt könnyen megtehetem” (289.) – új nézeteit viszont nem terjesztheti könyv formájában oda-haza. Még Puskin műveit is „badarságnak” nevezi, a szobráról pedig így ír: „úgy áll ott a téren, mint egy főkomornyik, aki jött jelenteni, hogy az étel tálalva van” (287.). Szerinte nem lehetne a muzsikokkal megértetni, hogy mivel szolgált rá erre a dicsőségre Puskin. De miért akarja a gróf úgy látni az irodalmat, mint a muzsik?

Szofja Andrejevna rögtön érzi, hogy ez katasztrófához vezet. Elveti a tolsztojánus eszméket, „sötét alakoknak” nevezi a tanítványokat, akik szektavezéreként tekintenek az író-ra. Hosszú évekig harcolt a férje kegyeiért, majd a család érdekeiért a legcél tudatosabbal, Csertkovval – hiába. De nem csak az volt a baja, hogy túl sok időt von el az irodalomtól a prófétai tevékenység. Tudta, hogy ez a szerep a családjától is elszakítja. Egyébként ezt maga Tolsztoj is megfogalmazta a *Gyónásban*: „Az a két mézcsepp, amely a többinél hosszabb ideig elfordította a tekintetemet e kegyetlen igazságtól [a verembe esett ember példázatára utal, aki mézcseppeket talál a bokor ágán] – a szeretet családom meg az íróság iránt, amelyet művészetnek neveztem –, már nem édes nekem” (276–277.).

Baszinszkij óva inti az olvasót attól, hogy amint az értelmiségi körökben szokás, kinevessük a paraszti munkát végző Tolsztojt. Elege van az ilyen anekdotákból: „Méltóságos uram, az eke előállt a főbejárathoz. Méltóztatik szántani menni?” (35.) Mély értelme van annak, hogy Tolsztoj a gyermekeivel együtt beletanult a paraszti munkába, ez az önfejlesztés fontos része volt. Az egész emberiség képzeletét megragadta az a kép, hogy a nagy művész és gondolkodó „paraszti ruhában, alázatosan megy az eke után”. Ő nem pásztor-játékokat kedvelő barokk főúr. Mégis meggondolandó, hogy kinek volt még Tolsztojon kívül önmegvalósítás a szántás. Mondhatni, elvi alapon szántott, hisz elítélte a társadalmi munkamegosztást mint „a szegénytelen naplopók kibúvóját”, bár a kiváltságos osztályra nézve is károsnak tartotta ezt, mert senki sem lehet boldog és egészséges fizikai munka nélkül. A marxizmus klasszikusainak is voltak hasonló elképzeléseik, igaz, ők úgy gondolták, hogy a muzsik is beül időnként a gróf dolgozószobájába remekműveket írni.

Mindez sokak szemében hitelesítette, emellett a regényírónak is jól jöttek az ilyen közvetlen tapasztalatok, és minden ember szélesebb látókörű lesz attól, ha a kasztján kívüli-ekkel is szót tud érteni. Ez mégsem sorsközösség, és alighanem Szofja Andrejevna ragadta meg a lényegét, aki még Baszinszkijnál is jobban ismerte Tolsztojt: „Mindig a saját döntése szerint dolgozott, sosem szükségből. Ha akart, írt, ha akart, szántott. Ha kitalálta, hogy csizmát varr, akkor makacsul csizmát varrt. Kigondolta, hogy gyerekeket fog taníta-

ni, hát tanította őket. Ha megunta, abbahagyta. Csak próbáltam volna én így élni! Mi lett volna akkor a gyerekekkel és magával Lev Nyikolajevicssel is?" (61.) Ez is igaz, de tehetett volna-e ennél is többet?

Nem diadalmaskodnak a családon belül a tolsztojánus eszmék, bár van, aki lelkesedik értük. Az író legkedvesebb fia, Andrej inkább az apja ifjúkori kicsapongásait utánozza, a parasztlányok hajkurázsását is beleértve. Az orosz-japán háború idején több százan tagadják meg a katonai szolgálatot, mert nem akarnak erőszakkal ellenállni a gonosznak. Ők börtönbe vagy büntetőszázadba kerülnek, Andrej viszont önkéntesnek jelentkezik. Lelkes híve a halálbüntetésnek. Miközben az apja súlyos tehernek érzi a tulajdont, Andrej őrséget szervez az anyjával, átkutatják a parasztok portáit, hogy visszaszerezzék az ellopt káposztát. Nem sikerül tolsztojánus kolhozot szervezni a családból.

Baszinszkij nem lép túl az életrajzi kereteken, nem tárgyalja a tolsztoji eszméket. De talán jobban megérthetjük a történetet, ha ezekre is kitérünk egy másik, magyarul is hozzáférhető lengyel forrásra hagyatkozva. Nézetei a hetvenes évek végén, súlyos válság után alakultak ki (ezzel le is zárult a házasság boldog időszaka). A *Gyónásban* írja le, hogyan vesztette el a hitét. Nem találta élete értelmét, elmélyedt Schopenhauer pesszimizmusában, öngyilkosság kísértette. De felfigyelt arra, hogy a nép rendíthetetlenül túri a sorscsapásokat, nem rémíti meg a halál. „A reflexió nélküli néphit teszi lehetővé számára, hogy visszataláljon a hagyományban öröklődő egyetemes emberi bölcsességhez, amely azt hirdeti, hogy valamilyen felsőbbrendű akarat irányítja a világot, és az ember akkor értheti meg a magasabb értelmét, ha engedelmeskedik neki.”

Racionalista színezetű pánmoralizmusa lerombolta a dogmákat, elvetette a szertartásokat. Az ő felfogása szerint Krisztus tanítása nem misztikus és nehezen érthető, hanem nagyon is egyszerű, a lényege benne van a hegyi beszédben. Nem kell ide szentháromság, kinyilatkoztatás és feltámadás, mert ezek érthetetlen és fölösleges dogmák, hisz nem adnak a gyakorlatban megvalósítható tanácsokat. Szent Pállal kezdődött a romlás, ő vitt metafizikai-kabbalista elemeket a tanításba, majd Nagy Konstantin korában vált teljessé a katasztrófa. Tolsztoj nem különbözteti meg a keleti és a nyugati kereszténységet, az ő szemében az első, a második és a harmadik Róma is „zsványtanya”. Mégis szerencsétlen döntés volt, hogy 1901-ben kiközösítette az orosz ortodox egyház ahelyett, hogy tudomásul vette volna az elszakadását. A birodalmi érdeket pedig az az elve sértette leginkább, mely szerint nem kell különbséget tennünk a saját nemzetünk és más nemzetek között.² A család érdekeit pedig azzal, hogy végül már a családtagjait sem különböztette meg az egész emberiségtől.

Tolsztoj Ábrahámnak érezte magát, aki a családját is képes feláldozni magasabb értékekért. Mivel a birtokot már a családjának adta, a szerzői jogoktól próbálta megfosztani a szeretteit – elvi okokból. A halni készülő bölcs a méltóságát próbálta megmenteni, de nem kolostorban, remetelakban, parasztházban, hanem egy állomásfőnök házában érte a vég, ahová nem engedték be a gyerekek a feleségét. Szofja Andrejevna már csak a halott férjétől búcsúzott el. Most már semmi sem akadályozhatta meg a legenda építését. Elfogadta a tolsztojánus eszméket, még vegetáriánus is lett, majd kiadta a férje leveleit, emléket állítva boldog házasságuknak.

² Vö. Andrzej Walicki: *Orosz és lengyel messianizmusok. Oroszország, a katolicizmus és a lengyel ügy*, ford. Pálfalvi Lajos. Máriabesnyő – Gödöllő, 2006, 132–136.

ÉS MI A TE TÖRTÉNETED?

Terézia Mora: *Kötélen*

Terézia Mora a kortárs német nyelvű irodalom egyik sztárja, akinek köteteit, legyenek azok elbeszélések, regények, poétikai előadások, forgatókönyvek vagy esszék, a német irodalmi közélet rendkívüli érdeklődéssel fogadja. A magyar származású Mora a kilencvenes évek vége óta több elbeszéléskötettel és regénnyel rukkolt elő, és ejtette ámulatba olvasóit. Napjainkban Mora megkérdőjelezhetetlenül a német irodalmi kánon része. Nem csupán az irodalomtudomány, de a tágabb irodalmi közélet is követi munkásságát. Mora azonban nem csupán íróként, hanem fordítóként is nevet szerzett magának. Írói és fordítói munkásságát egyaránt neves irodalmi díjakkal honorálta az irodalomkritika. Mora személye és tevékenysége jelentős szerepet játszik abban is, hogy a magyar irodalom eljut a német olvasótáborhoz. Részben erre utalva mondta Esterházy Péter egy 2006-ban tartott, de máig érvényes beszédében, hogy a magyar irodalmi, illetve szellemi élet még nem fogta fel, mennyit köszönhet a magyar származású, más nyelven publikáló íróknak, így például Morának is. Esterházy itt azonban nem elsősorban kulturális transzferfolyamatokra fókuszál, melyek a fordítások révén kerülnek előtérbe, hanem az írói munkásságra. Mint mondja, ezek az írók, köztük Mora, a magyar kontextus számára ismert témákat mutatnak be, a magyar közeg számára ismeretlen módon. Ez az új közelítés, egyfajta idegen látásmód nem csupán nagyon izgalmas, de gazdagít is minket.

Nézzük hát ezeket a témákat és szemléletmódokat, az ismert és ismeretlen együttes játékát, melyek a legújabb regénynek is alapkövei! A közkeletű és szokatlan egymásba fonódása, ismert rendek megbontása, határok átlépése Mora írói munkásságának pillérei-ként határozhatók meg. Mindez utazások sorozatában, nomád létmódok megjelenítésében éppúgy fellelhető, mint esztétikai határátlépésekben, irodalmi rendszerek, bevett narratívák, műfaji határok újraírásában vagy akár a soknyelvűségben. Mora úgynevezett Kopp-trilógiájának is ezek a meghatározó elemei. *Az egyetlen ember a kontinensen* (*Der einzige Mann auf dem Kontinent* 2007/2011), illetve *A szörnyeteg* (*Das Ungeheuer* 2013/2014) után most a *Kötélen* (*Auf dem Seil* 2020/2022) című kötetet tarthatjuk a kezünkben, mely Fodor Zsuzsa fordításában, a Jelenkor Kiadó gondozásában látott napvilágot a közelmúltban.

A *Kötélen* cím olvasása során nem tévedünk, ha a kötél-táncosra, a kötélén való egyensúlyozásra gondolunk. Izgalmasnak ígérkezik követni, hogy a főhősnek, akit minden pillanatban csak egy hajsza választ el a mélységtől és a pusztulástól, sikerül-e a mutatvány. A németben a kötél (*Seil*) a Seilschaft szóra is asszociál, ami kötéllel összekötött hegymászókat jelent, de átvitt értelemben olyan emberek csoportját is, akik együttműködnek és segítik egymást. A kö-

Fordította Fodor Zsuzsa
Jelenkor Kiadó
Budapest, 2022
400 oldal, 4999 Ft

tél tehát egyfajta kötelékként is értelmezhető, mely az emberi kapcsolatokra, de egyben múlt, jelen és jövő közt létrejövő összeköttetésekre is utal. Arra, hogy mindenki része egy láncolatnak, még akkor is, ha nem kíván tudomást venni róla.

A különböző jelentéstartalmak, a kiszámíthatatlanság, a veszély és az egymásra utaltság, a kötelék össze is kapcsolódnak a könyvben. A cím többértelműsége azonban egyben esztétikai minőség is, mely a kötetet mindjárt a poliszémia világában helyezi el, utalva ezzel a regény kompozíciójára. A többértelműség alakzatai, ennyi már elárulható, meghatározók a történet értelmezése szempontjából. Ez a harmadik kötet azonban kissé eltér az előzőktől, hisz itt nem csupán tematikusan, hanem a megformálásban is egyfajta mértékletesség, egyensúlyra törekvés érhető tetten. A regényben tehát nemcsak a figurák, de maga az elbeszélő is az arany középutat keresi, egyensúlyt kíván teremteni, határok közé próbálja terelni az elbeszélés folyamatát. Ez egyrészt a sodródás, tévelygés, illetve a célirányos mozgás kettősségében, ezek kiegyensúlyozásában is jelen van. A többnyelvűség, az intertextualitás már nem olyan burjánzó, mint az első két kötetben. A bizonytalan, meghatározhatatlan inszenírozása kissé háttérbe szorul, egyre inkább kivehetővé válnak kontúrok, egyfajta labilis egyensúlyhelyzet jön létre.

A regény első számú „egyensúlyozó művésze” Darius Kopp, akit a két előző kötetből már jól ismerhetünk. A trilógia harmadik részét azonban akkor is bátran kezünkbe vehetjük, ha még nem találkoztunk ezzel a kissé furcsa figurával. Kopp számítástechnikai mérnök, antihős, csetlő-botló karakter, aki az NDK-ban született, és fiatal felnőttként élte meg a fordulatot, illetve az NDK megszűnését, más szóval, egy világrend összeomlását. Fiatal informatikusként úgy véli, övé a világ, sikeres és jómódú emberként élheti életét az éppen teljesen átalakuló Berlinben. A világ kinyílt, elérkezett a korlátlan lehetőségek kánaéja, de ezzel karöltve a kiúttalanság és talajvesztés megtapasztalása is. A regényfolyam éppen ezért nem sikertörténet, hanem sokkal inkább folyamatos krízisek halmaza, hisz Kopp valahogy nem találja a helyét a világban. A kérdés, hogy van-e ilyen meghatározott hely, illetve, hogy rátalálhatunk-e és hogyan, Mora központi témái közé tartozik. Már első regényében tetten érhetjük ezt a magyar kontextus számára különösen érdekes Abel személyében, aki azonban már nem osztja névrokona felfogását, miszerint azért vagyunk a világban, hogy valahol otthon legyünk benne. Ilyen nyugvópont a kötéláncos számára sem létezhet, és Kopp még ebben a kötetben is tévelyeg, a kis hableányhoz hasonlítja magát, nem olyasvalakihez, akinek stabil helye van a világban.

A trilógia harmadik kötetének prologusában mégis meglepődve látjuk, hogy a főhős boldogan él egyfajta édenkertben. Csodálkozunk, hogy itt a nagy hazatalálás, és felteszszük a kérdést, hogy akkor talán vége is a mesének. Megnyugodhatunk, mert a kert egy működő vulkán, az Etna tövében található, mely a feltételezett örökös nyugalommal az állandó változást, váratlan és kiszámíthatatlan mozgást helyezi szembe. Ez a libikóka két pólusa: a nyugalom, de legalábbis a dolgok megjósolható folyása áll az egyik, a mozgás, a hirtelen, rapszodikus változás a másik oldalon. Darius mindig berendezkedik, nyugalmat akar, de valaki vagy valami megakadályozza ebben. Egy ilyen esemény volt már az első rész végén a feleség öngyilkossága, mely a második kötet mozgatórugójává vált. A trilógia befejező könyvének elején pedig megtudjuk, hogy a főhős végre, miután bebolyongta fél Európát, megtalálta azt a területet, ahol felesége hamvait örök nyugalomra helyezheti. Az első kiszemelt cél az Ararát, egy emblematisz hely lett volna. Dariusnak azonban csak Szicíliában sikerült partra vetődnie, célját elérnie. Az Etna nem kevésbé szimbolikus, hisz nem csupán a váratlan mozgás és örök átalakulás jelképe, hanem olyan hely is, mely szintén a kulturális narratív háló része, irodalmi szövetként is értelmezhető, ha Empe-doklész történetére és ennek kapcsán Hölderlinre gondolunk. Kopp abba ringatja magát az itáliai kertben, hogy múltjának kötelekeitől, régi énjétől elszakítva, mintegy tiszta lappal élheti életét, de a kiűzetés a paradicsomból hamar bekövetkezik. Hirtelen, a semmiből

megjelenik unokahúga, egy ismeretlen ismerős, és személye, illetve története kibillentí Dáriust és az elbeszélést is a vélt nyugvóponttól.

Az elbeszélés motorja mindvégig a találkozásokban lelhető fel, nem hősiesség vagy kevéssé hősiesség cselekedetei jelentik a mozgatórugót, hanem deus vagy diabolus ex machina megjelenik valaki, új figurációk jönnek létre és lendülnek mozgásba, halad az elbeszélés folyama. Hogy mikor melyik pozíciónak felel meg az új szereplő, segít vagy sokkal inkább romlásba dönt, meghatározhatatlan ebben a sokfelé elágazó elbeszélésben. Ez is a kötetet domináló kettős játék része. Az unokahúg, Loreley képviseli legmarkánsabban ezt a kettősséget, akinek már neve is a mitikus nőalakra utal, ki a mélybe, pusztulásba taszít. Lore, aki gyereket vár, azonban azt is mutatja, hogy itt születőben van valami. Az ő segítségével van szükség ahhoz, hogy valami új, egy új Darius Kopp jöhessen világra.

Az elbeszélés előrehaladása párhuzamosan mozog a főhősökkel, Dariuszal és Loréval, akik elhagyják Sziciliát, és visszatérnek Berlinbe. Ez a visszatérés azonban nem egy Szakállas Ábelre emlékeztető otthonra találás. Átmeneti és szükségsszállásokról van itt szó, családi fészkek helyett hőseinknek mindig csak egy vendégágy vagy matrac jut. Kanapéról kanapéra vándorolva próbálják kibekkelni a terhesség hátralévő időszakát. A kivárással egyébként is Darius fő taktikája, melyet a problémamegoldás helyett vet be újra és újra. A kötél azonban nincs nyugalmi helyzet, az úton haladni kell tovább. Olyannyira az átmenetek dominálnak, hogy az a benyomásunk, mintha a figurák saját életükben is csupán vendégségben lennének. Nem csak a környezetükkel szemben bizonytalanok, mindenki saját maga számára is leginkább rejtély. A kommunikáció nem működik. Soknyelvű közegben mozgunk, és a történet szempontjából meghatározó egyfajta bábeli zűrzavar. A megértési nehézségekért azonban elsősorban nem a nyelvi, kulturális különbségek tehetők felelőssé, sokkal inkább az elhallgatás, a manipuláció, a csúsztatás, a féligazságok lehetetlenítik el a gyümölcsöző együttműködést.

Az úton levés és a megállapodás váltakozik, mégis az átmenet dominál a könyvben. Minden változik és formálódik, és a nagy átalakulásnak Kopp is részesévé válik. Bár még mindig sodródik, mégis láthatjuk, hogy megpróbál aktív is lenni. Az első ilyen átváltozása a kétkezi munka. Kopp szakács, pizzaszütő lesz, ami számára teljesen új tapasztalatot jelent. Nem csupán, mert meghatározott rend szerint kell dolgoznia, és mert közvetlenül látja munkája eredményét, hanem sokkal inkább azért, mert van egy kipróbált, bevált alaprecept, egy útmutatás, ami mindeddig leginkább hiányzott az életéből. A siker titka csupán annyi, hogy be kell tartani az elkészítési útmutatót. Életében ezzel szemben épp ezt a biztos receptet nem találja. Kísérletezget, de így minden ideiglenes marad.

Berlin a regényben a kiútkeresések, elindulások, elakadások, kisiklások terepe, hisz a sikertelenség része az élet portfóliójának. A német főváros ellenben egyúttal az a hely is, ahol baráti kötelek révén lehetőség van a boldogulásra. Mora ebben az ízig-vérig jelenkori könyvben az itt feltűnő miliók és emberek rafinált korrajzát is adja. Precíz milióábrázolások jellemzik a szöveget, a kisember vergődését látjuk, ahogy túlélési stratégiákat próbálgat, hogy elkerülje a zuhanást. Legtöbbjük lúzer, ahogy Kopp is. Ő azonban mindig kettős figura, és bár gömbölyűdedségéből már veszített, esetlensége ellenére egy keljfeljancsit is felfedezhetünk benne. Ennek köszönheti többek között, hogy nem zuhan le véglegesen. Kapaszkodik a szakadó, felbomló, foszló szálakba, melyek mégis a túlélést jelentik számára. A kötet így a találkozásokról, az emberi kötelekekről is szól, kötődésről és felelősségvállalásról egy olyan korban, melyben ezek talán avíttak tűnhetnek.

Nem lennének azonban Terézia Mora fiktív univerzumában, ha csupán a figurák történeteinek révén lenne megragadható a regény. A poliszémia világának egyik jellemzője az író művészetében a konkrét és a poétológiai, reflexiós olvasatok kettőssége. Az olvasó is ide-oda billeg a lehetséges értelmezések között. Az útkeresés és egyben a kötél kapcsán ugyanis mindig az is kérdés, mi tartja mozgásban az elbeszélést, hogyan működik a nyelv,

hol vannak a kimondott és kimondatlan határai, hogyan hozhatók létre a bizonytalanság vagy biztonság alakzatai. Ha stratégiákról beszélünk, akkor Mora esetében mindig elbeszélési stratégiákra, ábrázolási módokra, nyelvi megformálásra is gondolunk. A figurákkal karöltve keresi a regény a saját eszköztárát, eljárás módjait. Ebben a folyamatban sokszorozódik meg a többszólalmúság, hisz miközben az elbeszélő is kutat a megfelelő recept után, narratív modellek és regénypoétikák kerülnek terítékre. Megjelennek létező, kulturálisan is felkínált problémamegoldó stratégiák (vallás, irodalom, mesék stb.), de ezek csak negatív előjellel vagy ironikusan megtörve tudnak működni, hisz relevanciájukat veszítették. Úgy tűnik, nincs általános recept, amely mentén biztonsággal haladni lehetne. Ebben a kötetben a kötél azonban mégis kijelöl egy pályát, mely a kilengések ellenére is átvisz a szakadékon. Nyugvópont nincs, hisz a hirtelen váltás és átrendeződés a beszédmódokban, a perspektívák folyamatos mozgásában, az én- és az auktoriális elbeszélő átmenetében is megjelenik. Az elbeszélő pozíciója bizonytalan tehát, nincs narratív kontinuitás, és ebben az áramlásban születik meg az a patchwork szőnyeg, a regény szöveve, amit a kezünkben tartunk.

Terézia Mora vicces, néha karikatúrisztikusan túlrárajzolt, groteszk világot tár elénk, ahol a kisméretű a főszereplő. Mindenki turista és vendég, nomád egzisztencia. Végleges otthonra találások és édenkertek nincsenek, de mindenki boldogul, és bár a családok szét-hullottak, a legváratlanabb pillanatban is, deus ex machina, megjelenik valaki, aki azáltal segít, hogy kibillent a eseményeket a holtpontról. Kopp megtett útját tanulmányútnak nevezi. A regény végén ő az ötvenéves újszülött, akiből még bármi lehet. A regény nyitott, de egyben a fejlődési regény ironikus átírata is, melyben nem a megérkezés, hanem az átmenet a fontos. Minket, olvasókat pedig Mora kifogyhatatlan ötletessége és mesélőkedve ragad magával, a végeláthatatlan szálak és kötélek játékos integrálódása, az elbeszélés öröme, valamint a felismerés, hogy mindig szükség van „egy jó sztorira”. A kijelentés, miszerint „az egész élet egy legendaképzés”, a regény jelmondataként is értelmezhető. A legenda, mint a regényben központi szerepet kapó *fake*, azonban nem csupán a bizonytalansággal, a ki nem mondással és elhallgatással való játékot jeleníti meg, hanem a hamisságot és kiismerhetetlenséget is, melyet a figurák éppúgy érzékelnek, mint az olvasó. Darius egész életében, beleértve a szocializmust is, nem ismer mást, csak ezt a *fake*-játékot. Már akkor is álúttörő volt, és összességében azóta is minden álságos. Valamennyi viszony színlelt, minden kijelentés valótlan, hazugság, ami nehezíti Kopp életét, de ő maga is folyamatosan beszáll a partiba, és a profizmus szintjére fejleszti ezt az ál-játszmát. Épp ennek következtében válik egyértelművé, hogy minden csak tettetés, semmi sem igazi, semmiben nincs benne az ember valójában, hanem mindig minden elcsúszik, és nem igazán pozicionálható. Ez igaz a figurák egymáshoz való viszonyára éppúgy, mint az olvasó és a szöveg viszonyára. Ezzel azonban a regény a tudható, a bizonyosság mindenre kiterjedő felszámolását is inszenzírozza. A másik ember megismerése kudarcra van ítélve, áthidalhatatlan távolságok vannak a figurák közt még akkor is, ha, mint Lore és Darius, egy ágyban alszanak. A másik valós története felfejthetetlen, mégis számos kísérletnek lehetünk tanúi a regény során.

Az egyensúly megtartásáért folytatott fáradtságos küzdelemben sztoriról sztorira haladunk a kötélben, és folytatódik, mint Seherezádé esetében, a mese, hogy elkerülhető legyen a pusztulás. A regény alapeleme, a vendégség figurációja újabb és újabb találkozásokkal és ebből adódóan a történetmesélés végtelen lehetőségével és kihívásával szembesít. A *Kötélben* tehát a mesélésről is szól, egymásba fonódó történetek kötelekéről. Mindenki élete egy regény. A Kopp-trilógia utolsó kötete is izgalmas utazás a történetmesélés birodalmába, amire érdemes benevezni.

UTAZÁS MAGUNKBA

Rachel Cusk: Babérok

A *Babérok* megjelenésével immár egészében olvasható magyarul Rachel Cusk *Körvonal-trilógiája*, amelyet az angolszász kritika „a kortárs angol irodalom mérföldkövének” tart.¹ Az első kötet a *Körvonal* (2014), a második a *Tranzit* (2016), a harmadik eredeti címe a görög eredetű szóval *Kudos* (2018). A magyar kiadásban másfél éven belül hozzáférhetővé vált mindhárom könyv, amelyek azt az elbeszéléstechnikai bravúrt valósítják meg, hogy szorosan összefüggnek, de egyenként is olvashatók, az egész érzetét keltik.² A magyar prózairodalom mai törekvéseivel nehezen összehasonlítható trilógia sajátos narrációs eszközeivel, immerzív jeleneteivel, könnyűnek tetsző, de súlyos gondolatiságot rejtő leírásaival együtt felszabadító olvasmányélmény. Előbb összefoglalólag írok a három regényről, majd külön a *Babérok*ról.

A három köteten végigvonuló szintetizáló törekvés egyedi eseteken – emberi életutakon és eseményeken – keresztül keres választ általános antropológiai, pszichológiai, társadalmi kérdésekre, annak tudatában, hogy sosem lehet végérvényes válaszokat találni. A kérdésfeltevés mindig kimondatlanul van csak jelen, módja és fókusza pedig a trilógia folyamán nem állandó: nagyon leegyszerűsítve azt lehet mondani, a *Körvonal* fő kérdése az volt: hogyan lehet élni, a *Tranzit*é: mi az ember, mi a szabadság, a *Babérok*ban pedig egyrészt a műalkotások befogadásának módjaira, másrészt – hangsúlyosabban – az identitás maradátságára vagy változékonyságára és az emberek közti viszonyokra: párkapcsolatok, házasságok, nemzeti, társadalmi közösségek együttélési problémáira irányul a figyelem. Ezek a hangsúlyeltolódások sem gondolati fejlődés, sem fontossági sorrend képzetét nem keltik. És éppen a fókuszváltások mutatnak rá a három regény szoros szerkezeti és szemléleti hasonlóságára is, hiszen ami az egyikben központinak látszó kérdésfelvetés, az a másik két könyv világképében is jelen van, ám csak a sorozat együtt-olvasásával válik láthatóvá ottani jelenléte.

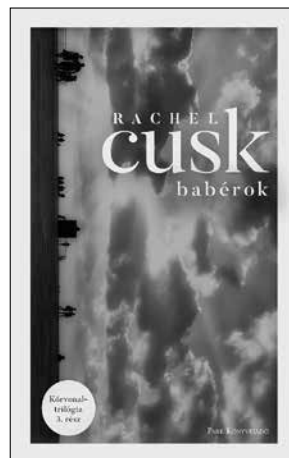
Cusk trilógiáját az angol kritika – és nyomában a magyar tudósok által írt új angol irodalomtörténet is³ – autofikciós szöveggként tárgyalja.

¹ Andrew Anthony: *Kudos* by Rachel Cusk review – exquisite control, *The Guardian*, 2018. 04. 30., <http://www.theguardian.com/books/2018/apr/30/kudos-rachel-cusk-review-final-part-trilogy>

² Az első kötetéről a *Jelenkor* 2020/7–8. számában, a másodikról a *Jelenkor Online*-on jelent meg kritikám.

³ Bényei Tamás: A kortárs irodalom változatai, in: *Az angol irodalom története*, főszerk. Bényei Tamás – Kállay Géza, 7. kötet: *Az 1960-as évektől napjainkig*, Budapest, Kijárat Kiadó, megjelenés előtt.

Fordította Kada Júlia
Park Kiadó
Budapest, 2022
256 oldal, 3500 Ft

Eredeti közegében, a szerző korábbi műveinek kontextusában (és a memoárok meg az autofikció angolszász irodalombeli jelenlegi konjunktúrája közepette) ez tulajdonképpen magától értetődő. Cusk ugyanis a *Körvonalt*-trilógia előtti időben sikeres regényei után több memoárt (magyarul inkább talán úgy mondanánk, önéletrajzi regényt) is kiadott; az anyaságról és a válásról szóló kötetei (*A Life's Work: On Becoming a Mother* [2001] és *Aftermath: On Marriage and Separation* [2012]) szokatlanul heves közéleti vitákat robbantottak ki.⁴ Előbb-utóbb remélhetőleg ezek a Cusk-könyvek is olvashatók lesznek magyarul, ám ezek ismeretének hiányában jóval kevésbé merül fel az autofikciós olvasásmód, így például a magyar recepció nagy részében ez egyáltalán nem volt meghatározó szempont.

A trilógia narrátor-főhőse egy negyvenes éveiben járó angol író, a kötetek fejezetei az ő különböző emberekkel folytatott beszélgetéseit közlik. A beszélgetések a regények szövegében legnagyobb részt monológok, amelyekben alig kapnak helyet Faye szavai (ez a főhős neve, amely mindhárom könyvben egy-egy alkalommal kerül elő); legtöbbször csak a dialógust továbbgörgető kérdéseit közli. Ám ebben a tekintetben ívet rajzol a trilógia: az elbeszélő egyre többet árul el magáról beszélgetőpartnereinek és az olvasóknak; a *Körvonalt*ban igen rejtőzködő figura, a *Babérok*ban pedig ha közlékenynek nem is mondható, mégis mesél. A regények világa a mai nyugati városi élet színtereit ragadja meg, londoni, görögországi és más európai helyszínekkel. A legtöbb esemény az irodalomhoz kötődik, de nem a belterjes irodalmi élet ellentmondásainak megjelenítése a célja (bár erről is sok szó esik), hanem tágabban, a kulturális, művészeti elit életút-választásainak bemutatása. Ám hiába jár a főhős kreatívírás-tanfolyamon oktatni, irodalmi fesztiválon fellépni, hiába beszélget írókollégákkal, szerkesztőkkel, azok hiába mesélik el igen részletesen életüket, karrierjüket, a referencializálhatóságot állandóan ellehetetlenítő légies, ködös, kontúrtalan – lebilincselően érdekes – írásmód miatt az az érzésünk lehet, mintha az irodalmi élet annak minden szereplőjével és elemével együtt csak ürügy lenne, bármely más társadalmi csoporttal helyettesíthető, ekképp tulajdonképpen szabadon allegorizálható lenne. Ezt erősíti, hogy a szöveg poétikája túl van a posztmodernen, amennyiben egyáltalán nincs metairódmalmi rétege: nem beszél saját maga létrejöttéről és a főhős más műveiről is alig.

A történetmesélés vágya is háttérbe szorul: a trilógia egyik darabja sem cselekményközpontú. Sok minden történik persze, ám az olvasó által esetleg egy-egy eseménynek tulajdonított fontosság és a regénybeli kifejtés nem egyenes arányosságban áll, sőt. Például hogy Faye párkapcsolatban él-e; hogy elkészült-e a lakásfelújítása; hogy mi lett beszélgetőpartnerei többségének későbbi sorsa – csak néhány példa a megválaszolatlan kérdések közül, amelyeknek a megválaszolatlansága mégsem zökkenti ki a revelatív olvasmányélményt. Ezt ugyanis a felskiccelt cselekményszálak (pontosabban: esetleges cselekményszálak lehetőségei) kitüntetett pozíciója helyett a leírt eseményeket és dialógusokat egy neműsítő erő szavatolja, amely sűrű, áradó nyelvet hoz létre. A magyar fordítást, Kada Júlia munkáját csak dicséret illetheti nemcsak pontosságáért, de ennek az áradásnak, a hol lendületes, hol elmélázó, de a szöveg feletti erős (ám mindig láthatatlannak maradni igyekvő) kontroll alatt álló nyelvi kifejezésmódnak a hangulatában is illő tolmácsolásáért.

Közelítsünk a *Babérok*ra. Ebben a regényben Faye egy dél-európai (görög- vagy olaszországi?) városba utazik egy irodalmi fesztiválra, beszélgetőtársai közé tartozik például ottani fordítója, szerkesztője, kiadója, írókollégák és mások. A két előzményhez képest feltűnő, hogy a szereplők gyakran mások történeteit (is) mesélik, az elbeszélések tehát kétszeresen is beágyazottak. A nyelvük viszont tökéletesen egynemű: az életesemények részletes feltárása ellenére mindenfajta realista elvárásnak ellentmondva a narrátor saját nyelvén szólaltatja meg a többiekét.

⁴ Ezekről részletesebben ír Bényei, uo.

A regény első lapjain – a *Körvonalt*hoz hasonló jelenetezésben – repülőgépen utazik, és ülészsomszédjával elegyedik beszélgetésbe. A férfi minél inkább próbál érzelmentes maradni, annál erősebb érzelmeket fejez ki, és annál mélyebbre ás saját élettörténetének átadásában. Az előző két kötethez képest szokatlan módon ebben a jelenetben megjelenik a humor, ahogy néhány későbbi helyen is, ám ez inkább keserű önironia, mintsem felszabadító komikum.

Ahogy a *Körvonalt*ban és a *Tranzit*ban, úgy itt is számos olyan motívum előkerül, amelyek metaforikusan a regényszerkezetre is vonatkoztathatónak látszanak. Erős a késztetés, hogy például a nehezen bejárható városszerkezet vagy a nehezen kiismerhető, köralakú épület leírásait, egy festmény értelmezését vagy az egyik írókolléga megfigyelési és alkotási módszerét a regénypoétika kis tükröként olvassuk. Hasonló a helyzet a történetmesélésre vonatkozó megjegyzésekkel, például: „Az ember túléli a saját halálát, aztán már nem marad más dolga, mint beszélni róla” (67.), vagy: „Nem tudod mindenkinek elmondani a történetedet. Talán csak egyetlen embernek tudod” (239.). Ám e szövegrészek metaforikus értelmezhetőségét a szöveg sohasem konkretizálja, ellentmondásaik miatt pedig valójában egyik sem stabilizálható önreflexív állításként. A lezáratlan, függőben hagyott metaforizáció a regény gondolatiságának poétikai párhuzama: ahogy ugyanis a középpontba állított – említett és később kifejtendő – témákban sem lelhető fel soha végleges válasz, úgy nem tud a szöveg saját magáról sem határozott állításokat tenni, magáról azonosítható metaforákban gondolkodni.

Az identitás kérdéseit számos emlékezetes megszólalás és jelenet felveti. Amikor Faye kiadójával találkozik, az köszönés helyett úgy fogadja: „Nem is hasonlít a fényképéhez!” (40.), mármint ahhoz, ami könyvének borítóján látható. „Élet” és „irodalom”, magánember és szerzői figura különbségein túl ez a szövéltetés az identitás megragadhatatlanságát is kifejezi. Hasonló motívum kerül elő a Sophia nevű írónővel folytatott beszélgetésben, aki kétszer is felhossa, hogy fia nem ismerte fel őt régi családi fotókon: „Te vagy a képeken, mama, közölte, de igazából nem is te vagy. [...] megállapította, hogy én már nem az vagyok, aki voltam” (163., 170.). A trilógia talán egyetlen visszatérő szereplője, Ryan (a *Körvonalt* egyik fejezetének hőse) sok évvel később jelenik meg újra a *Babérok*ban, erősen megváltozott küllemmel. Ennek a jelenségnek az értelmezése az identitás saját és mások általi felfogása közti szakadékot mutatja be, hiszen Faye azt gondolja, Ryan a sok szenvedés miatt változott meg, és néz ki rosszabbul, ám később rájön: „mindaz, amit eddig a csapások jelének gondoltam, valójában a siker jele, és elcsodálkoztam azon, hogy ezt a két végletet ilyen könnyű összetéveszteni” (122.). Egy újságíró kijelentése a regény vége felé ugyanezt a kérdést veti fel, amikor azt mondja Faye-nek: „Őn [...] nem tartozik sehová” (214.), ráadásul ezt az állapotot az egzisztenciális szabadsággal teszi egyenlővé. A narrátor nem közli, hogyan reagált erre a felvetésre, az azonban biztos, hogy a valahova tartozás vágya ezekben a regényekben az identitás megalkotásának egyik kulcsa; és vele párhuzamosan jár az egyedüllét iránti vágy, amely a társasági közeledést megnehezíti.

A feminizmus kérdései is gyakran merülnek fel a beszélgetések során. Egyszer sem Faye kezd erről beszélni, ám társai rendre a társadalmi nemek egyenlőtlenségéről szóló diskurzussal keretezik mondandójukat. Például hogy az ország, ahol vannak, erősen patriarchális berendezkedésű, a nőket más társadalmakhoz képest jobban a margóra szorítják, vagy hogy mennyire különbözik férfi és női alkotók szakmai és társadalmi elismertsége. Az elbeszélő ezekben a kérdésekben sem foglal állást, elhallgatásai – és túrt elhallgatásai – annál beszédesebbek. Az egyik interjúja is úgy folyik le, hogy ő nem jut szóhoz, mert a riporter magáról beszél, és nem tesz fel neki kérdéseket; a másik interjúra technikai okokból nem kerül sor, ám az újságíró szintén csak a saját életét meséli, Faye nem tud megszólalni mellette. Ezek a jelenetek a nő általános diszkurzív elnyomásának megszólaltatásaként olvashatók. Az elbeszélő más esetekben is hajlamos elhallgatni, saját

válaszait nem közölni a regényben, például amikor rosszul lesz a hőségtől, vagy a fiával folytatott telefonbeszélgetésben, ahol a „Mikor jössz haza?” kérdésre nem felel, hasonlóan a *Tranzit* egyik jelenetéhez.

Az egyéni identitás és a társadalmi nemek kérdései mellett – az előző két kötettel ellentétben – többször megjelenik témaként a politika és annak mindennapi összefüggései is. Négy helyen van szó a Brexit-népszavazásról; Faye egy alkalommal tesz ezzel kapcsolatban állításokat, mindjárt a regény legelején: „A kérdést, menjünk-e vagy maradjunk [whether to leave or remain], jegyezttem meg, általában személyes élethelyzetekben teszszük fel [...] Ha valaki nem ismeri a politikai helyzetet az országunkban, azt gondolhatná, nem egy demokrácia működésének a szemtanúja, hanem annak, hogy a személyes tudat kapitulál a közsférának [public domain]” (17–18.). Politika és magánélet szoros egymásrataltságra vall az is, hogy a kilépést az egyik szereplő az „elválás” [divorce] szóval írja le. A főhős számára a személyes tudatot, vagyis az egyéni identitást fenyegeti a politikai polarizáció és a magánélet meg a politika nyelvének megkülönböztethetlensége. E konfúz és felkavaró rossz közérzet ellenszerei a saját élet minél tudatosabb megélése, az alkotás, az egymásra irányított figyelem, a beszélgetés, a rögzítés, összefoglalólag: az én elrejtésének és kitérkezésének dialektikája és az afölötti kontroll.

Ósi toposzokat idéz a regény kerete: a kezdetén Faye repülőgépen ül (az első regény első fejezetében is, tehát a teljes trilógia kerete hasonló), a végén pedig a tengerben úszik. (Az őselemek egymásra hatásának képzetével, közvetlenül a zárlat előtt, az elbeszélő fia egy uszodában kigyulladt tűzről tesz említést.) Levegő és víz adja meg a szöveg körvonalát, arra utalva, hogy a fontos dolgok nem csak az általunk bejárt földi terekben történhetnek. De sohase lehet tudni.

AZ

m21
PÉCSI GALÉRIA

ALTERNATÍV KOZMOSZOK

Zsolnay Kulturális Negyed, m21 Galéria

05.27.

08.28.

MAGIC GROUP

nyomdai
ötletek

SZERETÜNK NYOMTATNI!

Teljeskörű nyomdai, reklámpari tervezés és kivitelezés

Új szolgáltatásaink:

- > Síkágas tábla (3x2 m-ig) és tekerces UV-nyomtatás
- > Digitális vágás, stancolás, marás és gravírozás (3x2 m-ig)
 - > Óriásformátumú nyomtatás és konfekcionálás
 - > Belsőépítészeti és dekorációs nyomtatás

nyomdaiootletek@t-online.hu

2022. szeptember 12–17.

www.peclit.hu

ZÁVADA PÁL

FELOLVASÓSZÍNHÁZ

**BERTÓK
LÁSZLÓ**

ÉLETÉBŐL ÉS MŰVEIBŐL

LÁZÁR BALÁZS DARABJA
A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ
SZÍNÉSZEINEK ELŐADÁSÁBAN

CSERNA-SZABÓ ANDRÁS

HÁY JÁNOS

JELENKOR

**20 ÉVES
A LITERA**

**SZABÓ T. ANNA ÉS DÉS ANDRÁS
ZENÉS IRODALMI ESTJE**

HUMMEL-JELENKOR

SZÉPIRODALMI DÍJ ÁTADÁSA

NEMES NAGY ÁGNES 100

POLCZ ALAINE

100

VISKY ANDRÁS

PRINT

ELŐFIZETÉSI AKCIÓ – TAVALYI ÁRAKON

A Jelenkor folyóirat a 2022-es évre is az előző évi áron fizethető elő. A lap így félévre 5940, egész évre 10 890 forintba kerül.

WEB

JELENKOR.PDF HAVI 500 FORINT AZ IRODALOMÉRT

A Jelenkor folyóirat PDF-formátumban is megvásárolható, lapszámonként mindössze 500 forintért. Sőt, aki a teljes 2022-es évre előfizet, kedvezményes áron, 5000 forintért hozzájut a folyóirat egész évfolyamához.